

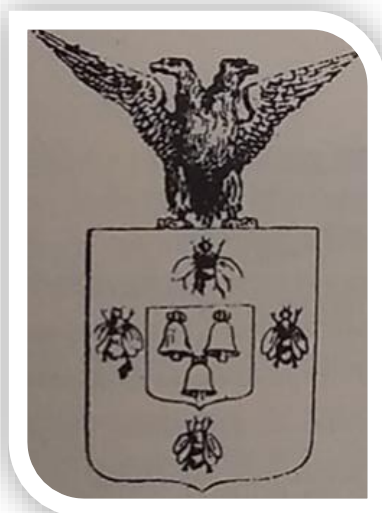


ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ  
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ  
ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗ ΣΧΟΛΗ  
ΤΜΗΜΑ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΚΑΙ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑΣ  
Π. Μ. Σ. «ΒΥΖΑΝΤΙΝΕΣ ΣΠΟΥΔΕΣ»

ΜΑΡΙΑ Κ. ΤΣΙΟΛΚΑ

ΟΙ ΜΕΓΑΛΟΓΑΙΟΚΤΗΜΟΝΕΣ ΤΗΣ ΒΥΖΑΝΤΙΝΗΣ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ  
(13<sup>ος</sup>-14<sup>ος</sup> ΑΙΩΝΑΣ)

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ



ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2021



ΟΙ ΜΕΓΑΛΟΓΑΙΟΚΤΗΜΟΝΕΣ ΤΗΣ ΒΥΖΑΝΤΙΝΗΣ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ

(13<sup>ος</sup>-14<sup>ος</sup> ΑΙΩΝΑΣ)

Στο εξώφυλλο εικονίζεται το οικόσημο του Οίκου των Μελισσηνών της Δημητριάδος (ΠΑΠΑΘΑΝΑΣΙΟΥ, Μαγνησία 425). Πρόκειται για έναν τετράγωνο θυρεό, πάνω στον οποίο υπάρχει ένας δικέφαλος αετός. Μέσα στον τετράγωνο θυρεό υπάρχει ένας ακόμη μικρότερος, όπου απεικονίζονται τρία κουδούνια. Τον μικρό θυρεό πλαισιώνουν τέσσερις μέλισσες.



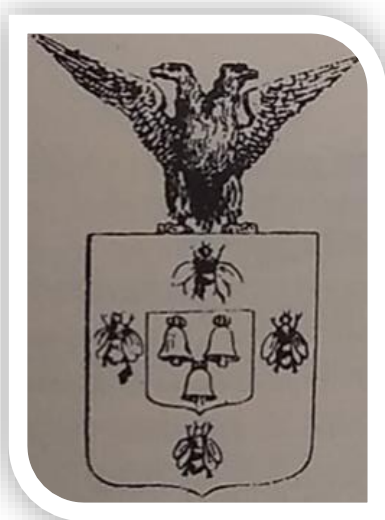
ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ  
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ  
ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗ ΣΧΟΛΗ  
ΤΜΗΜΑ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΚΑΙ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑΣ  
Π. Μ. Σ. «ΒΥΖΑΝΤΙΝΕΣ ΣΠΟΥΔΕΣ»

ΜΑΡΙΑ Κ. ΤΣΙΟΛΚΑ

ΟΙ ΜΕΓΑΛΟΓΑΙΟΚΤΗΜΟΝΕΣ ΤΗΣ ΒΥΖΑΝΤΙΝΗΣ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ

(13<sup>ος</sup>-14<sup>ος</sup> ΑΙΩΝΑΣ)

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ



ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2021

## ΕΞΕΤΑΣΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ:

Χ. ΣΤΑΥΡΑΚΟΣ: καθηγητής Βυζαντινής Ιστορίας του Τμήματος Ιστορίας και Αρχαιολογίας της Φιλοσοφικής Σχολής του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων (επόπτης καθηγητής).

Π. ΑΝΤΩΝΟΠΟΥΛΟΣ: καθηγητής Βυζαντινής Ιστορίας του Τμήματος Ιστορίας και Αρχαιολογίας της Φιλοσοφικής Σχολής του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων.

Α. ΑΛΕΞΑΚΗΣ: καθηγητής Βυζαντινής Φιλολογίας του Τμήματος Φιλολογίας της Φιλοσοφικής Σχολής του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων.

Στη μνήμη της Ευαγγελίς  
και του Κωνσταντίνου

Το μόνο στολίδι που δε φθείρεται είναι η γνώση  
Τόμας Φούλερ ( 1608-1661, Άγγλος στοχαστής)





Ἐν μόνον ἀγαθόν εἶναι, τήν ἐπιστήμην, καί ἔν μόνον κακόν, τήν ἀμαθίαν.

Σωκράτης, 470/469 π.Χ.- 399 π.Χ.

## ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ	15-16
ΒΡΑΧΥΓΡΑΦΙΕΣ	17
ΕΙΣΑΓΩΓΗ	18-24

### Κεφάλαιο Πρώτο

#### Ιστορικά στοιχεία της Θεσσαλίας από το 1204 έως το 1470

1.1. Η Λατινοκρατία στη Θεσσαλία: η επέλαση των Φράγκων και η κατάκτηση του θεσσαλικού κάμπου	25-30
1.2. Το τέλος της λατινικής κυριαρχίας και ο ρόλος του Δεσποτάτου της Ηπείρου	30-35
1.3. Η διακυβέρνηση της Θεσσαλίας μετά την επανάκτηση της Κωνσταντινούπολης	35-44
1.4. Τα πολιτικά στοιχεία του 14 <sup>ου</sup> αιώνα	44-52
1.5. Η εμφάνιση των Οθωμανών και οι πρώτες κτήσεις στη Θεσσαλία	52-53
1.6. Η τελική επικράτηση των Οθωμανών	54-56

### Κεφάλαιο Δεύτερο

#### Έγγεια ιδιοκτησία και κοσμικοί άρχοντες

2.1. Γενικά χαρακτηριστικά της έγγειας ιδιοκτησίας στη Θεσσαλία	57-61
2.2. Ο Οίκος των Μελισσηνών	61-68
2.3. Ο Οίκος των Γαβριηλόπουλων	69-74

2.4. Ο Οίκος των Στρατηγόπουλων	74-75
2.5. Ο σεβαστοκράτορας Ιωάννης Α' Δούκας Κομνηνός Άγγελος και η σύζυγός του, Υπομονή	75
2.6. Η κοσμική γαιοκτησία έως την οθωμανική κατάκτηση	75-79

## Κεφάλαιο Τρίτο

### Τα μεγάλα μοναστήρια της υστεροβυζαντινής Θεσσαλίας

#### Μέρος Πρώτο

#### Τα μοναστήρια της ανατολικής Θεσσαλίας

3.1. Εισαγωγικά περί μοναστηριών	80-83
3.2. Το μοναστήρι της Μακρινίτσας ή Οξείας Επισκέψεως της Πανάγνου Θεομήτορος	
3.2. α. Περί ιδρύσεως της μονής	83-85
3.2. β. Η γαιοκτησία της μονής	85-102
3.3. Η μονή της Μακρινίτσας από την εμφάνιση των Οθωμανών το 1386 έως την τελική επικράτησή τους το 1470	102-103
3.4. Το μοναστήρι του Ιωάννη Προδρόμου στη Νέα Πέτρα	
3.4. α. Περί ιδρύσεως της μονής	103-104
3.4. β. Η γαιοκτησία της μονής	105-116
3.5. Η μονή της Νέας Πέτρας από την εμφάνιση των Οθωμανών το 1386 έως την τελική επικράτησή τους το 1470	116
3.6. Οι οικονομικές δραστηριότητες των μοναστηριών των Μελισσηνών	116-117
3.6. α. Γεωργία-σιτηρά	117-118
3.6. β. Αμπελουργία	118-120
3.6. γ. Αλιεία	121-122
3.6. δ. Μελισσοκομία	122
3.6. ε. Κτηνοτροφία	122-123

3.6. στ. Βιοτεχνικές δραστηριότητες	123-124
3.6. ζ. Εμπορικές δραστηριότητες	124-126
3.7. Γενικές παρατηρήσεις	126-128
Μέρος Δεύτερο	
Τα μοναστήρια της βορειοδυτικής Θεσσαλίας	
3.8. Εισαγωγικά περί μοναστηριών	129-131
3.9. Το μοναστήρι της Θεοτόκου της Ακαταμαχήτου των Μεγάλων Πυλών ή αλλιώς το μοναστήρι της Πόρτα-Παναγιάς	
3.9. α. Περί ιδρύσεως της μονής	132
3.9. β. Η περιουσία της μονής	133-146
3.10. Η μονή της Πόρτα-Παναγιάς από την εμφάνιση των Οθωμανών το 1386 έως την τελική επικράτησή τους το 1470	146-147
3.11. Το μοναστήρι της Λυκουσάδας	
3.11. α. Περί ιδρύσεως της μονής	148-149
3.11. β. Η περιουσία της μονής	149-159
3.12. Η μονή της Λυκουσάδας από την εμφάνιση των Οθωμανών το 1386 έως την τελική επικράτησή τους το 1470	159-160
3.13. Οι οικονομικές δραστηριότητες των μοναστηριών της βορειοδυτικής Θεσσαλίας	160
3.13. α. Γεωργία-σιτηρά	160-161
3.13. β. Αμπελουργία	162-163
3.13. γ. Αλιεία	163-164
3.14. Γενικές παρατηρήσεις επί των μοναστηριών της βορειοδυτικής Θεσσαλίας	165-168
ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	169-174
SUMMARY	175

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	176-186
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΕΓΓΡΑΦΩΝ ΥΠΕΡ ΤΩΝ ΜΟΝΑΣΤΗΡΙΩΝ	187-189
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΕΙΚΟΝΩΝ ΚΑΙ ΧΑΡΤΩΝ	190-201



## ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Μέχρι πρότινος η ενασχόλησή μου με τη μελέτη της ιστορίας της Θεσσαλίας κατά τη διάρκεια της Βυζαντινής Εποχής ήταν μηδαμινή. Το έναυσμα δόθηκε το 2015, κατόπιν συναντήσεώς μου με τον κ. Κωνσταντίνο Σπανό. Ο κ. Σπανός, συνταξιούχος δάσκαλος, ιστοριοδίφης και εκδότης του επιστημονικού περιοδικού Θεσσαλικό Ημερολόγιο, με εντυπωσίασε με τις γνώσεις και την ιστορική του τεκμηρίωση σε τέτοιο βαθμό ώστε να αρχίσω να μελετώ δειλά-δειλά διάφορες πτυχές της Ιστορίας του θεσσαλικού κάμπου. Η ανάγκη αυτή έγινε ακόμη μεγαλύτερη κατόπιν της συμμετοχής μου στο 1<sup>ο</sup> Συνέδριο Ιστορίας και Πολιτισμού του Δήμου Φαρκαδόνας του Νομού Τρικάλων. Μέσα σε λίγες ημέρες ξεδιπλώθηκε μπροστά στα μάτια μου ένα μέρος της θεσσαλικής ιστορίας που δε γνώριζα ότι υπάρχει για τον τόπο που γεννήθηκα και μεγάλωσα.

Έτσι λοιπόν, η έρευνά μου για την ιστορία της Θεσσαλίας με οδήγησε στη μελέτη διαφόρων βιβλίων και άρθρων σχετικά με αυτήν. Βεβαίως, το ενδιαφέρον μου κέντριζε η Βυζαντινή Περίοδος και για αυτόν τον λόγο η περισσότερη μελέτη αφορούσε τη συγκεκριμένη χρονική περίοδο.

Η ιδέα για την παρούσα διπλωματική εργασία προήλθε όταν διάβασα το βιβλίο του κ. Α. ΠΑΠΑΘΑΝΑΣΙΟΥ, «Η Μαγνησία και το Πήλιο στον Ύστερο Μεσαίωνα (1204-1423)». Όπως μαρτυρά και ο τίτλος, το βιβλίο πραγματεύεται διάφορα ιστορικά γεγονότα που έλαβαν χώρα στη Μαγνησία και το Πήλιο από την περίοδο της Φραγκοκρατίας έως την κατάκτηση της Θεσσαλίας από τους Οθωμανούς. Το βιβλίο μου κέντρισε το ενδιαφέρον και πιο πολύ τα κεφάλαια τα οποία αναφέρονταν σε ένα ισχυρό Οίκο μεγαλογαιοκτημόνων της Θεσσαλίας, τους Μελισσηνούς. Η απλή μελέτη του αξιόλογου αυτού βιβλίου δε μου αρκούσε, καθώς μου γεννήθηκαν πολλά ερωτήματα, όχι μόνο για τη συγκεκριμένη περιοχή, αλλά για ολόκληρο τον τότε βυζαντινό θεσσαλικό κάμπο.

Ως εκ τούτου, φτάνοντας στο τέλος του Μεταπτυχιακού Κύκλου Σπουδών μου πρότεινα στον επόπτη καθηγητή μου, κ. Χρήστο Σταυράκο, να ασχοληθώ με τη μεγαλογαιοκτημοσύνη στη βυζαντινή Θεσσαλία. Η πρότασή μου έγινε τελικά δεκτή από τον ίδιο.



Η παρούσα διπλωματική εργασία έχει ως στόχο να ερευνήσει την ύπαρξη ή μη της μεγαλογαιοκτημοσύνης στη Θεσσαλία κατά τη διάρκεια του 13<sup>ου</sup> και 14<sup>ου</sup> αιώνα δίνοντας έμφαση στη μοναστηριακή περιουσία. Πρόκειται για ένα δύσκολο εγχείρημα, καθώς πολλές φορές η σιγή των πηγών δυσκολεύει την έρευνα των σύγχρονων μελετητών. Σε αυτό το σημείο είναι απαραίτητο να υπογραμμίσω το γεγονός ότι η παρούσα έρευνα δε δύναται σε καμία περίπτωση να καλύψει εξ ολοκλήρου το θέμα επειδή, όπως θα δούμε και στις επόμενες σελίδες, υπάρχουν ζητήματα τα οποία χρήζουν περισσότερης μελέτης. Επιπλέον, η συγκεκριμένη έρευνα θα προσπαθήσει να μελετήσει το θέμα από ιστορική οπτική γωνία παραλείποντας ως επί το πλείστον αρχαιολογικές αναφορές.

Τελειώνοντας θα ήθελα να εκφράσω τις ευχαριστίες μου στον επόπτη καθηγητή μου, κ. Χρήστο Σταυράκο, για την καθοδήγηση και τις πολύτιμες συμβουλές του καθώς και στον κ. Κωνσταντίνο Σπανό για την παρότρυνση και την υπόδειξη βιβλιογραφικού υλικού. Επιπλέον, θα ήθελα να επισημάνω πως είμαι βαθύτατα ευγνώμων στην υποψήφια διδάκτορα βυζαντινής ιστορίας κ. Αικατερίνη Τσεκούρα για την πολύτιμη βοήθειά της και στον υποψήφιο διδάκτορα βυζαντινής Ιστορίας κ. Ηλία Πινακούλια για την παροχή πολύτιμου ψηφιακού βιβλιογραφικού υλικού.

## ΒΡΑΧΥΧΡΑΦΙΕΣ

AΘM	Αρχείο Θεσσαλικών Μελετών
BS	Byzantinoslavica
BZ	Byzantinische Zeitschrift
EEBΣ	Επετηρίς Εταιρείας Βυζαντινών Σπουδών
ΘΗM	Θεσσαλικό Ημερολόγιο
CFHB	Corpus Fontium Historiae Byzantinae
CSHB	Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae
DOP	Dumbarton Oaks Papers
JHS	The Journal of Hellenic Studies
MHR	Mediterranean Historical Review
ΔΗΜΗΤΡΑΚΟΥ	Μέγα Λεξικόν όλης της Ελληνικής Γλώσσης (Δ. ΔΗΜΗΤΡΑΚΟΥ), τ., Α' -ΙΕ'
MM	Acta et Diplomata. Graeca Medii Aevi. Sacra et Profana. Vindobonae, V, IV
ODB	Oxford Dictionary Of Byzantium, I-III
PLP	Prosopographisches Lexikon der Palaiologenzeit. 1-12
TIB	Tabula Imperii Byzantini 1, 5
VV	Vizantiiski Vremennik

## ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η ασταθής πολιτική κατάσταση της Θεσσαλίας κατά τη διάρκεια του 13<sup>ου</sup> και 14<sup>ου</sup> αιώνα οδήγησε στην αποδυνάμωση του ελέγχου της κεντρικής εξουσίας στην περιοχή, γεγονός που είχε ως απότοκο την ενίσχυση της τοπικής αριστοκρατίας σε τέτοιο βαθμό, ώστε η συρρίκνωση της τάξης των ελεύθερων καλλιεργητών ήταν αναπόφευκτη. Ο 13<sup>ος</sup> αιώνας στην Θεσσαλία αποτέλεσε τον αιώνα της πλήρους ανάπτυξης της τάξεως των μεγαλογαιοκτημόνων όχι μόνο της κοσμικής, αλλά και εκκλησιαστικής (μοναστήρια) μεγαλογαιοκτησίας. Με άλλα λόγια, τον 13<sup>ο</sup> αιώνα παρατηρείτε στην Θεσσαλία η συγκέντρωση κτημάτων στα χέρια λίγων. Βέβαια, θα ήταν παράλειψη να μην αναφερθεί, ότι πρόκειται για ένα φαινόμενο το οποίο παρατηρείτε και πριν από το 1204.<sup>1</sup>

Σκοπός της παρούσας διπλωματικής εργασίας είναι μελετηθεί η μεγαλογαιοκτημοσύνη στη Θεσσαλία κατά τη διάρκεια του 13<sup>ου</sup> και 14<sup>ου</sup> αιώνα δίνοντας έμφαση στη μοναστηριακή περιουσία. Τα μοναστήρια με τα οποία θα ασχοληθούμε και τα οποία απέκτησαν αξιοζήλευτη περιουσία τη συγκεκριμένη χρονική περίοδο ήταν τα μοναστήρια της Μακρινίτσας και της Πορταριάς στην ευρύτερη περιοχή του Παγασητικού κόλπου και τα μοναστήρια της Πόρτα-Παναγιάς<sup>2</sup> και της Λυκουσάδας<sup>3</sup> στη βορειοδυτική Θεσσαλία.

---

<sup>1</sup> D. NICOL, *The Last Centuries of Byzantium (1261-1453)*. London 1972, 9-10.

<sup>2</sup> TIB 245-246. P. MAGDALINO, *The History of Thessaly (1266-1393)*. Oxford 1976, 48-49.

<sup>3</sup> TIB 208-209. MAGDALINO, *History* 49-50.

Βέβαια, πρόκειται για ένα δύσκολο τόλμημα μιας που, αν και ο γεωγραφικός χώρος της Θεσσαλίας προσέλκυσε γρήγορα το ενδιαφέρον των μελετητών, εντούτοις δεν υπάρχει μια ολοκληρωμένη και συνολική έρευνα τόσο για το ιδιοκτησιακό καθεστώς όσο και γενικότερα για την Ιστορία της Θεσσαλίας κατά τους βυζαντινούς χρόνους.

Οι πηγές οι οποίες μας παρέχουν στοιχεία για την συγγραφή της παρούσας διπλωματικής εργασίας είναι οι αφηγηματικές πηγές και διάφορα έγγραφα. Σχετικά με τις αφηγηματικές πηγές είναι απαραίτητο να αναφερθεί ότι οι αναφορές τους στη βυζαντινή Θεσσαλία συσχετίζονται ως επί το πλείστον με την πολιτική της πορεία, ενώ οι μνείες σε ζητήματα οικονομικοκοινωνικά είναι λίγες και αποσπασματικές. Τέτοιες πηγές αποτελούν ο Γεώργιος Ακροπολίτης,<sup>4</sup> ο Νικηφόρος Γρηγοράς,<sup>5</sup> ο Νικήτας Χωνιάτης<sup>6</sup> και ο Δούκας.<sup>7</sup> Στην ίδια κατηγορία πηγών εντάσσεται και το περιηγητικό κείμενο του Βενιαμίν εκ Τουλέδης,<sup>8</sup> το οποίο μας παρέχει έμμεσες πληροφορίες για τις οικονομικές δραστηριότητες στην περιοχή του Παγασητικού κόλπου.

Τη δεύτερη κατηγορία πηγών αποτελούν τα έγγραφα διαφόρων ηγεμόνων για επικύρωση της περιουσίας των μοναστηριών. Πολύτιμο εργαλείο για την εξέταση των μοναστηριών του Παγασητικού κόλπου αποτελεί το διπλωματάριό τους. Πρόκειται για χρυσόβουλλα, αργυρόβουλλα, πατριαρχικά σιγίλλια, υπομνήματα και συνοδικές πράξεις, πρατήρια έγγραφα ιδιωτών και εκδοτήρια γράμματα, τα οποία κατά κύριο λόγο επικυρώνουν την περιουσία των μονών. Αν και το

---

<sup>4</sup> Γεώργιος Ακροπολίτης 25, 166-169 (εκδ., Σπυ. ΣΠΥΡΟΠΟΥΛΟΣ, Γεώργιος Ακροπολίτης, Χρονική Συγγραφή. Η Βυζαντινή Ιστορία της Λατινοκρατίας (1204-1261). Θεσσαλονίκη 2004).

<sup>5</sup> Nicephori Gregorae I (εκδ., Hi. WOLFF-Car. DUCANGII-Io. BOIVINI-Ci. CAPPERONNERII, Byzantina Historia. Graece et Latine {CSHB 19}. Bonnae 1829, IV 9, 109-110).

<sup>6</sup> Niketas Choniates 608 (εκδ., J.-L. VAN DIETEN, Nicetae Choniatae Historia [CFHB 11]. Berlin 1975).

<sup>7</sup> Ducae (εκδ., I. BEKKERUS, Ducae, Michaelis Ducae Nepotis, Historia Byzantina {CSHB 7}. Bonnae 1834, XXVIII, 189-190).

<sup>8</sup> Benjamini Tudelensis, Itinerarium Benjamin Tudelensis ex hebraico latinum factum bened (μετάφραση: A. MONTANUS). Antwerp 1574.

πρωτότυπο καταστράφηκε από φωτιά το 1912, η έκδοση των Fr. Miklosich-Ios. Müller<sup>9</sup> είναι εξαιρετικά ικανοποιητική.

Βεβαίως, στην ίδια κατηγορία υπάγονται και τα έγγραφα που αφορούν τα μοναστήρια της βορειοδυτικής Θεσσαλίας. Ως επί το πλείστον τα έγγραφα της Πόρτα-Παναγιάς έχουν δημοσιευτεί από τους Δ. Σοφιανό,<sup>10</sup> Fr. Miklosich-Müller,<sup>11</sup> Δ. Καλούσιο,<sup>12</sup> L. Heuzey<sup>13</sup> και Φ. Α. Δημητρακόπουλο.<sup>14</sup> Τα έγγραφα που αφορούν τη μονή της Λυκουσάδας έχουν δημοσιευτεί (μεταξύ άλλων) από τους Fr. Miklosich-Ios. Müller,<sup>15</sup> A. Carile- G. Cavallo,<sup>16</sup> A. Soloviev-V. Mosin,<sup>17</sup> Ν. Βέη,<sup>18</sup> G. Ostrogorsky<sup>19</sup> και Σπ. Λάμπρου.<sup>20</sup>

Σχετικά με τη δευτερογενή βιβλιογραφία, όσες μελέτες έχουν πραγματοποιηθεί για τη βυζαντινή Θεσσαλία είναι αποσπασματικές, εστιάζονται

---

<sup>9</sup> M.M. IV., 330-430.

<sup>10</sup> Δ. ΣΟΦΙΑΝΟΣ, Το Χρυσόβουλλο του Αυτοκράτορα Ανδρονίκου Γ' Παλαιολόγου (1336) υπέρ της Μονής της Θεοτόκου των Μεγάλων Πυλών (Πόρτα-Παναγιάς). *Τρικαλινά* 9 (1989) 7-27. Το Συνοδικό Γράμμα (1381, Νοεμ.) του Μητροπολίτη Λαρίσης υπέρ της Μονής της Θεοτόκου των Μεγάλων Πυλών. *Τρικαλινά* 10 (1990) 7-31.

<sup>11</sup> M.M. V., 260-261.

<sup>12</sup> Δ. ΚΑΛΟΥΣΙΟΣ, Ένα Συνοδικό Γράμμα του Νείλου Λαρίσης υπέρ της Μονής των Μεγάλων Πυλών (Νοέμβριος 1381). *ΘΗΜ* 57 (2010) 145-158.

<sup>13</sup> L. HEUZEY, Μια Συνοδική Απόφαση υπέρ της Μονής της Παναγιάς των Μεγάλων Πυλών των Τρικάλων. Ανέκδοτο Βυζαντινό Έγγραφο του 1382. *ΘΗΜ* 9 (1986) 203-208.

<sup>14</sup> Φ. Α. ΔΗΜΗΤΡΑΚΟΠΟΥΛΟΣ, Το Σιγίλλιο του Πατριάρχη Αντωνίου Δ' (1393) για τη Μονή Σωτήρος των Μεγάλων Πυλών: Συμβολή στη Διπλωματική και στα Τοπωνυμικά της Δυτικής Θεσσαλίας. *Δίπτυχα* 2 (1980-1081) 98-119.

<sup>15</sup> M.M. V., 253-256, 260-261.

<sup>16</sup> A. CARILE-G. CAVALLO, Το Ανέκδοτο Χρυσόβουλλο του Ανδρονίκου Γ' Παλαιολόγου για την Μονή της Λυκουσάδας (1332;). *ΘΗΜ* 15 (1989) 33-63.

<sup>17</sup> A. SOLOVIEV-V. MOSIN, *Grcken Povelje Srpskich Vladara*. Βελιγράδι 1936.

<sup>18</sup> Ν. ΒΕΗΣ, Αποσπάσματα ενός Χρυσοβούλλου για τη Μονή Παναγιά Ελεούσα στη Λυκουσάδα-Λωξάδα της Καρδίτσας. *ΘΗΜ* 12 (1987) 3-7.

<sup>19</sup> G. OSTROGORSKY, Το Χρυσόβουλλο του Δεσπότη Ιωάννη Ορσίνη για το Μοναστήρι της Λυκουσάδας (1332). *ΘΗΜ* 12 (1987) 174-182.

<sup>20</sup> Σπ. ΛΑΜΠΡΟΥ, Νείλου Κωνσταντινουπόλεως. Σιγίλλιον περί της Μονής Λευκουσιάδος. *Νέος Ελληνισμός* 6 (1909) 174-178.

σε ένα συγκεκριμένο και μεμονωμένο ζήτημα, ενώ η ανυπαρξία των πηγών ωθεί τους ερευνητές να επισημάνουν την πιθανότητα περαιτέρω έρευνας. Αδιαμφισβήτητα, θα ήταν παράλειψη να μην αναφέρουμε ότι τις τελευταίες δεκαετίες έχει παρατηρηθεί έντονο ενδιαφέρον των ιστορικών για την επιπλέον έρευνα της βυζαντινής Θεσσαλίας, είτε σε γενικό είτε σε μεμονωμένο επίπεδο.

Μια πρώτη προσπάθεια καταβλήθηκε στις αρχές του 20<sup>ου</sup> αιώνα από τον Δ. Τσοποτό,<sup>21</sup> που έδωσε το έναυσμα για την περαιτέρω μελέτη της θεσσαλικής ιστορίας. Αν και η έρευνα του Τσοποτού είναι εκτός χρονικών ορίων της παρούσας διπλωματικής εργασίας, κρίνεται απαραίτητο να τονιστεί ότι η κοινωνικό-οικονομική προσέγγιση του ερευνητή αποτέλεσε το σημείο έναρξης για μια πιο ουσιαστική και ολοκληρωμένη επιστημονική έρευνα στην περιοχή της Θεσσαλίας.

Χρονολογικά η επόμενη προσπάθεια θα λάβει σάρκα και οστά από τον Ι. Sokolon<sup>22</sup> το 1923. Στην ουσία πρόκειται για μια μεμονωμένη προσπάθεια και αφορά μόνο τους μεγάλους γαιοκτήμονες της Θεσσαλίας από τον 13<sup>ο</sup> έως τον 15<sup>ο</sup> αιώνα, όπως για παράδειγμα την οικογένεια των Γαβριηλόπουλων.

Οι επόμενες συστηματικές προσπάθειες θα λάβουν χώρα το δεύτερο μισό του 20<sup>ου</sup> αιώνα με πρώτη τη μελέτη του D. Nicol<sup>23</sup> το 1963. Ουσιαστικά, ο συγκεκριμένος ιστορικός θέτει ως βασικό θέμα της έρευνάς του τα Μετέωρα καλύπτοντας την περίοδο από τον 11<sup>ο</sup> αιώνα έως και τις αρχές του 20<sup>ου</sup> αιώνα.

Λίγα χρόνια μετά, τη σκυτάλη θα λάβει η Α. Αβραμέα.<sup>24</sup> Η έκδοση της διδακτορικής της διατριβής αποτελεί μέχρι τη συγκεκριμένη χρονική στιγμή τη συστηματικότερη συνολική ερευνητική προσπάθεια για τη βυζαντινή Θεσσαλία. Αν και κατά κύριο λόγο την απασχολούν θέματα τοπογραφικής και γεωγραφικής

---

<sup>21</sup> Δ. ΤΣΟΠΟΤΟΣ, Γη και Γεωργοί της Θεσσαλίας κατά την Τουρκοκρατίαν. Βόλος 1912.

<sup>22</sup> Ι. ΣΟΚΟΛΟΝ, Μεγάλοι και Μικροί Γαιοκτήμονες της Θεσσαλίας την Εποχή των Παλαιολόγων. ΘΗΜ 27 (1995) 65-72. Η πρώτη δημοσίευση του άρθρου ήταν στο περιοδικό VV 24 (1923-1926) 35-44, με τίτλο Krupnye i Melkie Vlasteli v Fessalii v Epohu Paleologov.

<sup>23</sup> D. NICOL, The Rock Monasteries of Thessaly. London 1963.

<sup>24</sup> Α. ΑΒΡΑΜΕΑ, Η Βυζαντινή Θεσσαλία μέχρι του 1204. Συμβολή εις την Ιστορικήν Γεωγραφία. Αθήνα 1974.

φύσεως, ως σύνολο η έρευνά της αποτελεί μια οργανωμένη και σωστά δομημένη προσπάθεια γνωστοποίησης και κατανόησης του θεσσαλικού κάμπου. Έπειτα, θα ακολουθήσει το έργο του B. Ferjančić<sup>25</sup> με οικονομικοκοινωνική χροιά, το οποίο τείνει προς την άποψη της επικράτησης φεουδαρχικών σχέσεων στη Θεσσαλία.

Ο P. Magdalino στο *The History of Thessaly, 1266-1393*<sup>26</sup> πραγματεύεται κατά βάση τις πολιτικές εξελίξεις στη Θεσσαλία του 13<sup>ου</sup> και 14<sup>ου</sup> αιώνα, ενώ σημαντικές πληροφορίες αντλούμε και από το άρθρο του Μέση Ρωμανία. Η Θεσσαλία και η Ήπειρος στον Ύστερο Μεσαίωνα, το οποίο αποτελεί μια σύντομη εκδοχή του βιβλίου του.<sup>27</sup>

Θα ήταν παράλειψη μεγάλη να μην αναφερθούμε και στη μεγάλη συμβολή των J. Koder και F. Hild.<sup>28</sup> Στην ουσία πρόκειται για ένα λεξικό οικισμών της Θεσσαλίας, το οποίο διαφωτίζει σε ικανοποιητικό βαθμό τα τοπωνύμια του θεσσαλικού κάμπου. Επιπλέον, είναι θεμιτό να αναφερθεί ότι η μετάφραση του άρθρου στα ελληνικά συμπεριλαμβάνει προσθήκες λημμάτων και για αυτό το λόγο θα χρησιμοποιηθεί στην παρούσα μελέτη και το πρωτότυπο και η μετάφρασή του.<sup>29</sup>

Επιπροσθέτως, δεν είναι δυνατόν να θεωρηθεί αμελητέα η συνεισφορά των N. Νικονάνου (ασχολείται με τα σημαντικότερα βυζαντινά μνημεία),<sup>30</sup> Γ. Κουλουρά (η διδακτορική του διατριβή αφορά την περιοχή του Παγασητικού κόλπου από τον 4<sup>ο</sup> έως τον 14<sup>ο</sup> αιώνα και μεταξύ άλλων ασχολείται με τα δύο μοναστήρια που βρίσκονται εκεί, ενώ στο άρθρο του μελετά τους θαλάσσιους και χερσαίους

---

<sup>25</sup> B. FERJANCIC, *Tesalija u XIII I XIV Vecu*. Beograd 1974.

<sup>26</sup> MAGDALINO, *History*.

<sup>27</sup> P. MAGDALINO, Μέση Ρωμανία. Η Θεσσαλία και η Ήπειρος στον Ύστερο Μεσαίωνα. *ΘΗΜ* 19 (1991) 33-52. Η αρχική δημοσίευση του άρθρου είναι στο περιοδικό στο *MHR* 4 (1989) 87-110, με τίτλο *Between Romaniae: Thessaly and Epirus in the Later Middle Ages*.

<sup>28</sup> TIB 1.

<sup>29</sup> Fr. HILD-J. KODER-K. ΣΠΑΝΟΣ-Α. ΑΓΡΑΦΙΩΤΗΣ, Η Βυζαντινή Θεσσαλία. *ΘΗΜ* 12 (1987) 11-112.

<sup>30</sup> N. ΝΙΚΟΝΑΝΟΣ, *Βυζαντινοί Ναοί της Θεσσαλίας. Από τον 10<sup>ο</sup> Αιώνα ως την Κατάκτηση της Περιοχής από τους Τούρκους το 1393. Συμβολή στη Βυζαντινή Αρχιτεκτονική*. Αθήνα 1997.

δρόμους της βυζαντινής Θεσσαλίας),<sup>31</sup> Α. Παπαθανασίου (μελετά την περιοχή του Παγασητικού κόλπου),<sup>32</sup> Χρ. Νταμπλία (στη μονογραφία του ασχολείται με ιστορικά ζητήματα, την έγγεια ιδιοκτησία και με προσωπογραφικά θέματα για τον 13<sup>ο</sup> αιώνα)<sup>33</sup> και Γ. Τερεζάκη (ασχολείται με την κατανομή των ανθρώπων στο βυζαντινό χώρο από τον 12<sup>ο</sup> έως τον 15<sup>ο</sup> αιώνα).<sup>34</sup>

Αν και χρονικά δεν θα μας απασχολήσει η πρόωμη οθωμανική περίοδος στη Θεσσαλία, είναι θεμιτό να αναφέρουμε ότι τη μετάβαση από την Ύστεροβυζαντινή Περίοδο στην Πρόωμη Οθωμανική Περίοδο καλύπτουν σε ικανοποιητικό βαθμό τα έργα των Ν. Beldiceanu-P. Nasturel (ασχολούνται με τις εξελίξεις στη Θεσσαλία με βάση τις απογραφές του 1454/1455 και 1506),<sup>35</sup> Μ. Kiel (εστιάζει σε οικονομικά και δημογραφικά ζητήματα κατά τα πρώτα χρόνια των Οθωμανών στη Θεσσαλία)<sup>36</sup> και Β. Σπανού (παρουσιάζει την πορεία των οικισμών της βορειοδυτικής Θεσσαλίας από τον 14<sup>ο</sup> έως τον 19<sup>ο</sup> αιώνα).<sup>37</sup>

---

<sup>31</sup> Γ. ΚΟΥΛΟΥΡΑΣ, Η Περιοχή του Παγασητικού κατά τους Μέσους Χρόνους (Δ'-ΙΔ' Αι.), (αδημοσίευτη διδακτορική διατριβή). Πανεπιστήμιο Ιωάννινων 1997. Το οδικό δίκτυο της Θεσσαλίας κατά τους Μέσους Χρόνους, στο *Ιστορική Γεωγραφία. Δρόμοι και Κόμβοι της Βαλκανικής από την αρχαιότητα στην ενιαία Ευρώπη*. Θεσσαλονίκη 1997, 133-143.

<sup>32</sup> Α. ΠΑΠΑΘΑΝΑΣΙΟΥ, Γεωργί και Γαιοκτήμονες στη Θεσσαλική Μαγνησία και το Πήλιο στα Βυζαντινά Χρόνια (330-1423). *ΑΘΜ* 14 (2005) 263-283. Η Μαγνησία και το Πήλιο στον Ύστερο Μεσαίωνα (1204-1423). Βόλος 1998. Ο Σεβαστοκράτορας Στέφανος Γαβριηλόπουλος. Μια Κυρίαρχη Μορφή της Μαγνησίας στον Θεσσαλικό Μεσαίωνα του ΙΔ' Αιώνα. *ΘΗΜ* 25 (1994) 49-63. Οι Μελισσηνοί της Δημητριάδας Κτήτορες Ι. Μονών. Αθήνα 1989.

<sup>33</sup> Χρ. ΝΤΑΜΠΛΙΑΣ, Η Ιστορία της Θεσσαλίας το 13<sup>ο</sup> Αιώνα μ.Χ. Ιστορικά Γεγονότα, Προσωπογραφική Προσέγγιση και Έγγεια Ιδιοκτησία από το 1204 ως το 1303. Θεσσαλονίκη 2002.

<sup>34</sup> Γ. ΤΕΡΕΖΑΚΗΣ, Η Θεσσαλική Κοινωνία, 12<sup>ος</sup>-15<sup>ος</sup> Αι., Ιστορικές Παράμετροι της Σύνθεσης και Κατανομής του Πληθυσμού (αδημοσίευτη διδακτορική διατριβή). Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων 2013.

<sup>35</sup> Ν. BELDICEANU-P. NASTUREL, Η Θεσσαλία την Περίοδο 1454/55-1506. *ΘΗΜ* 19 (1991) 97-135.

<sup>36</sup> Μ. KIEL, Das Türkische Thessalien: Etabliertes Geschichtsbild versus Osmanische Quellen. Ein Beitrag zur ent mythologisierung der Geschichte Griechenlands, στο *Die Kultur Griechenlands in Mittelalter und Neu zeit*, εκδ., L. Lauer-P. Schreiner. Göttingen 1996, 134-207.

<sup>37</sup> Β. ΣΠΑΝΟΣ, Οι Οικισμοί της Βορειοδυτικής Θεσσαλίας κατά την Τουρκοκρατία (από τον ΙΔ' έως τον ΙΘ' Αιώνα), (αδημοσίευτη διδακτορική διατριβή). Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης 2000.



Από ό,τι γίνεται εύκολα κατανοητό, η έρευνα για την υστεροβυζαντινή Θεσσαλία έχει επικεντρωθεί είτε σε μελέτες γενικής φύσεως είτε σε μελέτες μεμονωμένων ζητημάτων. Ως εκ τούτου, η συγγραφή της παρούσας διπλωματικής αποτελεί ένα δύσκολο εγχείρημα. Όπως αναφέραμε ήδη, σκοπός της έρευνάς μας είναι να μελετηθεί η μεγαλογαιοκτημοσύνη στη Θεσσαλία κατά τον 13<sup>ο</sup> και 14<sup>ο</sup> αιώνα με έμφαση στη μοναστηριακή περιουσία. Βασικό αντικείμενο της μελέτης μας αποτελούν τέσσερα μεγάλα μοναστήρια της προαναφερθείσας χρονικής περιόδου: της Μακρινίτσας, της Πορταριάς, της Πόρτα-Παναγιάς και της Λυκουσάδας.

Για την ευκολότερη κατανόηση των γραφομένων μας χωρίσαμε την διπλωματική εργασία σε τρία κεφάλαια: το πρώτο κεφάλαιο περιλαμβάνει εν συντομία την πολιτική πορεία της Θεσσαλίας από τη φραγκική κατάλυση (1204) έως την τελική κατάκτησή της από τους Οθωμανούς (1470). Αν και σε πρώτη φάση φαίνεται ότι το παρόν κεφάλαιο είναι περιττό σχετικά με το κυρίως θέμα, όπως θα διαπιστώσουμε στη συνέχεια, τα πολιτικά γεγονότα είναι αλληλένδετα με την εμφάνιση και την ανάπτυξη της μεγαλογαιοκτημοσύνης στην υστεροβυζαντινή Θεσσαλία.

Στο δεύτερο κεφάλαιο εξετάζονται τα βασικότερα χαρακτηριστικά της έγγειας ιδιοκτησίας και ερευνώνται οι ισχυρότεροι κοσμικοί άρχοντες της περιοχής εντός των χρονικών ορίων που ορίσαμε άνωθεν.

Το τρίτο κεφάλαιο, το οποίο αποτελεί το βασικό θέμα της παρούσας διπλωματικής, αφορά τη μοναστηριακή περιουσία και είναι χωρισμένο σε δύο μέρη: το πρώτο μέρος περιλαμβάνει τα δύο ισχυρά οικονομικά μοναστηριακά συγκροτήματα της ανατολικής Θεσσαλίας και το δεύτερο μέρος τα αντίστοιχα μοναστήρια της βορειοδυτικής Θεσσαλίας.

Τα προαναφερθέντα κεφάλαια μάς δίνουν απαντήσεις σε πληθώρα ερωτημάτων όπως είναι τα εξής: Η πολιτική πορεία της Θεσσαλίας στην Ύστερη Βυζαντινή Περίοδο επηρέασε την οικονομική και κοινωνική της κατάσταση; Ποια ήταν τα βασικότερα χαρακτηριστικά της έγγειας ιδιοκτησίας; Ποιοι ήταν οι κοσμικοί μεγαλογαιοκτήμονες, πώς ασκούσαν τα καθήκοντά τους και ποιος ο

ρόλος τους; Εκτός από τους κοσμικούς μεγαλογαιοκτήμονες αποκτούν και τα μοναστήρια μεγάλη περιουσία; Αν ναι, από ποιους και για ποιους λόγους τα μοναστήρια αναδείχθηκαν σε ισχυρούς οικονομικούς παράγοντες της περιοχής; Ποια ήταν η περιουσία τους, πώς διαμορφώθηκε στον ρου του χρόνου και ποιος ο ρόλος των μοναστηριών στην οικονομική ζωή του θεσσαλικού κάμπου;

## Κεφάλαιο Πρώτο

### Ιστορικά στοιχεία της Θεσσαλίας από το 1204 έως το 1470

#### 1.1. Η Λατινοκρατία στη Θεσσαλία: η επέλαση των Φράγκων και η κατάκτηση του θεσσαλικού κάμπου

Στην αυγή του 13<sup>ου</sup> αιώνα και συγκεκριμένα το έτος 1204 η Βυζαντινή Αυτοκρατορία βρέθηκε αντιμέτωπη με τη μεγαλύτερη ως τότε απειλή της, τους σταυροφόρους της Δύσης. Δε θα εισέρθουμε σε λεπτομερή στοιχεία για την 4<sup>η</sup> Σταυροφορία, (η οποία έχει μελετηθεί διεξοδικά στο πέρασμα του χρόνου),<sup>38</sup> απλώς θα αρκεστούμε στην αναφορά ορισμένων πληροφοριών σχετικά με την περιοχή της Θεσσαλίας.

Στα πρώτα χρόνια του 13<sup>ου</sup> αιώνα η Θεσσαλία αποτελούσε πόλο έλξης όχι μόνο για τον Λατίνο βασιλιά της Θεσσαλονίκης, Βονιφάτιο Μομφερρατικό (1204-1207),<sup>39</sup> αλλά και για τον έκπτωτο βυζαντινό αυτοκράτορα Αλέξιο Γ' Άγγελο ή Κομνηνό (1195-1203)<sup>40</sup> και τον βυζαντινό άρχοντα του Ναυπλίου Λέοντα Σγουρό.<sup>41</sup> Σχετικά με τον Αλέξιο Γ' Άγγελο, η περιπλάνησή του από τη Θεσσαλία συσχετιζόταν με τις κτήσεις της συζύγου του, Ευφροσύνης Δούκαινας Καματηράς,

---

<sup>38</sup> Η Τέταρτη Σταυροφορία αποτελεί ένα από τα πιο πολυσυζητημένα θέματα της Βυζαντινής Ιστορίας. Δεν είναι λίγοι οι μελετητές που ασχολήθηκαν με τη δυτική κατάκτηση του Βυζαντίου. Ενδεικτικά αναφέρουμε: Η. GEOFFREY, *Οι Σταυροφορίες. Μια Ιστορία για τους Ιερούς Πολέμους των Σταυροφόρων*. Αθήνα 2007. Μ. ANGOLD, *Η Τέταρτη Σταυροφορία. Τα Γεγονότα και το Ιστορικό Πλαίσιο*. Αθήνα 2006. J. HARRIS, *Το Βυζάντιο και οι Σταυροφορίες*. Αθήνα 2004.

<sup>39</sup> ODB 304-305.

<sup>40</sup> ODB 64-65.

<sup>41</sup> ODB 1886. Μ. ANGOLD, *Archons and Dynasts: Local Aristocracies and the Cities of the Later Byzantine Empire*, στο *Byzantine Aristocracy IX to XIII Centuries. BAR International Series 221*, εκδ., Μ. Angold. Great Britain 1984, 243.

(1195-1203)<sup>42</sup> στην περιοχή. Για να γίνουμε πιο σαφείς, οι γαιοκτητικές σχέσεις της συζύγου του με τον πληθυσμό της Θεσσαλίας ευελπιστούσε ότι θα τον βοηθούσαν στην ανάκτηση του θρόνου, τον οποίο είχε απωλέσει το έτος 1203.<sup>43</sup> Από την άλλη πλευρά, το 1204 ο Λέων Σγουρός εμφανίστηκε στη Θεσσαλία και κατέκτησε ένα μεγάλο μέρος της. Ο Αλέξιος Γ' Άγγελος, μη έχοντας άλλη επιλογή, σύναψε συνθήκη μαζί του, η οποία επισφραγίστηκε, γύρω στα 1205, με τον γάμο του Λέοντος με την κόρη του Αλεξίου Γ', Ευδοκία (1173-1211).<sup>44</sup>

Όμως, παρά τη συμμαχία τους, οι δυνάμεις του Βονιφάτιου ήταν πιο ισχυρές. Περίπου ένα χρόνο μετά την Άλωση της Πόλης, το 1205, ο Βονιφάτιος προχώρησε προς τη Θεσσαλία. Η ζωτικής σημασίας πολιτική του κίνηση να υιοθετήσει τον Μανουήλ Άγγελο (1195-1212), γιο του αυτοκράτορα Ισαακίου Β' Αγγέλου (1185-1195/1203-1204)<sup>45</sup> και της πριγκίπισσας της Ουγγαρίας Μαργαρίτας (1175-1223), η οποία παντρεύτηκε μαζί του μετά το 1204,<sup>46</sup> του έδωσε προβάδισμα για την κατάκτηση της Θεσσαλίας και την εξουδετέρωση των αντιπάλων του (Αλεξίου Γ' Αγγέλου και Λέοντος Σγουρού).<sup>47</sup>

---

<sup>42</sup> ODB 749. Περισσότερα στο Μ. ΚΟΡΔΩΣΗΣ, Ο Έκπτωτος Βυζαντινός Αυτοκράτορας Αλέξιος Γ' στη Μακεδονία και Θεσσαλία, στο *Διεθνές Συμπόσιο για τη Βυζαντινή Μακεδονία (324-1430 μ.Χ.)*. Θεσσαλονίκη 1995, 165-169.

<sup>43</sup> ΝΤΑΜΠΛΙΑΣ, *Ιστορία*, 23. Β. FERJANČIĆ, Η Λατινική Αρχή στη Θεσσαλία. *ΘΗΜ* 53 (2008) 17-18. Το παρόν άρθρο αποτελεί μετάφραση του πρώτου κεφαλαίου του FERJANČIĆ, *Tesalija*.

<sup>44</sup> Niketas Choniates 608 (VAN DIETEN): Οὐκοῦν Θερμοπύλας διῶν καὶ τὴν Οἴτην ὑποκαταβάς εἰς Λάρισσαν ἔξεισι καὶ τῷ βασιλεῖ Ἀλεξίῳ συγγίνεται· (οὗτος γὰρ τῶν τοῦ βορρᾶ πλευρῶν κατασურεῖς καὶ τῆς ἐν πόλεσιν ἀρχούσης ἐκσφαιρισθεὶς τοῖς Θετταλοῖς παρέβαλε Τέμπεσιν), ἐπὶ δὲ καὶ τῆς ἐκείνου θυγατρὸς Εὐδοκίας εὐνέτης γίνεται. ΝΤΑΜΠΛΙΑΣ, *Ιστορία* 23-24. FERJANČIĆ, *Λατινική* 20. Σ. ΧΟΥΛΙΑ, *Οι Φράγκοι στη Θεσσαλία*. *ΘΗΜ* 15 (1989) 20.

<sup>45</sup> ODB 1012.

<sup>46</sup> Niketas Choniates 601 (VAN DIETEN): κατὰ μὲν ἀπάτην καὶ δόλον τῷ πρωτοτόκῳ τῆς Μαρίας υἱῷ (τοῦτον γὰρ βασιλικῶς ἐσταλμένον καὶ μετ' εὐφήμων φωνῶν προπεμπόμενον (...)).

<sup>47</sup> ΝΤΑΜΠΛΙΑΣ, *Ιστορία* 23-25. FERJANČIĆ, *Λατινική* 21. Gun. WEISS, Το Βιβλίο του Boz. Ferjancic, *Tesalija U XIII I XIV veku* (Η Θεσσαλία τους 13<sup>ο</sup> και 14<sup>ο</sup> Αιώνας). *ΘΗΜ* 19 (1991) 139.

Πιο συγκεκριμένα, ο Βονιφάτιος διαβαίνοντας μέσα από την κοιλάδα των Τεμπών εισέβαλε στη Θεσσαλία και κατέκτησε τη Λάρισα<sup>48</sup> παραμερίζοντας τις δυνάμεις του Λέοντος Σγουρού και του Αλεξίου Γ' Αγγέλου.<sup>49</sup> Έτσι λοιπόν, η Λάρισα ήταν η πρώτη πόλη που παραδόθηκε στον Λομβαρδό μαρκήσιο χωρίς να αντισταθεί, όπως έγινε και με άλλες θεσσαλικές πόλεις, ενώ παράλληλα πολλοί Βυζαντινοί προσχώρησαν στον Βονιφάτιο.<sup>50</sup> Σε αυτό το σημείο γεννάται η απορία γιατί αυτές οι περιοχές δεν προέβαλαν καμία αντίσταση. Προτιμούσαν τους Δυτικούς από τους Βυζαντινούς ηγεμόνες; Συνοπτικά η απάντηση είναι θετική. Μεγάλες εκτάσεις στην Θεσσαλία είχαν δοθεί από την αυτοκράτειρα Ευφροσύνη, σύζυγο του αυτοκράτορα Αλεξίου Γ' Αγγέλου, ως δώρο σε διάφορες αρχοντικές θεσσαλικές οικογένειες. Αυτό οδήγησε στην ισχυροποίηση των γαιοκτημόνων και ως εκ τούτου στην άσκηση πίεσης στους κατώτερους προκαλώντας δυσφορία στον θεσσαλικό πληθυσμό. Το προαναφερθέν καθεστώς σε συνδυασμό με τη γενικότερη αναταραχή που επικρατούσε στην περιοχή τη συγκεκριμένη χρονική περίοδο συνετέλεσαν ώστε οι κάτοικοι του θεσσαλικού κάμπου να προσδοκούν ένα καλύτερο μέλλον από τους Δυτικούς.<sup>51</sup>

Η πτώση της σπουδαιότερης θεσσαλικής πόλης, της Λάρισας, δεν μπορούσε να παραμείνει χωρίς αντίποινα. Ως εκ τούτου, ο Λέων Σγουρός άρχισε να

---

<sup>48</sup> TIB 198-199. MAGDALINO, History 73-75.

<sup>49</sup> Niketas Choniates 604-605 (VAN DIETEN): ἃ δὲ Θετταλὰ Τέμπε ἐκπεριελθὼν μαρκέσιος ὑφ' ἡγεμόσι Ῥωμαίοις ἤγε διὰ ταχέων ἐν τοῖς μὴ ὀρειαίοις τὴν δύναμιν, ὥστε καὶ ἔλαθε τὰ πεδινὰ τῶν Λαρισσαίων κατέχων τοὺς ταῖς ἄκραις ἐφεστῶτας Ῥωμαίους καὶ τὰς ὑπερβολὰς τηροῦντας ἐπιμελῶς, αἶ τὸν μὲν Πηνειὸν ποταμὸν ἐς τὸ στενότατον πάντη ξυνάγουσιν, ὡς καὶ καχλάζειν ἐν πολλοῖς ἐπὶ μέγα τὸ ῥόθιον καὶ τὰς ὄχθας τῆ τῶν κτύπων ἀντιπέμψει συνεπηχεῖν, περὶ δὲ τὰς τῶν ὄρων ὑποβάσεις μίαν ἀτραπὸν παρανοίγουσι, συνεπτυγμένην καὶ ταύτην καὶ χαλεπὴν τοῖς βαδίζουσιν, ὥστε πη μὴδ' ἐπὶ τεσσάρων ἀσπίδων αὐτὴν ἀναπτύσσεσθαι, ὑπὸ πετρῶν λισσάδων καὶ ποταμίου ῥεύματος ἐς τὸ πάντη συνιοῦσαν στενόπορον. ἐκ δὲ Λαρίσης ἄρας προυχῶρει τοῖς ἔμπροσθεν, μηδενὸς ἐς χεῖρας αὐτῶ προσιέναι θαρρεῖν ἔχοντος. FERJANČIĆ, Λατινική 21.

<sup>50</sup> Niketas Choniates 601 (VAN DIETEN): (...) ὥσπερ οἱ Θρᾷκες πρότερον, οὕτω καὶ Μακεδόνες τῶ τότε καὶ Θεσσαλοὶ καὶ ὅσα ἐς Ἑλλάδα καθήκουσιν ἀσμένως ἐδέχοντο (...). ΝΤΑΜΠΛΙΑΣ, Ιστορία 25. FERJANČIĆ, Tesalija 14. D. NICOL, The Despotate of Epirus 1267-1479. Cambridge 1984, 1.

<sup>51</sup> ΝΤΑΜΠΛΙΑΣ, Ιστορία 21-22, 25. ΧΟΥΛΙΑ, Φράγκοι 19.

οργανώνει αντίσταση κατά του Βονιφάτιου κοντά στην περιοχή των Θερμοπυλών.<sup>52</sup> Ο Βονιφάτιος ανταποκρίθηκε στο κάλεσμά του και στρατοπέδευσε στις Θερμοπύλες, αφού πρώτα κατέκτησε τον Αλμυρό,<sup>53</sup> τα Φάρσαλα,<sup>54</sup> τον Δομοκό<sup>55</sup> και τη Λαμία.<sup>56</sup> Παρ' όλα αυτά, ο Λέων έπεσε στην παγίδα που ο ίδιος είχε στήσει. Ήτοι, μόλις αντίκρισε τη στρατιωτική δύναμη του Βονιφάτιου τράπηκε σε φυγή, κατευθυνόμενος στην έδρα του, στην Κόρινθο. Επιπλέον, η φυγή του ανάγκασε τον σύμμαχό του, Αλέξιο Γ' Άγγελο, να συνθηκολογήσει με τον Λατίνο μαρκήσιο.<sup>57</sup> Το απόσπασμα από τον Χωνιάτη περί της συνθηκολόγησης είναι χαρακτηριστικό.<sup>58</sup>

Έτσι λοιπόν, το 1205 ο Βονιφάτιος, αφού εξολόθρευσε τους εχθρούς του, είχε υπό την κατοχή του το ανατολικό μέρος της Θεσσαλίας (το πιο εύφορο),<sup>59</sup> το οποίο φυσικά υπαγόταν στο Λατινικό Βασίλειο της Θεσσαλονίκης.<sup>60</sup> Αντίθετα, οι δυτικές περιοχές της Θεσσαλίας περιήλθαν στην εξουσία του Μιχαήλ Α' Κομνηνού Δούκα ή Μιχαήλ Α' Αγγέλου,<sup>61</sup> ιδρυτή του Δεσποτάτου της Ηπείρου (1205-1215).<sup>62</sup>

---

<sup>52</sup> Niketas Choniates 609 (VAN DIETEN): (...) τὸ ἐν Θερμοπύλαις ἐτήρει τέναγος καὶ τὸ ἐπικρεμάμενον ταύταις σκιδόν ὄρος καὶ ὑψικόρυμβον καὶ τᾶλλ', ὅποσα τὴν Ἑλλάδα δυσπρόσοδον τίθησιν. ΝΤΑΜΠΛΙΑΣ, Ιστορία 25-26. ΧΟΥΛΙΑ, Φράγκοι 20. Νικ. ΛΑΠΠΑΣ, Πολιτική Ιστορία του Κράτους της Ηπείρου κατά τον 13<sup>ο</sup> Αιώνα (αδημοσίευτη διδακτορική διατριβή). Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης 2007, 66.

<sup>53</sup> TIB 170-171. MAGDALINO, History 86-90. ΤΕΡΕΖΑΚΗΣ, Κοινωνία 217-233.

<sup>54</sup> TIB 238-239. MAGDALINO, History 70. ΤΕΡΕΖΑΚΗΣ, Κοινωνία 179-183.

<sup>55</sup> TIB 148-149. MAGDALINO, History 71. ΤΕΡΕΖΑΚΗΣ, Κοινωνία 163-164.

<sup>56</sup> ΝΤΑΜΠΛΙΑΣ, Ιστορία 26. ΧΟΥΛΙΑ, Φράγκοι 20.

<sup>57</sup> ΝΤΑΜΠΛΙΑΣ, Ιστορία 26-27. ΧΟΥΛΙΑ, Φράγκοι 20-21. ΛΑΠΠΑΣ, Πολιτική 66. FERJANČIĆ, Λατινική 21-22.

<sup>58</sup> Niketas Choniates 605 (VAN DIETEN): ὁψὲ δὲ καὶ μόλις περὶ τὰς Θερμοπύλας λόχον ὁ Σγουρὸς Λέων ὑποκαθίσας, μηδὲν δέ τι καὶ δράσας γενναῖον, ἀλλὰ καὶ πρὸς μόνην τὴν τῶν ἰππέων Λατίνων ὄψιν ἀλλοφρονήσας φυγὰς ἐκεῖθεν ἐς τὸν Ἀκροκόρινθον ᾤχετο.

<sup>59</sup> ΝΤΑΜΠΛΙΑΣ, Ιστορία 27. WEISS, Βιβλίο 138. D. NICOL, Η Θεσσαλία κατά τον Μεσαίωνα. ΘΗΜ 48 (2005) 212.

<sup>60</sup> ΝΙΚΟΝΑΝΟΣ, Βυζαντινοί 12.

<sup>61</sup> ODB 1362.

<sup>62</sup> Niketas Choniates 605 (VAN DIETEN). ΧΟΥΛΙΑ, Φράγκοι 21. WEISS, Βιβλίο 139. FERJANČIĆ, Tesalija 11. ΝΤΑΜΠΛΙΑΣ, Ιστορία 22.

Στην ουσία ο Βονιφάτιος μοίρασε (κατά τα δυτικά φεουδαρχικά πρότυπα) τις θεσσαλικές κτήσεις του στους Δυτικούς συμμάχους του:<sup>63</sup> η Λάρισα περιήλθε στη δικαιοδοσία του βαρόνου Γουλιέλμου (μάλιστα πρόσθεσε στο όνομά του τον τίτλο Di Larissa).<sup>64</sup> η περιοχή του Βελεστίνου<sup>65</sup> περιήλθε στον Βερθόλδο von Katzenellenbogen μέχρι το 1210, έτος κατά το οποίο έφυγε για τη Θεσσαλονίκη για να αναλάβει την αντιβασιλεία του Δημητρίου, ανήλικου γιου του Βονιφάτιου· η Δημητριάδα<sup>66</sup> και η περιοχή του Παγασητικού κόλπου<sup>67</sup> παραδόθηκαν στους αδερφούς Albertino και Rolando Canosa, με έδρα τις Θήβες, πόλη στην ακτή του Βόλου.<sup>68</sup> περιοχές στο εσωτερικό περιήλθαν στη δικαιοδοσία του Αμαδαίου Μπούφα, με έδρα τον Δομοκό, αλλά το 1210 κατακτήθηκαν από τον ηγεμόνα της Ηπείρου Μιχαήλ Α' Κομνηνό Δούκα, ενώ κτήσεις περιήλθαν και στη σύζυγο του Βονιφάτιου, Μαρία.<sup>69</sup> Σχετικά με τις κτήσεις της Μαρίας, προκαλεί εντύπωση το γεγονός ότι πρόκειται για τα ίδια εδάφη που είχε στην κατοχή της η Βυζαντινή αυτοκράτειρα Ευφροσύνη, σύζυγος του Αλεξίου Γ' Αγγέλου, πριν το 1204.<sup>70</sup>

Η σχετική ηρεμία που κατάφερε να επιφέρει στη Θεσσαλία ο Βονιφάτιος έληξε άδοξα το έτος 1207. Η δολοφονία του από τους Βουλγάρους εισβολείς προκάλεσε αναστάτωση στην περιοχή και έφερε στο προσκήνιο έντονες αναταραχές. Το βασικότερο ζήτημα ήταν η διαδοχή στο θρόνο του βασιλείου της Θεσσαλονίκης. Είτε θα κυβερνούσε η σύζυγός του Μαρία, υπό την επίβλεψη του Λατίνου αυτοκράτορα της Κωνσταντινούπολης Ερρίκου, στο όνομα του ανήλικου γιου τους Δημητρίου (1206-1216), είτε η εξουσία θα καρπωνόταν από τον γιο του

---

<sup>63</sup> FERJANČIĆ, Tesalija 11. ΝΤΑΜΠΛΙΑΣ, Ιστορία 22.

<sup>64</sup> FERJANČIĆ, Tesalija 16. ΝΤΑΜΠΛΙΑΣ, Ιστορία 27-28.

<sup>65</sup> TIB 133. MAGDALINO, History 75-77. ΤΕΠΕΖΑΚΗΣ, Κοινωνία 243-251.

<sup>66</sup> TIB 144-145. MAGDALINO, History 82-85.

<sup>67</sup> MAGDALINO, History 81-82.

<sup>68</sup> TIB 165-166. MAGDALINO, History 86.

<sup>69</sup> WEISS, Βιβλίο 138. ΝΤΑΜΠΛΙΑΣ, Ιστορία 27-30. ΧΟΥΛΙΑ, Φράγκοι 20. FERJANČIĆ, Λατινική 24. NICOL, Last 10. NICOL, Despotate 36.

<sup>70</sup> ΝΤΑΜΠΛΙΑΣ, Ιστορία 30. FERJANČIĆ, Λατινική 25. ΤΕΠΕΖΑΚΗΣ, Κοινωνία 45. FERJANČIĆ, Tesalija 17.

Βονιφάτιου από τον πρώτο του γάμο, Γουλιέλμο ΣΤ' Μομφερρατικό (μαρκήσιο του Μομφερράτου/1207-1226). Τελικώς, η εξουσία περιήλθε στη Μαρία, αλλά οι αντιδράσεις από την άλλη πλευρά ήταν έντονες. Πιο συγκεκριμένα, ο Ερρίκος Α' πληροφορούμενος για τις δυσανασχετήσεις κατέφυγε στη Θεσσαλονίκη προσπαθώντας να αντιμετωπίσει την κατάσταση. Εντούτοις, οποιαδήποτε προσπάθεια και αν κατέβαλε, το θέμα της διαδοχής δε διευθετήθηκε ειρηνικά. Εν τέλει, το 1208 έστεψε τον Δημήτριο βασιλιά της Θεσσαλονίκης. Οι μετέπειτα συγκρούσεις ως αντίδραση στη στέψη ήταν πολλές και περιορίστηκαν στον χώρο της Θεσσαλίας. Πιο αναλυτικά, μετά τη στέψη οι βαρόνοι κατέφυγαν στη Θεσσαλία, ενώ το ίδιο έκανε και ο Ερρίκος Α'. Οι Λομβαρδοί της Λάρισας στο άκουσμα αυτής της είδησης άρχισαν να προετοιμάζονται για ένοπλη σύγκρουση υπό την αιγίδα του Αμαδαίου Μπούφα. Έτσι, κατά το έτος 1209, μετά από μια ανηλεή αναμέτρηση, οι Λομβαρδοί ζήτησαν συμμαχία με τον αυτοκράτορα και την πέτυχαν. Φυσικό επακόλουθο του παραπάνω γεγονότος ήταν ο Λατίνος αυτοκράτορας να εδραιώσει τη θέση του στη Θεσσαλία. Όμως, η λατινική κυριαρχία της περιοχής θα κλονιζόταν άμεσα από τους Δούκες της Ηπείρου.<sup>71</sup>

## 1.2. Το τέλος της λατινικής κυριαρχίας και ο ρόλος του Δεσποτάτου της Ηπείρου

Αν και όπως αναφέραμε πιο πάνω πολλοί Βυζαντινοί δεν προέβαλαν καμία αντίσταση στη λατινική κυριαρχία προσδοκώντας καλύτερες συνθήκες ζωής, δεν ήταν λίγοι εκείνοι οι οποίοι δεν επιθυμούσαν την εξουσία από τους Λατίνους.<sup>72</sup> Συσπειρώθηκαν και δημιούργησαν δικά τους κράτη, τα οποία θεωρούνταν ως νόμιμη συνέχεια της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας.<sup>73</sup> Η δημιουργία κρατών είχε ως απότοκο όχι μόνο την εδαφική διάσπαση της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας, αλλά και την πολιτική της. Με άλλα λόγια, η οικονομική, η εδαφική και η πολιτική

---

<sup>71</sup> ΧΟΥΛΙΑ, Φράγκοι 21-23. ΝΤΑΜΠΛΙΑΣ, Ιστορία 31-35. ΝΙΚΟΝΑΝΟΣ, Βυζαντινοί 12. ΤΕΡΕΖΑΚΗΣ, Κοινωνία 45. FERJANČIĆ, Λατινική 26-28.

<sup>72</sup> ΝΤΑΜΠΛΙΑΣ, Ιστορία 45.

<sup>73</sup> ΛΑΠΠΑΣ, Πολιτική 45. Α. ΣΤΑΥΡΙΑΟΥ-ΖΑΦΡΑΚΑ, Πολιτική Ιδεολογία στο Κράτος της Ηπείρου. *Βυζαντιακά* 31 (2014) 156.

ενότητα του Βυζαντίου σταμάτησε να υφίσταται, παρά τις όποιες προσπάθειες κατέβαλαν οι μετέπειτα αυτοκράτορες.<sup>74</sup>

Ένα από αυτά αποτέλεσε το Δεσποτάτο της Ηπείρου,<sup>75</sup> που έμελλε να διαδραματίσει σημαίνοντα ρόλο στα μετέπειτα γεγονότα της Θεσσαλίας. Το Δεσποτάτο της Ηπείρου είχε έδρα την Άρτα και επεκτεινόταν βόρεια προς την περιοχή της Αλβανίας και ανατολικά προς τη δυτική Θεσσαλία.<sup>76</sup> Ο ιδρυτής του Δεσποτάτου της Ηπείρου, Μιχαήλ Α' Κομνηνός Δούκας,<sup>77</sup> δεν άργησε να διεκδικήσει τα εδάφη της πρώην Βυζαντινής Θεσσαλίας και να θέσει τέρμα στη Φραγκοκρατία της περιοχής.<sup>78</sup> Το έτος 1212 άρχισε η δράση του, η οποία είχε ως αποτέλεσμα την απόσπαση της Λάρισας από τους Λατίνους.<sup>79</sup> Η δολοφονία του Μιχαήλ Α' Κομνηνού Δούκα δεν ανέστειλε την κατάκτηση του θεσσαλικού κάμπου από τους Βυζαντινούς, καθώς την ίδια πολιτική ακολούθησε και ο αδερφός και διάδοχός του, Θεόδωρος Κομνηνός Δούκας (1215-1230),<sup>80</sup> το 1215.<sup>81</sup> Μεταξύ των ετών 1218-1224 απέσπασε τις θεσσαλικές πόλεις των Νέων Πατρών (Υπάτη), της Λαμίας και του Πλαταμώνα,<sup>82</sup> ενώ το 1224 κατέκτησε τη Θεσσαλονίκη<sup>83</sup> καταλύοντας το Λατινικό βασίλειό της. Συνεπώς, η κατάλυση του

---

<sup>74</sup> Α. ΛΑΪΟΥ, Περίγραμμα Πολιτικής Ιστορίας, στο *Οικονομική Ιστορία του Βυζαντίου. Από τον 7<sup>ο</sup> έως τον 15<sup>ο</sup> Αιώνα*, τ., Α'. Αθήνα 2006, 77.

<sup>75</sup> ΣΤΑΥΡΙΔΟΥ-ΖΑΦΡΑΚΑ, Πολιτική 156. D. KYRITSES, *The Byzantine Aristocracy in the Thirteenth and Early Fourteenth Centuries*. Cambridge-Massachusetts 1997, 85-86.

<sup>76</sup> ΝΤΑΜΠΛΙΑΣ, Ιστορία 45. FERJANČIĆ, *Tesalija* 40.

<sup>77</sup> ΛΑΠΠΑΣ, Πολιτική 61.

<sup>78</sup> ΧΟΥΛΙΑ, Φράγκοι 24. NICOL, *Last* 12.

<sup>79</sup> ΝΤΑΜΠΛΙΑΣ, Ιστορία 46. ΣΤΑΥΡΙΔΟΥ-ΖΑΦΡΑΚΑ, Πολιτική 160-161. ΛΑΠΠΑΣ, Πολιτική 91. ΤΕΡΕΖΑΚΗΣ, *Κοινωνία* 45. FERJANČIĆ, *Tesalija* 39-42. NICOL, *Despotate* 4.

<sup>80</sup> ODB 2042.

<sup>81</sup> ΛΑΠΠΑΣ, Πολιτική 77, 103, ΝΤΑΜΠΛΙΑΣ, Ιστορία 46. ΣΤΑΥΡΙΔΟΥ-ΖΑΦΡΑΚΑ, Πολιτική 161. NICOL, *Last* 12. MAGDALINO, *History* 130. ΣΠΑΝΟΣ, *Οικισμοί*, 26. Σταυ. ΓΟΥΓΟΥΛΗΣ, *Μεσαιωνική Θεσσαλία στο Θεσσαλία*, εκδ., Ε.Τ.Ε.Δ.Κ. Θεσσαλίας, τ., Α'. Λάρισα 2006, 58.

<sup>82</sup> ΤΕΡΕΖΑΚΗΣ, *Κοινωνία* 185-187.

<sup>83</sup> ΝΤΑΜΠΛΙΑΣ, Ιστορία 45. NICOL, *Despotate* 4. ΛΑΪΟΥ, Περίγραμμα 78. Περισσότερα για την κατάληψη της Θεσσαλονίκης ενδεικτικά, ΛΑΠΠΑΣ, Πολιτική 113-120. MAGDALINO, *History* 131.



Λατινικού βασιλείου σήμαινε και το πέρας της λατινικής κυριαρχίας του Θεσσαλικού κάμπου.<sup>84</sup>

Ο Θεόδωρος Κομνηνός Δούκας μετά τις μεγάλες του επιτυχίες έλπιζε στην κατάκτηση της Κωνσταντινούπολης. Κατά τη διάρκεια των προετοιμασιών για την μεγάλη και τελική μάχη εναντίον των Λατίνων της Πόλης νικήθηκε από τους Βουλγάρους στην Κλοκότνιτσα το 1230, αιχμαλωτίστηκε, οδηγήθηκε στη Βουλγαρία και τυφλώθηκε.<sup>85</sup>

Η ήττα του είχε ως απόρροια τον διαχωρισμό της αυτοκρατορίας της Θεσσαλονίκης σε δύο μέρη: τη Θεσσαλονίκη και τη γύρω περιοχή εξουσίαζε ο αδερφός του, Μανουήλ Κομνηνός Δούκας ή Μανουήλ Άγγελος (1239-1241),<sup>86</sup> ενώ τις δυτικότερες περιοχές κυβερνούσε ο γιος του Μιχαήλ Α Κομνηνού Δούκα, Μιχαήλ Β' Κομνηνός Δούκας ή Μιχαήλ Άγγελος (1230-1268).<sup>87</sup> Το ερώτημα που γεννάται είναι το πού υπαγόταν η Θεσσαλία. Ποιος από τους δύο προαναφερθέντες ηγεμόνες την εξουσίαζε; Στην ουσία κανείς από τους δύο. Η απελευθέρωση του Θεόδωρου Κομνηνού Δούκα από τους Βουλγάρους σήμαινε την ανάκτηση της Θεσσαλονίκης και των περιχώρων της και τη στέψη ως αυτοκράτορα του μεγαλύτερου υιού του, Ιωάννη Κομνηνού Δούκα Αγγέλου (1237-1244).<sup>88</sup> Παρ' όλα αυτά, ο Μανουήλ Κομνηνός Δούκας δεν επαναπαύτηκε. Το 1239

---

<sup>84</sup> NICOL, Θεσσαλία 212. ΝΤΑΜΠΛΙΑΣ, Ιστορία 46-49. ΣΤΑΥΡΙΔΟΥ-ΖΑΦΡΑΚΑ, Πολιτική 161. WEISS, Βιβλίο 139. ΛΑΠΠΑΣ, Πολιτική 107-109. ΝΙΚΟΝΑΝΟΣ, Βυζαντινοί 12. ΤΕΡΕΖΑΚΗΣ, Κοινωνία 68. NICOL, Last 12, 13. A. SAVVIDES, Splintered Medieval Hellenism: The Semi-autonomous Stato of Thessaly (A.D. 1213-1222 to 1454/1470) and its Place in History. *Byzantion* 68/2 (1998) 409.

<sup>85</sup> Γεώργιος Ακροπολίτης 25, 166-169 (ΣΠΥΡΟΠΟΥΛΟΣ). ΝΤΑΜΠΛΙΑΣ, Ιστορία 49. ΣΤΑΥΡΙΔΟΥ-ΖΑΦΡΑΚΑ, Πολιτική 163, 172-173. NICOL, Θεσσαλία 212. ΛΑΠΠΑΣ, Πολιτική 137. NICOL, Last 20.

<sup>86</sup> ODB 1292.

<sup>87</sup> PLP 220. ΚΟΥΛΟΥΡΑΣ, Περιοχή 100. ΓΟΥΓΟΥΛΗΣ, Μεσαιωνική 58. ΝΤΑΜΠΛΙΑΣ, Ιστορία 25. WEISS, Βιβλίο 141. FERJANČIĆ, *Tesalija* 47.

<sup>88</sup> Γεώργιος Ακροπολίτης 38, 212-215 (ΣΠΥΡΟΠΟΥΛΟΣ): ἀπελύθη γοῦν τῶν δεσμῶν διά τοι τοῦτο καί ὁ Ἄγγελος Θεόδωρος, καί συναινέσει τοῦ γαμβροῦ αὐτοῦ τοῦ Ἀσάν ἐγκρατῆς γενέσθαι τῆς Θεσσαλονίκης καί πάσης ἧς πρότερον ἦρχε χώρας ἠθέλησε. (...) οὐ πολλοῦ δεηθεῖς τοῦ χρόνου ἐγκρατῆς τε αὐθις τῆς Θεσσαλονίκης ἐγένετο καί τῶν πέριξ πόλεων καί χωρῶν (...) τόν δέ υἱόν αὐτοῦ Ἰωάννην βασιλέα ὠνόμασε. ΝΤΑΜΠΛΙΑΣ, Ιστορία 53. NICOL, *Despotate* 5.

αποβιβάστηκε στη Δημητριάδα και κατέλαβε (1241) τα Φάρσαλα, τη Δημητριάδα, τη Λάρισα, τον Πλαταμώνα και τη γύρω περιοχή του.<sup>89</sup> Εντούτοις, ο θάνατός του το 1241 θα ανατρέψει τα σχέδιά του να κυβερνήσει τη Θεσσαλία.<sup>90</sup>

Για ακόμη μια φορά η Θεσσαλία έμεινε «ορφανή» από ηγεμόνα. Όχι όμως για πολύ. Το ίδιο έτος, το 1241, ο Μιχαήλ Β' Κομνηνός Δούκας κατέλαβε τη Θεσσαλία,<sup>91</sup> κατατροπώνοντας τους Λατίνους εκμεταλλευτές που εποφθαλμιούσαν την περιοχή, τους Βενετούς.<sup>92</sup> Η αδυναμία των γειτόνων του να εναντιωθούν είχε ως απότοκο την ειρηνική διακυβέρνηση της Θεσσαλίας.<sup>93</sup> Κι όμως, το 1246 η εξουσία του Μιχαήλ Β' Κομνηνού Δούκα στη Θεσσαλία απειλήθηκε για πρώτη φορά. Ο αυτοκράτορας της Νίκαιας Ιωάννης Γ' Βατατζής (1222-1254)<sup>94</sup> κατέλαβε τη Θεσσαλονίκη το 1246 απειλώντας τη Θεσσαλία.<sup>95</sup> Ο Θεσσαλός ηγεμών μπροστά στο ενδεχόμενο απώλειας της εξουσίας του στην Θεσσαλία έκλεισε συμφωνία με τον Ιωάννη Γ' Βατατζή κατά το έτος 1249, ο οποίος έδωσε ως σύζυγο την εγγονή του Μαρία στον γιο του Μιχαήλ Β' Κομνηνού Δούκα, Νικηφόρο Α' Κομνηνό Δούκα Άγγελο (1266/68-1295/98), καθώς και τον τίτλο του δεσπότη.<sup>96</sup> Ωστόσο, μετά από ανεπιτυχείς συγκρούσεις του Μιχαήλ Β' Κομνηνού

---

<sup>89</sup> Γεώργιος Ακροπολίτης 38, 216-217 (ΣΠΥΡΟΠΟΥΛΟΣ): καταλαβών οὖν τὸν τῆς Δημητριάδος χῶρον ὁ Μανουὴλ (...) οὐδὲ διὰ πολλῶν συνηθροίκει τῶν ἡμερῶν περὶ αὐτὸν στράτευμα, ἤρξε τε Φαρσάλων καὶ Λαρίσης καὶ Πλαταμῶνος καὶ τῶν περὶ αὐτά. ΝΤΑΜΠΛΙΑΣ, Ιστορία 53. ΚΟΥΛΟΥΡΑΣ, Περιοχή 100. ΛΑΠΠΑΣ, Πολιτική 167. ΤΕΡΕΖΑΚΗΣ, Κοινωνία 45. MAGDALINO, History 131.

<sup>90</sup> ΝΤΑΜΠΛΙΑΣ, Ιστορία 54. ΛΑΠΠΑΣ, Πολιτική 172.

<sup>91</sup> Γεώργιος Ακροπολίτης 39, 222-223 (ΣΠΥΡΟΠΟΥΛΟΣ): τοῦ δὲ Μανουὴλ τοῦ ἀδελφοῦ Θεοδώρου τετελευτηκότος, τὴν κατομένην παρ' αὐτοῦ χῶραν ὁ ἀνεψιὸς αὐτοῦ Μιχαὴλ κατέσχε καὶ τῆ αὐτοῦ προσήρμοσε χῶρα.

<sup>92</sup> ΝΤΑΜΠΛΙΑΣ, Ιστορία 54-55. ΛΑΠΠΑΣ, Πολιτική 172. NICOL, Last 23-24.

<sup>93</sup> ΝΤΑΜΠΛΙΑΣ, Ιστορία 55.

<sup>94</sup> ODB 1047-1048.

<sup>95</sup> Γεώργιος Ακροπολίτης 45, 270-271 (ΣΠΥΡΟΠΟΥΛΟΣ): Ἡ μὲν οὖν πόλις Θεσσαλονίκη οὕτως ὑπὸ τὸν βασιλέα γέγονεν Ἰωάννην (...).WEISS, Βιβλίο 141. ΝΤΑΜΠΛΙΑΣ, Ιστορία 55. ΛΑΠΠΑΣ, Πολιτική 179. ΝΙΚΟΝΑΝΟΣ, Βυζαντινοί 12. SAVVIDES, Hellenism 409. NICOL, Despotate 6. MAGDALINO, History 131. ΛΑΪΟΥ, Περίγραμμα 78.

<sup>96</sup> Γεώργιος Ακροπολίτης 49, 282-283 (ΣΠΥΡΟΠΟΥΛΟΣ): Ὁ μὲν οὖν βασιλεὺς Ἰωάννης μετὰ τοῦ δεσπότη Μιχαὴλ συνθήκας πεποίηκε καὶ εἰς κήδους κοινωνίαν συνήλθε· τὸν γὰρ τοῦ Μιχαὴλ υἱόν

Δούκα αναγκάστηκε ο ίδιος το 1252 να αναγνωρίσει την κυριαρχία του Ιωάννη Γ' Βατατζή στη Θεσσαλία.<sup>97</sup> Εντούτοις, οι συγκρούσεις συνεχίστηκαν τόσο με τον Ιωάννη Γ' Βατατζή όσο και με τον διάδοχο και γιο του, Θεόδωρο Β' Λάσκαρη Βατάτζη (1254-1258).<sup>98</sup> Πιο συγκεκριμένα, ο τελευταίος δεν άφησε αναπάντητες τις επιθέσεις του Μιχαήλ Β' Κομνηνού Δούκα στη Θεσσαλία και ξεκίνησε επίθεση εναντίον του κατά το έτος 1256. Όμως, η προχειρότητα του Μιχαήλ Β' Κομνηνού Δούκα τον ανάγκασε και πάλι να συνθηκολογήσει.<sup>99</sup> Τελικώς, ο θάνατος του Θεοδώρου Β' Λάσκαρη Βατάτζη το 1258 θα ανατρέψει κάθε του σχέδιο.<sup>100</sup>

Ο σφετερισμός του Μιχαήλ Η' Παλαιολόγου (1259-1282)<sup>101</sup> στον θρόνο της Νίκαιας θα δημιουργήσει νέες διαμάχες, συμμαχίες και συνθήκες. Για να γίνουμε πιο σαφείς, μετά την μάχη της Πελαγονίας<sup>102</sup> ανάμεσα στον Μιχαήλ Β' Κομνηνό Δούκα και στον Μιχαήλ Η' Παλαιολόγο το 1259 και τη νίκη του τελευταίου πολλές πόλεις της Θεσσαλίας κατακτήθηκαν από τον Ιωάννη Παλαιολόγο,<sup>103</sup> αδερφό του Μιχαήλ Η' Παλαιολόγου.<sup>104</sup> Έτσι λοιπόν, εκ πρώτης όψεως φαίνεται η υπεροχή της Νίκαιας έναντι της Ηπείρου. Παρ' όλα αυτά, το σκηνικό ανατράπηκε σύντομα. Σε μάχη στο Τρίκορφο το 1260 ο Νικηφόρος Α' Κομνηνός Δούκας Άγγελος, γιος

---

Νικηφόρον επί τήν θυγατέρα τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ βασιλέως Θεοδώρου τήν Μαρίαν γαμβρόν ἡγάγετο. PLP 91042. ODB 614. ΝΤΑΜΠΛΙΑΣ, *Ιστορία* 55. ΛΑΠΠΑΣ, *Πολιτική* 184-185. NICOL, *Last* 24. NICOL, *Despotate* 6. MAGDALINO, *History* 139.

<sup>97</sup> Γεώργιος Ακροπολίτης 49, 288-289 (ΣΠΥΡΟΠΟΥΛΟΣ): Ταῦτα γνούς Μιχαήλ ὁ δεσπότης καί ἐν στενῶ κομιδῇ βλέπων τά περὶ αὐτόν τυγχάνοντα πράγματα, κατὰ ῥοῦν δέ χωροῦντα τῷ βασιλεῖ, πρεσβείαν πρὸς τόν βασιλέα ἐστείλατο (...) οἱ καί εἰς λόγους συνελθόντες τῷ βασιλεῖ ξυμβιβάσεις πεποιήνται. ΝΤΑΜΠΛΙΑΣ, *Ιστορία* 55.

<sup>98</sup> PLP 1040-1041. ΝΤΑΜΠΛΙΑΣ, *Ιστορία* 55-56. NICOL, *Last* 29. NICOL, *Despotate*, 6, 7.

<sup>99</sup> F. DÖLGER, *Regesten der Kaiserurkunder des Öströmischer Reiches* III. München-Berlin 1960, 1840.

<sup>100</sup> ΝΤΑΜΠΛΙΑΣ, *Ιστορία* 56-57. MAGDALINO, *History* 131.

<sup>101</sup> PLP 21528.

<sup>102</sup> Ενδεικτικά, D. GEANAKOPOLOS, *Greco-Latin Relations on the Eve of the Byzantine Restoration: The Battle of Pelagonia-1259*. *DOP* 7 (1953) 99-141. D. NICOL, *The Date of the Battle of Pelagonia*. *BZ* 49 (1956) 68-71.

<sup>103</sup> PLP 21487.

<sup>104</sup> Nicephori Gregorae I (III 5, 71-75 WOLFII-DUCANGII-BOIVINI-CAPPERONNERII). NICOL, *Θεσσαλία* 212. ΝΤΑΜΠΛΙΑΣ, *Ιστορία* 57-59. NICOL, *Last* 15. NICOL, *Despotate* 7. MAGDALINO, *History* 133. A. SOLOVIEV, *Thessalijskie Archonty U XIV*. *BS* IV (1932) 160. KYRITSES, *Aristocracy* 134.

του Μιχαήλ Β' Κομνηνού Δούκα, συνέτριψε τις δυνάμεις του Αλεξίου Στρατηγόπουλου, του στρατηγού του Παλαιολόγου,<sup>105</sup> και ο Μιχαήλ Η' Παλαιολόγος αναγκάστηκε να αναγνωρίσει την υπεροχή του αντιπάλου του.<sup>106</sup>

Στο μεταξύ, η κατάκτηση της Κωνσταντινούπολης το 1261 από τον Αλέξιο Στρατηγόπουλο<sup>107</sup> επέβαλε στον Μιχαήλ Β' Κομνηνό Δούκα να συνεχίσει τον πόλεμο εναντίον του Μιχαήλ Η' Παλαιολόγου. Σε πρώτη φάση στάλθηκε ο Αλέξιος Στρατηγόπουλος, όμως μετά την αιχμαλωσία του ανέλαβε ο Ιωάννης Παλαιολόγος. Το 1263 νίκησε τον Μιχαήλ Β' Κομνηνό Δούκα κοντά στη Θεσσαλονίκη και τον εξανάγκασε σε υπογραφή συνθήκης, την οποία όμως δεν τήρησε.<sup>108</sup> Έτσι, ο Μιχαήλ Η' Παλαιολόγος αποφάσισε να αναλάβει ο ίδιος τα ηνία και εν τέλει το 1265 κατάφερε να τον περιορίσει κοντά στην περιοχή της Ηπείρου.<sup>109</sup> Ο θάνατος του Μιχαήλ Β' το 1267 ή στις αρχές του 1268<sup>110</sup> ή στα 1271<sup>111</sup> είχε ως απόρροια τον διαμελισμό του κράτους του: ο Νικηφόρος Α' Κομνηνός Δούκας Άγγελος εγκαταστάθηκε στην Άρτα και ο Ιωάννης Παλαιολόγος στις Νέες Πάτρεις.<sup>112</sup>

Συνολικά, από το 1260 έως το 1265 αρκετά τμήματα της Θεσσαλίας εξουσιάζονταν από τον Μιχαήλ Β' Κομνηνό Δούκα της Ηπείρου, ενώ μετά το 1265 το μεγαλύτερο τμήμα της Θεσσαλίας διοικούσε ο αυτοκράτορας της Κωνσταντινούπολης Μιχαήλ Η' Παλαιολόγος.<sup>113</sup>

---

<sup>105</sup> PLP 26894.

<sup>106</sup> ΛΑΠΠΑΣ, Πολιτική 246. ΝΤΑΜΠΛΙΑΣ, Ιστορία 59-60. MAGDALINO, History 133.

<sup>107</sup> Γεώργιος Ακροπολίτης 85, 498-507 (ΣΠΥΡΟΠΟΥΛΟΣ). NICOL, Last 36. NICOL, Despotate 7.

<sup>108</sup> NICOL, Last 47. NICOL, Despotate 8.

<sup>109</sup> NICOL, Despotate 8.

<sup>110</sup> NICOL, Despotate 9.

<sup>111</sup> ΝΤΑΜΠΛΙΑΣ, Ιστορία 63.

<sup>112</sup> TIB 223-224. MAGDALINO, Ρωμανία 33-52. WEISS, Βιβλίο 142. ΝΤΑΜΠΛΙΑΣ, Ιστορία 60-61. NICOL, Θεσσαλία 212-213. MAGDALINO, History 113-116. ΤΕΡΕΖΑΚΗΣ, Κοινωνία 68-80.

<sup>113</sup> ΝΤΑΜΠΛΙΑΣ, Ιστορία 61-62.

### 1.3. Η διακυβέρνηση της Θεσσαλίας μετά την επανάκτηση της Κωνσταντινούπολης

Η διακυβέρνηση της Θεσσαλίας από τον Ιωάννη Α' Δούκα Κομνηνό Άγγελο ή Ιωάννη Α' Δούκα (1266-1267/1289-1290)<sup>114</sup> άνοιξε ένα νέο κεφάλαιο στην ιστορία του θεσσαλικού κάμπου και ιδίως στον οικονομικοκοινωνικό τομέα, τον οποίο θα εξετάσουμε διεξοδικά στο επόμενο κεφάλαιο. Όπως αναφέραμε και πιο πάνω, μετά το θάνατο του Μιχαήλ Β' Κομνηνού Άγγελου το κράτος της Ηπείρου διαμελίστηκε: την Ήπειρο εξουσίαζε ο Νικηφόρος Α' Κομνηνός Δούκας Άγγελος (1215-1230) και τη Θεσσαλία ο Ιωάννης Α' Δούκας Κομνηνός Άγγελος.<sup>115</sup> Είναι χαρακτηριστικά τα όσα αναφέρει ο Νικηφόρος Γρηγοράς.<sup>116</sup> Δε θα ασχοληθούμε με την Ήπειρο, διότι δεν αποτελεί αντικείμενο έρευνας της παρούσης μελέτης. Όσον αφορά τη Θεσσαλία και τον Ιωάννη Α' Δούκα Κομνηνό Άγγελο, το βασικό χαρακτηριστικό της διακυβέρνησής του ήταν ο πλήρης διαχωρισμός της Θεσσαλίας από την Ήπειρο και ο προσδιορισμός της ως ένα ανεξάρτητο και αυτόνομο κράτος.<sup>117</sup> Η περιοχή της επικρατείας του ξεκινούσε από τον Όλυμπο στον βορρά ως τον Παρνασσό στον νότο, ενώ ο ποταμός Εύηνος αποτελούσε το δυτικό σύνορο του κράτους του. Άλλα εδάφη κληρονόμησε με τον θάνατο του

---

<sup>114</sup> PLP 208.

<sup>115</sup> NICOL, Last 58. NICOL, Despotate 9-10. Δ. ΣΟΦΙΑΝΟΣ, Το Ορκομωτικόν Γράμμα του Μιχαήλ Γαβριηλόπουλου προς τους Φαναριώτες της Καρδίτσας, στο *Πρακτικά Α' Συνεδρίου για την Καρδίτσα και την Περιοχή της*. Καρδίτσα 1996, 29.

<sup>116</sup> Nicephori Gregorae I (IV 9, 109-110 WOLFII-DUCANGII-BOIVINI-CAPPERONNERII): Τούτων ούτως έχοντων, ἐξ ἀνθρώπων ἐγγόνει καὶ Μιχαήλ ὁ δεσπότης, ὁ τῆς Ἠπείρου καὶ Θετταλίας ἀρχηγός (...).

<sup>117</sup> Nicephori Gregorae I (IV 9, 110 WOLFII-DUCANGII-BOIVINI-CAPPERONNERII): Σχίζει μέντοι καὶ τήν ὄλην αὐτοῦ ἐπικράτειαν εἰς δύο μερίδας, ὧν τήν μὲν μίαν, ἣ δὴ καὶ παλαιὰ ὀνομάζεται Ἠπειρός, ἀφίησι Νικηφόρῳ τῷ δεσπότη (...) τήν δέ ἑτέραν μερίδα ἀφίησιν ὁ πατήρ Ιωάννη τῷ νόθῳ παιδί· ἢ καὶ αὐτὴ περιέχει (...) ἔτι τε Θεσσαλούς (...). ΓΟΥΓΟΥΛΗΣ, Μεσαιωνική 58. ΝΤΑΜΠΛΙΑΣ, Ιστορία 63. WEISS, Βιβλίο 142. ΝΙΚΟΝΑΝΟΣ, Βυζαντινοί 12. SOLOVIEV, Thessalijskie 160.

πατέρα του Μιχαήλ Αγγέλου και άλλα πήρε ως προίκα για τον γάμο του με την κόρη του σεβαστοκράτορος<sup>118</sup> Ταρωνά.<sup>119</sup>

Ο Ιωάννης Α' Δούκας Κομνηνός Άγγελος υπήρξε ένας ισχυρός άρχων, που οδήγησε τη Θεσσαλία στο απόγειο της δύναμής της και μάλιστα ως αυτοκυβέρνητο κράτος.<sup>120</sup> Για αυτόν τον λόγο κυρίως πολλές φορές αντιμετώπιζε προβλήματα με τους γειτονικούς του άρχοντες. Βασικός του αντίπαλος αποτέλεσε ο Βυζαντινός αυτοκράτορας Μιχαήλ Η' Παλαιολόγος. Παρόλα αυτά, ο Ιωάννης Α' Δούκας Κομνηνός Άγγελος δεν υπέκυψε εύκολα στην πρόθεση του αυτοκράτορα να ενώσει και πάλι τη Βυζαντινή Αυτοκρατορία.<sup>121</sup> Η πρεσβεία του Μιχαήλ Η' Παλαιολόγου το 1268<sup>122</sup> απέφερε αμφίροπα αποτελέσματα. Για ακόμη μια φορά ένας γάμος εξομάλυνε την κατάσταση. Ο Ιωάννης Α' Δούκας Κομνηνός Άγγελος έδωσε την κόρη του για γυναίκα του Ανδρόνικου Ταρχανειώτη,<sup>123</sup> ο οποίος ήταν ανιψιός του αυτοκράτορα<sup>124</sup> λαμβάνοντας το αξίωμα του σεβαστοκράτορος.<sup>125</sup> Στην ουσία αναγνώρισε την επικυριαρχία του Μιχαήλ Η' Παλαιολόγου.<sup>126</sup>

Μολαταύτα, στο μεγαλύτερο μέρος της η πολιτική του Ιωάννη Α' Δούκα Κομνηνού Αγγέλου ήταν εντελώς αντίθετη με την αυτοκρατορική πολιτική με

---

<sup>118</sup> ODB 1862. Σταυ. ΣΟΛΩΜΟΥ, Ο Πολιτικός Λόγος των Μεγάλων Οικογενειών κατά την Παλαιολόγεια Περίοδο. Τα Πρόσωπα και τα Κείμενα (1258-1453), (αδημοσίευτη διδακτορική διατριβή). Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών 2016, 313-315.

<sup>119</sup> PLP 27515. ΝΤΑΜΠΛΙΑΣ, Ιστορία 63-64. ΣΟΚΟΛΟΒ, Μεγάλοι 65. ΝΙΣΟΛ, Θεσσαλία 212-213. ΛΑΠΠΑΣ, Πολιτική 271. ΝΙΣΟΛ, Despotate 9-10.

<sup>120</sup> ΝΙΣΟΛ, Despotate 11. ΝΤΑΜΠΛΙΑΣ, Ιστορία 63.

<sup>121</sup> ΝΤΑΜΠΛΙΑΣ, Ιστορία 65-66.

<sup>122</sup> Georgius Pachymeres I (L. IV., 307-308 BEKKERUS).

<sup>123</sup> PLP 27475.

<sup>124</sup> Georgius Pachymeres I (L. IV., 308-309 BEKKERUS). ΝΤΑΜΠΛΙΑΣ, Ιστορία 66. ΝΙΣΟΛ, Despotate 10-11.

<sup>125</sup> Nicephori Gregorae I (IV 9, 111 WOLFII-DUCANGII-BOIVINI-CAPPERONNERII). Georgius Pachymeres I (L. IV., 322 BEKKERUS). ΝΙΣΟΛ, Despotate 10-11. ΝΙΣΟΛ, Last 58-59. MAGDALINO, History 158. Ανώτατο αξίωμα που καθιερώθηκε το 1081 από τον Αλέξιο Α' Κομνηνό (1081-1118) για τον αδερφό του Ισαάκιο.

<sup>126</sup> ΝΤΑΜΠΛΙΑΣ, Ιστορία 66-67. DÖLGER, Regesten III, 1976.

αποτέλεσμα οι συγκρούσεις ανάμεσα στον ίδιο και στους Παλαιολόγους να είναι συνεχείς.<sup>127</sup> Ως εκ τούτου, ο Θεσσαλός άρχων έπρεπε να αναζητήσει συμμάχους.<sup>128</sup>

Μια από τις μεγαλύτερες πολεμικές επιχειρήσεις του Βυζαντίου κατά του Ιωάννη Α' Δούκα Κομνηνού Άγγελου θα λάβει χώρα το 1275 με αρχηγό του στρατού τον Ιωάννη Παλαιολόγο και του στόλου τον Αλέξιο Φιλανθρωπηνό.<sup>129</sup> Έτσι λοιπόν, ο Ιωάννης Παλαιολόγος έφτασε στη Δημητριάδα και προχώρησε προς το εσωτερικό της περιοχής.<sup>130</sup> Οι όποιες ενέργειες του Ιωάννη Α' Δούκα Κομνηνού Άγγελου δεν απέδωσαν καρπούς με συνέπεια τη βυζαντινή κατάκτηση των φρουρίων του, με τον ίδιο να προστρέχει στην έδρα του, τις Νέες Πάτρεις.<sup>131</sup> Εν τέλει, με τη βοήθεια του Δούκα των Αθηνών Ιωάννη ντε λα Ρος κατατρόπωσε τα στρατεύματα του βυζαντινού στρατηγού.<sup>132</sup>

Παρά την ήττα, ο Μιχαήλ Ή' Παλαιολόγος προσπάθησε και πάλι. Τρία χρόνια μετά, κατά το έτος 1278, επιχείρησε μια νέα πολεμική αναμέτρηση με τον σεβαστοκράτορα Ιωάννη Α' Δούκα Κομνηνό Άγγελο.<sup>133</sup> Κάτω από την αρχηγία του Ιωάννη Συναδηνού,<sup>134</sup> ο οποίος ήταν μέγας στρατοπεδάρχης<sup>135</sup> και του Μιχαήλ

---

<sup>127</sup> NICOL, Θεσσαλία 213. ΛΑΠΠΑΣ, Πολιτική 272-272. ΝΙΚΟΝΑΝΟΣ, Βυζαντινοί 12.

<sup>128</sup> ΝΙΚΟΝΑΝΟΣ, Βυζαντινοί 12. Αφορά κυρίως τη Βουλγαρία και το Δουκάτο των Αθηνών. Ακολουθήθηκε η γνωστή πολιτική σύναψης γάμου. Περισσότερα στο ΝΤΑΜΠΛΙΑΣ, Ιστορία 68-70.

<sup>129</sup> PLP 29751. WEISS, Βιβλίο 142-143. ΝΤΑΜΠΛΙΑΣ, Ιστορία 71. MAGDALINO, History 159-160.

<sup>130</sup> MAGDALINO, History 159.

<sup>131</sup> Nicephori Gregorae I (IV 9, 112 WOLFII-DUCANGII-BOIVINI-CAPPERONNERII): (...) Τά μέν τῶν πολιχνίων αἰτίκα ὑπέκυπτον· τά δέ ταῖς τῶν τόπων ὀχυρότησι θαρρόυντα ἀνθίσαντο μέχρι τινός· ἔπειτα καί ταῦτα ὑπέκυπτον (...) ὁ γε μην Σεβαστοκράτωρ ἀπογνούς πανταχόθεν εἰς ὀχυρώτατον καταφεύγει φρούριον τό τῶν Νέων Πάτρῶν ἐπικεκλημένον. ΛΑΠΠΑΣ, Πολιτική 275-276. ΝΤΑΜΠΛΙΑΣ, Ιστορία 72. SAVVIDES, Hellenism 411. MAGDALINO, History 161.

<sup>132</sup> Αναλυτική περιγραφή των γεγονότων μας παραδίδουν οι Nicephori Gregorae I (IV 9, 112-116 WOLFII-DUCANGII-BOIVINI-CAPPERONNERII) και Georgius Pachymeres I (L. IV., 324-331 BEKKERUS). ΛΑΠΠΑΣ, Πολιτική 277-278. ΝΤΑΜΠΛΙΑΣ, Ιστορία 73-74. NICOL, Last 59. NICOL, Despotate 19. MAGDALINO, History 161.

<sup>133</sup> ΛΑΠΠΑΣ, Πολιτική 289. ΝΤΑΜΠΛΙΑΣ, Ιστορία 75. NICOL, Last 64. MAGDALINO, History 165.

<sup>134</sup> PLP 27125.

<sup>135</sup> ODB 1966-1967. ΣΟΛΩΜΟΥ, Λόγος 322-323.

Καβαλλάριου, μέγα κοντόσταβλου,<sup>136</sup> οι στρατιωτικές δυνάμεις του αυτοκράτορα έφτασαν μέχρι την περιοχή των Φαρσάλων, όπου δόθηκε και η μάχη. Ο Ιωάννης Α' Δούκας υπερετέρωσε για ακόμη μια φορά με τη βοήθεια των Λατίνων μισθοφόρων,<sup>137</sup> όπως χαρακτηριστικά μας αναφέρει ο Γεώργιος Παχυμέρης.<sup>138</sup>

Παρά τις αποτυχίες, ο Βυζαντινός αυτοκράτορας κατέβαλε μια τελευταία προσπάθεια κατά του Ιωάννη Α' Δούκα Κομνηνού Αγγέλου κατά το έτος 1282, καθώς ο ίδιος αθετούσε μονίμως τις μεταξύ τους συμφωνίες.<sup>139</sup> Ο Μιχαήλ Η' Παλαιολόγος, για να αντιμετωπίσει τον Ιωάννη Α' Δούκα Κομνηνό Αγγελο, ζήτησε τη βοήθεια του Καν Νογκάι, ηγεμόνα των Ταρτάρων. Ο Νογκάι του παρείχε τη σχετική βοήθεια, αλλά ο Μιχαήλ Η' Παλαιολόγος εξέπνευσε.<sup>140</sup>

Ο θάνατος του Μιχαήλ Η' Παλαιολόγου το 1282 και η αποτυχία των πολεμικών του προσπαθειών εναντίον του Ιωάννη Α' Δούκα Κομνηνού Αγγελου κληροδότησαν στον διάδοχό του, Ανδρόνικο Β' Παλαιολόγο, (1282-1328)<sup>141</sup> τη συνέχεια. Η απόπειρα του νέου αυτοκράτορα το 1284<sup>142</sup> ακολούθησε την ανεπιτυχή πορεία του πατρός του. Για να γίνουμε κατανοητοί, ο Ανδρόνικος Β'

---

<sup>136</sup> ΔΗΜΗΤΡΑΚΟΣ, τ., Η', 4033. ΣΟΛΩΜΟΥ, Λόγος 323-324.

<sup>137</sup> ΛΑΠΠΑΣ, Πολιτική 289-290. ΝΤΑΜΠΛΙΑΣ, Ιστορία 57. WEISS, Βιβλίο 143. NICOL, Last 645-66. MAGDALINO, History 165. FERJANČIĆ, Tesalija 108.

<sup>138</sup> Georgius Pachymeres I (L.V., 411-412 BEKKERUS): Έν τούτω δὲ καὶ στρατὸς ἀπὸ ξηρᾶς εἰσβάλλει, οὗς ὁ μέγας στρατοπεδάρχης ὁ Συναδηνὸς Ἰωάννης ἤγεν καὶ ὁ μέγας κονοσταῦλος ὁ Καβαλλάριος Μιχαήλ. Καὶ δὴ ὀρμήσαντες ἐπὶ Φάρσαλα φρουρίον, ὃ Φθίαν ὁ παλαιὸς ἔχει λόγος, ἐφ' ᾧ σιταρκοῖεν τοὺς ἐν τῷ φρουρίῳ, προσπίπτουσι τῷ ἐκ νοθείας Ἰωάννῃ, ὃς δὴ καὶ, σφίσι συρράξας πόλεμον γενναῖον καὶ ἀνδρικόν, αἰρεῖ μὲν καὶ ἄλλους πλείστους, αἰρεῖ δὲ καὶ τὸν Συναδηνὸν καὶ μέγαν στρατοπεδάρχην. Τὸν μέντοι γε μέγαν κονοσταῦλον ὁ ὑπ' ἐκείνῳ λαὸς Ἰταλὸς διώκων καταλαβεῖν οὐκ ἴσχυσεν.

<sup>139</sup> Georgius Pachymeres I (L. VI., 524 BEKKERUS): Τῷ γὰρ σεβαστοκράτορι Ἰωάννῃ οὐκ ἦν ἠρεμεῖν, ἀλλὰ καὶ αὐθις σπονδὰς ἐκείνας συγχέας, ἐπεχείρει τοῖς μὴ προσήκουσιν. ΛΑΠΠΑΣ, Πολιτική 304-305. ΝΤΑΜΠΛΙΑΣ, Ιστορία 77. NICOL, Despotate 29. MAGDALINO, History 170.

<sup>140</sup> Georgius Pachymeres I (L. VI., 527 BEKKERUS): Εκακοσπλάγχνει γὰρ καὶ τῶν ἐγκάτων ἀρρώστως εἶχεν, ἄματοῖνον ἐμβάντων αὐτοῦ τε καὶ παίδων (...). ΛΑΠΠΑΣ, Πολιτική 305. ΝΤΑΜΠΛΙΑΣ, Ιστορία 77-78. NICOL, Despotate 29.

<sup>141</sup> PLP 21436.

<sup>142</sup> Georgius Pachymeres II (L. I., 67-72 BEKKERUS).



Παλαιολόγος κινήθηκε εναντίον του Ιωάννη Α' Δούκα Κομνηνού Άγγελου το 1284. Την ηγεσία του στρατού ανέλαβε ο πρωτοβεστιάριος,<sup>143</sup> Μιχαήλ Ταρχανειώτης,<sup>144</sup> του στόλου ο Αλέξιος Ραούλ<sup>145</sup> και ο μέγας στρατοπεδάρχης, ο Ιωάννης Συναδηνός.<sup>146</sup> Αν και ο Ταρχανειώτης κατέλαβε τη Δημητριάδα, ο λοιμός<sup>147</sup> ή η ελονοσία<sup>148</sup> εξουδετέρωσε το στράτευμα, ενώ όσοι επέζησαν λιποτάκτησαν με αρκετούς κιόλας να επιστρέφουν στην Πόλη.<sup>149</sup>

Διαβάζοντας κανείς τα παραπάνω αποκομίζει την εικόνα την έντονης δυσανασχέτησης του Βυζαντινού αυτοκράτορα Μιχαήλ Η' Παλαιολόγου προς τον σεβαστοκράτορα Ιωάννη Α' Δούκα Κομνηνό Άγγελο. Οι επιθέσεις εναντίον της Θεσσαλίας ήταν τακτικές και έντονες σε τέτοιο σημείο, που πιθανώς να μην δικαιολογούνταν απλώς από την αποταξία του Ιωάννη Α' Δούκα Κομνηνού Άγγελου. Πράγματι, ένας από τους βασικότερους συμμάχους του σεβαστοκράτορα αποτέλεσε ο Κάρολος ντ' Ανζού, ισχυρός ηγεμών της Σικελίας και νότιας Ιταλίας, θανάσιμος εχθρός του βυζαντινού στέμματος, καθώς επιθυμούσε την κατάκτηση βυζαντινών εδαφών με απώτερο σκοπό την ανασύσταση της Λατινικής Αυτοκρατορίας. Ουσιαστικά, ο Μιχαήλ Η' Παλαιολόγος βρισκόταν σε πολύ δύσκολή θέση και αν δεν εκμεταλλευόταν την Ένωση των Εκκλησιών, πιθανώς να είχε απωλέσει πολλά εδάφη. Ήτοι, η Ένωση των Εκκλησιών (Δύσης-Ανατολής), που υπεγράφη στη Λυών το 1274, απαγόρευε την επίθεση και μάλιστα με μορφή Σταυροφορίας, την οποία επιθυμούσε ο Κάρολος εναντίον ενός Χριστιανού αυτοκράτορα. Βέβαια, η Ένωση των Εκκλησιών έφερε αντιδράσεις όχι μόνο στους υπηκόους, αλλά και σε σημαντικές προσωπικότητες, ανάμεσα στις οποίες ήταν και ο σεβαστοκράτωρ της Θεσσαλίας

---

<sup>143</sup> ODB 1749. ΣΟΛΩΜΟΥ, Λόγος 318-319.

<sup>144</sup> PLP 27505.

<sup>145</sup> PLP 24109.

<sup>146</sup> MAGDALINO, History 171.

<sup>147</sup> FERJANČIĆ, Tesalija 110.

<sup>148</sup> NICOL, Last 121-122.

<sup>149</sup> MAGDALINO, History 159-171. ΝΤΑΜΠΛΙΑΣ, Ιστορία 77-79. ΛΑΠΠΙΑΣ, Πολιτική 311-312. WEISS, Βιβλίο 143. NICOL, Despotate 30-31.

Ιωάννης Α' Δούκας Κομνηνός Άγγελος. Αν και ο Μιχαήλ Η' Παλαιολόγος προσπάθησε να πείσει τον αντίπαλό του με τη χρήση της διπλωματίας, δεν τα κατάφερε. Δε θα εισέρθουμε σε περισσότερες λεπτομέρειες σχετικά με το ζήτημα, επειδή δεν αποτελεί θέμα της παρούσης μελέτης. Ωστόσο, πρέπει να τονίσουμε ότι οι επιθέσεις του Βυζαντινού αυτοκράτορα στη Θεσσαλία κατά του Ιωάννη Α' Δούκα Κομνηνού Άγγελου ήταν εν μέρει απόρροια της ανθενωτικής στάσης του τελευταίου. Στην ουσία, η Θεσσαλία αυτήν την περίοδο είχε μετατραπεί σε χώρο πολεμικών αναμετρήσεων εξαιτίας της Ένωσης των Εκκλησιών· η αντίθετη άποψη του σεβαστοκράτορος σε συνδυασμό με τους ισχυρούς συμμάχους του φόβιζαν τον Βυζαντινό αυτοκράτορα και για αυτόν τον λόγο προσπαθούσε να τον εξουδετερώσει.<sup>150</sup>

Ο Ιωάννης Α' Δούκας Κομνηνός Άγγελος άφησε την τελευταία του πνοή το 1289 μη ορίζοντας διάδοχο.<sup>151</sup> Τοιουτοτρόπως, δικαιωματικά η εξουσία κληροδοτήθηκε στους τρεις γιους του. Καθώς ο ένας, ο Μιχαήλ, ήταν φυλακισμένος στην Πόλη (συνελήφθη το 1283 μετά την εισβολή των αυτοκρατορικών στρατευμάτων στη Θεσσαλία από τον Ανδρόνικο Β' Παλαιολόγο, που είχε συνωμοτήσει με την εξαδέλφη του Μιχαήλ, Άννα της Ηπείρου),<sup>152</sup> την εξουσία ανέλαβαν οι εναπομείναντες δυο ανήλικοι γιοί του, Κωνσταντίνος<sup>153</sup> και Θεόδωρος<sup>154</sup> Κομνηνοδούκες Άγγελοι.<sup>155</sup> Κατά πάσα

---

<sup>150</sup> Περισσότερα στο ΝΤΑΜΠΛΙΑΣ, Ιστορία 79-91. ΛΑΠΠΑΣ, Πολιτική 280-305. WEISS, Βιβλίο 143. FERJANČIĆ, Tesalija 114. NICOL, Despotate 11-22. MAGDALINO, History 163-164, 166-170. ΛΑΪΟΥ, Περίγραμμα 78.

<sup>151</sup> NICOL, Despotate 35. MAGDALINO, History 183. ΣΟΦΙΑΝΟΣ, Ορκομωτικόν 30.

<sup>152</sup> PLP 1000. NICOL, Θεσσαλία 213. Περισσότερα στο ΛΑΠΠΑΣ, Πολιτική 306-316. NICOL, Last 114-115. NICOL, Despotate 31.

<sup>153</sup> PLP 212.

<sup>154</sup> PLP 195.

<sup>155</sup> ΝΙΚΟΝΑΝΟΣ, Βυζαντινοί 13. NICOL, Despotate 135-136. NICOL, Last 115. MAGDALINO, History 183. SOLOVIEV, Thessalijskie 160-161.

πιθανότητα συγκυβέρνησαν, έχοντας όμως την ψιλή κυριότητα ο μεγαλύτερος αδερφός, ο Κωνσταντίνος.<sup>156</sup>

Αρχικώς, ο Βυζαντινός αυτοκράτορας Ανδρόνικος Β' Παλαιολόγος και οι Κομνηνοδούκες είχαν φιλικές σχέσεις, καθώς οι τελευταίοι με έμμεσους τρόπους είχαν αποδεχτεί την ανωτερότητά του.<sup>157</sup> Πρώτα από όλα, το γεγονός ότι η γυναίκα του Ιωάννη Α' Δούκα Κομνηνού Άγγελου μετά το θάνατό του απευθύνθηκε (1289) στον αυτοκράτορα για να επικυρώσει τις κτήσεις της μονής Λυκουσάδας μας φανερώνει την αναγνώριση του πρωτείου του Ανδρονίκου Β' Παλαιολόγου από μέρους της.<sup>158</sup> Μάλιστα, οι φιλικές σχέσεις επισφραγίστηκαν με τον γάμο της Θεοδώρας (εξαδέλφης του Ανδρονίκου Β' Παλαιολόγου)<sup>159</sup> με τον Θεόδωρο.<sup>160</sup> Ο Γεώργιος Παχυμέρης στην περιγραφή του για τον γάμο προσδίδει τόσο στον Ιωάννη Α' Δούκα Κομνηνό Άγγελο, όσο και στους γιους του το αξίωμα του σεβαστοκράτορος.<sup>161</sup> Επιπλέον, κατά το 1299 ο Βυζαντινός αυτοκράτορας Ανδρόνικος Β' Παλαιολόγος απέστειλε πρεσβεία στους διαδόχους του Ιωάννη Α' Δούκα Κομνηνού Άγγελο ζητώντας τους την παράδοση της πόλης Δημητριάδος.<sup>162</sup> Το σημαντικό στοιχείο σε αυτήν την πρεσβεία δεν ήταν μόνο η παράδοση της πόλης, αλλά το γεγονός ότι ο αυτοκράτορας απευθύνθηκε σε αυτήν λέγοντας: «πρὸς τοὺς σεβαστοκράτορας (ἔτι γὰρ ἐν τοῖς ζῶσιν ἦσαν) προσαπαιτῶν Δημητριάδα (...)».<sup>163</sup> Συνεπώς, θα μπορούσε να σκεφτεί κανείς ότι η αποδοχή του τίτλου στην ουσία σήμαινε και την αποδοχή της ανωτερότητας του

---

<sup>156</sup> ΓΟΥΓΟΥΛΗΣ, Μεσαιωνική 58. ΝΤΑΜΠΛΙΑΣ, Ιστορία 95-96. ΝΙΣΟΛ, Πολιτική 214. ΣΠΑΝΟΣ, Οικισμοί 27. ΣΑΥΒΙΔΕΣ, Hellenism 411-412. ΦΕΡΙΑΝΤΣΙΤΣ, Tesalija 127.

<sup>157</sup> ΝΙΣΟΛ, Last 115. ΜΑΓΔΑΛΙΝΟ, History 183-185.

<sup>158</sup> ΝΤΑΜΠΛΙΑΣ, Ιστορία 96-97. ΦΕΡΙΑΝΤΣΙΤΣ, Tesalija 120. ΝΙΣΟΛ, Despotate 35-36. ΣΟΦΙΑΝΟΣ, Ορκομωτικόν 30.

<sup>159</sup> PLP 21375.

<sup>160</sup> ΜΑΓΔΑΛΙΝΟ, History 187.

<sup>161</sup> Georgius Pachymeres II (L. III., 206 BEKKERUS): μετὰ καιρὸν τῷ τοῦ δυτικῆς σεβαστοκράτορος Ἰωάννου παιδὶ σεβαστοκράτορι καὶ αὐτῷ ὄντι (καὶ ὁ ἀδελφὸς γὰρ οὕτως ἐξ ἀξιώματος ἐφημίζετο, τοῦ Μιχαὴλ κατὰ πόλιν ἐγκεκλεισμένου (...)). ΝΤΑΜΠΛΙΑΣ, Ιστορία 97. ΝΙΣΟΛ, Despotate 51.

<sup>162</sup> DÖLGER, Regesten IV, 2217. ΝΤΑΜΠΛΙΑΣ, Ιστορία 97. ΝΙΣΟΛ, Despotate 51. ΜΑΓΔΑΛΙΝΟ, History 187.

<sup>163</sup> Georgius Pachymeres II (L. IV., 284 BEKKERUS).

αυτοκράτορα. Άλλωστε, και οι δύο πλευρές είχαν όφελος: από τη μία ο αυτοκράτορας επικύρωνε την εξουσία του στη Θεσσαλία και από την άλλη οι Κομνηνοδούκες προστατεύονταν από την Κωνσταντινούπολη κατά τη διάρκεια μιας περιόδου όχι και τόσο ήρεμης.<sup>164</sup>

Ωστόσο, το μήλο κάτω από τη μηλιά θα πέσει. Οι διάδοχοι είχαν τον ίδιο στόχο με τον πατέρα τους, την αυτονόμηση στις Θεσσαλίας. Η μεγάλη ευκαιρία ήρθε όταν οι γειτονικοί τους αντίπαλοι εξασθένησαν. Πρώτος τους στόχος ήταν η Ήπειρος. Αμέσως μετά τον θάνατο του Νικηφόρου Α' Κομνηνού Δούκα Αγγέλου, το έτος 1295, οι Κωνσταντίνος και Θεόδωρος κινήθηκαν κατά της Ηπείρου με αρχικώς θετικά αποτελέσματα για τους ίδιους (κατέκτησαν πόλεις-κάστρα).<sup>165</sup> Όμως, οι σεβαστοκράτορες απορροφημένοι από τις νίκες τους στην Ήπειρο λησμόνησαν τον κίνδυνο από την Κωνσταντινούπολη.<sup>166</sup> Ένα χρόνο μετά, το 1296, αναγκάστηκαν να κλείσουν συνθήκη ειρήνης με την Ήπειρο και να παραδώσουν κάποιες από τις πόλεις-κάστρα που είχαν καταλάβει.<sup>167</sup>

Όσον αφορά την Κωνσταντινούπολη, οι σεβαστοκράτορες ακολούθησαν την πάγια τακτική της σύναψης γάμου. Η πρώτη τους κίνηση ήταν η πρόθεση γάμου του σεβαστοκράτορος Θεοδώρου Δούκα με την κουνιάδα του αυτοκράτορα Μιχαήλ Η' Παλαιολόγου, Θεοδώρα (πρώην Θεοφανώ),<sup>168</sup> λαμβάνοντας μάλιστα ως προίκα την πόλη της Δημητριάδος.<sup>169</sup> Παρ' όλα αυτά, η τύχη δεν ήταν με το μέρος του Θεοδώρου, καθώς η Θεοδώρα εξέπνευσε στον δρόμο προς τη Θεσσαλονίκη.<sup>170</sup> Έτσι, οι Θεσσαλοί ηγεμόνες έστρεψαν τα βλέμματά τους στη γειτονική Σερβία. Όμως, ο επικείμενος γάμος του σεβαστοκράτορος Κωνσταντίνου με την ανιψιά του Στεφάνου Ούρου Β' Μιλουτίν (άρχων της

---

<sup>164</sup> ΝΤΑΜΠΛΙΑΣ, Ιστορία 96-97, 98. MAGDALINO, History 185.

<sup>165</sup> WEISS, Βιβλίο 143. ΝΤΑΜΠΛΙΑΣ, Ιστορία 98-99. NICOL, Despotate 48, 51.

<sup>166</sup> ΛΑΠΠΑΣ, Πολιτική 330. ΝΤΑΜΠΛΙΑΣ, Ιστορία 98-100.

<sup>167</sup> MAGDALINO, History 191. ΝΤΑΜΠΛΙΑΣ, Ιστορία 100. SAVVIDES, Hellenism 412. NICOL, Despotate 49, 51.

<sup>168</sup> PLP 92029. FERJANČIĆ, Tesalija 131. MAGDALINO, History 187.

<sup>169</sup> ΝΤΑΜΠΛΙΑΣ, Ιστορία 100-101. MAGDALINO, History 187.

<sup>170</sup> Georgius Pachymeres I (L. IV., 308-309 BEKKERUS): ἀλλ' ἐν τῷ με ταξὶ τελευτήσασαν ἢ Θεσσαλονίκη δέχεται. MAGDALINO, History 187.

Σερβίας, 1282-1321) δεν έλαβε τελικά χώρα. Ο Μιλουτίν αποφάσισε να αλλάξει στρατόπεδο παίρνοντας για σύζυγό του την κόρη του αυτοκράτορα Ανδρόνικου Β' Παλαιολόγου, Σιμωνίδα στα 1299.<sup>171</sup>

Όπως γίνεται εύκολα κατανοητό, ο γάμος αυτός ενδυνάμωσε τον Βυζαντινό αυτοκράτορα, ο οποίος το 1299 έστειλε απεσταλμένους στους σεβαστοκράτορες απαιτώντας την παράδοση της Δημητριάδος,<sup>172</sup> την οποία καταχράστηκαν, καθώς, όπως αναφέραμε πιο πάνω, ο γάμος δεν πραγματοποιήθηκε.<sup>173</sup> Αναμφίβολα, οι σεβαστοκράτορες δεν μπορούσαν να παραδώσουν τόσο εύκολα αυτή την σημαντικότερη πόλη και έτσι ζήτησαν την βοήθεια των Βενετών.<sup>174</sup> Εντούτοις, η απόφαση του Κωνσταντίνου Δούκα να κινηθεί για ακόμη μια φορά εναντίον της Ηπείρου το 1302 οδήγησε τη συμμαχία μεταξύ Θεσσαλών και Βενετών σε αδιέξοδο. Ένα αδιέξοδο που συνεχίστηκε έως τον θάνατο των σεβαστοκρατόρων Θεοδώρου το 1299 και Κωνσταντίνου το 1303.

#### 1.4. Τα πολιτικά στοιχεία του 14<sup>ου</sup> αιώνα

Ο θάνατος του Κωνσταντίνου Κομνηνού Δούκα το 1303 παρέδωσε την εξουσία στη Θεσσαλία στον γιο του, Ιωάννη Β' Δούκα Άγγελο (1303-1318).<sup>175</sup> Εξαιτίας του νεαρού της ηλικίας του η αντιβασιλεία ανετέθη στον εξάδελφό του

---

<sup>171</sup> PLP 21398. ΝΤΑΜΠΛΙΑΣ, Ιστορία 101-102. ΛΑΠΠΑΣ, Πολιτική 332-333. NICOL, Last 119-120. FERJANČIĆ, Tesalija 132. NICOL, Despotate 68. MAGDALINO, History 187-188.

<sup>172</sup> Georgius Pachymeres I (L. IV., 284 BEKKERUS): ἔπεμπε δὲ καὶ πρὸς τοὺς σεβαστοκράτορας (ἔτι γὰρ ἐν τοῖς ζῶσιν ἦσαν) προσοπαιτῶν Δημητριάδα, ἣν φθάσας ὁ πρωτοβεστιάριος καὶ κατέχων ἀνφοκδόμει καὶ βασιλεῖ καθίστα ὑπήκοον. ἥς καὶ πρότερον βασιλεὺς καθυφίει διὰ τὸ τῆς Θεοφανοῦς πρὸς θάτερον τῶν ἀδελφῶν κῆδος. ἐκείνου δὲ κωλυθέντος θανάτῳ τῆς νύμφης κατὰ τὴν Θεσσαλονίκην, ἀπὴ τει τότε πέμπων τὸ ἑαυτοῦ δίκαιον· Δημητριάδα γὰρ καὶ πρὸ τοῦ ἑαυτοῦ εἶναι, καὶ τότε δικαίως προσοπαιτεῖν. ταῦτα τοῦ βασιλέως διαπρεσβευομένου ἐκεῖνοι πρὸς τριβάς ἐχώρουν τὰ συν ἡθῆ ποιῶντες, ὑπὸ δέος μὲν ὄντες, ὅτι βασιλεὺς ἐγγὺς ἐφει στήκει, ὅμως δὲ τοῦ συνήθους ἀλωπεκισμοῦ οὐδὲ τότε πάμπαν ἐπελάθοντο. ταῦτα δ' ἄρα ἐξαγώνια ἦσαν τῷ βασιλεῖ, ὅτι μὴδ' αὐτῶν ἐξεληλάκει χάριν πρὸς δύσιν.

<sup>173</sup> ΝΤΑΜΠΛΙΑΣ, Ιστορία 103. ΚΟΥΛΟΥΡΑΣ, Περιοχή 244-254. MAGDALINO, History 188. NICOL, Despotate 51.

<sup>174</sup> ΝΤΑΜΠΛΙΑΣ, Ιστορία 103. MAGDALINO, History 188.

<sup>175</sup> PLP 206. ΣΟΚΟΛΟΝ, Μεγάλοι 65. NICOL, Despotate 52. ΣΟΦΙΑΝΟΣ, Ορκομωτικόν 30.

και Δούκα των Αθηνών, Γκυ ντε λα Ρος.<sup>176</sup> Όπως είναι αναμενόμενο, η γαλλική καταγωγή του αντιβασιλέως επηρέασε τη ζωή των Θεσσαλών, πράγμα που αποδεικνύεται από τη χρήση γαλλικών από την τοπική αριστοκρατία και από την κυκλοφορία νομισμάτων με γαλλικές επιγραφές και σύμβολα.<sup>177</sup> Όμως, η κηδεμονία της Θεσσαλίας από το Δουκάτο των Αθηνών τερματίστηκε άδοξα με τον θάνατο του Γκυ ντε λα Ρος το 1308.<sup>178</sup> Έτσι, ο Ιωάννης Β' Δούκας Άγγελος παρέμεινε ο μόνος πια άρχων και άρχισε να προσεγγίζει την οικογένεια των Παλαιολόγων. Απότοκο της προσέγγισης αυτής ήταν ο γάμος του με τη νόθα κόρη του Ανδρονίκου Β' Παλαιολόγου, Ειρήνη Παλαιολογίνα.<sup>179</sup>

Ένα χρόνο μετά, το 1309, η Θεσσαλία δοκιμάστηκε από την εισβολή των Καταλανών.<sup>180</sup> Ποιοι όμως είναι οι Καταλανοί; Στην ουσία πρόκειται για τη Μεγάλη Καταλανική Εταιρεία, δηλαδή για μισθοφόρους, οι οποίοι πολεμούσαν στο πλευρό του Πέτρου της Αραγωνίας το 1281.<sup>181</sup> Ποια η σχέση τους με τη Βυζαντινή Αυτοκρατορία και πώς τελικά έφτασαν στην περιοχή της Θεσσαλίας; Το μεγάλο πρόβλημα του αυτοκράτορα στα ανατολικά σύνορα, που άκουγε στο όνομα Οθωμανοί, τον ανάγκασε να δεχτεί την προσφορά των Καταλανών για βοήθεια. Πράγματι, οι Δυτικοί είχαν κάποιες επιτυχίες κατά των Οθωμανών στη Μικρά Ασία, αλλά η ληστρική τους διάθεση σε συνδυασμό με τη δολοφονία του αρχηγού τους τούς έδειξε τον δρόμο για την Ελλάδα.<sup>182</sup> Όπως και να έχει, οι Καταλανοί το 1309 εισέβαλαν στη Θεσσαλία δια μέσου της Κοιλάδας των Τεμπών,

---

<sup>176</sup> MAGDALINO, Ρωμανία. 37. NICOL, Θεσσαλία 214. ΝΙΚΟΝΑΝΟΣ, Βυζαντινοί 13. SAVVIDES, Hellenism 412. NICOL, Despotate 52. MAGDALINO, History 195. ΤΕΠΕΖΑΚΗΣ, Κοινωνία 138.

<sup>177</sup> NICOL, Θεσσαλία 214.

<sup>178</sup> ΝΙΚΟΝΑΝΟΣ, Βυζαντινοί 13. NICOL, Despotate 73-74. MAGDALINO, History 200. SOLOVIEV, Thessalijskie 162.

<sup>179</sup> NICOL, Θεσσαλία 214, 216. ΝΙΚΟΝΑΝΟΣ, Βυζαντινοί 13. NICOL, Despotate 74. SOLOVIEV, Thessalijskie 162.

<sup>180</sup> MAGDALINO, History 201-209. SOLOVIEV, Thessalijskie 162

<sup>181</sup> NICOL, Θεσσαλία 216.

<sup>182</sup> NICOL, Θεσσαλία 216. Ο FERJANČIĆ θεωρεί, ότι οι Καταλανοί κινήθηκαν προς τη Θεσσαλία εξαιτίας της προστασίας που τους προσέφερε η φυσική γεωγραφία της περιοχής: B. FERJANČIĆ, Οι Καταλανοί στην Ελλάδα. ΘΗΜ 12 (1987) 161.

επιδόθηκαν σε επιδρομές και μετά την επιτυχή αντιμετώπισή τους από τον Ιωάννη Β' Δούκα Άγγελο αποσύρθηκαν στη Βοιωτία.<sup>183</sup> Μάλιστα ίδρυσαν και το δικό τους κράτος στην Ανατολική Στερεά Ελλάδα με έδρα την Αθήνα.<sup>184</sup>

Ο Ιωάννης Β' Δούκας Άγγελος απεβίωσε κατά το έτος 1318 χωρίς να αφήσει κληρονόμους. Με άλλα λόγια, με τον θάνατό του η θεσσαλική οικογένεια των Δουκών σταμάτησε να υφίσταται.<sup>185</sup> Αυτή ακριβώς τη χρονική στιγμή δημιουργήθηκε στη Θεσσαλία το απόλυτο χάος.<sup>186</sup> Ο αυτοκράτορας Ανδρόνικος Β' Παλαιολόγος προέβη στη διεκδίκηση της Θεσσαλίας, οι Καταλανοί κατέκτησαν τον Δομοκό, τα Φάρσαλα, τη Λαμία, τις Νέες Πάτρεις, το Λιδωρίκι, το Γαρδίκι<sup>187</sup> και το Σιδερόκαστρο, ενώ οι Βενετοί λεηλατούσαν περιοχές του Παγασητικού κόλπου.<sup>188</sup>

Οι βορειοδυτικές περιοχές της Θεσσαλίας και συγκεκριμένα τα Τρίκαλα,<sup>189</sup> οι Σταγοί, δηλαδή η σημερινή Καλαμπάκα,<sup>190</sup> το Δαμάσι,<sup>191</sup> η Ελασσόνα<sup>192</sup> και το

---

<sup>183</sup> FERJANČIĆ, Καταλανοί 161-162. NICOL, Θεσσαλία 216. ΚΟΥΛΟΥΡΑΣ, Περιοχή 215-216. ΣΠΑΝΟΣ, Οικισμοί 27. ΝΙΚΟΝΑΝΟΣ, Βυζαντινοί 13. NICOL, Last 135.

<sup>184</sup> NICOL, Last 135. Β. ΝΕΡΑΝΤΖΗ-ΒΑΡΖΑΜΗ, Η Εικόνα της Θεσσαλίας το Α' Μισό του 14<sup>ου</sup> Αιώνα, στο *Η Λάρισα και η Περιοχή της από της Αρχαιότητα μέχρι και Σήμερα. Πρακτικά 3<sup>ου</sup> Συνεδρίου Λαρισαϊκών Σπουδών (Λάρισα, 8-9 Απριλίου 1995)*. Λάρισα 1997, 97.

<sup>185</sup> Nicephori Gregorae II (VII 13 & VIII 6, 279, 318 WOLFII - DUCANGII - BOIVINI-CAPPERONNERII). ΣΟΦΙΑΝΟΣ, Μονής 481. ΣΟΦΙΑΝΟΣ, Ορκομωτικόν 30.

<sup>186</sup> ΝΙΚΟΝΑΝΟΣ, Βυζαντινοί 13. NICOL, Despotate 80. NICOL, Last 178. MAGDALINO, History 212.

<sup>187</sup> TIB 161. MAGDALINO, History 46-47, 119-120, 414. SOLOVIEV, Thessalijskie 162. F. DIMITRACOPOULOS, *Conversions Spatiales a Larissa et Trikala (XIV<sup>e</sup>-XVI<sup>e</sup>)*, στο *Myriobiblos. Essays on Byzantine Literature and Culture* 25, εκδ., Τ. Antonopoulou-S. Kotzabassi-M. Loukaki. Berlin-Boston 2015, 143.

<sup>188</sup> ΝΕΡΑΝΤΖΗ-ΒΑΡΖΑΜΗ, Εικόνα 97. NICOL, Θεσσαλία 216-217. FERJANČIĆ, Καταλανοί 163. WEISS, Βιβλίο 144. NICOL, Despotate 80. SAVVIDES, Hellenism 413. NICOL, Last 178. SOLOVIEV, Thessalijskie 162-163.

<sup>189</sup> TIB 277-279. MAGDALINO, History 36-44. ΤΕΡΕΖΑΚΗΣ, Κοινωνία 81-111.

<sup>190</sup> TIB 262-263. MAGDALINO, History 44-46. ΤΕΡΕΖΑΚΗΣ, Κοινωνία 112-138. F. LYTARI, Réévaluation des inscriptions dédicatoires dans certaines églises du XVII<sup>ème</sup> siècle dans la région de Kalambaka, στο *Their Contribution to the Byzantine and Post-Byzantine History and History of Art. Proceedings of the International Symposium Inscriptions (Ιωάννινα 26-27 Ιουνίου 2015)*, εκδ., Ch. Stavrakos. Wiesbaden 2016, 416.

<sup>191</sup> TIB 141. MAGDALINO, History 81.

<sup>192</sup> TIB 262-263. MAGDALINO, History 44-46. ΤΕΡΕΖΑΚΗΣ, Κοινωνία 188-190.

Φανάρι<sup>193</sup> πέρασαν στην κατοχή ενός πολύ ισχυρού μεγαλογαιοκτήμονα, του Στέφανου Γαβριηλόπουλου, στον οποίον θα αναφερθούμε διεξοδικά στο επόμενο κεφάλαιο.<sup>194</sup> Ο θάνατός του όμως το 1333<sup>195</sup> έδωσε την ευκαιρία στους γείτονες του Θεσσαλικού κάμπου να τον εποφθαλιούν. Έτσι, ο δεσπότης<sup>196</sup> της Ηπείρου Ιωάννης Δούκας Κομνηνός Άγγελος ή Ιωάννης Β' Ορσίνι (1323-1335)<sup>197</sup> εισήλθε σε περιοχές της βορειοδυτικής Θεσσαλίας εγκαθιστώντας φρουρά σε μεγάλες πόλεις, όπως στα Τρίκαλα και στους Σταγούς, και ένωσε ένα μέρος της Θεσσαλίας με την Ήπειρο, όπως είχε γίνει έναν αιώνα περίπου πριν.<sup>198</sup> Εντούτοις, ο αυτοκράτορας Ανδρόνικος Γ' Παλαιολόγος (1328-1341)<sup>199</sup> απομάκρυνε τον Ιωάννη Β' Ορσίνι από τη Θεσσαλία και την Ήπειρο και οι δύο αυτές περιοχές εντάχθηκαν στη βυζαντινή κυριαρχία.<sup>200</sup> Παράλληλα, στην Θεσσαλία, ο Μιχαήλ Μονομάχος,<sup>201</sup> ο οποίος άσκησε την εξουσία στο όνομα του Ανδρονίκου Γ' Παλαιολόγου έως περίπου το 1341 ή 1342, με τον τίτλο του γενικού έπαρχου της περιοχής και με έδρα τη Λάρισα, προσπάθησε να αποκαταστήσει την αυτοκρατορική εξουσία στην περιοχή καταλαμβάνοντας πόλεις και φρούριά της.<sup>202</sup> Συνεπώς, για κάποιο

---

<sup>193</sup> TIB 153. MAGDALINO, History 79-80. ΤΕΡΕΖΑΚΗΣ, Κοινωνία 138-156.

<sup>194</sup> Ioannis Cantacuzeni (II 28, 474 SCHOPENI). PLP 3435. ΣΠΑΝΟΣ, Οικισμοί 27. WEISS, Βιβλίο 145. NICOL, Θεσσαλία 217. ΝΕΡΑΝΤΖΗ-ΒΑΡΖΑΜΗ, Εικόνα 97. ΝΙΚΟΝΑΝΟΣ, Βυζαντινοί 13. ΤΕΡΕΖΑΚΗΣ, Κοινωνία 82. NICOL, Despotate 80, 101. NICOL, Last 178. MAGDALINO, History 218. ΣΟΦΙΑΝΟΣ, Μονής 482. ΣΟΦΙΑΝΟΣ, Ορκομωτικών 30.

<sup>195</sup> ΝΙΚΟΝΑΝΟΣ, Βυζαντινοί 13. NICOL, Despotate 101. SOLOVIEV, Thessalijskie 163. ΣΟΦΙΑΝΟΣ, Μονής 482. FERJANČIĆ, Tesalija 176-177, 288.

<sup>196</sup> ΣΟΛΩΜΟΥ, Λόγος 309-313.

<sup>197</sup> PLP 207.

<sup>198</sup> ΣΠΑΝΟΣ, Οικισμοί 29. NICOL, Θεσσαλία 218. WEISS, Βιβλίο 146. ΤΕΡΕΖΑΚΗΣ, Κοινωνία 82. NICOL, Despotate 102. SAVVIDES, Hellenism 413. NICOL, Last 178. ΣΟΦΙΑΝΟΣ, Μονής 482-483.

<sup>199</sup> PLP 21437. NICOL, Last 167.

<sup>200</sup> ΝΕΡΑΝΤΖΗ-ΒΑΡΖΑΜΗ, Εικόνα 97. NICOL, Θεσσαλία 218-219. ΝΙΚΟΝΑΝΟΣ, Βυζαντινοί 13. NICOL, Last 178. ΤΕΡΕΖΑΚΗΣ, Κοινωνία 82. ΣΟΦΙΑΝΟΣ, Μονής 483. ΣΟΦΙΑΝΟΣ, Ορκομωτικών 30. ΛΑΪΟΥ, Περίγραμμα 79.

<sup>201</sup> PLP 19306. SAVVIDES, Hellenism 413.

<sup>202</sup> Ioannis Cantacuzeni (II 28, 474 SCHOPENI). ΣΠΑΝΟΣ, Οικισμοί 29. NICOL, Θεσσαλία 218. ΝΙΚΟΝΑΝΟΣ, Βυζαντινοί 13. NICOL, Despotate 102. SAVVIDES, Hellenism 413. NICOL, Last 178-179. MAGDALINO, History 218, 229. SOLOVIEV, Thessalijskie 163. ΣΟΦΙΑΝΟΣ, Μονής 483.



χρονικό διάστημα το Δεσποτάτο της Ηπείρου είχε ενσωματώσει στις κτήσεις του ένα μέρος του θεσσαλικού κάμπου.<sup>203</sup>

Όμως, ο θάνατος του Ανδρόνικου Γ' Παλαιολόγου το 1341 επανάφερε το χάος στη Βυζαντινή Αυτοκρατορία.<sup>204</sup> Ο εμφύλιος πόλεμος του 1341 ανάμεσα στον Ιωάννη ΣΤ' Καντακουζηνό<sup>205</sup> και στους υποστηρικτές του ανήλικου γιου του εκλιπόντος αυτοκράτορα, Ιωάννη Ε' Παλαιολόγου,<sup>206</sup> επηρέασε και τη Θεσσαλία.<sup>207</sup> Με πιο απλά λόγια, οι αριστοκράτες μεγαλογαιοκτήμονες του θεσσαλικού κάμπου υποστήριζαν τον Ιωάννη ΣΤ' Κατακουζηνό, καθώς στο πρόσωπό του έβλεπαν τα δικά τους συμφέροντα.<sup>208</sup> Συνέπεια αυτής της υποστήριξης ήταν ο διωγμός του Μιχαήλ Μονομάχου και ο διορισμός του Ιωάννη Αγγέλου,<sup>209</sup> ξαδέρφου του αυτοκράτορα, το 1342 ως αντιπρόσωπος του Ιωάννη ΣΤ' Κατακουζηνού στην Θεσσαλία.<sup>210</sup> Ο τελευταίος κατά τη διάρκεια του 1343 επανάκτησε τον Δομοκό και τα Φάρσαλα, ενώ ταυτόχρονα συνέλαβε την Άννα της Σαβοΐας, χήρα του Ανδρόνικου Γ' και μητέρα του Ιωάννη ΣΤ' Παλαιολόγου.<sup>211</sup>

---

<sup>203</sup> NICOL, Despotate 102. NICOL, Last 179, 180.

<sup>204</sup> NICOL, Despotate 124. NICOL, Last 185. MAGDALINO, History 234. SOLOVIEV, Thessalijskie 163. ΣΟΦΙΑΝΟΣ, Μονής 483.

<sup>205</sup> PLP 10973.

<sup>206</sup> PLP 21485.

<sup>207</sup> ΝΙΚΟΝΑΝΟΣ, Βυζαντινοί 13. NICOL, Despotate 124. ΤΕΡΕΖΑΚΗΣ, Κοινωνία 57. ΛΑΪΟΥ, Περίγραμμα 80. Δ. ΣΟΦΙΑΝΟΣ, Οι Σέρβοι Ηγεμόνες των Τρικάλων και οι Μονές της Περιοχής (ΙΔ' Αιώνας), στο *Βυζάντιο και Σερβία κατά τον ΙΔ' αιώνα. Πρακτικά 3<sup>ου</sup> Διεθνούς Συμποσίου (Αθήνα 12-14 Νοεμβρίου 1993)*. Αθήνα 1996, 180. NICOL, Last 194. SOLOVIEV, Thessalijskie 162.

<sup>208</sup> NICOL, Despotate 125. SAVVIDES, Hellenism 413. MAGDALINO, History 236. SOLOVIEV, Thessalijskie 164. ΛΑΪΟΥ, Περίγραμμα 81. G. OSTROGORSKY, Observations on the Aristocracy in Byzantium. *DOP* 25 (1971) 20.

<sup>209</sup> PLP 91038.

<sup>210</sup> Κατακουζηνός, II 309, 312, 320, III 53. ΣΠΑΝΟΣ, Οικισμοί 30. ΤΕΡΕΖΑΚΗΣ, Κοινωνία 57. NICOL, Despotate 126. NICOL, Last 197. MAGDALINO, History 234-235. ΣΟΦΙΑΝΟΣ, Μονής 484. ΣΟΦΙΑΝΟΣ, Ορκομωτικών 30. OSTROGORSKY, Observations 23. ΣΟΦΙΑΝΟΣ, Σέρβοι 181. KYRITSES, Aristocracy 135, 372-373.

<sup>211</sup> PLP 21347. NICOL, Despotate 127. MAGDALINO, History 240. SOLOVIEV, Thessalijskie 164. KYRITSES, Aristocracy 135.

Ως εκ τούτου, ο Ιωάννης ΣΤ' Κατακουζηνός κατέστη κύριος της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας, ενσωμάτωσε τη Θεσσαλία και την Ήπειρο σε αυτήν και στέφτηκε αυτοκράτορας το 1347.<sup>212</sup>

Εντούτοις, η κυριαρχία του Ιωάννη ΣΤ' Κατακουζηνού σε Θεσσαλία και Ήπειρο δεν διήρκησε μεγάλο χρονικό διάστημα. Ένα χρόνο μετά, το 1348, ξέσπασε στην Κωνσταντινούπολη, ο δεύτερος εμφύλιος πόλεμος (1348-1352), ο οποίος για κακή τύχη του Κατακουζηνού συνέπεσε με τις επεκτατικές φιλοδοξίες του Στεφάνου Δουσάν.<sup>213</sup> Πιο συγκεκριμένα, ο ισχυρός Σέρβος Στέφανος Δ' Δουσάν ή Ούρεσις Στέφανος Δ',<sup>214</sup> ο οποίος ήταν σύμμαχος του Ιωάννη ΣΤ' Κατακουζηνού, παρέμεινε σύμμαχός του για όσο διάστημα επωφελούταν.<sup>215</sup> Ήδη από το 1342 άρχισε να κατακτά βυζαντινές περιοχές, μεταξύ αυτών και η Θεσσαλία. Έως το τέλος του 1348 σχεδόν<sup>216</sup> ολόκληρη η Θεσσαλία βρισκόταν υπό σερβική κατοχή, ενώ στις αρχές του 1349 κατέκτησε και την Ήπειρο.<sup>217</sup> Επιπλέον, θα ήταν παράληψη να μην αναφερθεί ότι η Θεσσαλία κακτήθηκε τόσο εύκολα από τους Σέρβους καθώς ήταν ακέφαλη. Με άλλα λόγια, ο αντιπρόσωπος του Κατακουζηνού στην Θεσσαλία, Ιωάννης Άγγελος υπήρξε θύμα του Μαύρου Θανάτου, ο οποίος είχε πλήξει την Πόλη στα 1347.<sup>218</sup> Εν συνεχεία, διαίρεσε τις κατακτήσεις του σε δυο επαρχίες: της Θεσσαλίας με διοικητή τον Γρηγόριο

---

<sup>212</sup> Κατακουζηνός, II 309-320. NICOL, Θεσσαλία 219-220, 221. MAGDALINO, Ρωμανία 38-40. NICOL, Despotate 124. NICOL, Last 210.

<sup>213</sup> NICOL, Despotate 128. ΛΑΪΟΥ, Περίγραμμα 81. OSTROGORSKY, Observations 20.

<sup>214</sup> PLP 21182. Για την σερβική κατάκτηση της περιοχής και για τα γεγονότα που ακολούθησαν μετά το θάνατο του ισχυρού Σέρβου ηγεμόνα ενδεικτικά, ΚΑΤΣΑΡΟΠΟΥΛΟΥ Μ., Ένα Πρόβλημα της Ελληνικής Μεσαιωνικής Ιστορίας. Η Σερβική Επέκταση στη Δυτική Κεντρική Ελλάδα στα Μέσα του ΙΔ' Αι., (αδημοσίευτη διδακτορική διατριβή). Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης 1989.

<sup>215</sup> NICOL, Despotate 125. NICOL, Last 196-197. ΣΟΦΙΑΝΟΣ, Μονής 481.

<sup>216</sup> Κάποιες περιοχές στα ανατολικά ήταν υπό βενετική και καταλανική κατοχή.

<sup>217</sup> ΣΟΦΙΑΝΟΣ, Σέρβοι 182-183. NICOL, Despotate 129. MAGDALINO, History 227, 243-244. SOLOVIEV, Thessalijskie 159, 165-166. ΣΟΦΙΑΝΟΣ, Ορκομωτικόν 30. ΛΑΪΟΥ, Περίγραμμα 81.

<sup>218</sup> NICOL, Despotate 130. MAGDALINO, History 242. ΤΕΡΕΖΑΚΗΣ, Κοινωνία 58. SOLOVIEV, Thessalijskie 159, 165, 166. ΣΟΦΙΑΝΟΣ, Μονής 483. FERJANČIĆ, Tesalija 215-226, 289. ΣΟΦΙΑΝΟΣ, Ορκομωτικόν 30.

Πρελιούμπ<sup>219</sup> και έδρα τα Τρίκαλα και της Ηπείρου και Ακαρνανίας με άρχοντα τον Συμεών Ούρεσι Παλαιολόγο, ετεροθαλή αδελφό του Στεφάνου Δ' Δουσάν.<sup>220</sup> Επιπλέον, σε μια προσπάθεια να σταθεροποιήσει τη θέση του στη Θεσσαλία ο Στέφανος Δ' Ντουςάν παραχώρησε, όπως θα διαπιστώσουμε στις επόμενες σελίδες, προνόμια σε γνωστές θεσσαλικές μονές,<sup>221</sup> ενώ ταυτόχρονα χρησιμοποιούσε σε επίσημα έγγραφα τα ελληνικά και όχι τα σέρβικα.<sup>222</sup>

Το 1355 ο Στέφανος Δ' Ντουςάν άφησε την τελευταία του πνοή.<sup>223</sup> Η μεγάλη Σερβική Αυτοκρατορία που δημιούργησε άρχισε να καταρρέει.<sup>224</sup> Αναφορικά με την περιοχή της Θεσσαλίας, ο Γρηγόριος Πρελιούμπ πέθανε και σε συνδυασμό με τη φυγή του Συμεώνος Ούρεσι Παλαιολόγου από την Ήπειρο επανήλθε η σύγχυση σε αυτές τις περιοχές.<sup>225</sup> Τότε ήρθε η ευκαιρία για τον Νικηφόρο Β' Δούκα Άγγελο ή Ορσίνι (1356-1359), γαμπρό του Κατακουζηνού και απόγονο του Δεσποτάτου της Ηπείρου.<sup>226</sup> Το 1356 η Θεσσαλία και η Ήπειρος εξουσιαζόταν από τον Νικηφόρο Β' Δούκα, όμως η εξουσία του έμελλε να κρατήσει μόνο έως το 1359.<sup>227</sup> Η δολοφονία του από τους Αλβανούς σε μάχη κοντά στον Αχελώο (με την

---

<sup>219</sup> PLP 23720.

<sup>220</sup> PLP 21185. WEISS, Βιβλίο 147. NICOL, Θεσσαλία 220-224. MAGDALINO, Ρωμανία 39-40. ΣΠΑΝΟΣ, Οικισμοί 30. ΣΟΦΙΑΝΟΣ, Σέρβοι 183. NICOL, Despotate 131. MAGDALINO, History 247. ΤΕΡΕΖΑΚΗΣ, Κοινωνία 82, 140.

<sup>221</sup> SOLOVIEV, Thessalijskie 166-167. Ενδεικτικά, Τρ. ΜΑΝΙΑΤΗ-ΚΟΚΚΙΝΗ, Προνομιακές Παραχωρήσεις του Σέρβου Αυτοκράτορα Στέφανου Δουσάν, στο *Βυζάντιο και Σερβία κατά τον ΙΔ' Αιώνα. Πρακτικά 3ου Διεθνούς Συμποσίου (Αθήνα 12-14 Νοεμβρίου 1993)*. Αθήνα 1996, 299-329.

<sup>222</sup> ΣΟΦΙΑΝΟΣ, Σέρβοι 183-185. NICOL, Despotate 132-133. NICOL, Last 254, 287-288. MAGDALINO, History 244.

<sup>223</sup> NICOL, Despotate 134. NICOL, Last 255. MAGDALINO, History 248. ΣΟΦΙΑΝΟΣ, Ορκομωτικόν 30.

<sup>224</sup> NICOL, Despotate 134. NICOL, Last 255.

<sup>225</sup> NICOL, Despotate 134. MAGDALINO, History 248.

<sup>226</sup> PLP 222. NICOL, Despotate 134. MAGDALINO, History 249.

<sup>227</sup> ΣΠΑΝΟΣ, Οικισμοί 30-31. WEISS, Βιβλίο 147-148. NICOL, Θεσσαλία 224-225. ΣΟΦΙΑΝΟΣ, Σέρβοι 186. ΣΑΥΝΙΔΗΣ, Hellenism 415. MAGDALINO, History 250. ΣΟΦΙΑΝΟΣ, Μονής 485. OSTROGORSKY, Observations 24.

βοήθεια των Τούρκων) το 1359<sup>228</sup> άνοιξε το δρόμο στον Συμεών Ούρεσι Παλαιολόγο για τη Θεσσαλία, την οποία κατέλαβε και εξουσίασε από την έδρα του, τα Τρίκαλα (1359-1371).<sup>229</sup> Μετά το θάνατό του το 1371 τον διαδέχτηκε ο γιος του, Ιωάννης Δούκας Παλαιολόγος Ούρεσις (1371-1373).<sup>230</sup> Ωστόσο, η επιθυμία του να ασπαστεί τον μοναχικό βίο έθεσε τέλος στην παρουσία των Σέρβων στη Θεσσαλία και ανέβασε στον θεσσαλικό θρόνο τον καίσαρα Αλέξιο Άγγελο Φιλανθρωπηνό (1373-1390).<sup>231</sup> Το κατά πόσο όμως ο Αλέξιος Άγγελος κυβέρνησε τη Θεσσαλία στο όνομα της Σερβίας είναι αμφίβολο. Για να γίνουμε πιο ακριβείς, το 1379 ο Ιωάννης Ε' Παλαιολόγος (1341-1391)<sup>232</sup> αποκαταστάθηκε στον βυζαντινό θρόνο. Θα πρόσμενε κανείς ως πρώτη του κίνηση τον διορισμό κάποιου επικεφαλής στη Θεσσαλία, πράξη στην οποία δεν προέβη. Αυτό σε συνδυασμό με την απόκτηση του τίτλου του καίσαρος<sup>233</sup> από τον Αλέξιο μας υποδεικνύει ότι ο Αλέξιος δρούσε εις το όνομα του Βυζαντίου και όχι της Σερβίας; Η απάντηση στο ερώτημα αυτό είναι δύσκολη και μόνο υποθέσεις μπορούμε να κάνουμε. Προφανώς και σε κάθε περίπτωση υπήρχε κάποια συμφωνία μεταξύ Βυζαντινού αυτοκράτορα και Αλεξίου Αγγέλου.<sup>234</sup>

Όπως και να έχει, η Θεσσαλία ήταν και πάλι βυζαντινή. Όχι όμως για πολύ. Η πρώτη επίθεση των Οθωμανών στη Θεσσαλία έλαβε χώρα κατά το έτος 1386. Αφορούσε την περιοχή της Λάρισας και μπορούμε να θεωρήσουμε ότι από αυτό το έτος και εξής η Λάρισα ήτο υπό οθωμανική κυριαρχία. Τι γινόταν όμως με τα

---

<sup>228</sup> Κατακουζηνός, III 315-319. NICOL, Despotate 136. MAGDALINO, History 250. ΣΟΦΙΑΝΟΣ, Μονής 485. OSTROGORSKY, Observations 24.

<sup>229</sup> ΣΟΦΙΑΝΟΣ, Σέρβοι 186-187. NICOL, Despotate 139. NICOL, Last 255. MAGDALINO, History 251. ΤΕΡΕΖΑΚΗΣ, Κοινωνία 82. ΣΟΦΙΑΝΟΣ, Ορκομωτικών 30.

<sup>230</sup> PLP 21179. ΣΟΦΙΑΝΟΣ, Σέρβοι 190. NICOL, Despotate 134, 150. NICOL, Last 285. MAGDALINO, History 257. ΣΟΦΙΑΝΟΣ, Ορκομωτικών 30.

<sup>231</sup> PLP 29750. ΣΠΑΝΟΣ, Οικισμοί 31-33. NICOL, Θεσσαλία 225-229. ΣΟΦΙΑΝΟΣ, Σέρβοι 191. NICOL, Despotate 152. SAVVIDES, Hellenism 415. NICOL, Last 255, 287. MAGDALINO, History 260. ΣΟΦΙΑΝΟΣ, Μονής 484. FERJANČIĆ, Tesalija 265-281, 290-291. ΣΟΦΙΑΝΟΣ, Ορκομωτικών 30.

<sup>232</sup> PLP 21485.

<sup>233</sup> ODB 363. ΣΟΛΩΜΟΥ, Λόγος 315.

<sup>234</sup> NICOL, Θεσσαλία 229. MAGDALINO, Ρωμανία 40. NICOL, Despotate 151-152.

Τρίκαλα και τον Αλέξιο Άγγελο; Ο Αλέξιος Άγγελος φαίνεται ότι δρούσε στα Τρίκαλα και μετά την κατάκτηση της Λάρισας και μάλιστα τον διαδέχτηκε ο Μανουήλ Άγγελος Φιλανθρωπηνός περίπου το 1390.<sup>235</sup> Αδιαμφισβήτητα, υπήρξε κάποιος συμβιβασμός μεταξύ των δυο πλευρών· συμβιβασμός που δεν έμελλε να κρατήσει για μεγάλο χρονικό διάστημα. Το έτος 1394 ο σουλτάνος Βαγιαζήτ Α' Εβρενός (1389-1402)<sup>236</sup> εισέβαλε στη Θεσσαλία και καταρράκωσε τη βυζαντινή εξουσία των Τρικάλων.<sup>237</sup> Η οθωμανική κατοχή της Θεσσαλίας μόλις ξεκίνησε!

### 1.5. Η εμφάνιση των Οθωμανών και οι πρώτες κτήσεις στην Θεσσαλία

Η οθωμανική κατάκτηση της Θεσσαλίας πραγματοποιήθηκε χρονικά σε τρεις φάσεις: η πρώτη έλαβε χώρα από το 1386 έως το 1387· η δεύτερη από το 1392/1393 έως το 1396-1397 και η τρίτη από το 1414/1423 έως το 1470.<sup>238</sup> Εδώ πρέπει να επισημάνουμε πως οι χρονολογίες που προτείνονται από την έρευνα είναι ποικίλες και πολλές φορές αποκλίνουν μεταξύ τους.<sup>239</sup>

Κατά την πρώτη φάση της οθωμανικής κατάκτησης,<sup>240</sup> δηλαδή κατά τη βασιλεία του Μουράτ Α' (1362-1389),<sup>241</sup> ο κορυφαίος Οθωμανός στρατιωτικός, Γαζής Εβρενός Μπέης (1259-1417),<sup>242</sup> και ο στρατιωτικός αρχηγός των Οθωμανών Χαιρεντίν Πασάς (1364-1387) εισέβαλαν στη Θεσσαλία. Το κάστρο του Πλαταμώνα, της Ωριάς (Τέμπη)<sup>243</sup> και η Λάρισα καταλήφθηκαν από τις

---

<sup>235</sup> PLP 29771. ΤΕΡΕΖΑΚΗΣ, Κοινωνία 82.

<sup>236</sup> OBD 273. ΤΕΡΕΖΑΚΗΣ, Κοινωνία 82.

<sup>237</sup> NICOL, Θεσσαλία 230-232. ΝΙΚΟΝΑΝΟΣ, Βυζαντινοί 13.

<sup>238</sup> ΣΠΑΝΟΣ, Οικισμοί 33-34. SAVVIDES, Hellenism 415-117. ΣΟΦΙΑΝΟΣ, Μονής 485. Α. ΣΑΒΒΙΔΗΣ, Μια Κάτοψη της Τουρκοκρατούμενης Θεσσαλίας και τα Προβλήματα της Έρευνας. ΘΗΜ 33 (1998) 150-151. Ε. Α. ΡΕΦΕΝΕ, Τα εν Ζωή Οθωμανικά Μνημεία στην Περιοχή της Θεσσαλίας, (αδημοσίευτη διδακτορική διατριβή). Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης 2016, 16-18..

<sup>239</sup> Περισσότερα σχετικά με αυτό στο Α. ΣΑΒΒΙΔΗΣ, Τα Προβλήματα για την Οθωμανική Κατάληψη και την Εξάπλωση των Κατακτητών στο Θεσσαλικό Χώρο. ΘΗΜ 28 (1995) 35-37.

<sup>240</sup> MAGDALINO, History 262-263.

<sup>241</sup> PLP 19503.

<sup>242</sup> PLP 5955.

<sup>243</sup> Σχετικά με τα Κάστρα του Πλαταμώνα και της Ωριάς, βλ., Α. ΒΑΚΑΛΟΠΟΥΛΟΣ, Τα Κάστρα του Πλαταμώνα και της Ωριάς Τεμπών και ο Τεκές του Χασάν Μπαμπά. Θεσσαλονίκη 1972, 65-90.

οθωμανικές δυνάμεις.<sup>244</sup> Μάλιστα, αυτήν την περίοδο ξεκίνησαν και οι πρώτες αποικήσεις των Τούρκων σε βυζαντινό έδαφος. Αντίδραση από τον καίσαρα της Μεγάλης Βλαχίας Αλέξιο Άγγελο Φιλανθρωπινό δεν υπήρξε και ο ίδιος κατέφυγε στα Τρίκαλα. Τελικά, οι Οθωμανοί περιορίστηκαν σε αυτές τις κτήσεις τους.<sup>245</sup>

Κατά τα έτη 1392/1393 ξεκίνησε η δεύτερη φάση της οθωμανικής κατάκτησης της Θεσσαλίας.<sup>246</sup> Κατά τη διάρκεια της βασιλείας του σουλτάνου Βαγιαζήτ Α' και της απουσίας του στην Ανατολή, πιθανώς ο Εβρενός Μπέης ξεκίνησε τις πολεμικές του επιχειρήσεις στη Θεσσαλία, οι οποίες κατέληξαν για δεύτερη φορά στην κατάληψη της Λάρισας. Ο Εβρενός Μπέης με τη συμμετοχή του δερβίση Χασάν Μπαμπά, αφού κατέλαβε και πάλι το κάστρο της Ωριάς, συνέτριψε τις δυνάμεις του Μανουήλ Αγγέλου Φιλανθρωπινού (1388-1393) στα Τέμπη και προχώρησε στην κατάληψη της Λάρισας. Όμως, και ο ίδιος ο Βαγιαζήτ Α' δεν παρέμεινε αμέτοχος. Το 1392/1394 ανέλαβε ο ίδιος την ηγεσία των οθωμανικών δυνάμεων και κατέλαβε με σειρά τα Φάρσαλα, το Δομοκό, το Ζητούνι,<sup>247</sup> τις Θερμοπύλες και τις Νέες Πάτρεις. Θα ήταν παράλειψη να μην αναφέρουμε, ότι ο σουλτάνος με το πέρας των επιχειρήσεων παρέδωσε ως φέουδα-τιμάρια μεγάλο μέρος της Θεσσαλίας στον Εβρενό Μπέη για την προσφορά του στο Οθωμανικό Κράτος, ενώ παράλληλα κατά τα έτη 1395/1397 πολλές ακόμη περιοχές της Θεσσαλίας κατακτήθηκαν. Το σημαντικότερο γεγονός αυτής της περιόδου είναι η κατάληψη της άλλοτε έδρας του Φιλανθρωπινού, των Τρικάλων, κατά το 1395. Μια πολύ ισχυρή πόλη οικονομικά και όχι μόνο, τα Τρίκαλα, αποτέλεσε από εδώ και στο εξής την έδρα του πρώτου Οθωμανού πασά, του Τουραχάν Μπέη.<sup>248</sup>

---

<sup>244</sup> NICOL, Despotate 160-161.

<sup>245</sup> ΡΕΦΕΝΕ, Ζωή 17. ΣΑΒΒΙΑΔΗΣ, Προβλήματα 38. Κων. ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ, Η Λάρισα και η Θεσσαλική Ιστορία. Από την Οριστική Οθωμανική Κατάκτηση (1423) και τη Ζοφερή Τουρκοκρατία έως την Απελευθέρωση του Μεγαλύτερου Τμήματος της Θεσσαλίας (1881), τ., Β'. Λάρισα 2009, 21.

<sup>246</sup> ΣΑΥΝΙΔΕΣ, Hellenism 416. NICOL, Last 302. MAGDALINO, History 263-264.

<sup>247</sup> ΤΙΒ 283-284. MAGDALINO, History 117-118.

<sup>248</sup> ΣΑΒΒΙΑΔΗΣ, Προβλήματα 38-40. ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ, Λάρισα 21-23. BELDICEANU-NASTUREL, Θεσσαλία 103. NICOL, Last 302. MAGDALINO, History 264.

## 1.6. Η τελική επικράτηση των Οθωμανών

Στα χρόνια που ακολούθησαν διαδραματίστηκαν σημαίνοντα γεγονότα τα οποία επηρέασαν τη Θεσσαλία σε σημαντικό βαθμό. Η ήττα του Βαγιαζήτ Β' το 1402 από τους Μογγόλους στη μάχη της Άγκυρας οδήγησε στη σύναψη συμφωνίας μεταξύ του Σουλεϊμάν Τσελεμπί (1377-1411), γιου του Βαγιαζήτ Α',<sup>249</sup> και του Βυζαντινού αυτοκράτορα Μανουήλ Β' Παλαιολόγου.<sup>250</sup> Με βάση τη συνθήκη του 1403 πολλά κατακτηθέντα εδάφη, μεταξύ των οποίων και η ανατολική Θεσσαλία μέχρι τη Λαμία, παραδόθηκαν στο Βυζαντινό Κράτος, ενώ θεωρείται ότι η δυτική Θεσσαλία έμεινε για κάποιο χρονικό διάστημα ημιανεξάρτητη.<sup>251</sup> Μολαταύτα, το 1406 κάποιος ονόματι Γιουσούφ Μπέης αναφέρεται στις πηγές<sup>252</sup> ως κυβερνήτης της Μεγάλης Βλαχίας, γεγονός που θέτει υπό αμφισβήτηση την παράδοση περιοχών από πλευράς Οθωμανών προς τους Βυζαντινούς. Επιπλέον, με βάση δυο μικρά, ανώνυμα χρονικά οι κάτοικοι του Φαναρίου αποστάτησαν, όπως φαίνεται και στα παρακάτω χωρία: α) «ή ἀπιστία των Φαναριωτῶν μετά τοῦ Χατζαλου γέγονεν ἐν μηνί Ἰουλίῳ εἰς τας ια' ἐν ἔτει ςϞιβ', ἡ δε ελευθερία γέγονεν ἐν μηνί Σεπτεβρίῳ εἰς τας λ'» και β) ἔτους ςϞιβ' ἐγένε ἡ ἀπιστία τῆς μεγάλης Βλαχίας».<sup>253</sup> Πιθανώς, οι Οθωμανοί δεν απουσίαζαν από την περιοχή κατά το 1404/1423.<sup>254</sup>

Ωστόσο, η εκθρόνιση του Σουλεϊμάν από τον αδερφό του Μουσά Τσελεμπί (1388-1413)<sup>255</sup> κατά το 1411 δημιούργησε νέα προβλήματα στον θεσσαλικό χώρο και έφερε στο προσκήνιο το ενδεχόμενο ακύρωσης της συμφωνίας του 1403.<sup>256</sup> Δε θα επεκταθούμε περισσότερο στις δυναστικές έριδες των Οθωμανών, αλλά θα

---

<sup>249</sup> PLP 26323.

<sup>250</sup> PLP 21513.

<sup>251</sup> ΣΑΒΒΙΑΔΗΣ, Προβλήματα 40. ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ, Λάρισα 23. BELDICEANU-NASTUREL, Θεσσαλία 105. ΛΑΪΟΥ, Περίγραμμα 82-83.

<sup>252</sup> C. IMBER, The Ottoman Empire 1300-1481. Istanbul 1990, 112.

<sup>253</sup> Κ. ΣΠΑΝΟΣ, Θεσσαλικές Ενθυμήσεις 104-1881. Τόμος Α': 1404-1799. Λάρισα 2011, 35.

<sup>254</sup> ΣΑΒΒΙΑΔΗΣ, Προβλήματα 41.

<sup>255</sup> PLP 19540.

<sup>256</sup> ΣΑΒΒΙΑΔΗΣ, Προβλήματα 41. ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ, Λάρισα 23.

τονίσουμε ότι η παρουσία του Μουσά στη Θεσσαλία οδήγησε στην εξάπλωση των Οθωμανών στην περιοχή.<sup>257</sup>

Όμως, το 1413 ο νέος σουλτάνος των Οθωμανών, Μεχμέτ Α' (1413-1421),<sup>258</sup> ανανέωσε την προαναφερθείσα συνθήκη του 1403 παραχωρώντας στο Βυζάντιο περιοχές, χωριά και φρούρια της Θεσσαλίας.<sup>259</sup> Οι Βενετοί, όπως και το 1403, κράτησαν τις προσόδους από τις καλλιέργειες των Λεχωνιών,<sup>260</sup> αν και τυπικά αυτές ανήκαν στον Δούκα των Αθηνών Antonio A' Acciaiuoli.<sup>261</sup> Μέχρι την τρίτη και τελική φάση της οθωμανικής κατάκτησης της Θεσσαλίας το 1421 το μόνο αξιοσημείωτο γεγονός που μπορούμε να αναφέρουμε αφορά τη βόρεια Θεσσαλία. Το 1416 δυο από τους αντιπάλους του Οθωμανού σουλτάνου, δηλαδή οι εμίρηδες Μουσταφά της Καραμανίας και Τζουνέντ του Αϊδινίου, προσπάθησαν να εισβάλουν στη Θεσσαλία, αλλά αποκρούστηκαν από τον Σουλτάνο επιτυχώς.<sup>262</sup>

Το 1421, ο σουλτάνος άφησε την τελευταία του πνοή και στον θρόνο ανήλθε ο Μουράτ Β' (1421-1451).<sup>263</sup> Αυτή ακριβώς την περίοδο ξεκίνησε η τρίτη και τελική φάση της οθωμανικής κατάκτησης της Θεσσαλίας με τη συμμετοχή του στρατηγού του σουλτάνου Τουραχάν Μπέη, μετέπειτα διοικητή και κυβερνήτη της Θεσσαλίας (1423-1456).<sup>264</sup> Η κατάκτηση άρχισε κατά το έτος 1423, όταν ο Τουραχάν επέστρεψε από την πολεμική του επιχείρηση στον Μοριά.<sup>265</sup> Εντούτοις, ήδη από το 1423 οι Οθωμανοί εισέρχονταν στη Θεσσαλία,<sup>266</sup> αλλά και κατόπιν του 1423, ήτοι το 1430.<sup>267</sup>

---

<sup>257</sup> ΣΑΒΒΙΑΔΗΣ, Προβλήματα 42.

<sup>258</sup> PLP 17997.

<sup>259</sup> ΣΑΒΒΙΑΔΗΣ, Προβλήματα 42. IMBER, Ottoman 76. ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ, Λάρισα 23.

<sup>260</sup> MAGDALINO, History 92.

<sup>261</sup> ΣΑΒΒΙΑΔΗΣ, Προβλήματα 42. ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ, Λάρισα 23.

<sup>262</sup> ΣΑΒΒΙΑΔΗΣ, Προβλήματα 42. ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ, Λάρισα 23-24. IMBER, Ottoman 82.

<sup>263</sup> PLP 19504.

<sup>264</sup> PLP 29165. ΣΑΒΒΙΑΔΗΣ, Προβλήματα 43. ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ, Λάρισα 24. ΡΕΦΕΝΕ, Ζωή 17.

<sup>265</sup> Ducae (XXVIII, 189-190 BEKKERUS). ΣΑΒΒΙΑΔΗΣ, Προβλήματα 43.

<sup>266</sup> Ducae (XXIX, 199 BEKKERUS).

<sup>267</sup> Ducae (XXIX, 197 BEKKERUS).



Στην κατάκτηση του 1423 θα μπορούσε να ανιχνεύσει κανείς δυο βασικά στοιχεία: πρώτον την παραχώρηση προνομίων από τον Μπέη στον τοπικό πληθυσμό και την αναγνώριση κάποιας μορφής αυτονομίας σε ορεινές περιοχές που κατέστησε αλώβητες και ικανές να αναπτυχθούν και δεύτερον την εγκατάσταση Μουσουλμάνων από τη Μικρά Ασία σε πεδινές περιοχές μεταξύ της Λάρισας και του Ολύμπου. Η πλειοψηφία των αποίκων προερχόταν από το Ικόνιο και ονομαζόταν Κονιάροι ή Κονιαραίοι ή Κονυαλήδες. Από αυτούς προέκυψαν τα λεγόμενα Κονιαροχώρια.

Κατά το 1444 έλαβε χώρα ένα γεγονός υψίστης σημασίας. Πρόκειται για την αντίδραση του Δεσπότη του Μορέως και μετέπειτα τελευταίου Βυζαντινού αυτοκράτορα, Κωνσταντίνου ΙΑ' Δραγάση Παλαιολόγου (1449-1453).<sup>268</sup> Ο ίδιος με στρατιωτική δύναμη έφτασε ως την περιοχή του Φαναρίου και των Αγράφων.<sup>269</sup> Όμως, το Βυζάντιο είχε ήδη καταρρεύσει. Το 1454 η άλλοτε λαμπρή Βυζαντινή Αυτοκρατορία σταμάτησε να υφίσταται με την οθωμανική κατάκτηση της Κωνσταντινούπολης.

Μετά την Άλωση της Πόλης το 1453 επήλθε και η οριστική κατάληψη της Θεσσαλίας με τα δυο εναπομείναντα βενετικά οχυρά του Πτελεού<sup>270</sup> και του Γαρδικίου να πέφτουν στα χέρια των Οθωμανών κατά το έτος 1470. Μάλιστα, ο σουλτάνος Μεχμέτ Β (1444-1446/1451-1481)<sup>271</sup> σκότωσε πολλούς Βενετούς, ενώ οι Έλληνες μεταφέρθηκαν στην Πόλη και κατοίκησαν στο γνωστό σε όλους μας Φανάρι.<sup>272</sup>

---

<sup>268</sup> PLP 21500. NICOL, Despotate 207-208.

<sup>269</sup> ΣΑΒΒΙΑΔΗΣ, Προβλήματα 44.

<sup>270</sup> MAGDALINO, History 90-92. ΤΕΡΕΖΑΚΗΣ, Κοινωνία 234-243.

<sup>271</sup> PLP 17998.

<sup>272</sup> ΣΑΒΒΙΑΔΗΣ, Προβλήματα 47.

## Κεφάλαιο Δεύτερο

### Έγγεια ιδιοκτησία και κοσμικοί άρχοντες

#### 2.1. Γενικά χαρακτηριστικά της έγγειας ιδιοκτησίας στη Θεσσαλία

Όπως είδαμε στο προηγούμενο κεφάλαιο, οι αλλαγές στον πολιτικό και πολιτειακό τομέα της Θεσσαλίας ήταν πολλές και ποικίλες. Από το 1204 έως την τελική επικράτηση των Οθωμανών το 1470 η περιοχή του θεσσαλικού κάμπου μετατράπηκε συχνά σε πεδίο συγκρούσεων και μαχών.<sup>273</sup> Αυτή η κατάσταση, όπως είναι αναμενόμενο, δημιούργησε ένα πνεύμα ανησυχίας και ανασφάλειας στους κάτοικους. Ταυτόχρονα, σε συνδυασμό με την αποδυνάμωση του δεσμού των χωρικών με την κεντρική εξουσία, οι αλλαγές στον κοινωνικοοικονομικό τομέα ήταν αναπόφευκτες.<sup>274</sup>

Μελετώντας κανείς την οικονομική ιστορία της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας σίγουρα θα ασχοληθεί με τον όρο φεουδαρχία.<sup>275</sup> Το αν υπήρχε φεουδαρχία στο Βυζάντιο και μάλιστα φεουδαρχία με τη δυτική έννοια δε θα μας απασχολήσει στην παρούσα έρευνα. Αν με απλά λόγια φεουδαρχία ήταν η απόκτηση πολλών εκτάσεων γης από λίγους και η απασχόληση εξαρτημένης εργατικής δύναμης, τότε ναι, στο Βυζάντιο υπήρχε φεουδαρχία. Ωστόσο, πρόκειται για ένα πολύπλοκο ζήτημα με πολλές προεκτάσεις και συνεπώς, προς αποφυγή σύγχυσης, από εδώ και στο εξής θα χρησιμοποιούνται οι όροι μεγαλογαιοκτήμονες και γαιοκτήμονες.<sup>276</sup>

---

<sup>273</sup> SAVVIDES, Hellenism 406-407.

<sup>274</sup> ΓΟΥΓΟΥΛΗΣ, Μεσαιωνική 60-61. NICOL, Last 9-10. NICOL, Despotate 306. Ν. ΟΙΚΟΝΟΜΙΔΗΣ, Ο Ρόλος του Βυζαντινού Κράτους στην Οικονομία, στο *Οικονομική Ιστορία του Βυζαντίου. Από τον 7<sup>ο</sup> έως τον 15<sup>ο</sup> Αιώνα*, τ. Γ'. Αθήνα 2006, 211. Α. ΛΑΙΟΥ, Aristocracy in the Palaeologan Period: A Story of Arrested Development. *Viator* 4 (1973) 131, 145-146.

<sup>275</sup> ΛΑΙΟΥ, Aristocracy 131. ΚΥΡΙΤΣΕΣ, Aristocracy 7-8.

<sup>276</sup> Magdalino, History 299-304. Soloviev, Thessalijskie 159-174. Angold, Aristocracy 236-253. 236-253. Laiou, Aristocracy 131-132. Περισσότερα για τη φεουδαρχία στα, Ρ. ΤΟΥΒΕΡΤ, Βυζάντιο και Μεσογειακός Γεωργικός Πολιτισμός, στο *Οικονομική Ιστορία του Βυζαντίου. Από τον 7<sup>ο</sup> έως τον 15<sup>ο</sup> Αιώνα*, τ. Α'. Αθήνα, 575-594. Ρ. ΜΠΕΝΒΕΝΙΣΤΕ, Από τους Μοντέρνους στους Βαρβάρους. Κοινωνική Ιστορία και Ιστοριογραφικά Προβλήματα της Μεσαιωνικής Δύσης. Αθήνα 2007. D. NICHOLAS, Η

Στον ρου του χρόνου η μεγαλογαιοκτημοσύνη αποτέλεσε ένα από τα βασικότερα χαρακτηριστικά της βυζαντινής αγροτικής οικονομίας.<sup>277</sup> Κατ' ακολουθίαν, θα ήταν αδύνατον να μην εντοπίζεται σε μια από τις σπουδαιότερες αγροτικές κοιτίδες του Βυζαντίου, τη Θεσσαλία. Με το πέρασμα των ετών, η μεγαλογαιοκτημοσύνη εμφανίστηκε στο Βυζάντιο και τελικώς επικράτησε μετατρέποντας τους ελεύθερους καλλιεργητές σε εξαρτημένους αγρότες. Βέβαια, θα ήταν παράλειψη να μην αναφέρουμε ότι η μικρή ελεύθερη ιδιοκτησία επέζησε, αλλά αφορούσε κυρίως ορεινές περιοχές και ήταν εξαιρετικά μικρής κλίμακας.<sup>278</sup>

Ποιοι όμως ήταν οι μεγαλογαιοκτήμονες της Θεσσαλίας και πώς βρέθηκαν με τόσες μεγάλες εκτάσεις γης; Σχετικά με το πρώτο ερώτημα, ο αυτοκράτορας, το Βυζαντινό Κράτος, οι κρατικοί αξιωματούχοι, οι τοπικές αρχοντικές οικογένειες και φυσικά η Εκκλησία με τη μορφή επισκοπών και μονών αποτελούσαν τους μεγαλογαιοκτήμονες.<sup>279</sup> Αναφορικά με τη δεύτερη ερώτηση, ως επί το πλείστον αυτές οι εκτάσεις δόθηκαν ως δώρα (με το σύστημα της πρόνοιας, το οποίο γενικεύεται στην εξεταζόμενη περίοδο) από τους αυτοκράτορες σε διάφορα πρόσωπα για τις πολιτικές και στρατιωτικές τους υπηρεσίες και γενικότερα για τις υπηρεσίες τους προς τον αυτοκράτορα και το κράτος,<sup>280</sup> ενώ παράλληλα οι συγγενικές σχέσεις όπως θα διαπιστώσουμε πιο κάτω διαδραμάτιζαν

---

Εξέλιξη του Μεσαιωνικού Κόσμου. Κοινωνία, Διακυβέρνηση και Σκέψη στην Ευρώπη 312-1500. Αθήνα 2007. J. LE GOFF, Ο Πολιτισμός της Μεσαιωνικής Δύσης. Θεσσαλονίκη 1993. A. KAZHDAN, State, Feudal, and Private Economy in Byzantium. *DOP* 47 (1993) 83-100. G. OSTROGORSKY, La Pronoia, Contribution à l'étude de la Féodalité à Byzance et Chez les Slaves du Sud. *Byzantion* XXII (1952) 437-518. D. ZAKYTHINOS, Processus de Feodatisation E Hellenisme. *Contemporain* 5 (1948) 499-514.

<sup>277</sup> Laiou, Aristocracy 131. H. SARADI, On the "Archontike" and "Ekklesiastike Dynasteia" and "Prostasia" in Byzantium with Particular Attention to the Legal Sources: A Study in Social History of Byzantium. *Byzantion* 64/1 (1994) 69-117.

<sup>278</sup> ΝΤΑΜΠΛΙΑΣ, Ιστορία 165. ΤΣΟΠΟΤΟΣ, Γεωργοί 29-31. ΣΟΚΟΛΟΒ, Μεγάλοι 65. ΝΙΣΟΛ, Despotate 217-218.

<sup>279</sup> ΝΤΑΜΠΛΙΑΣ, Ιστορία 166, 167. ΣΟΚΟΛΟΒ, Μεγάλοι 65. ΝΙΣΟΛ, Last 109. ΟΙΚΟΝΟΜΙΔΗΣ, Ρόλος 240-242. ΛΑΙΟΥ, Aristocracy 148-149. Κ. ΣΜΥΡΛΗΣ, Μοναστήρια 55, 59.

<sup>280</sup> OSTROGORSKY, Observations 17-19. ΝΤΑΜΠΛΙΑΣ, Ιστορία 167. ΣΟΚΟΛΟΒ, Μεγάλοι 65-66. ΤΕΡΕΖΑΚΗΣ, Κοινωνία 55-56. ΚΑΖΗΔΑΝ, Feudal, 91. ΟΙΚΟΝΟΜΙΔΗΣ, Ρόλος 228-240. ΛΑΙΟΥ, Aristocracy 134, 141-142, 144. ΣΜΥΡΛΗΣ, Μοναστήρια 59, 67-68.

σημαντικότερο ρόλο.<sup>281</sup> Μάλιστα, με την πάροδο του χρόνου, εξαιτίας της κοινωνικής πίεσης των μεγαλογαιοκτημόνων, οι πρόνοιες μετατράπηκαν σε κληρονομικό δικαίωμα.<sup>282</sup> Εκτός αυτού, το αίσθημα ανασφάλειας, η δεινή οικονομική κατάσταση των ελεύθερων αγροτών, η βαρύτερη φορολογία, η κάμψη της γεωργικής παραγωγής και το δημογραφικό πρόβλημα τους εξανάγκαζε να αναζητούν την προστασία κάποιου «μεγάλου».<sup>283</sup> Άρα, γεννάται το ερώτημα ποιοί ήταν αυτοί οι ισχυροί άρχοντες και ποιος ο ρόλος τους στη θεσσαλική κοινωνία.

Οι μεγαλογαιοκτήμονες χρησιμοποιούσαν επί το πλείστον εξαρτημένη εργατική δύναμη για την καλλιέργεια της γης τους. Αυτοί οι εξαρτημένοι αγρότες ονομάζονται στα έγγραφα προσκαθήμενοι ή πάροικοι. Σχετικά με την πρώτη κατηγορία, προσκαθήμενοι ονομάζονταν εκείνοι οι αγρότες, οι οποίοι πρόσφατα είχαν εγκατασταθεί και εκμίσθωσει ένα κομμάτι γης από κάποιον γαιοκτήμονα. Φυσικά με την πάροδο των ετών, συνήθως τριάντα, μετετρέπονταν σε παροίκους. Με τον όρο πάροικο ονομάζονταν οι αγρότες οι οποίοι ήταν εξαρτημένοι από κάποιον μεγαλογαιοκτήμονα, όσον αφορά τη φορολογία, την προστασία και νομικά ζητήματα. Είναι απαραίτητο να τονίσουμε, ότι κάποιοι από τους παροίκους εκμίσθωναν τη γη που καλλιεργούσαν, ήταν δηλαδή μισθωτές, και κάποιοι ήταν μικροϊδιοκτήτες κάτω όμως από την προστασία κάποιου «μεγάλου». Δυστυχώς, τα έγγραφα της Ύστερης Βυζαντινής Περιόδου αναφέρουν απλά τον όρο πάροικοι, χωρίς να αποσαφηνίζουν αν πρόκειται για μισθωτές ή μικροϊδιοκτήτες. Επιπλέον, είναι θεμιτό να αναφέρουμε ότι ο πάροικος δεν ήταν απαραίτητο να ζει στο χωριό που ήταν εγγεγραμμένος. Το σημαντικότερο ήταν να αποδίδει στον «προστάτη» του τους φόρους, το ενοίκιο, τις αγγαρείες και την

---

<sup>281</sup> LAIOU, *Aristocracy 135-136*, 139-140. D. NICOL, *The Prosopography of the Byzantine Aristocracy*, στο *Byzantine Aristocracy IX to XIII Centuries*, εκδ., M. Angold (BAR International Series 221). Oxford 1984, 83-88.

<sup>282</sup> ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΗΣ, *Ρόλος 250*. LAIOU, *Aristocracy 144*, 147-148.

<sup>283</sup> ΠΑΠΑΘΑΝΑΣΙΟΥ, *Γεωργοί 267-271*. ANGOLD, *Aristocracy 243*. LAIOU, *Aristocracy 143-167*. Κ., ΣΜΥΡΛΗΣ Κ., *Τα Μοναστήρια στο Ύστερο Βυζάντιο: Οικονομικός Ρόλος και Σχέσεις με το Κράτος (13<sup>ος</sup>-15<sup>ος</sup> Αι.)*, στο *Μοναστήρια, Οικονομία και Πολιτική. Από τους Μεσαιωνικούς στους Νεότερους Χρόνους*, εκδ., Η. Κολοβός. Ηράκλειο 2011, 59.

γνωστή σε όλους μας γαιοπρόσοδο, με βάση τις μεταξύ τους συμφωνίες. Τέλος, οι πάροικοι ανάλογα με τον τρόπο που καλλιεργούσαν τη γη χωρίζονταν σε δυο κατηγορίες: σε μορτίτες και ημισειαστές. Οι μορτίτες καλλιεργούσαν τη γη με δικά τους μέσα και έδιναν στον γαιοκτήμονα ένα ποσοστό της σοδειάς, μικρότερο από τους ημισειαστές που καλλιεργούσαν την γη με μέσα του γαιοκτήμονα και του παρέδιναν περίπου το μισό της σοδειάς τους. Με την πάροδο συγκεκριμένου χρονικού διαστήματος, ο πάροικος αποκτούσε κληρονομικό δικαίωμα επί της γης που καλλιεργούσε και δεν μπορούσε ούτε να εκδιωχτεί από αυτή, αλλά ούτε και να αποχωρήσει αυτοβούλως. Τέλος, κατά την Υστεροβυζαντινή Περίοδο οι πάροικοι αναφέρονται και με επιπλέον ονόματα, με γνώμονα με το αν τα ζώα που διέθεταν μπορούσαν να καλλιεργήσουν τη γη τους επαρκώς. Χαρακτηριστικά παραδείγματα αποτελούν οι ζευγαράτοι (ένα ζευγάρι βόδια, το οποίο επαρκούσε για την καλλιέργεια της γης τους) και οι βοϊδάτοι (ένα βόδι).<sup>284</sup>

Σχετικά με τα έσοδα των μεγαλογαιοκτημόνων θα μπορούσαμε να τα χωρίσουμε σε δυο κατηγορίες: την απαλλαγή φόρων και τα έσοδα που προέρχονταν από τα κτήματά τους. Σχετικά με την πρώτη κατηγορία, όπως θα διαπιστώσουμε πιο κάτω, η απαλλαγή από ορισμένους φόρους ή ακόμη και από τον βασικό έγγειο φόρο προς τους μεγαλογαιοκτηματίες ήταν κάτι σύνηθες. Αναφορικά με τα πραγματικά τους έσοδα προέρχονταν κατά κύριο λόγο από την γη (αν και πολλοί διέθεταν περιουσίες και σε αστικά κέντρα τις οποίες νοίκιαζαν). Αν και είναι εξαιρετικά δύσκολο να υπολογιστεί το ακριβές εισόδημά τους, σε γενικές γραμμές συμπεριελάμβανε, τα ενοίκια γης από μη παροίκους, τα έσοδα γης που νοίκιαζαν μισθωτές και τα έσοδα από κτήματα που καλλιεργούνταν με αγγαρεία, τα ενοίκια που πλήρωναν καλλιεργητές χωρικοί που καλλιεργούσαν

---

<sup>284</sup> ΚΟΥΛΟΥΡΑΣ, Περιοχή 164-166. NICOL, Last 109. ΠΑΠΑΘΑΝΑΣΙΟΥ, Μαγνησία 303-327. ΠΑΠΑΘΑΝΑΣΙΟΥ, Γεωργοί 264-266. ΝΤΑΜΠΛΙΑΣ, Ιστορία 165-166. ΝΕΡΑΝΤΖΗ-ΒΑΡΜΑΖΗ, Εικόνα 103, 128, 164, 176, 177, 189. KYRITSES, Aristocracy 160. Α. ΛΑΪΟΥ-ΘΩΜΑΔΑΚΗ, Η Αγροτική Κοινωνία στην Ύστερη Βυζαντινή Περίοδο. Αθήνα 1987, 192-293. Α. ΛΑΪΟΥ, Η Αγροτική Οικονομία (13<sup>ος</sup>-15<sup>ος</sup> Αιώνας), στο *Οικονομική Ιστορία του Βυζαντίου. Από τον 7<sup>ο</sup> έως τον 15<sup>ο</sup> Αιώνα*, τ. Α'. Αθήνα 2006, 518-541. Κ. SMYRLIS, *La Fortune des Grands Monastères Byzantins (fin du X<sup>e</sup>-Milieu du Xiv<sup>e</sup> Siècle)*, (Monographies 21). Paris 2006, 211-212.

ένα κομμάτι γης του γαιοκτήμονα αλλά δεν ήταν πάροικοι, την καταβολή σε είδος των παροίκων και τα ενοίκια από τις περιουσίες τους στις πόλεις.<sup>285</sup>

Μια άλλη κατηγορία εσόδων ήταν το πλεόνασμα της παραγωγής το οποίο φυσικά εμπορευόταν.<sup>286</sup> Σε αυτή την κατηγορία, θα ήταν σκόπιμο να προσθέσουμε και τα έσοδα πώλησης προϊόντων από καλλιέργειες, οι οποίες δεν απαιτούσαν επιπλέον έξοδα. Για να γίνουμε πιο σαφής, υπήρχαν, υπάρχουν και θα υπάρχουν καλλιέργειες, οι οποίες εκτός του κόστους του αρχικού κεφαλαίου και της εργασίας, δεν απαιτούν άλλα έξοδα. Σε αυτή την κατηγορία ανήκουν οι αμπελώνες, οι αλυκές, τα λιβάδια και οι μύλοι.<sup>287</sup> Όπως θα διαπιστώσουμε πιο κάτω, οι εκτάσεις των εξεταζόμενων μοναστηριών βρίθουν τέτοιων δραστηριοτήτων.

## 2.2. Ο Οίκος των Μελισσηνών

Μια από τις πιο γνωστές και ισχυρές οικογένειες μεγαλογαιοκτημόνων του 13<sup>ου</sup> αιώνα στην Θεσσαλία αποτέλεσε η οικογένεια των Μαλιασηνών ή Μελισσηνών στην περιοχή της Δημητριάδος.<sup>288</sup> Σε αυτό το σημείο είναι απαραίτητο να τονιστεί ότι αν και η έρευνα σε κάποιες περιπτώσεις θεωρεί ότι πρόκειται για δυο διαφορετικές οικογένειες, τα περισσότερα στοιχεία τείνουν στην άποψη ότι πρόκειται για μια οικογένεια.<sup>289</sup> Βέβαια, η εμφάνιση του Οίκου δεν απαντά στον 13<sup>ο</sup> αιώνα, αλλά πολλούς αιώνες πριν, περίπου τον 8<sup>ο</sup> αιώνα στην Κωνσταντινούπολη.<sup>290</sup> Με την κατάληψη της Πόλεως από τους Σταυροφόρους πολλά μέλη της οικογένειας των Μελισσηνών (και όχι μόνο) ακολούθησαν τον δεσπότη της Ηπείρου Μιχαήλ Α' Κομνηνό Δούκα και τον συνέδραμαν στην

---

<sup>285</sup> ΛΑΪΟΥ, Αγροτική 545-550. ΛΑΙΟΥ, Aristocracy 144-145. KYRITSES, Aristocracy 145-159. SMYRLIS, Monastères 187, 209-211, 216-217.

<sup>286</sup> ΛΑΪΟΥ, Αγροτική 556-557. SMYRLIS, Monastères 219-220, 225-227, 228, 230-234. ΣΜΥΡΛΗΣ, Μοναστήρια 59.

<sup>287</sup> ΛΑΪΟΥ, Αγροτική 557-567.

<sup>288</sup> NICOL, Prosopography 79. SAVVIDES, Hellenism 410. SOLOVIEV, Thessalijskie 160. ΣΟΛΩΜΟΥ, Λόγος 682. KYRITSES, Aristocracy 134. B. FERJANČIĆ, Porodica Maliasina u Tesaliji. ZFFBU 7 (1963) 241-249.

<sup>289</sup> ΣΟΛΩΜΟΥ, Λόγος 682-686.

<sup>290</sup> ΠΑΠΑΘΑΝΑΣΙΟΥ, Μελισσηνοί 18. FERJANČIĆ, Porodica 241-242. KYRITSES, Aristocracy 80-81.

εξολόθρευση των αντιπάλων του.<sup>291</sup> Ανάμεσα σε αυτούς ήταν και ο Κωνσταντίνος Μελισσηνός,<sup>292</sup> ο οποίος ήταν παντρεμένος με την ανιψιά του ηγεμόνα της Ηπείρου Θεόδωρου Κομνηνού Δούκα.<sup>293</sup>

Μάλιστα, ο Μιχαήλ Α' Κομνηνός Δούκας της Ηπείρου προσέφερε στον Κωνσταντίνο Μελισσηνό τη Δημητριάδα ως φέουδο το 1207 σαν ανταμοιβή για τη βοήθεια που του προσέφερε κατά των Λατίνων.<sup>294</sup> Επίσης, εκτός από τη Δημητριάδα στον Κωνσταντίνο προσφέρθηκαν τιμές και πλούτη από τον Μιχαήλ Α' Άγγελο.<sup>295</sup>

Όπως ενημερωνόμαστε από το χρυσόβουλλο του δεσπότη Μιχαήλ Α' Κομνηνού Δούκα, τον Μάιο του 1246 ο Κωνσταντίνος Μελισσηνός ήταν κάτοχος πολλών κτημάτων και όχι μόνο,<sup>296</sup> ώστε να κατατάσσεται ανάμεσα στους πιο ισχυρούς τοπάρχες της Θεσσαλίας.<sup>297</sup>

Στη δύση της ζωής του, ενδεχομένως το 1256, ο Κωνσταντίνος Μελισσηνός ασπάστηκε τον μοναχικό βίο με το ίδιο όνομα στο μοναστήρι της Μακρινίτσας.<sup>298</sup> Η απόσυρσή του από τα εγκόσμια ή ο θάνατός του ανέλκυσε στην τοπαρχία τον γιο του Νικόλαο Κομνηνό Άγγελο Δούκα Βρυέννιο ή Νικόλαο Μελισσηνό.<sup>299</sup> Ο

---

<sup>291</sup> LAIOY, Aristocracy 145-144.

<sup>292</sup> ΠΑΠΑΘΑΝΑΣΙΟΥ, Μελισσηνοί 18-20. KYRITSES, Aristocracy 91.

<sup>293</sup> M.M. IV., 382: (...) Κομνηνός κῦρ Κωνσταντίνος ὁ Μαλιασηνός, ὁ ἐπ' ἀνεψιᾶ γαμβρός τοῦ κυροῦ Κομνηνοῦ τοῦ Ἀγγέλου (...). ΝΤΑΜΠΛΙΑΣ, Ιστορία 145-146. SOKOLOV, Μεγάλοι 2. MAGDALINO, History 148. FERJANČIĆ, Porodica 242. Ν. ΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΣ, Αἰ παρά την Δημητριάδα Βυζαντιναί Μοναί. ΕΕΒΣ 1 (1924) 210.

<sup>294</sup> ΚΟΥΛΟΥΡΑΣ, Περιοχή 98. ΠΑΠΑΘΑΝΑΣΙΟΥ, Μελισσηνοί 15, 20. ΠΑΠΑΘΑΝΑΣΙΟΥ, Μαγνησία 93. ΝΤΑΜΠΛΙΑΣ, Ιστορία 145. KYRITSES, Aristocracy 96.

<sup>295</sup> ΠΑΠΑΘΑΝΑΣΙΟΥ, Μελισσηνοί. ΠΑΠΑΘΑΝΑΣΙΟΥ, Μαγνησία 97-100. MAGDALINO, History 148. FERJANČIĆ, Porodica 243-244.

<sup>296</sup> M.M. IV., 346: πολὺν εἶχε τὸν πλοῦτον καὶ πλείστην ἀφθονίαν ἔκ τε δὴ κτημάτων καὶ περιουσίας παντοδαπῆς.

<sup>297</sup> MAGDALINO, History 148-149.

<sup>298</sup> ΝΤΑΜΠΛΙΑΣ, Ιστορία 148-149. MAGDALINO, History 149. FERJANČIĆ, Porodica 247.

<sup>299</sup> PLP 16523.

τελευταίος κληρονόμησε την τεράστια περιουσία του πατέρα του και με το κύλισμα των ετών την επέκτεινε ακόμη περισσότερο.<sup>300</sup>

Σε πολιτικό επίπεδο στα πρώτα χρόνια της δυναστείας του ήταν φιλικός προς τους Δούκες της Ηπείρου, όπως μας μαρτυρά το αργυρόβουλλο του δεσπότη Νικηφόρου Α΄ Κομνηνού Δούκα Αγγέλου τον Σεπτέμβριο του 1266.<sup>301</sup> Παρ' όλα αυτά, σύντομα άλλαξε πολιτική και στράφηκε προς τους Παλαιολόγους.<sup>302</sup> Αποτέλεσμα της κίνησης αυτής ήταν ο γάμος του με την ανιψιά του αυτοκράτορα Μιχαήλ Η΄ Παλαιολόγου, Άννα Κομνηνή Αγγελίνα Δούκαινα Φιλανθρωπηνή Μελισσηνή.<sup>303</sup> Ο γάμος τους πρέπει να έλαβε χώρα μετά τον Σεπτέμβριο του 1267 και πριν τον Αύγουστο του 1268. Αυτό μπορούμε να το συμπεράνουμε αν λάβουμε υπόψιν μας ότι σε γραφή του Ιωάννη Παλαιολόγου τον Σεπτέμβριο του 1267, που δωρίζεται το μονύδριο του Αγίου Δημητρίου στο μοναστήρι της Μακρινίτσας, δε γίνεται λόγος για τον Νικόλαο,<sup>304</sup> ενώ σε γραφή του ίδιου τον Αύγουστο του 1268, που αποδεσμεύεται το μετόχι του κυρ Ιλαρίωνα από όλες τις φορολογικές επιβαρύνσεις,<sup>305</sup> ο Νικόλαος αναφέρεται ως γαμπρός του αυτοκράτορα.<sup>306</sup>

Τόσο ο Νικόλαος, όσο και η Άννα τα τελευταία χρόνια της ζωής τους ασπάστηκαν τον μοναχικό βίο και απεβίωσαν αντίστοιχα ως Ιωασάφ (μετά το 1282) και Ανθούσα (πριν τον Ιούνιο του 1276) στο μοναστήρι της Μακρινίτσας.<sup>307</sup> Σε αυτό το σημείο οφείλουμε να αναφέρουμε ότι ο επιτάφιος με μνεία που

---

<sup>300</sup> ΝΤΑΜΠΛΙΑΣ, Ιστορία 150. ΚΟΥΛΟΥΡΑΣ, Περιοχή 102-103.

<sup>301</sup> M.M. IV., 350: οὗτος μεν γάρ ὁ περιπόθητος ἐξάδελφος τῆς βασιλείας μου, ὁ πανευγενέστατος Κομνηνός κύρ Νικόλαος ὁ Μαλιασηνός (...). FERJANČIĆ, Porodica 245-256. ΣΟΛΩΜΟΥ, Λόγος 682-683

<sup>302</sup> MAGDALINO, History 151-152.

<sup>303</sup> PLP 21351. ΝΤΑΜΠΛΙΑΣ, Ιστορία 150-151. MAGDALINO, History 99. KYRITSES, Aristocracy 91.

<sup>304</sup> M.M. IV., 386-387.

<sup>305</sup> MAGDALINO, History 152-153.

<sup>306</sup> M.M. IV., 387: τοῦ περιποθήτου γαμβροῦ τῆς βασιλείας μου κύρ Νικόλαο Κομνηνοῦ τοῦ Μαλιασηνοῦ (...).

<sup>307</sup> ΝΤΑΜΠΛΙΑΣ, Ιστορία 152-153. ΚΟΥΛΟΥΡΑΣ, Περιοχή 173. MAGDALINO, History 101. FERJANČIĆ, Porodica 247-248. ΣΟΛΩΜΟΥ, Λόγος 683.



βρέθηκε στο μοναστήρι της Μακρινίτσας και έφερε το όνομα Νείλος<sup>308</sup> οδήγησε στην άποψη ότι ο Νικόλαος ως μεγαλοσχήμων άλλαξε το μοναστικό του όνομα από Ιωασάφ σε Νείλο.<sup>309</sup>

Διάδοχος του Νικολάου Μελισσηνού ήταν ο γιος του Ιωάννης Κομνηνός Άγγελος Παλαιολόγος ή Ιωάννης Μελισσηνός,<sup>310</sup> ο οποίος αποτελεί το τελευταίο γνωστό μέλος της οικογένειας των Μελισσηνών.<sup>311</sup> Αξίζει να αναφέρουμε πως το επίθετο Παλαιολόγος αφορά την καταγωγή της μητέρας του.<sup>312</sup> Μάλιστα, ο Ιωάννης αναγνωρίστηκε ως νόμιμος κληρονόμος της περιουσίας του πατρός του τόσο στο χρυσόβουλλο του Μιχαήλ Η' Παλαιολόγου τον 1274<sup>313</sup> όσο και στο υπόμνημα του πατριάρχη Ιωσήφ Α' <sup>314</sup> κατά το ίδιο έτος.<sup>315</sup>

---

<sup>308</sup> A. AVRAMEA–D. FEISSEL, *Inventaires en vue d' un recueildes inscriptions historiques de Byzance. IV. Inscriptions de Thessalie (à l'exception des Météores). Travaux Memories* 10 (1987) 377-378: [ ] θαλάσσας χαρίτων [θάνατος οίκτ]ρός φεϋ έπελθών θερίζει [κομν]ηνοδοουκόβλαστον μοναστών κλέος Μαλιασηνόν εκ Βρυεννίων έρνος Νείλον μοναχόν τόν κατηγενησιμένον τόν ευθαλή στέλεχον έν ανακτόροις τόν χειρα Αβράμιον κεκοσμημένον πρηστήριον νοϋν τήν κατάπτερον φύσιν τόν ναόν δειμάμενον τόν σελασφόρον ούρανομήκη και τερπνότατον όλον ποικιλοχρόα κατεστεμμένον οόντα. Άλλ' ώ θεατά όρα και άθρει ξένα · ό τύμβος ούτος οίμοι φεϋ και τοϋ λέγ(ειν) και λίθος ούτος ός πικρόν πώμα πέλει έσωθεν κεύθει τόν περιέκλυτον άνδρ(α).

<sup>309</sup> ΝΤΑΜΠΛΙΑΣ, *Ιστορία* 154. MAGDALINO, *History* 105. ΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΣ, *Μοναί* II (1925) 229, 234-235. ΣΟΛΩΜΟΥ, *Λόγος* 684-685. Μ. ΛΟΥΚΑΚΗ, *Το Ενύπνιο του Μοναχού Νείλου Μαλιασηνού και η Μονή Θεοτόκου Μακρινιτίσσης Οξείας Επισκέψεως. Ελληνικά* 44 (1994) 341-356. Α. ΑΝΑΣΤΑΣΙΑΔΟΥ-Μ. ΚΟΝΤΟΓΙΑΝΟΠΟΥΛΟΥ, *Το επιτύμβιο επίγραμμα ενός Παλαιολόγου στη Μακρινίτσα του Πηλίου και η σχέση του με τα ταφικά μνημεία των Μαλιασηνών της Μαγνησία. Πρακτικά Αρχαιολογικού Έργου Θεσσαλίας και Στερεάς Ελλάδας* 2. τ., Α': *Θεσσαλία* (Βόλος 16-19 Μαρτίου 2006). Βόλος 2009, 525-527.

<sup>310</sup> PLP 16522.

<sup>311</sup> KYRITSES, *Aristocracy* 91.

<sup>312</sup> ΝΤΑΜΠΛΙΑΣ, *Ιστορία* 155. ΠΑΠΑΘΑΝΑΣΙΟΥ, *Μελισσηνοί* 51.

<sup>313</sup> M.M. IV., 339: οφείλει δέ και ό υίός αυτών, ό οίκεϊός τη βασιλεία μου Κομνηνός κύρ Ιωάννης Παλαιολόγος ό Μαλιασηνός μετά τήν τελευταίη αυτών είναι τε και λογίζεσθαι (...).

<sup>314</sup> PLP 9072.

<sup>315</sup> M.M. IV., 375: ευγενέστατον Κομνηνόν κύρ Ιωάννην Άγγελλον Μαλιασηνόν τον Παλαιολόγον κληρονόμον τέλειον είναι πάντων τών γονικών αυτου, όσα παρά τών γονέων αυτου προς αυτόν διαβαίνει, και κτήτορα είναι και ονομάζεσθαι τών μονών (...).

Σχετικά με τη μετέπειτα πορεία του Οίκου των Μελισσηνών, οι πηγές σιωπούν με επακόλουθο τη διάσταση απόψεων των σύγχρονων μελετητών. Σύμφωνα με τη μια άποψη, τον Ιωάννη Μελισσηνό διαδέχτηκε (άγνωστο το πότε) ο γιος του, Γαβριήλ Μελισσηνός, και τον ίδιο ο γιος του Στέφανος Μελισσηνός-Γαβριηλόπουλος κατά το 1310.<sup>316</sup> Αυτό έχει ως απότοκο να συσχετίζονται συγγενικά δυο από τις μεγαλύτερες γαιοκτημονικές οικογένειες της Θεσσαλίας, όπως θα αναφέρουμε και στη συνέχεια. Άλλοι μελετητές υποστηρίζουν ότι οι δυο προαναφερθείσες οικογένειες δεν έχουν καμία απολύτως συγγενική σχέση μεταξύ τους.<sup>317</sup>

Από ό,τι ειπώθηκε άνωθεν αντιλαμβανόμαστε ότι η οικογένεια των Μελισσηνών είχε υπό την κατοχή της πάρα πολλές ιδιοκτησίες και προνόμια στην περιοχή της ανατολικής Θεσσαλίας.<sup>318</sup> Σε αυτό το σημείο είναι απαραίτητο να αποσαφηνίσουμε ότι οι πληροφορίες μας σχετικά με την περιουσία των Μελισσηνών αφορούν μόνο τα κτήματα που πέρασαν στη δικαιοδοσία των μοναστηριών.<sup>319</sup> Δυστυχώς, για την περιουσία της οικογένειας, η οποία δε μεταβιβάστηκε σε κάποιο μοναστήρι, οι πηγές μας σιωπούν.

Τα δύο μεγάλα μοναστήρια τα οποία είχαν κτήτορά τους την οικογένεια των Μελισσηνών είναι της Οξείας Επισκέψεως της Πανάγνου Θεομήτορος στη Μακρινίτσα<sup>320</sup> και του Προφήτου Προδρόμου της Νέας Πέτρας στην Πορταριά.<sup>321</sup> Οι Μελισσηνοί φρόντισαν να προικίσουν τα μοναστήρια τους στο έπακρον και να εξασφαλίζουν φορολογικές απαλλαγές για την περιουσία τους.<sup>322</sup>

Οι τρόποι με τους οποίους οι Μελισσηνοί αποκτούσαν κτήματα και κατόπιν τα μεταβίβαζαν στα εν λόγω μοναστήρια ποικίλλουν. Χαρακτηριστικό

---

<sup>316</sup> PLP 3435.

<sup>317</sup> ΠΑΠΑΘΑΝΑΣΙΟΥ, Μελισσηνοί 51-52. ΠΑΠΑΘΑΝΑΣΙΟΥ, Μαγνησία 169, 173, 179-185.

<sup>318</sup> B. FERJANČIĆ, Posedi Porodice Maliasina u Tesaliji. ZRVI 9 (1966) 33-48.

<sup>319</sup> ΝΤΑΜΠΛΙΑΣ, Ιστορία, 169.

<sup>320</sup> ΚΟΥΛΟΥΡΑΣ, Περιοχή 217-219.

<sup>321</sup> ΚΟΥΛΟΥΡΑΣ, Περιοχή 219-220.

<sup>322</sup> MAGDALINO, Ρωμανία 43.

παράδειγμα αποτελεί η μονή του Αγίου Ιλαρίωνα στον Αλμυρό, η οποία παραχωρήθηκε στον Κωνσταντίνο Μελισσηνό από τον Μιχαήλ Β' Κομνηνό Δούκα με χρυσόβουλλό του τον Μάιο του 1246.<sup>323</sup> Λίγα χρόνια μετά, πληροφορούμαστε μέσω του αργυροβούλλου του δεσπότη Νικηφόρου Α' Κομνηνού Δούκα Αγγέλου τον Σεπτέμβριο του 1266 ότι ο Κωνσταντίνος μαζί με τον γιό του Νικόλαο χάρισε τον Άγιο Ιλαρίωνα στη μονή της Μακρινίτσας και μάλιστα εξασφάλισε και φορολογικές απαλλαγές.<sup>324</sup>

Άλλη κατηγορία αποτελούν οι αγορές κτημάτων<sup>325</sup> από μέρους των Μελισσηνών και η μετέπειτα μεταβίβασή τους στα μοναστήρια τους. Σε αυτό το σημείο είναι απαραίτητο να τονίσουμε, ότι οι μεγαλογαιοκτήμονες επωφελήθηκαν από το θεσμό της προτίμησης. Με άλλα λόγια, σε περίπτωση πώλησης ενός αγρού προτεραιότητα είχαν οι γείτονες. Ο θεσμός εμφανίστηκε τον 10<sup>ο</sup> αιώνα, και αν αρχικά προστάτευε την μικρή ιδιοκτησία με την πάροδο του χρόνου ευνόησε τους μεγαλογαιοκτήμονες.<sup>326</sup> Αυτά τα κτήματα αγοράστηκαν από την οικογένεια των Μελισσηνών σε χαμηλότερη τιμή σε σχέση με την πραγματική τους αξία, ενώ το υπόλοιπο δωριζόταν στην εκάστοτε μονή.<sup>327</sup> Χαρακτηρίστηκα παραδείγματα αποτελούν οι πωλήσεις των Μιχαήλ Αρχοντίτση,<sup>328</sup> Ζωής Συροπούλου,<sup>329</sup> Νικολάου Βάρδα,<sup>330</sup> Μιχαήλ Μαρτίνου,<sup>331</sup> Κωνσταντίνου Κατζιδώνη<sup>332</sup> και Ιωάννη Κατζιδώνη<sup>333</sup> στους Νικόλαο και Άννα Μελισσηνού υπέρ της μονής της Νέας Πέτρας. Επιπλέον, θα ήταν παράλειψη

---

<sup>323</sup> M.M. IV., 345-349. ΚΟΥΛΟΥΡΑΣ, Περιοχή 100-101. FERJANCIC, Posedi 34-35.

<sup>324</sup> M.M. IV., 349-352.

<sup>325</sup> ΚΥΡΙΤΣΕΣ, Aristocracy 160-161. SMYRLIS, Monastères 66-67, 146-151.

<sup>326</sup> Ε. ΠΑΠΑΓΙΑΝΝΗ, Νομικοί Θεσμοί και Πρακτική σε Θέματα Εκκλησιαστικής Περιουσίας, στο *Οικονομική Ιστορία του Βυζαντίου. Από τον 7<sup>ο</sup> έως τον 15<sup>ο</sup> Αιώνα*, τ., Γ'. Αθήνα 2006, 267-281.

<sup>327</sup> ΚΑΖΗΔΑΝ, Feudal 92-93.

<sup>328</sup> M.M. IV., 396-399. P.L.P. 1459.

<sup>329</sup> M.M. IV., 393-396. P.L.P. 17656.

<sup>330</sup> M.M. IV., 402-404. P.L.P. 2206.

<sup>331</sup> M.M. IV., 399-402. P.L.P. 17199.

<sup>332</sup> M.M. IV., 407-410. P.L.P. 11513.

<sup>333</sup> M.M. IV., 410-411. P.L.P. 11512.

μεγάλη να μην αναφερθεί ότι οι αγορές των αφεντάδων του Παγασητικού κόλπου δεν περιορίστηκαν μόνο σε κτήματα κοσμικών, αλλά επεκτάθηκαν και σε εκκλησιάστηκα ιδρύματα. Παράδειγμα αποτελεί η αγορά του μοναστηριακού αμπελιού του Αγίου Γεωργίου Καναλιών<sup>334</sup> στην περιοχή του Βελεστίνου από τους Νικόλαο και Άννα Μελισσηνού υπέρ της μονής της Νέας Πέτρας.<sup>335</sup> Βεβαίως, όλη η μοναστηριακή περιουσία των Μελισσηνών ήταν απαλλαγμένη από οποιοδήποτε φόρο προς το Βυζαντινό Κράτος.

Αυτές οι πωλήσεις μονοπώλησαν το ενδιαφέρον των σύγχρονων ερευνητών στην προσπάθειά τους να αποσαφηνίσουν τις θεσσαλικές γαιοκτητικές σχέσεις κατά την Ύστερη Βυζαντινή Περίοδο.<sup>336</sup> Για παράδειγμα, το θέμα της Δρυαϊνούβαινος, στο οποίο υπήρχε και το κτήμα του Μιχαήλ Αρχοντίτζη, είχε δοθεί ως δώρο-κληρονομιά από τον αυτοκράτορα Μιχαήλ Η' Παλαιολόγο στον Νικόλαο Μελισσηνό. Ως εκ τούτου, οι αγρότες του θέματος ήταν άμεσα εξαρτώμενοι από τον κύριό τους, δηλαδή τον Νικόλαο Μελισσηνό. Αυτό οδήγησε αρκετούς μελετητές στη διατύπωση ορισμένων απόψεων σχετικά με τα δικαιώματα των παροίκων.<sup>337</sup> Εντούτοις, στο πρατήριο έγγραφο του Μιχαήλ Αρχοντίτζη δεν αναφέρεται σε κανένα σημείο ότι ο ίδιος ήταν πάροικος. Αντιθέτως, αναφέρεται ως κάτοχος στάσης,<sup>338</sup> που σημαίνει ότι ήταν ελεύθερος καλλιεργητής και συνεπώς είχε το δικαίωμα να πουλήσει την περιουσία του. Συνεπώς, και στη Θεσσαλία ίσχυε το αγροτικό σύστημα που κυριαρχούσε σε ολόκληρη τη Βυζαντινή Αυτοκρατορία.<sup>339</sup>

Το ερώτημα που γεννάται σε αυτό το σημείο είναι για ποιο λόγο οι ελεύθεροι καλλιεργητές πωλούσαν την περιουσία τους στους Μελισσηνούς. Σε γενικές γραμμές, οι ανασφαλείς συνθήκες ζωής καθώς και η φορολογική καταπίεση ανάγκαζαν τους ελεύθερους καλλιεργητές να πωλούν την περιουσία τους σε

---

<sup>334</sup> TIB 181. MAGDALINO, History 78.

<sup>335</sup> M.M. IV., 404-407.

<sup>336</sup> FERJANČIĆ, Posedi 39-43.

<sup>337</sup> WEISS, Βιβλίο 142.

<sup>338</sup> M.M. IV., 397: (...) τοῦ δηλωθέντος τοπίου στάσιν τήν καί ὀνομαζομένην τοῦ Ἀρχοντίτζη (...).

<sup>339</sup> ΝΤΑΜΠΛΙΑΣ, Ιστορία 175. ΠΑΠΑΘΑΝΑΣΙΟΥ, Μαγνησία 313. WEISS, Βιβλίο 142.

κάποιον ισχυρό κοσμικό ή εκκλησιαστικό γαιοκτήμονα προσδοκώντας καλύτερες συνθήκες ζωής, έστω και αν μετατρέπονταν σε παροίκους.<sup>340</sup>

Αδιαμφισβήτητα, πολλοί θα αναρωτηθούν για ποιους λόγους οι Μελισσηνοί επέλεξαν να επενδύσουν σε μοναστήρια. Οι απαντήσεις του ερωτήματος αυτού διαφέρουν. Κανείς δεν μπορεί να μη συμπεριλάβει σε αυτούς την ευσεβή διάθεση του Οίκου των Μελισσηνών και τη νοοτροπία της βυζαντινής κοινωνίας.<sup>341</sup> Επιπλέον, και οι φορολογικές απαλλαγές συμπληρώνουν το παζλ της ίδρυσης των μοναστηριών, ενώ παράλληλα η λειτουργία τους ως «οικογένεια» ήταν η ασπίδα του Οίκου ως προς καθετί το εχθρικό.<sup>342</sup> Όλοι αυτοί οι λόγοι υφίστανται, αλλά δεν μπορούν να δικαιολογήσουν επαρκώς την ίδρυση και κυρίως την πλουσιοπάροχη προίκιση των μοναστηριών. Η ανάγκη να επιδείξουν και να επιβεβαιώσουν τη δύναμή τους στις περιοχές της δικαιοδοσίας τους συμπληρώνει επαρκώς την απάντηση.<sup>343</sup> Όπως εύλογα παρατηρεί ο Κουλουράς, η ίδρυση του μοναστηριού της Μακρινίτσας από τον Κωνσταντίνο Μελισσηνό αμέσως μετά την ανακατάληψη της Θεσσαλίας από τον Μιχαήλ Α' Κομνηνό Δούκα (1213-1214) υποδηλώνει σαφώς την επιθυμία του να κάνει αισθητή την παρουσία και την κυριαρχία του στην περιοχή.<sup>344</sup>

Εν κατακλείδι, οι Μελισσηνοί συγκέντρωσαν μια τεράστια περιουσία, μεγάλο τμήμα της οποίας μεταβίβασαν στα μοναστήρια τους. Στον ρου του χρόνου, διαμορφώθηκε ένα καθεστώς με βάση το οποίο τα μοναστήρια παρέμεναν ιδιοκτησία των κτητόρων τους. Τοιουτοτρόπως, ό,τι δωρίστηκε ή αγοράστηκε από τους Μελισσηνούς και κατόπιν μεταβιβάστηκε στα μοναστήρια τους ανήκε και μάλιστα κληροδοτούταν στους διαδόχους τους.<sup>345</sup>

---

<sup>340</sup> ΝΤΑΜΠΛΙΑΣ, Ιστορία 178.

<sup>341</sup> ΚΟΥΛΟΥΡΑΣ, Περιοχή 229. ΝΤΑΜΠΛΙΑΣ, Ιστορία 185. FERJANCIC, Posedi 35. ΠΑΠΑΓΙΑΝΝΗ, Νομικοί 253.

<sup>342</sup> ΚΟΥΛΟΥΡΑΣ, Περιοχή 230. ΛΑΪΟΥ, Αγροτική 545-546. ΠΑΠΑΓΙΑΝΝΗ, Νομικοί 254.

<sup>343</sup> ΝΤΑΜΠΛΙΑΣ, Ιστορία 185.

<sup>344</sup> ΚΟΥΛΟΥΡΑΣ, Περιοχή 229.

<sup>345</sup> ΝΤΑΜΠΛΙΑΣ, Ιστορία 178, 185. KYRITSES, Aristocracy 190-191. SMYRLIS, Monastères 65, 66.

### 2.3. Ο Οίκος των Γαβριηλόπουλων

Πρόκειται για μια εξαιρετικά ισχυρή οικογένεια μεγαλογαιοκτημόνων με πρώτο εκπρόσωπό της τον Στέφανο Γαβριηλόπουλο, η οποία δρούσε κυρίως στη βορειοδυτική Θεσσαλία.<sup>346</sup> Πριν συνεχίσουμε, είναι απαραίτητο να αναφέρουμε ότι αρκετοί μελετητές θεωρούν πως ο Οίκος των Γαβριηλόπουλων αποτελεί συνέχεια του Οίκου των Μελισσηνών της Δημητριάδος. Με άλλα λόγια, θεωρούν ότι ο Στέφανος Γαβριηλόπουλος ήταν γιος του Γαβριήλ Μελισσηνού, ο οποίος μετά τον θάνατο του πατρός του κληρονόμησε την περιουσία του στην περιοχή του Παγασητικού κόλπου.<sup>347</sup> Βέβαια, οι ιδιοκτησίες του επεκτάθηκαν και στη βορειοδυτική Θεσσαλία, γεγονός που δημιουργεί αμφισβητήσεις γύρω από το θέμα της συνέχειας των Μελισσηνών. Έτσι, αρκετοί μελετητές θεωρούν ότι πρόκειται για δυο διαφορετικές οικογένειες χωρίς καμία σχέση συγγένειας μεταξύ τους.<sup>348</sup>

Ο Στέφανος Γαβριηλόπουλος<sup>349</sup> αποτέλεσε μια κυρίαρχη μορφή στη βορειοδυτική Θεσσαλία έχοντας υπό την κατοχή του μια εξαιρετικά εκτεταμένη περιουσία. Με έδρα την πόλη των Τρικάλων ήλεγχε μεταξύ άλλων τις περιοχές του Λυκοστομίου,<sup>350</sup> του Καστρίου,<sup>351</sup> των Σταγών, των Τρικάλων, του Δαμασίου και της Ελασσόνας.<sup>352</sup> Μάλιστα, ήταν τόσο ισχυρός, ώστε ο αυτοκράτορας Ανδρόνικος Γ' Παλαιολόγος του απένειμε τον τίτλο του σεβαστοκράτορος.<sup>353</sup> Στην ουσία, η αποδοχή του τίτλου σήμαινε και την υποταγή του στο θρόνο της Πόλης, η οποία δεν κράτησε για πολύ καθώς η απουσία της αυτοκρατορικής παρουσίας

---

<sup>346</sup> SOKOLOV, Μεγάλοι 67. ΤΕΡΕΖΑΚΗΣ, Κοινωνία 139. NICOL, Despotate 150. SAVVIDES, Hellenism 140. SOLOVIEV, Thessalijskie 160. ΣΟΛΩΜΟΥ, Λόγος 679. ΛΑΙΟΥ, Aristocracy 145-146. KYRITSES, Aristocracy 136.

<sup>347</sup> ΠΑΠΑΘΑΝΑΣΙΟΥ, Σεβαστοκράτορας 49-50.

<sup>348</sup> SOKOLOV, Μεγάλοι 67-69. ΠΑΠΑΘΑΝΑΣΙΟΥ, Σεβαστοκράτορας 52-53, σημ., 13.

<sup>349</sup> PLP 3435.

<sup>350</sup> TIB 207. MAGDALINO, History 97.

<sup>351</sup> TIB 262-263. MAGDALINO, History 184-185. ΤΕΡΕΖΑΚΗΣ, Κοινωνία 175-177.

<sup>352</sup> SOKOLOV, Μεγάλοι 68. ΠΑΠΑΘΑΝΑΣΙΟΥ, Σεβαστοκράτορας 50. ΤΕΡΕΖΑΚΗΣ, Κοινωνία 82, 139. ΣΟΦΙΑΝΟΣ, Ορκομωτικών 30. ΣΟΛΩΜΟΥ, Λόγος 676-677, 680.

<sup>353</sup> NICOL, Despotate 101. ΣΟΛΩΜΟΥ, Λόγος 677.

οδήγησε τον Γαβριηλόπουλο στην αυτόνομη και ανεξάρτητη διακυβέρνηση της επικράτειάς του.<sup>354</sup>

Ο Στέφανος Γαβριηλόπουλος εξυπακούεται πως ήθελε να διασώσει την περιουσία του βγαίνοντας αλώβητος από τις καταλανικές επιδρομές, που είχαν ως αποτέλεσμα την κατάκτηση μεγάλων τμημάτων της θεσσαλικής ενδοχώρας κατά τα έτη 1309-1310. Για να το πετύχει αυτό, έδωσε την αδερφή του Άννα Μελισσηνή-Γαβριηλοπουλίνα ως σύζυγο στον αρχιστράτηγο των Καταλανών ονόματι Όθωνα De Nouvelles. Μάλιστα, του έδωσε και ως προίκα ολόκληρη τη Δημητριάδα. Από αυτόν τον γάμο προήλθε ο ελληνοκαταλανικός Οίκος των Μελισσηνών-Nouvelles, ο οποίος κυβέρνησε τη Δημητριάδα έως την οθωμανική κατάκτηση.<sup>355</sup> Η τελευταία αναφορά του ονόματος «Μελισσηνός» εντοπίζεται στα 1382 και αφορά έναν πάροικο ονόματι Αρχοντίτση Μαλιασηνό.<sup>356</sup>

Ο θάνατος του Στέφανου Γαβριηλόπουλου το 1333<sup>357</sup> εκτός από την εσωτερική αναταραχή που προκάλεσε,<sup>358</sup> ανέβασε στην τοπαρχία τον αδερφό του Μιχαήλ Γαβριηλόπουλο.<sup>359</sup> Το πιο σημαντικό στοιχείο που θα μπορούσε να μνημονεύσει κανείς για τον Μιχαήλ είναι το λεγόμενο ορκομωτικό γράμμα του 1342 προς τους κατοίκους του Φαναρίου.<sup>360</sup> Πριν συνεχίσουμε, είναι απαραίτητο να αναφέρουμε τους προβληματισμούς που υπάρχουν γύρω από το συγκεκριμένο έγγραφο. Πιο συγκεκριμένα, υπάρχουν αμφιβολίες τόσο ως προς τον συγγραφέα του όσο και ως προς την ημερομηνία έκδοσής του. Με άλλα λόγια, οι απόψεις

---

<sup>354</sup> ΠΑΠΑΘΑΝΑΣΙΟΥ, Σεβαστοκράτορας 50. ΣΟΦΙΑΝΟΣ, Ορκομωτικόν 29-30.

<sup>355</sup> ΠΑΠΑΘΑΝΑΣΙΟΥ, Σεβαστοκράτορας 50-51. ΠΑΠΑΘΑΝΑΣΙΟΥ, Μελισσηνοί 52-61. ΠΑΠΑΘΑΝΑΣΙΟΥ, Μαγνησία 177-237. ΛΟΥΚΑΚΗ, Ενύπνιο 356. MAGDALINO, History 100.

<sup>356</sup> ΛΟΥΚΑΚΗ, Ενύπνιο 356.

<sup>357</sup> ΠΑΠΑΘΑΝΑΣΙΟΥ, Σεβαστοκράτορας 56. ΣΟΚΟΛΟΝ, Μεγάλοι 68. NICOL, Despotate 140. ΣΟΦΙΑΝΟΣ, Ορκομωτικόν 30. ΣΟΛΩΜΟΥ, Λόγος 377.

<sup>358</sup> ΠΑΠΑΘΑΝΑΣΙΟΥ, Σεβαστοκράτορας 56-61. ΤΕΡΕΖΑΚΗΣ, Κοινωνία 139-140.

<sup>359</sup> PLP 3434. NICOL, Despotate 125-126. ΣΟΛΩΜΟΥ, Λόγος 677.

<sup>360</sup> M.M. V., 260-261. NICOL, Despotate 125-126.

δύστανται σχετικά με τον εάν το ορκομωτικό γράμμα ανήκει στον Στέφανο ή στον Μιχαήλ Γαβριηλόπουλο και εάν εκδόθηκε το 1295 ή το 1342.<sup>361</sup>

Το έγγραφο μάς παρέχει πολύτιμα στοιχεία για την οικονομική και κοινωνική κατάσταση της Θεσσαλίας κατά τη διάρκεια της Παλαιολόγειας Περιόδου.<sup>362</sup> Το πρώτο στοιχείο<sup>363</sup> που αξίζει να επισημάνουμε είναι ότι ο Γαβριηλόπουλος εμφανίζεται ως ο απόλυτος άρχων της περιοχής που του ανήκε<sup>364</sup> και ότι η γη τού είχε παραχωρηθεί ως πρόνοια<sup>365</sup> από τον Βυζαντινό αυτοκράτορα.<sup>366</sup> Μάλιστα, ως άρχων υποσχόταν την ηρεμία της πόλης του Φαναρίου αποτρέποντας τόσο την εγκατάσταση Αλβανών<sup>367</sup> όσο και τη φύλαξη του Φαναρίου από τους Φράγκους.<sup>368</sup> Ας μη λησμονούμε, ότι ορδές Αλβανών εποίκων εγκατέλειπαν την περιοχή τους και στρέφονταν νοτιότερα για να αποφύγουν τις ένοπλες συγκρούσεις των φατριών τους. Μάλιστα, δημιουργούσαν προβλήματα στους τόπους εγκατάστασής τους με αποτέλεσμα να γίνονται ανεπιθύμητοι και έτσι δικαιολογείται και η υπόσχεση του Γαβριηλόπουλου.<sup>369</sup>

Το δεύτερο στοιχείο είναι ότι ο Γαβριηλόπουλος απευθύνθηκε στους άρχοντες του Φαναρίου, οι οποίοι ήταν υψηλά ιστάμενα πρόσωπα, δηλαδή κοσμικοί και

---

<sup>361</sup> M.M. V., 260-261: θεωρούν ότι ανήκει στον Μιχαήλ και εκδόθηκε το 1295. ΣΟΦΙΑΝΟΣ, Χρυσόβουλλο 8-9 και σημ., 3. ΣΟΦΙΑΝΟΣ, Συνοδικό 9. CARILE-CAVALLO, 34, 56-57, σημ., 2. ΣΟΚΟΛΟΝ, Μεγάλοι 68-69: θεωρούν ότι ανήκει στον Μιχαήλ αλλά εκδιδόμενο το 1295. Κ. ΚΥΡΡΗΣ, Η Κοινωνική Κατάσταση των Αρχόντων του Φαναρίου της Καρδίτσας. ΘΗΜ 12 (1987) 124 και Στ. ΣΔΡΟΛΙΑ, Συμβολή στην Ιστορία του Φαναρίου της Καρδίτσας. ΘΗΜ 12 (1987) 134: θεωρούν ότι ανήκει στον Μιχαήλ εκδιδόμενο κατά το έτος 1342. ΠΑΠΑΘΑΝΑΣΙΟΥ, Σεβαστοκράτορας 53, 54, σημ., 16. ΣΟΦΙΑΝΟΣ, Ορκομωτικών 34.

<sup>362</sup> ΤΕΡΕΖΑΚΗΣ, Κοινωνία 145-146. ΣΟΦΙΑΝΟΣ, Ορκομωτικών 32.

<sup>363</sup> ΚΥΡΡΗΣ, Κοινωνική 124.

<sup>364</sup> M.M. V., 260: (...) {γράμμα τῆς αὐθεντίας μου... ἂν δε...} (...). ΣΟΛΩΜΟΥ, Λόγος 677.

<sup>365</sup> OSTROGORSKY, Pronoia 437-518. Ενδεικτικά, Α. ΚΑΖΗΔΑΝ, Pronoia: The History of a Scholarly Discussion, στο *Intercultural Contacts in Medieval Mediterranean*, εκδ., Β. Arbel. London 1996, 133-163.

<sup>366</sup> M.M. V., 260: (...) εἰς ὅσα κτήματα ἐγκρατοῦν παρὰ τῶν Φαναριωτῶν δια προστάγματος βασιλικοῦ (...). ΣΟΦΙΑΝΟΣ, Ορκομωτικών 33.

<sup>367</sup> ODB 52-53.

<sup>368</sup> ODB 803.

<sup>369</sup> ΠΑΠΑΘΑΝΑΣΙΟΥ, Σεβαστοκράτορας 54. ΣΔΡΟΛΙΑ, Συμβολή 136. ΤΕΡΕΖΑΚΗΣ, Κοινωνία 148.



κληρικοί γαιοκτήμονες.<sup>370</sup> Με βάση το ορκομωτικό γράμμα, ο Γαβριηλόπουλος απευθύνεται στους άρχοντες ως εξής: «(...) άρχοντες Φαναριώται, μείζονές τε καί μικροί, {κοσμικοί καί} κληρικοί, χρυσοβουλλάτοι καί έσκουσάτοι (...)».<sup>371</sup> Η πρόταση αυτή έχει δημιουργήσει αντιθέσεις μεταξύ των ιστορικών για το αν ο όρος «μικροί» αναφέρεται σε μικροϊδιοκτήτες, δηλαδή σε ελεύθερους χωρικούς ή όχι.<sup>372</sup> Αν όμως η πρόταση μελετηθεί διεξοδικά, θα διαπιστώσει κανείς ότι αναφέρεται στους άρχοντες και ο όρος μάς προδίδει τη διαβάθμιση της αναπτυγμένης τοπικής αριστοκρατίας.<sup>373</sup> Με άλλα λόγια, ο Γαβριηλόπουλος ήταν κάτοχος μιας τεράστιας σε έκταση πρόνοιας κληρονομικής και μη, ενώ οι υπόλοιποι άρχοντες, κοσμικοί και κληρικοί, ήταν υποτελείς του. Διατηρούσαν τις ιδιοκτησίες τους αλλά είχαν ανάγκη επιβεβαίωσης από τον ίδιο.

Το στοιχείο που προκαλεί εντύπωση είναι πως η απιστία κάποιου άρχοντα θα δικαζόταν από τους υπολοίπους άρχοντες του τόπου.<sup>374</sup> Αυτό το στοιχείο δημιούργησε αντιγνώμεις μεταξύ των μελετητών σχετικά με τον παραλληλισμό με τη συνέλευση των κρειτόνων της Πρόνοιας. Όπως και να έχει, αυτή η πληροφορία μάς μαρτυρά τον τρόπο εκδίκασης του φαινομένου της απιστίας μεταξύ της τοπικής ελίτ.<sup>375</sup>

Το τρίτο στοιχείο που πρέπει να επισημανθεί είναι οι πληροφορίες που μας παρέχει το έγγραφο σχετικά με τους φόρους.<sup>376</sup> Ο Γαβριηλόπουλος χορηγεί στους

---

<sup>370</sup> ΚΥΡΡΗΣ, Κοινωνική 124. ΤΕΡΕΖΑΚΗΣ, Κοινωνία 145-146. ANGOLD, Aristocracy 239. SOLOVIEV, Thessalijskie 163-164. ΣΟΦΙΑΝΟΣ, Ορκομωτικόν 32, 33.

<sup>371</sup> M.M. V., 260.

<sup>372</sup> ΚΥΡΡΗΣ, Κοινωνική 124.

<sup>373</sup> ΚΥΡΡΗΣ, Κοινωνική 124. Σ ΣΔΡΟΛΙΑ, Συμβολή 134. SOKOLOV, Μεγάλοι 3-4. ΤΕΡΕΖΑΚΗΣ, Κοινωνία 144-145. ΣΟΛΩΜΟΥ, Λόγος 677. ΛΑΙΟΥ, Aristocracy 146.

<sup>374</sup> M.M. V., 261: αν δε διαβληθῆ τις περι ἀπιστίας ἢ ἀνυποταγῆς, να δικάζηται ἐνώπιον ἀπάντων τῶν ἀρχόντων καί να παιδέβηται αὐτὸς μόνον, οὐ μὴ τις ἄλλος προς τὸ πταῖσμα αὐτοῦ, καὶ οὐχὶ ἕτερος ἀπὸ τὸ γένος αὐτοῦ ἢ υἱοὶ ἢ ἀδελφοὶ ἢ φίλοι αὐτοῦ.

<sup>375</sup> ΤΕΡΕΖΑΚΗΣ, Κοινωνία 147.

<sup>376</sup> ΚΥΡΡΗΣ, Κοινωνική 125. ΣΔΡΟΛΙΑ, Συμβολή 136-137. ΤΕΡΕΖΑΚΗΣ, Κοινωνία 146-147. KYRITSSES, Aristocracy 176.

άρχοντες του Φαναρίου φοροαπαλλαγές, ενώ παράλληλα καθορίζει και τις φορολογικές τους υποχρεώσεις.<sup>377</sup>

Το τέταρτο στοιχείο που είναι απαραίτητο να αναφερθεί είναι ότι στους κληρικούς που προσφωνεί ο Γαβριηλόπουλος προφανώς συμπεριλαμβάνονται και οι μοναχοί των μοναστηριών της Λυκουσάδας και των Μεγάλων Πυλών, οι οποίοι ζητούν την επιβεβαίωσή του για να προστατευθούν από τυχόν αυθαιρεσίες του ιδίου, αλλά και των υπολοίπων κοσμικών και εκκλησιαστικών αρχόντων.<sup>378</sup> Η πρόταση «(...) καί οί τοπικοί (...) ἔτι δέ, ἵνα κατέχωσι καί {τήν} σεβασμίαν μονήν τῆς ὑπεράγνου μου θεομήτορος ἡγουν τήν Λυκουσάδαν καί τήν Μεγάλην Πόρταν {καί τά} κτήματα (...)»,<sup>379</sup> δημιουργεί ασάφειες όσον αφορά το αν η περιουσία παρέμεινε στα μοναστήρια ή παραχωρούταν στους τοπικούς άρχοντες, των οποίων οι κτήσεις στη Δόριτζα αναφέρονται πιο πάνω. Μάλιστα, θα μπορούσε να συσχετίσει κανείς τη Δόριτζα με τη Γορίτζα, όπου η μονή της Λυκουσάδας κατείχε δύο μύλους.<sup>380</sup>

Όπως συμπεραίνουμε λοιπόν, στη βυζαντινή Θεσσαλία υπήρχε μεγαλογαιοκτημοσύνη. Συχνά, ο πιο ισχυρός μεγαλογαιοκτήμονας εμφανιζόταν ως ο απόλυτος άρχων της περιοχής και μάλιστα σε ταραγμένες περιόδους ήταν εντελώς ανεξάρτητος από την κεντρική εξουσία. Όπως εύλογα παρατηρεί η κ. Σδρόλια, ο Γαβριηλόπουλος εξέδωσε το γράμμα του σε μια ταραγμένη περίοδο, καθώς υπήρχε εμφύλιος σπαραγμός στην Πόλη και αμέσως μετά την αποχώρηση του επάρχου Κωνσταντίνου Μονομάχου από την περιοχή.<sup>381</sup>

Εν κατακλείδι, δε θα εισέρθουμε σε λεπτομέρειες σχετικά με το εάν το προαναφερθέν σύστημα ταυτίζεται με τη δυτική φεουδαρχία και συνεπώς με το

---

<sup>377</sup> M.M. V., 261: (...) άγκαρίαν, ψωμοζημίαν, οίνοελαίου δόσιν, νόμεθρον ἢ χοιροδεκατείαν ἢ καστροκτισίαν (...), με εξαίρεση την (...) στρατιωτικήν δουλείαν καί τόν κομέρκιον φόρον, παρθενοφθορίαν καί πενταμίδειαν, που θα εισέπραττε ο ίδιος.

<sup>378</sup> ΣΔΡΟΛΙΑ, Συμβολή 136.

<sup>379</sup> M.M. V., 261.

<sup>380</sup> ΣΔΡΟΛΙΑ, Συμβολή 136. ΚΥΡΡΗΣ, Κοινωνική 122. ΣΟΦΙΑΝΟΣ, Ορκομωτικόν 33-34.

<sup>381</sup> ΣΔΡΟΛΙΑ, Συμβολή 135. ΣΟΛΩΜΟΥ, Λόγος 678.

εάν επέζησε ή όχι η μικρή ιδιοκτησία. Όμως, είναι απαραίτητο να τονιστεί ότι οι άρχοντες του Φαναρίου δεν είχαν σχέση εξάρτησης από τον Γαβριηλόπουλο, αλλά απλώς αναγνώριζαν την οικονομική και κοινωνική του ανωτερότητα. Με σημερινούς όρους θα τους χαρακτηρίζαμε ως την «αφρόκρεμα» της περιοχής. Το γεγονός ότι εντοπίζεται διαβάθμιση ανάμεσα στους κόλπους τους μας οδηγεί στο να υποθέσουμε ότι η μεγαλογαιοκτημοσύνη ήταν ευρείας κλίμακας. Εντούτοις, έστω σε ένα μικρό ποσοστό, η ελεύθερη ιδιοκτησία επέζησε.<sup>382</sup>

#### 2.4. Ο Οίκος των Στρατηγόπουλων

Η οικογένεια των Στρατηγόπουλων ήταν επίσης μια από τις πιο γνωστές οικογένειες μεγαλογαιοκτημόνων της Θεσσαλίας κατά την εξεταζόμενη περίοδο.<sup>383</sup> Ο πιο γνωστός εκπρόσωπός της, ο οποίος έδρασε στην περιοχή του Παγασητικού κόλπου ήταν ο καίσαρ Αλέξιος Κομνηνός Στρατηγόπουλος (1259-1270).<sup>384</sup> Πρόκειται για τον γνωστό στρατηγό<sup>385</sup> του αυτοκράτορα Μιχαήλ Η' Παλαιολόγου, ο οποίος το 1261 ανακατέλαβε την Κωνσταντινούπολη από τους Σταυροφόρους.<sup>386</sup> Όπως ενημερωνόμαστε από τα λεγόμενα «έγγραφα της Μακρινίτσας», ο Αλέξιος στο τέλος του 13<sup>ου</sup> αιώνα κατείχε μια περιοχή κοντά στο μοναστήρι της Μακρινίτσας, γνωστή ως Μεγάλη.<sup>387</sup> Δίπλα από τη Μεγάλη υπήρχε ένα μικρό μοναστήρι του Αγίου Δημητρίου, το οποίο παραχωρήθηκε στο μοναστήρι της Μακρινίτσας σε γραφή του δεσπότη Ιωάννη Κομνηνού Παλαιολόγου τον Σεπτέμβριο του 1267 ή 1268.<sup>388</sup> Παρ' όλα αυτά, οι μοναχοί ζήτησαν και πέτυχαν και την γραφή του ιδίου του Στρατηγόπουλου για να

---

<sup>382</sup> ΚΥΡΡΗΣ, Κοινωνική 125-126. ΣΔΡΟΛΙΑ, Συμβολή 136.

<sup>383</sup> ΛΑΙΟΥ, Aristocracy 145-146. KYRITSES, Aristocracy 80.

<sup>384</sup> SOKOLOV, Μεγάλοι 65. SOLOVIEV, Thessalijskie 160. N. B. ZEČEVIĆ, Notes on the Prosopography of the Strategopoulos Family, στο *Faculty of Philosophy Collection of Papers Philosophy, Mathematics and Natural Sciences* 15/2. Pale 2013, 123-124. KYRITSES, Aristocracy 81.

<sup>385</sup> PLP 26894. KYRITSES, Aristocracy 97-98.

<sup>386</sup> ΝΤΑΜΠΛΙΑΣ, Ιστορία 122. ZEČEVIĆ, Notes 125.

<sup>387</sup> SOKOLOV, Μεγάλοι 65. KYRITSES, Aristocracy 134.

<sup>388</sup> M.M. IV., 386: τό μονίδριον τοῦ ἀγίου καί ἐνδόξου μεγαλομάρτυρος καί μυροβλύτου Δημητρίου τοῦ σύνεγγυς τοῦ χωρίου Μεγάλης.

εξασφαλίσουν την κατοχή του Αγίου Δημητρίου στη μονή της Μακρινίτσας.<sup>389</sup> Αν μη τι άλλο, το γεγονός αυτό υποδηλώνει την τεράστια δύναμη και την αδιαμφισβήτητη επιρροή του.

## 2.5. Ο σεβαστοκράτορας Ιωάννης Α' Δούκας Κομνηνός Άγγελος και η σύζυγός του, Υπομονή

Αν και θα μπορούσαν κάλλιστα να ενταχθούν στον πολιτικό τομέα, η κατοχή μεγάλης περιουσίας και η ανοικοδόμηση δυο πολύ μεγάλων μοναστηριών στη δυτική Θεσσαλία μάς επιτρέπουν να εντάξουμε το ζεύγος στους Θεσσαλούς μεγαλογαιοκτήμονες. Ο Ιωάννης Α' Δούκας Κομνηνός Άγγελος ήταν γιος του ηγεμόνος της Ηπείρου Μιχαήλ Β' Κομνηνού Δούκα, ο οποίος κληρονόμησε την τεράστια περιουσία του πατρός του. Πιο απλά, ο Ιωάννης Α' έγινε κάτοχος ολόκληρης της δυτικής και ενός μέρους της ανατολικής Θεσσαλίας. Ακόμα, σε αυτά τα εδάφη προστέθηκαν και εκείνα που πήρε ως προίκα από τον γάμο του με την κόρη του σεβαστοκράτορος Τάρωνα.<sup>390</sup> Ο ίδιος έκτισε το μοναστήρι της Πόρτα-Παναγιάς και η σύζυγός του, Υπομονή Κομνηνή ή Δούκαινα,<sup>391</sup> το μοναστήρι της Λυκουσάδας προικίζοντάς τα με μια εξαιρετικά μεγάλη περιουσία.<sup>392</sup>

## 2.6. Η κοσμική γαιοκτησία έως την οθωμανική κατάκτηση

Ο θάνατος του Στεφάνου Γαβριηλόπουλου το 1333 άνοιξε τον ασκό του Αιόλου σχετικά με τον καταμερισμό των κτημάτων του.<sup>393</sup> Τόσο οι τοπικοί άρχοντες όσο και οι γειτονικοί, εννοώντας κυρίως τους άρχοντες του Δεσποτάτου της Ηπείρου, αμέσως μετά το θάνατο του Στεφάνου εμφάνισαν την αρπακτική

---

<sup>389</sup> M.M. IV., 390.

<sup>390</sup> SOKOLOV, Μεγάλοι 65.

<sup>391</sup> PLP 5667.

<sup>392</sup> ΝΤΑΜΠΛΙΑΣ, Ιστορία 124-125. ΝΙΣΟΛ, Despotate 35-36. ΣΟΦΙΑΝΟΣ, Ορκομωτικόν 29-30. Δ. ΣΟΦΙΑΝΟΣ, Τα υπέρ της Μονής της Παναγιάς της Λυκουσάδος του Φαναρίου Καρδίτσας. Παλαιά Βυζαντινά (ΙΓ' και ΙΔ' Αι.) Έγγραφα (χρυσόβουλλα κ.α.). ΕΕΒΣ 52 (2004-2006) 479, 480, 481.

<sup>393</sup> ΠΑΠΑΘΑΝΑΣΙΟΥ, Σεβαστοκράτορας 56. SOKOLOV, Μεγάλοι 69. Σχετικά με τις διαφορετικές απόψεις περί χρονολογίας θανάτου του Στέφανου Γαβριηλόπουλο ΠΑΠΑΘΑΝΑΣΙΟΥ, Σεβαστοκράτορας 56, σημ., 23.

τους διάθεση. Ο αυτοκράτορας Ανδρόνικος Γ' Παλαιολόγος στην προσπάθειά του να θέσει τέρμα στις προθέσεις αυτονομίας και ανεξαρτητοποιήσεως των Θεσσαλών μεγαλογαιοκτημόνων διέταξε τον στρατηγό<sup>394</sup> Κωνσταντίνο Μονομάχο να εισβάλει στο θεσσαλικό έδαφος και να υποτάξει τους αποστάτες. Οντως, ο Μονομάχος υπάκουσε στις εντολές του αυτοκράτορα και κατέκτησε όλες τις κτήσεις του Στεφάνου Γαβριηλόπουλου<sup>395</sup> φτάνοντας μάλιστα μέχρι την περιοχή του Παγασητικού κόλπου και κυριεύοντας τον Βόλο, το Καστρί και το Λυκοστόμιο.<sup>396</sup> Σε παρόμοιες ενέργειες οδηγήθηκε και ο ίδιος ο αυτοκράτορας. Παρ' όλα αυτά, ο Ανδρόνικος Γ' Παλαιολόγος για να μην ανοίξει και άλλο μέτωπο με τους αφέντες του Παγασητικού κόλπου, τον ελληνοκαταλανικό Οίκο των Μελισσηνών-Novelles, αποχώρησε από την περιοχή, αφήνοντάς τους να τη διαφεντεύουν έως την κατάκτησή της από τους Τούρκους.<sup>397</sup>

Παρά τις προσπάθειες που κατέλαβε ο αυτοκράτορας, η αναρχία δεν σταμάτησε να υφίσταται τόσο εξαιτίας του εμφυλίου πολέμου κατά τα έτη 1341-1347<sup>398</sup> όσο και εξαιτίας των Αλβανών εισβολών στη θεσσαλική ενδοχώρα.<sup>399</sup> Σχετικά με τον εμφύλιο ανάμεσα στον αυτοκράτορα Ανδρόνικο Γ' Παλαιολόγο και τον σφετεριστή του θρόνου, Ιωάννη ΣΤ' Κατακουζηνό, οι Θεσσαλοί μεγαλογαιοκτήμονες συνέπραξαν με τον τελευταίο εκδιώκοντας μάλιστα τον Μονομάχο από την έδρα του τη Λάρισα και γενικότερα από τη Θεσσαλία.<sup>400</sup> Ταυτόχρονα, αναγνώρισαν τον Ιωάννη ΣΤ' Κατακουζηνό ως αυτοκράτορα και ο ίδιος τους αντάμειψε με τίτλους και προνόμια ισχυροποιώντας τους ακόμη περισσότερο.<sup>401</sup>

---

<sup>394</sup> ODB 1964.

<sup>395</sup> ΠΑΠΑΘΑΝΑΣΙΟΥ, Σεβαστοκράτορας 57.

<sup>396</sup> ΤΙΒ 208. ΤΕΡΕΖΑΚΗΣ, Κοινωνία 184-185.

<sup>397</sup> ΠΑΠΑΘΑΝΑΣΙΟΥ, Σεβαστοκράτορας 58.

<sup>398</sup> ΠΑΠΑΘΑΝΑΣΙΟΥ, Σεβαστοκράτορας 58.

<sup>399</sup> ΣΟΚΟΛΟΥ, Μεγάλοι 69. ΝΙΣΟΛ, Despotate 101.

<sup>400</sup> ΠΑΠΑΘΑΝΑΣΙΟΥ, Σεβαστοκράτορας 58. ΤΕΡΕΖΑΚΗΣ, Κοινωνία 130-140.

<sup>401</sup> ΠΑΠΑΘΑΝΑΣΙΟΥ, Σεβαστοκράτορας 59.

Παράλληλα, η Θεσσαλία μαστιζόταν από τις εισβολές των Αλβανών. Πρόκειται για νέους γαιοκτήμονες, οι οποίοι εγκαταστάθηκαν στη θεσσαλική γη και μάλιστα κατάφεραν να μείνουν γνωστοί στην ιστορία ως Θεσσαλοί γαιοκτήμονες. Τις πιο γνωστές αλβανικές οικογένειες γαιοκτημόνων<sup>402</sup> αποτέλεσαν οι Μεσαρίτες,<sup>403</sup> οι Μπουά,<sup>404</sup> οι Μαλακάσιοι<sup>405</sup> και οι Ματαράγκοι. Επιπλέον, θα ήταν αναγκαίο να αναφέρουμε ότι ακόμη και μέχρι σήμερα υπάρχουν στην Θεσσαλία ομώνυμα χωριά.

Μέσα σε αυτήν τη δεινή κατάσταση η πανώλη του 1348 αποδεκάτισε τον πληθυσμό της Θεσσαλίας,<sup>406</sup> ενώ παράλληλα συνέβαλε αποφασιστικά στη σερβική κατοχή της περιοχής.<sup>407</sup> Μετά τη σερβική κατάκτηση ο Στέφανος Δ' Δουσάν κατέβαλλε μεγάλες προσπάθειες για την επικράτηση της ηγεμίας στην περιοχή και για τη βελτίωση των γαιοκτητικών σχέσεων αναθέτοντας στον αδερφό του Συμεών Ούρο τη διοίκηση της Θεσσαλίας.<sup>408</sup>

Επιπροσθέτως, θα ήταν παράλειψη να μην αναφερθεί, ότι μεγαλογαιοκτήμονες της Θεσσαλίας υπήρξαν και οι Αλέξιος και Ιωάννης Αλαβανίτης<sup>409</sup> και ο Ορφανοϊωάννης.<sup>410</sup> Ακόμα, ως άρχοντες και γαιοκτήμονες μνημονεύονται στα μέσα του 14<sup>ου</sup> αιώνα<sup>411</sup> μεταξύ άλλων οι Πέτρος Κουτζαλάς,<sup>412</sup> Μιχαήλ Μακρογένης,<sup>413</sup> Γεώργιος Θεοτόκης,<sup>414</sup> Λέων Σπίγγης,<sup>415</sup> Ανδρέας

---

<sup>402</sup> SOKOLOV, Μεγάλοι 69.

<sup>403</sup> PLP 17934.

<sup>404</sup> PLP 19765.

<sup>405</sup> PLP 16445.

<sup>406</sup> ΠΑΠΑΘΑΝΑΣΙΟΥ, Σεβαστοκράτορας 59. ΤΕΡΕΖΑΚΗΣ, Κοινωνία 58.

<sup>407</sup> ΤΕΡΕΖΑΚΗΣ, Κοινωνία 58.

<sup>408</sup> SOKOLOV, Μεγάλοι 69.

<sup>409</sup> PLP 555.

<sup>410</sup> PLP 21120. KYRITSES, Aristocracy 135.

<sup>411</sup> SOKOLOV, Μεγάλοι 69. ΤΕΡΕΖΑΚΗΣ, Κοινωνία 99, 101-102.

<sup>412</sup> PLP 13618.

<sup>413</sup> PLP 16390.

<sup>414</sup> PLP 7564.

<sup>415</sup> PLP 26546. KYRITSES, Aristocracy 135.

Ζακλιβάνης,<sup>416</sup> Νικηφόρος Νεόλος,<sup>417</sup> Δημήτρης Βούτος,<sup>418</sup> Κοτεανίτζης,<sup>419</sup> Βράτσης,<sup>420</sup> Μιχαλάκης,<sup>421</sup> Πηγωνίτης,<sup>422</sup> Ασπιέτης,<sup>423</sup> Δρακονταετής,<sup>424</sup> Αρχοντίτζης Μαλιασσηνός,<sup>425</sup> Ιβάνης<sup>426</sup> και Μεληδόνης.<sup>427</sup> Δεν υπάρχουν ποσοτικά δεδομένα, αλλά ενδείξεις σχετικά με την προσπάθεια να αυξήσουν την κτηματική τους περιουσία,<sup>428</sup> γεγονός που μαρτυρά την αποκόμιση κέρδους από την πώληση της παραγωγής.<sup>429</sup> Με άλλα λόγια, η εντατικοποίηση της παραγωγής οδηγούσε το πλεόνασμα στις αγορές<sup>430</sup> και για αυτό συναντάμε στα έγγραφα μας αναφορές σε αγορές και εργαστήρια.<sup>431</sup>

Συνοψίζοντας, η μεγαλογαιοκτησία στη Θεσσαλία από τον 13<sup>ο</sup> έως την οθωμανική κατάκτηση χωρίζεται σε δυο κατηγορίες: την κοσμική και την εκκλησιαστική-μοναστηριακή. Σχετικά με την κοσμική, όπως αναφέρθηκε άνωθεν, γαιές ανήκαν στον αυτοκράτορα, το κράτος, στους μεγαλογαιοκτήμονες και σε μικρούς ιδιοκτήτες. Αναφορικά με τη δεύτερη κατηγορία, την οποία θα ερευνήσουμε διεξοδικά στο επόμενο κεφάλαιο, γαιές ανήκαν στην εκκλησία και συγκεκριμένα στα μοναστήρια. Ως επακόλουθο, συνάγεται το συμπέρασμα ότι η μικρή ιδιοκτησία επέζησε, αλλά η μεγαλογαιοκτημοσύνη θριάμβευσε μετατρέποντας πολλούς ελεύθερους μικροϊδιοκτήτες σε εξαρτημένους. Μάλιστα,

---

<sup>416</sup> PLP 6435.

<sup>417</sup> PLP 20100.

<sup>418</sup> PLP 3129.

<sup>419</sup> PLP 13326. KYRITSES, Aristocracy 136.

<sup>420</sup> PLP 3191.

<sup>421</sup> PLP 19162.

<sup>422</sup> PLP 23151.

<sup>423</sup> PLP 1569.

<sup>424</sup> PLP 5809.

<sup>425</sup> PLP 1458. KYRITSES, Aristocracy 135.

<sup>426</sup> PLP 7979.

<sup>427</sup> SOLOVIEV-MOSIN, Grcken 156, 220, 222, 254.

<sup>428</sup> SOLOVIEV-MOSIN, Grcken 222.

<sup>429</sup> ΤΕΡΕΖΑΚΗΣ, Κοινωνία 102.

<sup>430</sup> ΤΕΡΕΖΑΚΗΣ, Κοινωνία 103. ΛΑΪΟΥ, Αγροτική 556-557.

<sup>431</sup> ΔΗΜΗΤΡΑΚΟΠΟΥΛΟΣ, Σιγίλλιο 40.

οι μεγαλογαιοκτήμονες είχαν αποκτήσει τέτοια ισχύ, που σε συνδυασμό με την απουσία του κράτους παρουσιάζονταν ως απόλυτοι και αυτόνομοι άρχοντες με διοικητικές και δικαστικές αρμοδιότητες· επρόκειτο για μια κατάσταση που θα ανέκοπτε μόνο η οθωμανική κατάκτηση.<sup>432</sup>

---

<sup>432</sup> ΣΟΦΙΑΝΟΣ, Μονής 481. FERJANCIC, *Tesalija* 95-139, 286-288.



## Κεφάλαιο Τρίτο

### Τα μεγάλα μοναστήρια της υστεροβυζαντινής Θεσσαλίας

#### Μέρος Πρώτο

#### 3.1. Εισαγωγικά περί μοναστηριών

Όπως διαπιστώσαμε στο πρώτο κεφάλαιο, οι κοινωνικοοικονομικές αλλαγές που έλαβαν χώρα στην περιοχή της Θεσσαλίας κατά τον 13<sup>ο</sup> αιώνα είχαν ως αποτέλεσμα αλλαγές στο ιδιοκτησιακό καθεστώς της θεσσαλικής γης. Με πιο απλά λόγια, ήταν η περίοδος της επανεμφάνισης των μεγάλων γαιοκτημόνων (κυρίως μοναστηριακές) με βασικό τους χαρακτηριστικό την κατοχή τεράστιων εκτάσεων γης.<sup>433</sup>

Στην κατηγορία των μεγαλογαιοκτημόνων εκτός από τους κοσμικούς τοπικούς άρχοντες και τους κρατικούς αξιωματούχους ανήκαν και οι μονές.<sup>434</sup> Κατά τη διάρκεια του 13<sup>ου</sup> αιώνα αρκετά θεσσαλικά μοναστήρια απέκτησαν τεράστια περιουσία εξαιτίας των δωρεών μικρών, μεσαίων και μεγάλων ιδιοκτητών γης, των πωλήσεων φτωχών αγροτών (με ή χωρίς πίεση από τους μεγαλογαιοκτήμονες) και εξαιτίας των φορολογικών απαλλαγών που τους παραχωρούνταν.<sup>435</sup> Επιπλέον, οικονομικά-κοινωνικά ισχυρές οικογένειες ίδρυσαν καινούργια μοναστήρια εφοδιασμένα φυσικά με ανάλογη περιουσία. Σε νομικό πλαίσιο οι σχέσεις ανάμεσα στον κτήτορα και το μοναστήρι ονομάζεται κτητορικό δίκαιο ή κτητορεία. Με άλλα λόγια, ο κτήτορας μπορούσε να διαχειριστεί την περιουσία της μονής χωρίς όμως να μπορεί να την οικειοποιηθεί. Παρόλα αυτά, στην Ύστερη Βυζαντινή Περίοδο διαφαίνεται το δικαίωμα κυριότητας των κτητόρων.<sup>436</sup>

Στο παρόν κεφάλαιο θα προσπαθήσουμε να μελετήσουμε και να παρακολουθήσουμε την κατοχή και την αύξηση της περιουσίας των μεγαλύτερων

---

<sup>433</sup> ΣΟΚΟΛΟΝ, Μεγάλοι 65. ΝΤΑΜΠΛΙΑΣ, Ιστορία 144. ΛΑΪΟΥ, Αγροτική 495-497, 513-514, 545.

<sup>434</sup> ΝΤΑΜΠΛΙΑΣ, Ιστορία 145. ΣΟΚΟΛΟΝ, Μεγάλοι 65-66.

<sup>435</sup> ΝΤΑΜΠΛΙΑΣ, Ιστορία 145. FERJANCIC, Posedi 39. ΛΑΪΟΥ, Αγροτική 501-502. ΠΑΠΑΓΙΑΝΝΗ, Νομικοί 257. ΣΜΥΡΛΙΣ, Monastères 127-128, 132-138, 155-166. ΣΜΥΡΛΗΣ, Μοναστήρια 67.

<sup>436</sup> ΠΑΠΑΓΙΑΝΝΗ, Νομικοί 257-258.

και σημαντικότερων μοναστηριών της Θεσσαλίας, όπως αυτή διαμορφώθηκε από το 1204 έως και την τελική επικράτηση των Οθωμανών κατά το έτος 1470.<sup>437</sup>

Προς αποφυγή σύγχυσης και για την ευκολότερη κατανόηση των γραφομένων μας θα χωρίσουμε τα μοναστήρια σε δυο μεγάλες κατηγορίες με γνώμονα την τοποθεσία τους: στα μοναστήρια της ανατολικής Θεσσαλίας και στα μοναστήρια της βορειοδυτικής Θεσσαλίας, με τα οποία θα ασχοληθούμε στο δεύτερο μέρος.

Σχετικά με την ανατολική Θεσσαλία, δηλαδή την ευρύτερη περιοχή του Παγασητικού κόλπου,<sup>438</sup> εντοπίζουμε δυο μοναστήρια, τα οποία από τον 13<sup>ο</sup> αιώνα άρχισαν να αποκτούν αξιοζήλευτη περιουσία. Πρόκειται για το μοναστήρι της Οξείας Επισκέψεως της Πανάγνου Θεομήτορος στη Μακρινίτσα<sup>439</sup> και το μοναστήρι του Ιωάννη Προδρόμου στη Νέα Πέτρα κοντά στην περιοχή της Πορταριάς.<sup>440</sup>

Το μοναστήρι της Οξείας Επισκέψεως της Πανάγνου Θεομήτορος αποτελεί ένα από τα σημαντικότερα και πλουσιότερα μοναστήρια κατά την εξεταζόμενη περίοδο.<sup>441</sup> Το μεγάλο αυτό μοναστηριακό ανδρικό<sup>442</sup> συγκρότημα ανεγέρθηκε πάνω στο όρος Δρόγγος στην οροσειρά του Πηλίου, σε κοντινή απόσταση από τη σημερινή περιοχή της Μακρινίτσας.<sup>443</sup> Κτήτωρ<sup>444</sup> του μοναστηριού φέρεται ο γενάρχης της ισχυρής τοπικής οικογένειας των Μελισσηνών της Δημητριάδος, Κωνσταντίνος Μελισσηνός (1207-1255). Η ανέγερση του μοναστηριού πραγματοποιήθηκε ανάμεσα στα έτη 1214 και 1215. Από την αρχή της ίδρυσής του ο Κωνσταντίνος φρόντισε να το προικίσει και να το προφυλάξει από όποιους εποφθαλμιούσαν την περιουσία του. Από τη μία πλευρά, ο ισχυρός τοπάρχης έκτισε το μοναστήρι ως σταυροπηγιακό, δηλαδή υπαγόταν στη δικαιοδοσία του

---

<sup>437</sup> SMYRLIS, *Monasteres* 166-168.

<sup>438</sup> A. WACE, *The Topography of Pelion and Magnesia*. *JHS* 26 (1906) 145, 159-160.

<sup>439</sup> TIB 210-211.

<sup>440</sup> TIB 224-225.

<sup>441</sup> ΠΑΠΑΘΑΝΑΣΙΟΥ, *Μαγνησία* 119.

<sup>442</sup> ΠΑΠΑΘΑΝΑΣΙΟΥ, *Μελισσηνοί* 41.

<sup>443</sup> TIB 210-211. ΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΣ, *Μοναί* I 210. ΣΟΚΟΛΟΝ, *Μεγάλοι* 66.

<sup>444</sup> ΠΑΠΑΘΑΝΑΣΙΟΥ, *Μαγνησία* 117-118. ΠΑΠΑΘΑΝΑΣΙΟΥ, *Μελισσηνοί* 30. MAGDALINO, *History* 99.

πατριάρχη της Κωνσταντινουπόλεως και όχι του επισκόπου της Δημητριάδος,<sup>445</sup> και από την άλλη πλευρά, φρόντιζε να επικυρώνει την κάθε δωρεά προς τη μονή με επίσημα έγγραφα.<sup>446</sup> Επί Τουρκοκρατίας<sup>447</sup> η μονή καταστράφηκε, χωρίς να υπάρχει σαφής ημερομηνία του ολέθρου, και δυστυχώς σήμερα δε σώζεται τίποτα από την αρχική της μορφή.<sup>448</sup>

Εξίσου σημαντικό μοναστήρι της ανατολικής Θεσσαλίας ήταν το μοναστήρι του Ιωάννη Προδρόμου στη Νέα Πέτρα, κοντά στη σημερινή Πορταριά.<sup>449</sup> Όπως το μοναστήρι της Οξείας Επισκέψεως της Πανάγνου Θεομήτορος έτσι και του Ιωάννη Προδρόμου είχε ως κτήτορές του μέλη της ισχυρής οικογένειας των Μελισσηνών. Πιο συγκεκριμένα, ο γιος του Κωνσταντίνου Μελισσηνού Νικόλαος Μελισσηνός (1255-1285/1286) και η σύζυγός του, Άννα Παλαιολογίνα Μελισσηνή, αποφάσισαν την ανέγερση της μονής κατά τα έτη 1270-1273 στο θέμα της Δρυανούβαινος, στο σημερινό χωριό Πορταριά.<sup>450</sup> Το ζεύγος Μελισσηνού φρόντισε αρχικά να ανάγει τη μονή σε σταυροπηγιακή, ενώ στην αρχή της λειτουργίας της ήταν γυναικεία.<sup>451</sup> Λίγα χρόνια αργότερα, κατά τα έτη 1277 έως 1278-1279, η μονή μετατράπηκε σε ανδρική.<sup>452</sup> Οι Μελισσηνοί φρόντισαν εξαρχής να προικίσουν το μοναστήρι με γαιοκτησίες και μάλιστα μέσω αγορών. Ήτοι, αγόραζαν γαίες στην ευρύτερη περιοχή του μοναστηριού και κατόπιν τις μεταβίβαζαν σε αυτό.<sup>453</sup>

---

<sup>445</sup> ODB 1946-1947. ΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΣ, Μοναί I 210. ΠΑΠΑΘΑΝΑΣΙΟΥ, Μαγνησία 118. ΠΑΠΑΘΑΝΑΣΙΟΥ, Μελισσηνοί 32. FERJANCIC, Posedi 39. Smyrlis, Monastères 65.

<sup>446</sup> ΠΑΠΑΘΑΝΑΣΙΟΥ, Μαγνησία 119. ΠΑΠΑΘΑΝΑΣΙΟΥ, Μελισσηνοί 33.

<sup>447</sup> Κατά πάσα πιθανότητα η καταστροφή οφειλόταν στις κατολισθήσεις του εδάφους και όχι σε κάποια προσπάθεια εξάλειψης του Χριστιανισμού από μέρος των Οθωμανών. ΠΑΠΑΘΑΝΑΣΙΟΥ, Μελισσηνοί 31. ΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΣ, Μοναί I 235. ΠΑΠΑΘΑΝΑΣΙΟΥ, Μαγνησία 123, σημ., 2.

<sup>448</sup> ΠΑΠΑΘΑΝΑΣΙΟΥ, Μαγνησία 123.

<sup>449</sup> TIB 224-225.

<sup>450</sup> ΠΑΠΑΘΑΝΑΣΙΟΥ, Μαγνησία 136-137. ΠΑΠΑΘΑΝΑΣΙΟΥ, Μελισσηνοί 40-41. ΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΣ, Μοναί I 223. ΚΟΥΛΟΥΡΑΣ, Περιοχή 219. FERJANCIC, Posedi 44.

<sup>451</sup> ΠΑΠΑΘΑΝΑΣΙΟΥ, Μαγνησία 138. ΠΑΠΑΘΑΝΑΣΙΟΥ, Μελισσηνοί 41. ΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΣ, Μοναί I 223, 226. ΚΟΥΛΟΥΡΑΣ, Περιοχή 219.

<sup>452</sup> ΚΟΥΛΟΥΡΑΣ, Περιοχή 220. ΠΑΠΑΘΑΝΑΣΙΟΥ, Μελισσηνοί 50-51.

<sup>453</sup> ΠΑΠΑΘΑΝΑΣΙΟΥ, Μαγνησία 137. ΠΑΠΑΘΑΝΑΣΙΟΥ, Μελισσηνοί 42-43. ΚΟΥΛΟΥΡΑΣ, Περιοχή 220. ΝΤΑΜΠΛΙΑΣ, Ιστορία 147. FERJANCIC, Posedi 45-46.

Δυστυχώς, το μοναστήρι δεν κατάφερε να μείνει αλώβητο με την πάροδο των ετών, με πολλά υπολείμματά του να έχουν εντοιχιστεί στον νέο ναό του Προδρόμου, ο οποίος ανεγέρθηκε κατά το έτος 1865 με πρωτοβουλία του μοναχού Παΐσιου.<sup>454</sup>

Σχετικά με τα μοναστήρια της ανατολικής Θεσσαλίας υπάρχει πληθώρα πληροφοριών, η οποία μας μαρτυρά τη σπουδαιότητα αυτών των δυο μοναστηριακών συγκροτημάτων και μας παρέχει χρήσιμες πληροφορίες για την αγροτική και κτηνοτροφική ζωή του θεσσαλικού κάμπου. Τα λεγόμενα «έγγραφα της Μακρινίτσας»,<sup>455</sup> αποτελούν σημαντικότερη πηγή για τα δύο μοναστήρια και συνεπώς απαραίτητα εργαλεία κάθε επίδοξου μελετητή τους. Πρόκειται για χρυσόβουλλα, αργυρόβουλλα, πατριαρχικά σιγίλλια, υπομνήματα και συνοδικές πράξεις, πρατήρια έγγραφα ιδιωτών και εκδοτήρια γράμματα, τα οποία επικυρώνουν και διασφαλίζουν την περιουσία των μοναστηριών.

Γιατί μέλη ισχυρών τοπικών οικογενειών προέβησαν στην ανέγερση μοναστηριών; Γιατί τα μοναστήρια απέκτησαν στον ρου του χρόνου τόσο μεγάλη περιουσία; Ποια ήταν η περιουσία των μοναστηριών και πως διαμορφώθηκε στο πέρασμα των ετών; Ποια είναι τα στοιχεία που αντλούμε μέσα από τα επίσημα έγγραφα και ποια ήταν αυτά; Ποιες ήταν οι οικονομικές δραστηριότητες των μοναστηριών; Πρόκειται για κάποια ερωτήματα, στα οποία θα προσπαθήσουμε να απαντήσουμε στις επόμενες σελίδες ή τουλάχιστον να προσεγγίσουμε την απάντησή τους τόσο για τα μοναστήρια των Μελισσηνών όσο και για τα μοναστήρια της βορειοδυτικής Θεσσαλίας.

### 3.2. Το μοναστήρι της Μακρινίτσας ή Οξείας Επισκέψεως της Πανάγνου Θεομήτορος

#### 3.2. α. Περί ιδρύσεως της μονής

Το μοναστήρι της Μακρινίτσας υπήρξε έργο του οικονομικά ισχυρού τοπάρχη, Κωνσταντίνου Μελισσηνού, ενώ την επίβλεψη των εργασιών ανέλαβε ο

---

<sup>454</sup> ΠΑΠΑΘΑΝΑΣΙΟΥ, Μελισσηνοί 41. ΚΟΥΛΟΥΡΑΣ, Περιοχή 220.

<sup>455</sup> M.M. IV., 330-430.

τότε επίσκοπος Δημητριάδος, Αρσένιος (1215),<sup>456</sup> όπως πληροφορούμαστε από γράμμα του ίδιου προς τον Μελισσηνό τον Φεβρουάριο του 1215.<sup>457</sup> Με βάση το συγκεκριμένο γράμμα και, όπως εύλογα παρατηρεί ο ιστορικός Γιαννόπουλος,<sup>458</sup> η οικοδόμηση του μοναστηριού πρέπει άρχισε πριν το 1215.

Μια από τις πρώτες ενέργειες του Κωνσταντίνου Μελισσηνού ήταν η καθιέρωση του πατριαρχικού χαρακτήρα της μονής και η εξασφάλιση δέσμευσης από μέρους του Αρσενίου ότι τόσο ο ίδιος όσο και οι διάδοχοί του δε θα είχαν καμία φιλοδοξία στη μονή.<sup>459</sup> Πράγματι, ο επίσκοπος στο προαναφερθέν γράμμα διαβεβαίωσε τον Κωνσταντίνο ότι η επισκοπή δεν θα είχε καμία δικαιοδοσία στη μονή.<sup>460</sup> Ωστόσο, με την πάροδο του χρόνου οι μετέπειτα επίσκοποι της Δημητριάδος δεν τήρησαν την υπόσχεση του προκατόχου τους αναγκάζοντας τον τότε πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως, Αρσένιο Αυτορριανό (1254-1260/1261-1265),<sup>461</sup> να τους υπενθυμίσει τον πατριαρχικό χαρακτήρα της μονής.<sup>462</sup> Ειδικότερα, τον Οκτώβριο του 1256, ο πατριάρχης μέσω υπομνήματος τονίζει στους επισκόπους Νικόλαο Βλαττή και Νεόφυτο, οι οποίοι προσπάθησαν να εντάξουν τη μονή στη δική τους χωρική δικαιοδοσία, τον πατριαρχικό χαρακτήρα της μονής.<sup>463</sup> Σε αυτό το σημείο επιβάλλεται να αναφερθεί ότι ο πατριαρχικός

---

<sup>456</sup> PLP 1390.

<sup>457</sup> M.M., IV., 383: συνεργόν ἔλαβε ἐπί τούτῳ καί ἐμέ τόν ἐπίσκοπον Δημητριάδος, Αρσένιον μοναχόν, τὰς δαπάνας μὲν αὐτός καταβαλὼν, τὰς ἐξόδους, τὴν ὕλην ἅπασαν, ἐμοὶ δὲ τὴν ἐπιστάσια τῶν οἰκοδομούντων καὶ τῶν ὑπηρετούντων ἐμπιστευσάμενος. F. BARIŠIĆ, Traits Spécifiques du Diplomatarion de Monastères de Macrinitissa et de Née Pétra. ZRVI XVI (1975) 98, αρ. 18. SMYRLIS, Monastères 65.

<sup>458</sup> ΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΣ, Μοναί I 210.

<sup>459</sup> ΠΑΠΑΘΑΝΑΣΙΟΥ, Μελισσηνοί 32. ΠΑΠΑΘΑΝΑΣΙΟΥ, Μαγνησία 118. ΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΣ, Μοναί I 312. SMYRLIS, Monastères 65.

<sup>460</sup> M.M., IV., 383: μηδέποτα μετὰ θάνατον τούτο τοῖς τῆς ἐπισκοπῆς προνομίοις ὑποθεῖναι τὴν τοιαύτην μονήν.

<sup>461</sup> PLP 1694.

<sup>462</sup> ΠΑΠΑΘΑΝΑΣΙΟΥ, Μελισσηνοί 32-33. ΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΣ, Μοναί I 212-213.

<sup>463</sup> M.M. IV., 353, 354: Τίνα γάρ καί ὅσα οἱ κατὰ καιροῦς ἀρχιερεῖς Δημητριάδος ὑπὲρ τοῦ τοιαύτην τὴν μονὴν σφετερίσασθαι ἠγωνίσαντο, καθάπαξ λίχνον· ὀφθαλμόν ἐπέβαλον (...) ὡς ἡ μονὴ τῆς

χαρακτήρας της μονής είχε παραβιαστεί και στο παρελθόν προκαλώντας τις επεμβάσεις των πατριαρχών Γερμανού Β' (1222-1240) και Μανουήλ Β' (1244-1254), όπως μας πληροφορεί το υπόμνημα του Αρσενίου.<sup>464</sup>

### 3.2. β. Η γαιοκτησία της μονής

Από την πρώτη στιγμή ύπαρξης του μοναστηριού της Μακρινίτσας ο Κωνσταντίνος Μελισσηνός μερίμνησε να το προικίσει με κτήματα, τα οποία ανήκαν στην προσωπική του περιουσία. Μάλιστα, προνόησε η περιουσία της μονής να είναι ανεξάρτητη. Με άλλα λόγια, κανείς, είτε κοσμικός είτε εκκλησιαστικός άρχοντας, δε θα είχε καμία δικαιοδοσία σε αυτά τα κτήματα. Αυτό, σε συνδυασμό με την επιτυχία του Μελισσηνού να κατοχυρώσει φοροαπαλλαγές για το μοναστήρι ακόμη και από το βυζαντινό ακρόστιχο μέσω χρυσοβούλλων και αργυροβούλλων, κατέστησαν τη μονή της Μακρινίτσας μια από τις πιο πλούσιες μονές σε ολόκληρο τον τότε θεσσαλικό χώρο.<sup>465</sup>

Ακολουθώντας λοιπόν χρονικά την έκδοση των επίσημων εγγράφων θα προσπαθήσουμε να αναφερθούμε στην περιουσία του μοναστηριού.

Το μοναστήρι του Κυρού Ιλαρίωνος<sup>466</sup> βρισκόταν στην περιφέρεια των δύο Αλμυρών<sup>467</sup> υπό την δικαιοδοσία του επισκόπου του Βελεστίνου.<sup>468</sup> Στο χρυσόβουλλο του δεσπότη Μιχαήλ Β' Κομνηνού Δούκα (1231-1271) της Ηπείρου τον Μάιο του 1246 επικυρώνεται το δικαίωμα του Κωνσταντίνου Μελισσηνού στο μοναστήρι,<sup>469</sup> ενώ παράλληλα απαλλάσσει το μοναστήρι από τους βυζαντινούς

---

Μακρινιτίσσης πατριαρχική καί ὁ Δημητριάδος ἀμετόχως ὑπέρ αὐτῆς διενίσταντο. ΒΑΡΙΣΙĆ, *Diplomatarion* 97, αρ. 9.

<sup>464</sup> Μ.Μ. IV., 354: καί τό ἐντεῦθεν διαναστᾶσα πατριαρχικοῖς τε κατωχυρώθη ὑπομνήμασι τῶν ἁγιωτάτων πατριαρχῶν, τοῦ τε κυροῦ Γερμανοῦ καί τοῦ κυροῦ Μανουήλ (...).

<sup>465</sup> ΠΑΠΑΘΑΝΑΣΙΟΥ, *Μαγνησία* 118-119. ΠΑΠΑΘΑΝΑΣΙΟΥ, *Μελισσηνοί* 32. FERJANČIĆ, *Posedi* 39.

<sup>466</sup> ΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΣ, *Μοναί* I 219. ΠΑΠΑΘΑΝΑΣΙΟΥ, *Μελισσηνοί* 33-35, 36-37. SMYRLIS, *Monastères* 65-66.

<sup>467</sup> Το αριθμητικό δύο απαντά στον μεσαιωνικό οικισμό που αναπτύχθηκε στο κάστρο, αλλά και στον οικισμό που αναπτύχθηκε προς την παραλία. ΤΙΒ 170-171. ΚΟΥΛΟΥΡΑΣ, *Περιοχή* 232-239.

<sup>468</sup> ΚΟΥΛΟΥΡΑΣ, *Περιοχή* 215-216. ΠΑΠΑΘΑΝΑΣΙΟΥ, *Μελισσηνοί* 34. ΠΑΠΑΘΑΝΑΣΙΟΥ, *Μαγνησία* 120.

<sup>469</sup> Μ.Μ. IV., 347: (...) προκατεῖχε τό τοιοῦτων μοναστήριον ὡς ἀπό δωρεᾶς τοῦ κόντου ἐκεῖνου γεγενημένης πρὸς τὴν θείαν μου τὴν βασίλισσαν (...) ἀφηρέθη δέ τοῦτο ὕστερον ὑπὸ τῆς αὐτῆς

φόρους.<sup>470</sup> Με πιο απλά λόγια, ο αυτοκράτορας επικύρωσε τη δωρεά του μοναστηριού στον Κωνσταντίνο Μελισσηνό με τις ανάλογες φοροαπαλλαγές, επειδή του ανήκε και του αποσπάστηκε βίαια κατά τη διάρκεια της λατινικής κυριαρχίας στην περιοχή.<sup>471</sup>

Την επόμενη επικύρωση του Κυρού Ιλαρίωνος ως μετόχι<sup>472</sup> της μονής της Μακρινίτσας την εντοπίζουμε στο υπόμνημα του πατριάρχη της Κωνσταντινουπόλεως Αρσενίου Αυτορειανού (1254-1260/1261-1265) τον Οκτώβριο του 1256<sup>473</sup> κατά τη διάρκεια της τοπαρχίας του Νικόλαου Μελισσηνού.<sup>474</sup> Για να γίνουμε πιο σαφείς, η μονή του Κυρού Ιλαρίωνος αποσυνδέθηκε από τη διοικητική επικράτεια του επισκόπου του Βελεστίνου,<sup>475</sup> αν και θα συνεχιζόταν η είσπραξη

---

ἐπικρατούσης τῆς χώρας τῶν Ἄλμυρῶν λατινικῆς ἐξουσίας καί ἦν οὕτω μέχρι τοῦ νῦν, στην ακίνητη περιουσία του μοναστηριού (...) μετά πάντων τῶν δικαίων καί προνομίων αὐτῆς, ἀμπελώνων, χωραφίων, κηρωροπεριβόλων, ὑδρομυλῶν καί παντός ἑτέρου ἀκινήτου πράγματος (...). BARIŠIĆ, *Diplomatarion* 97, αρ. 7.

<sup>470</sup> M.M. IV., 348: ἀπαλλάχθηκε ἀπό την καταβολή ἀκροστιχικῶν τελεσμάτων περισταμένων εἰς ὑπέρπυρα εἴκοσι πρὸς τῷ ἐνὶ καὶ διμοίρω, ἢ ὅποιοῦδιποτε ἄλλου φόρου ἐπὶ τῆς ἐγγείας ἰδιοκτησίας τῆς μονῆς (...) ἵνα μένη ἀπὸ τῆς σήμερον καὶ εἰς τοὺς ἐξῆς ἅπαντας καὶ διηνεκεῖς χρόνους ἐλεύθερα τε καὶ ἀκαταζήτητος ἢ τοιαύτη μονή ἀπὸ τοῦ τοιούτου ἀκροστίχου καὶ παντός ἑτέρου δημοσίου φορολογήματος καὶ τέλους καὶ βάρους ἐξωτύπου ἢ ἐσωτύπου (...).

<sup>471</sup> ΠΑΠΑΘΑΝΑΣΙΟΥ, *Μαγνησία* 120-121, 339-340. ΠΑΠΑΘΑΝΑΣΙΟΥ, *Μελισσηνοί* 34-35, 37. ΚΟΥΛΟΥΡΑΣ, *Περιοχή*, 215. ΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΣ, *Μοναί* I 210-212. MAGDALINO, *History* 149-150. FERJANČIĆ, *Posedi* 36. SMYRLIS, *Monastères* 66.

<sup>472</sup> ODB 1356-1357.

<sup>473</sup> M.M. IV., 356: καὶ καταχθῆναι τὴν μονὴν τοῦ κῦρ Ἰλαρίωνας μετόχιον τῆς Μακρινιτίσσης. BARIŠIĆ, *Diplomatarion* 97, αρ. 7.

<sup>474</sup> ΚΟΥΛΟΥΡΑΣ, *Περιοχή* 215.

<sup>475</sup> M.M. IV., 356: ἀνηνέχθη δέ καὶ περὶ τοῦ καταταχθῆναι εἰς παραλαύριον τῆς Μακρινιτίσσης τὴν κατὰ τὴν ἐνορίαν τῆς ἀγιοτάτης ἐπισκοπῆς Βελεστίνου διακειμένην μονὴν τῆς Παναγνίου Θεοτόκου τὴν ἐπὶ σταυροπηγίῳ μὲν ταύτης τῆς ἐπισκοπῆς Βελεστίνου δεδομημένην τοῦ κυροῦ Ἰλαρίωνος δέ λεγομένην. Ἡ μονή του Κυρού Ιλαρίωνος ἦταν ἡ Μονή τῆς Παναγίας Ξένιας. Μετονομάστηκε σε μονή του Κυρού Ιλαρίωνος κατά την διάρκεια της Φραγκοκρατίας στην περιοχή. Για αυτό τον λόγο συναντάμε πολλές φορές αυτό το ὄνομα.

του κανονικού από τον ίδιο και η αναφορά του όνοματός του στις λειτουργίες της μονής.<sup>476</sup>

Για κάποιο σύντομο χρονικό διάστημα ανάμεσα στα έτη 1256 και 1259 η μονή του Κυρού Ιλαριώνος είχε αφαιρεθεί από μετόχι της Μακρινίτσας από τους δεσπότες της Ηπείρου<sup>477</sup> εξαιτίας της προσέγγισης του Νικολάου Μελισσηνού στη δυναστεία των Παλαιολόγων.<sup>478</sup> Βέβαια, αποδόθηκε και πάλι στη μονή της Μακρινίτσας μετά την είσοδο των αυτοκρατορικών στρατευμάτων στη Θεσσαλία.<sup>479</sup>

Τη μετέπειτα επικύρωση του Κυρού Ιλαριώνος ως μετόχι της Μακρινίτσας την εντοπίζουμε στο αργυρόβουλλο του δεσπότη της Ηπείρου Νικηφόρου Α' Κομνηνού Δούκα Αγγέλου (1267-1297) τον Σεπτέμβριο του 1266.<sup>480</sup> Επιπλέον, ένα χρόνο αργότερα, πιθανώς τον Αύγουστο του 1268, ο δεσπότης Ιωάννης Κομνηνός Παλαιολόγος μέσω εγγράφου του θα απαλλάξει το μετόχι του Κυρού Ιλαριώνος από τους φόρους και θα δώσει εντολή στους φορολογικούς εισπράκτορες να μην ενοχλούν τη μονή για τέτοιου είδους θέματα.<sup>481</sup> Στο χρυσόβουλλο του αυτοκράτορα Μιχαήλ Η' Παλαιολόγου (1259-1282) τον Μάιο του 1272 επικυρώθηκαν για ακόμη μια φορά οι δικαιοδοσίες της Μακρινίτσας στη μονή του Κυρού Ιλαριώνος,<sup>482</sup> ενώ το μετόχι εμφανίζεται τελευταία φορά στα έγγραφα στο

---

<sup>476</sup> M.M. IV., 356: ὁ ἐπίσκοπος (...) ἐχέτω ἐν αὐτῇ τὴν ἀναφορὰν αὐτοῦ καὶ τὸ ὄφελόμενον αὐτῶ κανονικόν. ΚΟΥΛΟΥΡΑΣ, Περιοχή 216.

<sup>477</sup> M.M. IV., 384: ἔφθασε δὲ ἀποσπασθῆναι ἀπὸ τῆς ρηθείσης μονῆν τὸ τοιοῦτον μετόχιον τοῦ κῦρ Ἰλαριώνος πρὸ ὀλίγου παρὰ τῶν προαυθεόντων τῆν τοιαύτην χώραν δεσποτῶν διὰ τὸ ἔχειν ἀπεχθῶς ἐπὶ τῶ Μαλιασηνῶ ἐκείνῳ.

<sup>478</sup> ΚΟΥΛΟΥΡΑΣ, Περιοχή 216.

<sup>479</sup> M.M. IV., 384: ὡς ἵνα καὶ αὐθις ἐπαναστραφῇ τὸ ῥηθέν μετόχιον τοῦ κῦρ Ἰλαριώνος σὺν τοῖ ὑπ' αὐτοῦ κατεχομένοις κτήμασι πρὸς τὴν ῥηθείσαν μονῆν.

<sup>480</sup> M.M. IV., 351: ἔνεκα τῆς μονῆς τοῦ κῦρ Ἰλαριώνος...τῆ σεβασμῖα μονῆ της Μακρινιτίσσης προσεκύρωσαν τοῦ εἶναι καὶ κατέχεσθαι παρ' αὐτῆς εἰς μετόχιον. ΒΑΡΙΣΙĆ, Diplomatarion 97, αρ. 8.

<sup>481</sup> M.M. IV., 387-388. ΒΑΡΙΣΙĆ, Diplomatarion 98, αρ. 22.

<sup>482</sup> M.M. IV., 331: μετόχιον το ἐπονομαζόμενον τοῦ κυροῦ Ἰλαριώνος τὸ διακείμενον ἐν τῇ χώρᾳ τοῦ Ἄλμυροῦ μετὰ τῶν ἀμπελώνων καὶ πάντων τῶν δικαίων καὶ προνομίων αὐτοῦ. DÖLGER, Regesten, τ., 3, 1985. ΒΑΡΙΣΙĆ, Diplomatarion 96, αρ. 1.



υπόμνημα του πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως Ιωσήφ Α' τον Ιούλιο του 1272.<sup>483</sup> Στην ουσία με το υπόμνημα του πατριάρχη επικυρώνεται το χρυσόβουλλο του Μιχαήλ Η' Παλαιολόγου.<sup>484</sup>

Το πατριαρχικό μοναστήρι Άγιος Ονούφριος<sup>485</sup> βρίσκεται στο ομώνυμο χωριό του Βόλου. Η ίδρυσή του πιθανολογείται στη διάρκεια του 12<sup>ου</sup> αιώνα λαμβάνοντας υπόψιν μας την αναφορά στο υπόμνημα του πατριάρχη Ιωσήφ Α' τον Οκτώβριο 1256.<sup>486</sup> Δηλαδή, αναφέρεται σε αυτό ότι ο πατριάρχης ο Ιωάννης Καματερός (1198-1206),<sup>487</sup> αναγκάστηκε να υπενθυμίσει στον επίσκοπο Δημητριάδος, Ιωάννη Αττικό, τον καθαρά πατριαρχικό χαρακτήρα της μονής.<sup>488</sup> Ακόμη, στο ίδιο υπόμνημα εντοπίζουμε την πρώτη επικύρωση του Αγίου Ονούφριου ως μετόχι της Μακρινίτσας.<sup>489</sup> Τον Σεπτέμβριο του 1266 με το αργυρόβουλλο του δεσπότη Νικηφόρου Α' Κομνηνού Δούκα Αγγέλου επικυρώνεται για ακόμη μια φορά ως μετόχι της Μακρινίτσας.<sup>490</sup> Την επικύρωση του μοναστηριού εντοπίζουμε και στο χρυσόβουλλο του Μιχαήλ Η' Παλαιολόγου τον Μάιο του 1272,<sup>491</sup> ενώ στο υπόμνημα του πατριάρχη Ιωσήφ Α' τον Ιούλιο του

---

<sup>483</sup> DÖLGER, Regesten, τ., 3, 1988, 1989. M.M. IV., 359: μετόχιον το έπονομαζόμενον του κυρου Ιλαριώνος τό διακείμενον εν τη χώρα του Άλμυρου μετά των άμπελώνων και πάντων των δικαίων και προνομίων αυτου και των προσκαθημένων εν αυτω ανθρώπων και μυλικων εργαστηριων BARISIC, Diplomatarion 97, αρ. 10.

<sup>484</sup> ΚΟΥΛΟΥΡΑΣ, Περιοχή 216.

<sup>485</sup> ΤΙΒ 227. ΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΣ, Μοναί Ι 220. ΠΑΠΑΘΑΝΑΣΙΟΥ, Μελισσηνοί 36.

<sup>486</sup> ΚΟΥΛΟΥΡΑΣ, Περιοχή 213. BARISIC, Diplomatarion 97, αρ. 9.

<sup>487</sup> ODB 1054-1055.

<sup>488</sup> M.M. IV., 354: ότι γάρ και όσιος Ονούφριος πατριαρχικόν, τό γράμμα διατρανοί του τω τότε καιρω τά πατριαρχικά έκεισε διέποντος δίκαια Ιωάννου διακόνου του Αττικού τό διά τινα του Δημητριάδος παρενόχλησιν γεγονός.

<sup>489</sup> M.M. IV., 353: όπως ή μονή πατριαρχική και ουδεμίαν μετοχήν ό Δημητριάδος εν αυτη κέκτηται, ου μόνον δε εν αυτη, άλλ' ουτε εν τω παραλαυριω αυτης τω επ' όνόματι του όσιου Ονούφριου· ότι γάρ και ό όσιος Ονούφριος πατριαρχικόν.

<sup>490</sup> M.M. IV., 351: μετά των προσκαθημένων εν αυτω ανθρώπων (...) το ύδρομυλικόν εργαστηριον του άγιου Ονούφριου (...). BARISIC, Diplomatarion 97, αρ. 8.

<sup>491</sup> DÖLGER, Regesten, τ., 3, 1985. M.M. IV., 331: και τον άγιον Ονούφριον. BARISIC, Diplomatarion 96, αρ. 1.

1272 είναι η τελευταία φορά που αναφέρεται το μοναστήρι του Αγίου Ονουφρίου ως μετόχι της μονής της Μακρινίτσας.<sup>492</sup>

Το χωριό Κάπραϊνα ή αλλιώς Κάπουρα<sup>493</sup> βρίσκεται στη νότια πλευρά της λίμνης Κάρλας και σήμερα συναντάται με το όνομα Γλαφυρές. Η αρχαία ονομασία του ήταν Γλαφυραί.<sup>494</sup> Το χωριό φαίνεται να αποτέλεσε μια από τις πρώτες κτήσεις του μοναστηριού,<sup>495</sup> αν και αφαιρέθηκε για κάποιο χρονικό διάστημα από τον δεσπότη της Ηπείρου Μιχαήλ Β' Κομνηνό Δούκα λόγω των φιλικών σχέσεων του Κωνσταντίνου Μελισσηνού με την οικογένεια των Παλαιολόγων.<sup>496</sup> Την επαναγωγή της Κάπραϊνας ως μετόχι της Μακρινίτσας την εντοπίζουμε στο αργυρόβουλλο του δεσπότη Ιωάννη Κομνηνού Παλαιολόγου το 1267,<sup>497</sup> λίγο μετά την κατάκτηση της περιοχής από τους Παλαιολόγους.<sup>498</sup> Όπως εύλογα παρατηρεί ο κ. Κουλουράς, η Κάπραϊνα πριν τον Μάιο του 1270 παραχωρήθηκε για άγνωστους λόγους στους επαγγελματίες τσάκωνες<sup>499</sup> Χριστόφορο και Παπανικολόπουλο.<sup>500</sup> Όμως, οι φιλικές σχέσεις Μελισσηνών και Παλαιολόγων ανάγκασαν τον δεσπότη Ιωάννη Κομνηνό Παλαιολόγο, ενδεχομένως τον Δεκέμβριο του 1268/1269, να διατάξει την επαναγωγή της Κάπραϊνας στους Μελισσηνούς.<sup>501</sup> Αν και η Κάπραϊνα αποδόθηκε στο μοναστήρι

---

<sup>492</sup> M.M. IV., 359: ὁ ἅγιος Ὀνουφρίος. DÖLGER, Regesten, τ., 3, 1988, 1989. BARISIĆ, Diplomatarion 97, αρ. 9.

<sup>493</sup> ΠΑΠΑΘΑΝΑΣΙΟΥ, Μελισσηνοί 33. ΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΣ, Μοναί I 216, 219.

<sup>494</sup> TIB 182. MAGDALINO, History 78. ΚΟΥΛΟΥΡΑΣ, Περιοχή 261. WACE, Pelion 162-163.

<sup>495</sup> M.M. IV., 342: ἔφθασεν μὲν ἐπὶ χρόνοις μακροῖς δεσπόζειν καὶ κυριεύειν τὸ ἅπαξ προσκυρωθὲν αὐτῆς χωρίον τὴν Κάπραϊναν (...).

<sup>496</sup> M.M. IV., 343: (...) τὸ ἀπερίσπαστον συνέβαινε ἀπολέσαι μικροῦ. BARISIC, Diplomatarion 97, αρ. 6. ΚΟΥΛΟΥΡΑΣ, Περιοχή 261. SMYRLIS, Monastères 66.

<sup>497</sup> M.M. IV., 343. BARISIC, Diplomatarion 97, αρ. 6.

<sup>498</sup> Η οριστική κατάληψη της ανατολικής Θεσσαλίας από τα στρατεύματα των Παλαιολόγων έλαβε χώρα το 1265. Περισσότερα, ΚΟΥΛΟΥΡΑΣ, Περιοχή 261, σημ., 134. MAGDALINO, History 152.

<sup>499</sup> ODB 2127.

<sup>500</sup> ΚΟΥΛΟΥΡΑΣ, Περιοχή 261.

<sup>501</sup> M.M. IV., 388-389: τον λογοθέτα τοῦ δρόμου καὶ περιπόθητέ μοι γαμβρέ, κῦρ Βασίλειε Μετρητόπουλε (...) παραδώσεις τῆ μονῆ τῆ ὑπεράγνου μου θεομήτορος τῆς Ὁξείας Ἐπισκέψεως τῆς

και οι Τζάκωνες αποζημιώθηκαν,<sup>502</sup> ίσως τον Μάιο του 1270, το αίτημα του Χριστοφόρου για την κατοχή της Κάπραινας ανάγκασε τον Ιωάννη Κομνηνό Παλαιολόγο να εκδώσει έγγραφο σύμφωνα με το οποίο διατάζει τον αιτούντα να παραδώσει την Κάπραινα στην μονή.<sup>503</sup> Τέλος, η Κάπραινα μαρτυρείται ως μετόχι της Μακρινίτσας στο χρυσόβουλλο του Μιχαήλ Η' Παλαιολόγου τον Μάιο του 1272<sup>504</sup> και στο υπόμνημα του πατριάρχη Ιωσήφ Α' τον Ιούλιο του 1272.<sup>505</sup>

Ένα άλλο εξίσου σημαντικό περιουσιακό στοιχείο της μονής της Μακρινίτσας αποτελούν οι πολυάριθμοι αμπελώνες, τα χωράφια, η γη, ορεινή και πεδινή, τα μυλικά εργαστήρια και οι προσκαθήμενοι στην περιοχή της Δημητριάδος και της Δρυανούβαινος.<sup>506</sup> Ακόμη, θα ήταν παράλειψη να μην αναλογιστούμε τη σημαντική αναφορά στο αργυρόβουλλο του δεσπότη Νικηφόρου Α' Κομνηνού Δούκα Αγγέλου τον Σεπτέμβριο του 1266 σχετικά με το ύδρομυλικόν ἐργαστήριον μετά τῶν ἀμπελώνων καί κηπωρίων τῶν πέριξ τῆς μονῆς.<sup>507</sup>

Το χωριό Μέλισσα αποτελεί κι αυτό περιουσία της μονής της Μακρινίτσας.<sup>508</sup> Πρόκειται για αταύτιστη περιοχή, που πιθανώς βρίσκεται στο σημερινό χωριό Μέλισσα δυτικά της λίμνης Κάρολας.<sup>509</sup> Το συναντάμε ως μετόχι της Μακρινίτσας στο αργυρόβουλλο του Νικηφόρου Α' Κομνηνού Δούκα Αγγέλου τον Σεπτέμβριο του 1266.<sup>510</sup>

---

Μακρινιτίσσης τό χωρίον Κάπραιναν (...) τοῖς δέ γε κατέχουσι τοῦτο Τζέκωσιν ἐπίδος ἐτέρωθι ἰσόποσον τοῦτο, ἦγουν τῷ Χριστοφόρῳ καί τῷ Παπανικολοπούλῳ. ΒΑΡΙΣΙĆ, *Diplomatarion* 99, αρ. 23

<sup>502</sup> ΠΑΠΑΘΑΝΑΣΙΟΥ, *Μελισσηνοί* 33.

<sup>503</sup> M.M. IV., 389: κατέχεσθαι τό τοιοῦτον χωρίον (...) καί νέμεσθαι τούτων (...) ὁ δομέστικος κῦρ Ἀλέξιος ὁ Καβαλλάριος ὀφείλει παραδοῦναι τό δηλωθέν χωρίον πρός τήν τοιαύτην μονήν.

<sup>504</sup> M.M. IV., 331: χωρίον ἢ Κάπραινα μετά πάντων τῶν δικαίων και προνομίων αὐτοῦ (...). ΒΑΡΙΣΙĆ, *Diplomatarion* 96, αρ. 1. DÖLGER, *Regesten*, τ., 3, 1985.

<sup>505</sup> M.M. IV., 359: ἡ Κάπραινα λεγομένη μετά πάντων τῶν δικαίων καί προνομίων αὐτοῦ καί πάσης τῆς περιοχῆς αὐτοῦ και διακρατήσεως. ΒΑΡΙΣΙĆ, *Diplomatarion* 97, αρ. 10. DÖLGER, *Regesten*, τ., 3, 1988, 1989.

<sup>506</sup> TIB 144-145, 150. M.M. IV., 331, 251, 358. ΒΑΡΙΣΙĆ, *Diplomatarion* 96, αρ. 1, 97, αρ. 8, 97, αρ. 10.

<sup>507</sup> M.M. IV., 351. ΒΑΡΙΣΙĆ, *Diplomatarion* 97, αρ. 8.

<sup>508</sup> ΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΣ, *Μοναί* I 220.

<sup>509</sup> TIB 218. ΚΟΥΛΟΥΡΑΣ, *Περιοχή* 270.

<sup>510</sup> M.M. IV., 351: τήν Μέλισσαν. ΒΑΡΙΣΙĆ, *Diplomatarion* 97, αρ. 8.

Στο μοναστήρι της Μακρινίτσας ανήκει και το χωριό Κριπούς ή Γριπούς ή Χριπούς.<sup>511</sup> Πρόκειται για δίδυμο διαλυμένο οικισμό νοτιοανατολικά της Πέτρας, στα σημερινά βόρεια σύνορα του νομού Μαγνησίας.<sup>512</sup> Το χωριό πρωτοεμφανίζεται ως περιουσία του μοναστηριού στο αργυρόβουλλο του Νικηφόρου Α΄ Κομνηνού Δούκα Αγγέλου τον Σεπτέμβριο του 1266.<sup>513</sup> Επιπλέον, σε έγγραφο του δεσπότη Ιωάννη Κομνηνού Παλαιολόγου που εκδόθηκε κατά πάσα πιθανότητα τον Σεπτέμβριο του 1268 πληροφορούμαστε για τις καταστροφές που υπέστη το χωριό εξαιτίας της υπερχειλίσης της λίμνης Κάρλας αναγκάζοντας τους μοναχούς να ζητήσουν από τον Ιωάννη την παραχώρηση άλλης γης για να καλλιεργήσουν.<sup>514</sup> Πάντως, οι ζημιές πρέπει να αποκαταστάθηκαν καθώς το χωριό επανεμφανίζεται στις κτήσεις του μοναστηριού της Μακρινίτσας τόσο στο χρυσόβουλλο του Μιχαήλ Η΄ Παλαιολόγου τον Μάιο του 1272<sup>515</sup> όσο και στο υπόμνημα του πατριάρχη Ιωσήφ Α΄ τον Ιούλιο του 1272.<sup>516</sup> Επιπροσθέτως, το χωριό μνημονεύεται τελευταία φορά στα έγγραφα μας ως κτήση της μονής στο καταθετικό γράμμα του ηγουμένου της Παρυσπενάγνου, Κυπριανού,<sup>517</sup> τον Ιούνιο του 1276.<sup>518</sup>

---

<sup>511</sup> ΠΑΠΑΘΑΝΑΣΙΟΥ, Μελισσηνοί 33. ΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΣ, Μοναί I 215, 219.

<sup>512</sup> ΤΙΒ 194. ΚΟΥΛΟΥΡΑΣ, Περιοχή 263.

<sup>513</sup> Μ.Μ. ΙV., 351: ἤγουν τό χωρίον τήν Γρεπούς τήν ἐπάνω καί κάτω μετά τῶν προσκαθημένων ἐν αὐτῇ παροίκων καί πάντων τῶν δικαίων καί προνομίων αὐτοῦ. ΒΑΡΙΣΙΪΪ, Diplomatarion 97, αρ. 8.

<sup>514</sup> Μ.Μ., ΙV., 386-387. ΒΑΡΙΣΙΪΪ, Diplomatarion 98, αρ. 21.

<sup>515</sup> Μ.Μ. ΙV., 331: χωρίον τήν Κρυπούς μετά πάντων τῶν δικαίων καί προνομίων αὐτοῦ καί τῶν δύο μονοξύλων αὐτοῦ καί τῶν ἀλιέων, χωραφίων, ἀμπελίων καί τῆς νενομένης παρά τῆς τοιαύτης μονῆς γῆς ὄρεινης καί πεδινῆς ἕως τῆς Αειδοράχης. ΒΑΡΙΣΙΪΪ, Diplomatarion 96, αρ. 1. DÖLGER, Regesten, τ., 3, 1985.

<sup>516</sup> Μ.Μ. ΙV., 358: τό χωρίον ἢ Κρυπούς μετά πάντων τῶν δικαίων καί προνομίων αὐτοῦ καί τῶν δύο μονοξύλων αὐτοῦ καί τῶν ἀλιέων, χωραφίων, ἀμπελίων καί τῆς νενομένης παρά τῆς τοιαύτης μονῆς γῆς ὄρεινης καί πεδινῆς ἕως τῆς Αειδοράχης. ΒΑΡΙΣΙΪΪ, Diplomatarion 97, αρ. 8. DÖLGER, Regesten, τ., 3, 1988, 1989.

<sup>517</sup> PLP 13911.

<sup>518</sup> Μ.Μ. ΙV., 421. ΒΑΡΙΣΙΪΪ, Diplomatarion 100, αρ. 38

Ο Αμαράς<sup>519</sup> αποτελεί αταύτιστο τοπωνύμιο ή ανθρωπωνύμιο πιθανώς κοντά στη λίμνη Κάρλα.<sup>520</sup> Αναφέρεται μια και μοναδική φορά στο αργυρόβουλλο του Νικηφόρου Α΄ Κομνηνού Δούκα Αγγέλου τον Σεπτέμβριο του 1266 ως ιδιοκτησία της μονής της Μακρινίτσας.<sup>521</sup>

Η Κολομβηνή<sup>522</sup> είναι τοπωνύμιο ή ανθρωπωνύμιο πιθανώς κοντά στη λίμνη Κάρλα.<sup>523</sup> Μαρτυρείται ως περιουσία της Μακρινίτσας μόνο στο αργυρόβουλλο του Νικηφόρου Α΄ Κομνηνού Δούκα Αγγέλου τον Σεπτέμβριο του 1266.<sup>524</sup>

Το Ρωτόν<sup>525</sup> πιθανολογείται πως ήταν οικισμός στην περιοχή της λίμνης Κάρλας.<sup>526</sup> Μνημονεύεται ως ιδιοκτησία της Μακρινίτσας στο αργυρόβουλλο του Νικηφόρου Α΄ Κομνηνού Δούκα Αγγέλου τον Σεπτέμβριο του 1266.<sup>527</sup>

Ο τόπος του Καστροιώτου<sup>528</sup> αποτελεί μια αταύτιστη περιοχή ή ανθρωπωνύμιο ενδεχομένως κοντά στη λίμνη Κάρλα.<sup>529</sup> Αναφέρεται ως ιδιοκτησία της Μακρινίτσας στο αργυρόβουλλο του Νικηφόρου Α΄ Κομνηνού Δούκα Αγγέλου τον Σεπτέμβριο του 1266.<sup>530</sup>

Ο Λογγάς<sup>531</sup> ορίζεται ως μία απροσδιόριστη περιοχή κοντά στην περιοχή της λίμνης Κάρλας.<sup>532</sup> Στα έγγραφά μας αναφέρεται δυο φορές ως ιδιοκτησία της Μακρινίτσας· μία στο αργυρόβουλλο του Νικηφόρου Α΄ Κομνηνού Δούκα Αγγέλου τον Σεπτέμβριο του 1266<sup>533</sup> και μια στο καταθετικό γράμμα του

---

<sup>519</sup> ΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΣ, Μοναί I 220.

<sup>520</sup> ΚΟΥΛΟΥΡΑΣ, Περιοχή 240.

<sup>521</sup> Μ.Μ. IV., 351. ΒΑΡΙΣΙΪĆ, Diplomatarion 97, αρ. 8.

<sup>522</sup> ΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΣ, Μοναί I 220.

<sup>523</sup> ΚΟΥΛΟΥΡΑΣ, Περιοχή 264.

<sup>524</sup> Μ.Μ. IV., 251. ΒΑΡΙΣΙΪĆ, Diplomatarion 97, αρ. 8.

<sup>525</sup> ΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΣ, Μοναί I 220.

<sup>526</sup> ΚΟΥΛΟΥΡΑΣ, Περιοχή 280.

<sup>527</sup> Μ.Μ. IV., 351. ΒΑΡΙΣΙΪĆ, Diplomatarion 97, αρ. 8.

<sup>528</sup> ΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΣ, Μοναί I 220.

<sup>529</sup> ΚΟΥΛΟΥΡΑΣ, Περιοχή 262.

<sup>530</sup> Μ.Μ. IV., 351: καί τόν τόπον τοῦ Καστροιώτου. ΒΑΡΙΣΙΪĆ, Diplomatarion 97, αρ. 8.

<sup>531</sup> ΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΣ, Μοναί I 220.

<sup>532</sup> ΚΟΥΛΟΥΡΑΣ, Περιοχή 268.

<sup>533</sup> Μ.Μ. IV., 351. ΒΑΡΙΣΙΪĆ, Diplomatarion 97, αρ. 8.

ηγουμένου της μονής της Παναγίας στην Πέτρα, Κυπριανού, τον Ιούνιο του 1276.<sup>534</sup>

Οι Πολιτικοί<sup>535</sup> συνιστούν μια απροσδιόριστη τοποθεσία, την οποία μπορούμε να την εντάξουμε στην περιοχή της Δημητριάδος αφού βρισκόταν αντίπερα του μετοχίου του Αγίου Ονούφριου.<sup>536</sup> Μνημονεύεται στο αργυρόβουλλο του Νικηφόρου Α΄ Κομνηνού Δούκα Αγγέλου τον Σεπτέμβριο του 1266 μιας που η μονή της Μακρινίτσας διέθετε κτήματα σε αυτήν την περιοχή.<sup>537</sup>

Στο αργυρόβουλλο του Νικηφόρου Α΄ Κομνηνού Δούκα Αγγέλου τον Σεπτέμβριο του 1266 αναφέρονται ως κτήσεις της μονής η ύπόστασις<sup>538</sup> του βεστάρχου και η ύπόστασις Ύοδανθίτης.<sup>539</sup> Η ίδια αναφορά υπάρχει και στο χρυσόβουλλο του Μιχαήλ Η΄ Παλαιολόγου τον Μάιο του 1272.<sup>540</sup>

Οι Αλυκές<sup>541</sup> ταυτίζονται με το σημερινό χωριό Αλυκές βορειοδυτικά του Βόλου. Πιθανώς, πρόκειται για οικισμό, οι κάτοικοι του οποίου ασχολούνταν με το εμπόριο που λάμβανε χώρα στο λιμάνι της Δημητριάδος.<sup>542</sup> Στο αργυρόβουλλο του Νικηφόρου Α΄ Κομνηνού Δούκα Αγγέλου τον Σεπτέμβριο του 1266 η μονή της Μακρινίτσας παρουσιάζεται ως αποκλειστικός ιδιοκτήτης των Αλυκών.<sup>543</sup> Εντούτοις, οι καταλανικές επιδρομές στη Θεσσαλία τον 14<sup>ο</sup> αιώνα είχαν ως αποτέλεσμα την οικονομική παρακμή του μοναστηριού της Μακρινίτσας. Ίσως είναι ένας από τους λόγους για τους οποίους ο κύριος της Θεσσαλίας Συμεών Ουρός Παλαιολόγος (1358-1367) με χρυσόβουλλό του (1359) παραχώρησε το μερίδιο του Κανάτου στις Αλυκές Γόλου (Βόλου) προς εκμετάλλευση στο

---

<sup>534</sup> M.M. IV., 421. BARIŠIĆ, *Diplomatarion* 100, αρ. 38.

<sup>535</sup> ΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΣ, *Μοναί* I 220.

<sup>536</sup> ΚΟΥΛΟΥΡΑΣ, *Περιοχή* 273.

<sup>537</sup> M.M. IV., 351: καί ἅγιον Ὀνούφριον (...) καί τήν ἀντιπέραν γῆν ἅπασαν τῶν Πολιτικῶν. BARIŠIĆ, *Diplomatarion* 97, αρ. 8.

<sup>538</sup> ΔΗΜΗΤΡΑΚΟΣ, τ., ΙΔ' 7504-7505.

<sup>539</sup> M.M. IV., 351. ΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΣ, *Μοναί* I 220.

<sup>540</sup> M.M. IV., 331. BARIŠIĆ, *Diplomatarion* 96, αρ. 1. DÖLGER, *Regesten*, τ., 3, 1985.

<sup>541</sup> ΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΣ, *Μοναί* I 220.

<sup>542</sup> ΚΟΥΛΟΥΡΑΣ, *Περιοχή* 239-240.

<sup>543</sup> M.M. IV., 351. BARIŠIĆ, *Diplomatarion* 97, αρ. 8.

μοναστήρι του Αγίου Γεωργίου Ζαβλαντίων των Τρικάλων.<sup>544</sup> Ουσιαστικά, πρόκειται για τον κατακερματισμό και την απώλεια των αποκλειστικών δικαιωμάτων εκμετάλλευσης του μοναστηριού της Μακρινίτσας.<sup>545</sup>

Η Καλίτσα<sup>546</sup> συνιστά μία αταύτιστη περιοχή.<sup>547</sup> Μνημονεύεται ως ιδιοκτησία της μονής της Μακρινίτσας σε τρία έγγραφα: στο αργυρόβουλλο του Νικηφόρου Α΄ Κομνηνού Δούκα Αγγέλου τον Σεπτέμβριο του 1266,<sup>548</sup> στο χρυσόβουλλο του Μιχαήλ Η΄ Παλαιολόγου τον Μάιο του 1272<sup>549</sup> και στο υπόμνημα του πατριάρχη Ιωσήφ Α΄ τον Ιούλιο του 1272.<sup>550</sup>

Η Βασιλίδα<sup>551</sup> δεν είναι σαφές αν πρόκειται για χωριό ή τοποθεσία. Τοποθετείται στην ευρύτερη περιοχή της Δημητριάδος.<sup>552</sup> Μνημονεύεται ως ιδιοκτησία της μονής της Μακρινίτσας στο αργυρόβουλλο του Νικηφόρου Α΄ Κομνηνού Δούκα Αγγέλου τον Σεπτέμβριο του 1266.<sup>553</sup>

Κτήμα του παραπάνω μοναστηριού αποτέλεσε ένα μυλικό εργαστήριο πλησίον του Νεραϊδά.<sup>554</sup> Συνιστά αταύτιστο τοπωνύμιο ή ανθρωπωνύμιο στην ευρύτερη περιοχή της Δημητριάδος.<sup>555</sup> Αναφέρεται μόνο μια φορά, στο αργυρόβουλλο του Νικηφόρου Α΄ Κομνηνού Δούκα Αγγέλου τον Σεπτέμβριο του 1266.<sup>556</sup>

---

<sup>544</sup> ΤΙΒ 282. ΚΟΥΛΟΥΡΑΣ, Περιοχή 239.

<sup>545</sup> ΚΟΥΛΟΥΡΑΣ, Περιοχή 239.

<sup>546</sup> ΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΣ, Μοναί I 220.

<sup>547</sup> ΚΟΥΛΟΥΡΑΣ, Περιοχή 260.

<sup>548</sup> Μ.Μ. IV., 351: τήν Καλίτζαν. ΒΑΡΙΣΙΪΪ, Diplomatarion 97, αρ. 8.

<sup>549</sup> Μ.Μ. IV., 331: ἐρημοτόπιόν τι ἐπιλεγόμενον τῆς Καλίτζας. ΒΑΡΙΣΙΪΪ, Diplomatarion 96, αρ. 1. DÖLGER, Regesten, τ., 3, 1985.

<sup>550</sup> Μ.Μ. IV., 358: καί ἡ ἄνετος ἀρόσιμος γῆ ἡ ἐγχωρίω γλώσση Καλίτζας ὀνομαζομένη. ΒΑΡΙΣΙΪΪ, Diplomatarion 96, αρ. 10. DÖLGER, Regesten, τ., 3, 1988, 1989.

<sup>551</sup> ΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΣ, Μοναί I 220.

<sup>552</sup> ΚΟΥΛΟΥΡΑΣ, Περιοχή 241.

<sup>553</sup> Μ.Μ. IV., 351. ΒΑΡΙΣΙΪΪ, Diplomatarion 97, αρ. 8.

<sup>554</sup> ΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΣ, Μοναί I 220.

<sup>555</sup> ΚΟΥΛΟΥΡΑΣ, Περιοχή 271.

<sup>556</sup> Μ.Μ. IV., 351: καί τό ἕτερον μυλικόν ἐργαστήριον τό εἰ Δημητριάδα διακείμενον πλησίον τοῦ Νεραϊδᾶ. ΒΑΡΙΣΙΪΪ, Diplomatarion 97, αρ. 8.

Η Κατούνα<sup>557</sup> είναι απροσδιόριστη θέση κοντά στη μονή της Μακρινίτσας.<sup>558</sup> Αναφέρεται μονάχα στο αργυρόβουλλο του Νικηφόρου Α΄ Κομνηνού Δούκα Αγγέλου τον Σεπτέμβριο του 1266.<sup>559</sup> Αν αναλογιστούμε ότι η λέξη Κατούνα σημαίνει στενή ορεινή διάβαση και ότι οι Βλάχοι<sup>560</sup> ήταν αρμόδιοι για τη φύλαξη τέτοιων περιοχών, τότε η αναφορά στο χρυσόβουλλο «τήν Κατούναν, τούς Βλάχους τούς προσκαθημένους ἔξωθεν τῆς ῥηθείσης πολλαχῶς σεβασμίας μονῆς τῆς Μακρινιτίσσης»,<sup>561</sup> δεν πρέπει να παρέλθει απαρατήρητη. Ὅπως εὔστοχα παρατηρεῖ ο κ. Κουλουράς, προφανῶς ἡ Κατούνα ἦταν μια στενή ορεινή διάβαση, ἡ οποία ἐξελίχθηκε σε ἕναν αυτόνομο οικισμό κατοικημένο ἀπὸ Βλάχους.<sup>562</sup>

Ἡ ονομασία Πλανηνή<sup>563</sup> ἀφορᾶ ἀταύτιστο τοπωνύμιο στὴν ευρύτερη περιοχή τῆς Δημητριάδος.<sup>564</sup> Αναφέρεται ὡς ἰδιοκτησία τῆς μονῆς τῆς Μακρινίτσας στὸ αργυρόβουλλο τοῦ Νικηφόρου Α΄ Κομνηνοῦ Δούκα Αγγέλου τὸν Σεπτέμβριο τοῦ 1266.<sup>565</sup> Ἡ κατοχὴ τῆς Πλανηνῆς ἀπὸ τὴ μονὴ τῆς Μακρινίτσας επικυρώθηκε καὶ στὸ χρυσόβουλλο τοῦ Μιχαήλ Η΄ Παλαιολόγου τὸν Μάιο τοῦ 1272.<sup>566</sup>

Ἡ Βούκοβα<sup>567</sup> εἶναι ἀταύτιστο τοπωνύμιο στὴν ευρύτερη περιοχή τῆς Δημητριάδος.<sup>568</sup> Μνημονεύεται μόνο μια φορὰ, στὸ αργυρόβουλλο τοῦ Νικηφόρου Α΄ Κομνηνοῦ Δούκα Αγγέλου τὸν Σεπτέμβριο τοῦ 1266 υπὲρ τῆς μονῆς τῆς Μακρινίτσας, καθὼς ἡ μονὴ διέθετε κτήσεις σε αὐτὴν τὴν περιοχή.<sup>569</sup>

---

<sup>557</sup> ΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΣ, Μοναί I 221.

<sup>558</sup> ΚΟΥΛΟΥΡΑΣ, Περιοχὴ 262-263.

<sup>559</sup> Μ.Μ. IV., 351. ΒΑΡΙΣΙĆ, Diplomatarion 97, ἀρ. 8.

<sup>560</sup> ODB 2184-2184. J. LEFORT, Ἡ Αγροτικὴ Οικονομία (7<sup>ος</sup>-12<sup>ος</sup> αἰῶνας), στὸ *Οικονομικὴ Ἱστορία τοῦ Βυζαντίου. Ἀπὸ τὸν 7<sup>ο</sup> εἰς τὸν 15<sup>ο</sup> Αἰῶνα*, τ., Α΄. Αθήνα 2006, 397.

<sup>561</sup> Μ.Μ. IV., 351. ΒΑΡΙΣΙĆ, Diplomatarion 97, ἀρ. 8.

<sup>562</sup> ΚΟΥΛΟΥΡΑΣ, Περιοχὴ 262.

<sup>563</sup> ΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΣ, Μοναί I 221.

<sup>564</sup> ΚΟΥΛΟΥΡΑΣ, Περιοχὴ 272.

<sup>565</sup> Μ.Μ. IV., 351. ΒΑΡΙΣΙĆ, Diplomatarion 97, ἀρ. 8.

<sup>566</sup> Μ.Μ. IV., 351. ΒΑΡΙΣΙĆ, Diplomatarion 97, ἀρ. 8. DÖLGER, Regesten, τ., 3, 1985.

<sup>567</sup> ΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΣ, Μοναί I 221.

<sup>568</sup> ΚΟΥΛΟΥΡΑΣ, Περιοχὴ 243-244.

<sup>569</sup> Μ.Μ. IV., 351: καὶ τὸν τόπον τῆς Βούκοβας. ΒΑΡΙΣΙĆ, Diplomatarion 97, ἀρ. 8.



Το μονύδριον του Αγίου Δημητρίου βρισκόταν κοντά στο χωριό Μεγάλη, θέση που παραμένει μέχρι και σήμερα άγνωστη και πιθανώς να απαντά κοντά στη λίμνη Κάρλα.<sup>570</sup> Ως ιδρυτής της μονής φέρεται κάποιος μοναχός κυρ Διονύσιος,<sup>571</sup> ο οποίος κάποια στιγμή χάρισε τη μονή στο μοναστήρι της Μακρινίτσας.<sup>572</sup> Για πρώτη φορά η περιοχή μνημονεύεται ως μονύδριο της μονής της Μακρινίτσας σε γραφή του δεσπότη Ιωάννη Κομνηνού Παλαιολόγου τον Σεπτέμβριο του 1267 ή 1268.<sup>573</sup> Επιπλέον, είναι αναγκαίο να αναφερθεί ότι η μονή παραχωρήθηκε στους μοναχούς ως αποζημίωση για το χωριό Κρίπους, που καταστράφηκε από την πλημμύρα της λίμνης Κάρλας.<sup>574</sup> Παρ' όλα αυτά, το χωριό Μεγάλη ήταν υπό την κατοχή του καίσαρος Κομνηνού Στρατηγόπουλου. Τοιουτοτρόπως, οι μοναχοί ζήτησαν και πέτυχαν την επικύρωση του Στρατηγόπουλου για τα δικαιώματά τους στο μονύδριο το 1270.<sup>575</sup> Τέλος, επισημοποιείται ως ιδιοκτησία της Μακρινίτσας τόσο στο χρυσόβουλλο του Μιχαήλ Η' Παλαιολόγου τον Μάιο του 1272<sup>576</sup> όσο και στο υπόμνημα του πατριάρχη Ιωσήφ Α' τον Ιούλιο του 1272.<sup>577</sup>

Η Εκκλησία του Σωτήρος Χριστού στο χωριό Μαγούλα<sup>578</sup> αφορά αταύτιστο οικισμό στην περιοχή του Αλμυρού.<sup>579</sup> Επικυρώνεται ως ιδιοκτησία της

---

<sup>570</sup> ΚΟΥΛΟΥΡΑΣ, Περιοχή 209, 270. ΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΣ, Μοναί I 219.

<sup>571</sup> PLP 5479.

<sup>572</sup> M.M. IV., 386. ΒΑΡΙΣΙĆ, Diplomatarion 98, αρ. 21.

<sup>573</sup> M.M. IV., 386: τό μονίδριον τοῦ ἁγίου καί ἐνδόξου μεγαλομάρτυρος καί μυροβλύτου Δημητρίου το σύνεγγυς τοῦ χωρίου Μεγάλης. ΒΑΡΙΣΙĆ, Diplomatarion 98, αρ. 21.

<sup>574</sup> M.M. IV., 386-387. ΒΑΡΙΣΙĆ, Diplomatarion 98, αρ. 21.

<sup>575</sup> M.M. IV., 390. ΒΑΡΙΣΙĆ, Diplomatarion 99, αρ. 25.

<sup>576</sup> M.M. IV 351: μετόχιον ὁ ἅγιος Δημήτριος τό διακείμενον πλησίον τῆς Μεγάλης μετά τῶν προσκαθημένων ἐν αὐτῷ ἀθρώπων καί ἀροσίμου ἀπάσης γῆς αὐτοῦ. ΒΑΡΙΣΙĆ, Diplomatarion 97, αρ. 8. DÖLGER, Regesten, τ., 3, 1985.

<sup>577</sup> M.M. IV., 359: ὁ ἅγιος Δημήτριος τό διακείμενον πλησίον τῆς Μεγάλης μετά τῶν προσκαθημένων ἐν αὐτῷ ἀθρώπων καί ἀροσίμου ἀπάσης γῆς αὐτοῦ. ΒΑΡΙΣΙĆ, Diplomatarion 97, αρ. 10. DÖLGER, Regesten, τ., 3, 1988, 1899.

<sup>578</sup> ΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΣ, Μοναί I 219

<sup>579</sup> TIB 209-210. ΚΟΥΛΟΥΡΑΣ, Περιοχή 269-270, 224.

Μακρινίτσας σε γραφή του δεσπότη Ιωάννη Κομνηνού Παλαιολόγου τον Αύγουστο του 1268.<sup>580</sup>

Το μοναστήρι Ράσουσα<sup>581</sup> αποτελεί ένα σταυροπηγιακό μοναστήρι, το οποίο σώζεται σήμερα στα βορειοδυτικά της Ζαγοράς<sup>582</sup> με την ονομασία Παναγία Ράσοβα.<sup>583</sup> Ως ιδρυτής του μοναστηριού αναφέρεται κάποιος μοναχός ονόματι Ιωάννης,<sup>584</sup> ο οποίος αποτέλεσε τον πνευματικό του Κωνσταντίνου Μελισσηνού.<sup>585</sup> Ως ακολούθως, οι άρρηκτες σχέσεις του Ιωάννη με τον Οίκο των Μελισσηνών τον ευνοήσαν, ώστε μετά το θάνατο του Κωνσταντίνου ο Νικόλαος να τον βοηθήσει στην ανέγερση του Ησυχαστηρίου στην περιοχή της Ράσουσας.<sup>586</sup> Ο θάνατος του μοναχού Ιωάννη πριν το Δεκέμβριο του 1270 είχε ως αποτέλεσμα να αναλάβει την ηγουμενία ο μοναχός Θεοδόσιος.<sup>587</sup> Ο ίδιος παραχώρησε τη μονή της Ράσουσας στη μονή της Μακρινίτσας στα 1270, παραχώρηση που επικυρώθηκε με το σιγίλλιο γράμμα του πατριάρχη Ιωσήφ Α' τον Δεκέμβριο του 1270.<sup>588</sup> Επιπλέον, η παραχώρηση του μοναστηριού επιβεβαιώθηκε τόσο στο χρυσόβουλλο του Μιχαήλ Η' Παλαιολόγου τον Μάιο του 1272<sup>589</sup> όσο και στο υπόμνημα του πατριάρχη Ιωσήφ Α' τον Ιούλιο του 1272.<sup>590</sup> Εν κατακλείδι, τον Νοέμβριο του 1272 ο μοναχός

---

<sup>580</sup> M.M. IV., 388: τὰ εἰς τὴν Μαγούλαν μετὰ τῆς ἐκεῖσε ἐκκλησίας τοῦ σωτήρος μου Χριστοῦ. BARISIĆ, *Diplomatarion* 98, αρ. 22.

<sup>581</sup> ΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΣ, Μοναί I 220. ΠΑΠΑΘΑΝΑΣΙΟΥ, Μελισσηνοί 37-38.

<sup>582</sup> TIB 282-283.

<sup>583</sup> TIB 250. ΚΟΥΛΟΥΡΑΣ, Περιοχή 223-224.

<sup>584</sup> PLP 8427.

<sup>585</sup> ΚΟΥΛΟΥΡΑΣ, Περιοχή 223. FERJANČIĆ, *Posedi* 35.

<sup>586</sup> M.M. IV., 380: Ράσουσα τῷ χώρῳ τὸ ὄνομα, καὶ ἀπὸ τῶν δικαίων τοῦ εὐγενεστάτου Κομνηνοῦ κυροῦ Νικολάου τοῦ Μαλιασηνοῦ, ἡσυχαστήριον αὐτὸς ἀνεγείρει, ὁ δὲ Κομνηνὸς κῦρ Νικόλαος ὁ Μαλιασηνὸς τὰ πρὸς οἰκοδομὰς ἀναλώματα καταβάλλει. BARISIC, *Diplomatarion* 98, αρ. 17. FERJANČIĆ, *Posedi* 35.

<sup>587</sup> PLP 7099.

<sup>588</sup> M.M. IV., 376-379. BARISIC, *Diplomatarion* 98, αρ. 16.

<sup>589</sup> M.M. IV., 331: μετόχιον τὸ ἐπιλεγόμενον ἢ Ράσουσα. BARISIĆ, *Diplomatarion* 96, αρ. 1. DÖLGER, *Regesten*, τ., 3, 1985.

<sup>590</sup> M.M. IV., 359: καὶ τὸ ἐπιλεγόμενον ἢ Ράσουσα ὡς μετόχιον τῆ τοιαύτη σεβασμῖα πατριαρχικῆ μονῆ τῆς Μακρινιτίσσης ὑπόκειται. BARISIĆ, *Diplomatarion* 97, αρ. 8. DÖLGER, *Regesten*, τ., 3, 1988, 1989.

Ακάκιος<sup>591</sup> αντέδρασε σε αυτήν την παραχώρηση, αλλά ο πατριάρχης Ιωσήφ Α' εκχώρησε οριστικά το μοναστήρι της Ράσουσας στη Μακρινίτσα μέσω συνοδικής πράξης τον Νοέμβριο του 1272.<sup>592</sup>

Ένα άλλο περιουσιακό στοιχείο του μοναστηριού της Μακρινίτσας συνιστά το αγρίδιο<sup>593</sup> της Κυρακαλής του Ζερβού,<sup>594</sup> που βρισκόταν στην περιφέρεια της Ζαγοράς<sup>595</sup> και συγκεκριμένα υπαγόταν στο μετόχι της Ράσουσας.<sup>596</sup> Πρώτη φορά εντοπίζουμε το αγρίδιο ως ιδιοκτησία της μονής της Μακρινίτσας σε γραφή του σεβαστοκράτορος Ιωάννη Κομνηνού Παλαιολόγου τον Οκτώβριο του 1267 ή 1268.<sup>597</sup> Λίγα χρόνια μετά, τον Δεκέμβριο του 1270, στο σιγίλλιο γράμμα του πατριάρχη Ιωσήφ Α' υπάρχει η ακόλουθη αναφορά: «καί τοπίον τό ἐπιλεγόμενον της Καλῆς τό χωρίον».<sup>598</sup> Επιπλέον, το αγρίδιο επισημοποιείται ως ιδιοκτησία της μονής τόσο στο χρυσόβουλλο του Μιχαήλ Η' Παλαιολόγου τον Μάιο του 1272<sup>599</sup> όσο και στο υπόμνημα του πατριάρχη Ιωσήφ Α' τον Ιούλιο του 1272.<sup>600</sup> Την τελευταία επικύρωση κατοχύρωσης του αγριδίου στη μονή της Μακρινίτσας την εντοπίζουμε στη συνοδική πράξη του πατριάρχη Ιωσήφ Α' τον Νοέμβριο του 1272.<sup>601</sup>

---

<sup>591</sup> PLP 481.

<sup>592</sup> M.M. IV., 379-382. ΒΑΡΙΣΙĆ, *Diplomatarion* 98, αρ. 17.

<sup>593</sup> ΔΗΜΗΤΡΑΚΟΣ, τ., Α' 53.

<sup>594</sup> ΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΣ, *Μοναί* I 219.

<sup>595</sup> TIB 282-283.

<sup>596</sup> TIB 250. ΠΑΠΑΘΑΝΑΣΙΟΥ, *Μελισσηνοί* 38. FERJANĆIĆ, *Posedi* 35-36.

<sup>597</sup> M.M. IV., 385. ΒΑΡΙΣΙĆ, *Diplomatarion* 98, αρ. 19.

<sup>598</sup> M.M. IV., 379. ΒΑΡΙΣΙĆ, *Diplomatarion* 98, αρ. 16.

<sup>599</sup> M.M. IV., 331: το ἔν τῷ ὄρει τῆς Ζαγοράς ἀγρίδιον τῆς Κυρακαλῆς μετὰ τῶν ἐκεῖσε προσκαθημένων καί πάντων καί δικαίων αὐτοῦ. ΒΑΡΙΣΙĆ, *Diplomatarion* 96, αρ. 1. DÖLGER, *Regesten*, τ., 3, 1985.

<sup>600</sup> M.M. IV., 359: καί τό ἔν τῷ ὄρει τῆς Ζαγοράς διακείμενον ἀγρίδιον τῆς Κυρακαλῆς μετὰ τῶν ἐκεῖσε προσκαθημένων ἀνθρώπων καί πάντων τῶν δικαίων προνομίων αὐτοῦ. ΒΑΡΙΣΙĆ, *Diplomatarion* 97, αρ. 8. DÖLGER, *Regesten*, τ., 3, 1988, 1989.

<sup>601</sup> M.M. IV., 381: μετὰ τοῦ ἀγριδίου αὐτοῦ, ὁ τοῦ Ζερβοῦ τῆς Καλῆς ἐπικέλεται. ΒΑΡΙΣΙĆ, *Diplomatarion* 98, αρ. 17.

Η μισή περιοχή της Πέτρας<sup>602</sup> βρισκόταν κοντά στο σημερινό χωριό Σωτήριο της Λάρισας σχηματίζοντας ένα τμήμα της δυτικής όχθης της λίμνης Κάρλας.<sup>603</sup> Ολόκληρη η περιοχή παραχωρήθηκε από την κεφαλή της Μεγάλης Βλαχίας, Ραούλ Κομνηνό,<sup>604</sup> στο μοναστήρι της Μακρινίτσας.<sup>605</sup> Ωστόσο, ύστερα από αίτημα του ηγουμένου Κυπριανού της μονής της Παρυπεράγνου ο Νικόλαος Μελισσηνός τού επέτρεψε να διαχειρίζεται «τήν ὄλην ἡμίσειαν γῆν τῆς Πέτρας».<sup>606</sup> Για να γίνουμε πιο κατανοητοί, με βάση το καταθετικό γράμμα του Κυπριανού τον Ιουνίο του 1276 το μοναστήρι της Παρυπεράγνου θα κατείχε «τό μέρος τῆς Μεγάλης καί τό μέρος τοῦ ἁγίου Στεφάνου», ενώ η μονή της Μακρινίτσας θα συνέχιζε να έχει στην κατοχή της «τό Ἀρμενονῆσιν, τήν Κριποῦ τοῦ Πλατυπόδη καί τόν Λόγγον».<sup>607</sup>

Το μοναστήρι Παναγιά στη Χάρμαινα αποτελεί κι αυτό ιδιοκτησία του μοναστηριού της Μακρινίτσας.<sup>608</sup> Δε γνωρίζουμε την ακριβή θέση, όμως σε γενικές γραμμές τοποθετείται στην περιοχή της Όσσας.<sup>609</sup> Με βάση το εκδοτήριο γράμμα του ιερομόναχου Θεοδοσίου το μοναστήρι μαζί με την περιουσία του παραχωρήθηκε στη μονή της Μακρινίτσας τον Αύγουστο του 1275.<sup>610</sup>

---

<sup>602</sup> ΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΣ, Μοναί I 220.

<sup>603</sup> TIB 236. ΚΟΥΛΟΥΡΑΣ, Περιοχή 271-272.

<sup>604</sup> PLP 24132.

<sup>605</sup> M.M. IV., 420: κεφαλή τῆς Μεγάλης Βλαχίας ὁ πανευγενέστατος Ραούλ ὁ πιγκέρνης ὁ Κομνηνός, ἐποίησε γράμμα παραδοτικόν αὐτοῦ πρὸς τήν σεβασμίαν μονήν τῆς πανυπεράγνου θεομήτορος τῆς Ὁξείας Ἐπισκέψεως τῆς Μακρινιτίσσης, ὡς ἵνα κατέχη ἡ τοιαύτη σεβασμία μονή τήν ἅπασαν γῆν τῆς Πέτρας. BARIŚIC, Diplomatarion 100, αρ. 37.

<sup>606</sup> M.M. IV., 421. BARIŚIC, Diplomatarion 100, αρ. 38.

<sup>607</sup> M.M. IV., 421. BARIŚIC, Diplomatarion 100, αρ. 38.

<sup>608</sup> ΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΣ, Μοναί I 219-220.

<sup>609</sup> TIB 139. MAGDALINO, History 96. ΤΕΡΕΖΑΚΗΣ, Κοινωνία 170-172. SMYRLIS, Monastères 66.

<sup>610</sup> M.M., IV., 427-428: κατέχειν καί διακατέχειν εἰς μετόχιον τό δηλωθέν μονίδιον (...) ἡγουν ὄσπητίων, ἀμπελώνων, χωραφιαίας γῆς, βιβλίων τῆς ἐκκλησίας ψαλομένων καί ἀναγιγνωσκομένων καί ποσουμένων ἀμφοτέρων εἰς κομμάτια εἴκοσι πεντε, καλυβιτῶν τῶν ἐκεῖσε προσκαθημένων, παροίκων τριῶν, ἡγουν τοῦ Εὐφήμη, τοῦ Γεωργίου καί τοῦ Ἰωάννου, μετά καί τοῦ στασίου αὐτῶν (...) εἰς τό ἐκεῖσε ἀμπελοκηποπεριβόλιον (...) βοῖδα ζευγμένα τέσσερα, ὄνομουλικόν ἓν, ὄνικά δύο, πρόβατα ἑβδομήκοντα, ὕδρομύλων ἡμισυς. BARIŚIC, Diplomatarion 100, αρ. 42.

Οι αμπελώνες στην τοποθεσία Μερίβορι,<sup>611</sup> στην ευρύτερη περιοχή του Αλμυρού, ανήκαν κι αυτοί στη μονή της Μακρινίτσας.<sup>612</sup> Οι συγκεκριμένοι αμπελώνες προήλθαν στην ιδιοκτησία της μονής μέσω αγοράς.<sup>613</sup> Στο αργυρόβουλλο του Νικηφόρου Α΄ Κομνηνού Δούκα Αγγέλου υπέρ της μονής της Μακρινίτσας τον Σεπτέμβριο του 1266 δωρίζονταν τα αμπέλια μαζί με τα οικεία οικήματα.<sup>614</sup> Αν και στο αργυρόβουλλο δεν αποσαφηνίζεται εάν πρόκειται για το Μερίβορι, πιθανολογείται ότι αφορά τη συγκεκριμένη τοποθεσία.<sup>615</sup> Δυο χρόνια μετά, ενδεχομένως τον μήνα Αύγουστο, στο γράμμα του δεσπότη Ιωάννη Κομνηνού Παλαιολόγου φαίνεται πως οι εν λόγω αμπελώνες αποδεσμεύτηκαν από κάθε είδους φόρο.<sup>616</sup> Αυτή η ιδιοκτησία της μονής της Μακρινίτσας επικυρώθηκε όχι μόνο στο χρυσόβουλλο του Μιχαήλ Η΄ Παλαιολόγου τον Μάιο του 1272,<sup>617</sup> αλλά και στο υπόμνημα του πατριάρχη Ιωσήφ Α΄ τον Ιούλιο του ίδιου έτους.<sup>618</sup>

Η εκκλησιά των Ασωμάτων Κατακαλών,<sup>619</sup> η οποία βρισκόταν πολύ κοντά στο μοναστήρι της Μακρινίτσας, ιδρύθηκε από την οικογένεια των Κατακαλών και ο όρος Ασωμάτων μας παραπέμπει στον Αρχάγγελο Μιχαήλ.<sup>620</sup> Όπως μας πληροφορεί το αργυρόβουλλο του Νικηφόρου Α΄ Κομνηνού Δούκα Αγγέλου τον

---

<sup>611</sup> ΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΣ, Μοναί I 119.

<sup>612</sup> ΚΟΥΛΟΥΡΑΣ, Περιοχή 270-271.

<sup>613</sup> M.M. IV., 388. ΒΑΡΙΣΙĆ, Diplomatarion 98, αρ. 22.

<sup>614</sup> M.M. IV., 351: τὰ ἀμπέλια, ἅπερ κέκτηται ἐν τῷ Ἄλμυρῷ μετὰ τῶν οἰκημάτων αὐτῶν. ΒΑΡΙΣΙĆ, Diplomatarion 97, αρ. 8.

<sup>615</sup> ΚΟΥΛΟΥΡΑΣ, Περιοχή 271, σημ., 164.

<sup>616</sup> M.M. IV., 388: δέκα εἰς τὰ ἐξ ἀγορασίας περιελθόντα αὐτῇ ἀμπέλια ἐν τῷ Ἄμλυρῷ τοῦ Μορίβορι. ΒΑΡΙΣΙĆ, Diplomatarion 98, αρ. 22.

<sup>617</sup> M.M. IV., 331: τὰ περιελθόντα τῇ τοιαύτῃ μονῇ ἐξ ἀγορασίας ἀμπέλια ἐν τῷ τόπῳ τοῦ Μορίβορι. ΒΑΡΙΣΙĆ, Diplomatarion 96, αρ. 1. DÖLGER, Regesten, τ., 3, 1985.

<sup>618</sup> M.M. IV., 359-360. ΒΑΡΙΣΙĆ, Diplomatarion 97, αρ. 10. DÖLGER, Regesten, τ., 3, 1988, 1989.

<sup>619</sup> ΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΣ, Μοναί I 119.

<sup>620</sup> ΚΟΥΛΟΥΡΑΣ, Περιοχή 214. ΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΣ, Μοναί I 221, σημ., 3.

Σεπτέμβριο του 1266, ανήκε μαζί με τους Βλάχους προσκαθημένους στη μονή της Μακρινίτσας.<sup>621</sup>

Για τον Άγιο Στέφανο η μόνη πληροφορία που έχουμε είναι ότι βρισκόταν κοντά στη λίμνη Κάρολα.<sup>622</sup> Πρώτη φορά μνημονεύεται στο αργυρόβουλλο του δεσπότη Ιωάννη Κομνηνού Παλαιολόγου ενδεχομένως κατά το έτος 1267,<sup>623</sup> ενώ τελευταία φορά τον εντοπίζουμε στο καταθετικό γράμμα του ιερομονάχου Κυπριανού τον Ιούνιο του 1276.<sup>624</sup>

Ο Άγιος Νικόλαος Καναλίων (κοντά στη λίμνη Κάρολα)<sup>625</sup> αναφέρεται μια και μοναδική φορά ως μετόχι της μονής της Μακρινίτσας σε γραφή του δεσπότη Ιωάννη Κομνηνού Παλαιολόγου ίσως τον Σεπτέμβριο του 1268.<sup>626</sup>

Ο Άγιος Νικόλαος ο Νέος είναι μοναστήρι προς τιμήν του Αγίου Νικολάου της Βουναίνης.<sup>627</sup> Ο κ. Γιαννόπουλος θεωρεί ότι ήταν μονύδριο στο χωριό Χατζήμιση και ανήκε στη μονή της Μακρινίτσας.<sup>628</sup> Εντούτοις, στα λεγόμενα «έγγραφα της Μακρινίτσας» αναφέρεται εκ παραδρομής άπαξ στο πρατήριο έγγραφο των μοναχών του Αγίου Γεωργίου Καναλίων τον Δεκέμβριο του 1271 με σκοπό να πουλήσουν το αμπέλι που κατείχαν στο Βελεστίνο στη μονή της Νέας Πέτρας.<sup>629</sup>

---

<sup>621</sup> M.M. IV., 351: τούς Βλάχους τούς προσκαθημένους ἔξωθεν τῆς ῥηθείσης πολλάχως σεβασμίας μονῆς τῆς Μακρινιτίσσης μετὰ τοῦ Ἀσωμάτου τοῦ Κατακαλῶν μετὰ πάντων τῶν δικαίων καί προνομίων αὐτῶν. BARIŚIC, *Diplomatarion* 97, αρ. 8.

<sup>622</sup> ΚΟΥΛΟΥΡΑΣ, Περιοχή 213.

<sup>623</sup> M.M. IV., 344: ἵνα κατέχη ἡ τοιαύτη μονή καί κατά τήν λίμνην τήν εἰς τόν ἅγιον Στέφανον. BARIŚIC, *Diplomatarion* 96, αρ. 6.

<sup>624</sup> M.M. IV., 421: πρὸς δέ τό μέρος τῆς υπεράγνου θεομήτορος ἐπέλαχε τό μέρος τῆς Μεγάλης καί τό μέρος τοῦ ἁγίου Στεφάνου. BARIŚIC, *Diplomatarion* 100, αρ. 38.

<sup>625</sup> WACE, Pelion 163.

<sup>626</sup> M.M. IV., 386. BARIŚIC, *Diplomatarion* 98, αρ. 20.

<sup>627</sup> TIB 225-226. ΚΟΥΛΟΥΡΑΣ, Περιοχή 210-211.

<sup>628</sup> ΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΣ, Μοναί I 219.

<sup>629</sup> M.M. IV., 406: κοινολογησάμενοι οὖν ἀμφοτέροι περὶ τοῦ τιμήματος τοῦ δηλωθέντος ἀμπελίου (...) τοῦ πλησίον τῆς μονῆς τοῦ ἁγίου Νικολάου τοῦ Νέου. BARIŚIC, *Diplomatarion* 99, αρ. 31.

Ο τόπος της Βούκοβας<sup>630</sup> αποτελεί αταύτιστη περιοχή πιθανώς στην ευρύτερη περιοχή της Δημητριάδος.<sup>631</sup> Μνημονεύεται μια και μοναδική φορά στο αργυρόβουλλο του δεσπότη Νικηφόρου Α' Κομνηνού Δούκα Αγγέλου τον Σεπτέμβριο του 1266 ως «τόν τόπον τῆς Βούκοβας», στον οποίον η μονή διέθετε κτήσεις.<sup>632</sup>

Η Προδρόμου μονή<sup>633</sup> είναι ένα αταύτιστο περιουσιακό στοιχείο της μονής της Μακρινίτσας πιθανώς κοντά στη σημερινή Ζαγορά.<sup>634</sup> Αναφέρεται ως ιδιοκτησία της μονής της Μακρινίτσας στο χρυσόβουλλο του Μιχαήλ Η' Παλαιολόγου τον Μάιο του 1272<sup>635</sup> και στο υπόμνημα του πατριάρχη Ιωσήφ Α' τον Ιούλιο του 1272.<sup>636</sup>

Το μοναστήρι του Σωτήρος Χριστού του Λατόμου στη Θεσσαλονίκη παραχωρήθηκε εξ ημισείας το 1274 (Σεπτέμβριος) με χρυσόβουλλο του αυτοκράτορα Μιχαήλ Η' Παλαιολόγου στις δυο μονές των Μελισσηνών.<sup>637</sup>

### 3.3. Η μονή της Μακρινίτσας από την εμφάνιση των Οθωμανών το 1386 έως την τελική επικράτησή τους το 1470

Το τελευταίο επίσημο έγγραφο που αφορά τη μονή της Μακρινίτσας χρονολογείται περί το 1276. Πρόκειται για το καταθετικό γράμμα του ηγουμένου της Πανυπεράγνου μονής, Κυπριανού, τον Ιούνιο του 1276.<sup>638</sup> Από το 1276 έως την τελική επικράτηση των Οθωμανών το 1470 οι πληροφορίες μας σχετικά με την

---

<sup>630</sup> ΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΣ, Μοναί I 221.

<sup>631</sup> ΚΟΥΛΟΥΡΑΣ, Περιοχή 243.

<sup>632</sup> M.M. IV., 351. ΒΑΡΙΣΙĆ, Diplomatarion 97, αρ. 8

<sup>633</sup> ΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΣ, Μοναί I 222.

<sup>634</sup> ΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΣ, Μοναί I 222, σημ., 1. ΚΟΥΛΟΥΡΑΣ, Περιοχή 222.

<sup>635</sup> M.M. IV., 331: πρὸς τούτοις καί ἡ ἐκεῖσε ἀπερριμένη μονή τοῦ τιμίου Προδρόμου. ΒΑΡΙΣΙĆ, Diplomatarion 96, αρ. 1. DÖLGER, Regesten, τ., 3, 1985.

<sup>636</sup> M.M. IV., 360. ΒΑΡΙΣΙĆ, Diplomatarion 97, αρ. 10. DÖLGER, Regesten, τ., 3, 1988, 1989.

<sup>637</sup> M.M. IV., 336-339: μετὰ τῶν προσόντων ταύτη δικαίων καί πραγμάτων, ἄπερ εὑρίσκεται κατέχουσα νῦν ἐντός τῆς Θεσσαλονίκης καί ἐκτός, διά τε χωραφίων, ἀμπελώνων, μυλοστασίων καί ἐνοικιακῶν. ΒΑΡΙΣΙĆ, Diplomatarion 97, αρ. 3. DÖLGER, Regesten, τ., 3, 2012. SMYRLIS, Monastères 66.

<sup>638</sup> M.M. IV., 420-421. ΒΑΡΙΣΙĆ, Diplomatarion 100, αρ. 38.

μονή της Μακρινίτσας είναι πενιχρές.<sup>639</sup> Γνωρίζουμε ότι η πρώτη εισβολή και κατάκτηση περιοχών της Θεσσαλίας από τους Οθωμανούς έλαβε χώρα το 1397, ενώ η τελική κατάκτηση του Παγασητικού κόλπου πραγματοποιήθηκε επί βασιλείας του Μουράτ Β' το 1423.<sup>640</sup> Η παρακμή του μοναστηριού πρέπει να άρχισε περί το δεύτερο μισό του 14<sup>ου</sup> αιώνα λαμβάνοντας υπόψιν μας ότι ο Συμεών Ούρος Παλαιολόγος με χρυσόβουλλό του το 1359 παραχώρησε το μερίδιο του Κανάτου στις Αλυκές Γόλου προς εκμετάλλευση στο μοναστήρι του Αγίου Γεωργίου Ζαβλαντίων των Τρικάλων.<sup>641</sup> Φαίνεται ότι η μονή υπήρχε και κατά τη διάρκεια της Τουρκοκρατίας στη Θεσσαλία, αλλά δυστυχώς δεν είμαστε σε θέση να γνωρίζουμε περισσότερα στοιχεία, καθώς οι πηγές σιωπούν. Η μονή καταστράφηκε κατά τη διάρκεια του 17<sup>ου</sup> αιώνα εξαιτίας των κατολισθήσεων του εδάφους.<sup>642</sup> Τέλος, είναι θεμιτό να αναφερθεί ότι κατά το δεύτερο μισό του 18<sup>ου</sup> αιώνα, το 1767, και μόλις λίγα μέτρα μακριά από το λαμπρό δημιούργημα των Μελισσηνών χτίστηκε ο ναός της Παναγιάς, ο οποίος φέρει πολλά υπολείμματα του βυζαντινού μοναστηριού της Μακρινίτσας, ενώ στη θέση του άλλοτε λαμπρού μοναστηριού των Μελισσηνών υπάρχει ένα εικονοστάσι.<sup>643</sup>

### 3.4. Το μοναστήρι του Ιωάννη Προδρόμου στη Νέα Πέτρα

#### 3.4. α. Περί ιδρύσεως της μονής

Το μοναστήρι του Ιωάννη Προδρόμου στη Νέα Πέτρα ανεγέρθηκε με πρωτοβουλία του ζεύγους Νικολάου Μελισσηνού και Άννας Παλαιολογίνας Μελισσηνής. Η οικοδόμησή του άρχισε την περίοδο 1270-1272 στην περιφέρεια της

---

<sup>639</sup> MAGDALINO, History 100.

<sup>640</sup> ΠΑΠΑΘΑΝΑΣΙΟΥ, Μελισσηνοί, 61-60.

<sup>641</sup> ΤΙΒ 282. ΚΟΥΛΟΥΡΑΣ, Περιοχή 239.

<sup>642</sup> ΠΑΠΑΘΑΝΑΣΙΟΥ, Μελισσηνοί 123-132. ΠΑΠΑΘΑΝΑΣΙΟΥ, Μαγνησία 121-123 σημ., 2. ΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΣ, Μοναί I 235-240. ΛΟΥΚΑΚΗ, Ενύπνιο 356. SMYRLIS, Monastères 67.

<sup>643</sup> ΠΑΠΑΘΑΝΑΣΙΟΥ, Μελισσηνοί 31, 123. ΠΑΠΑΘΑΝΑΣΙΟΥ, Μαγνησία 123 σημ., 2, 481-486. ΛΟΥΚΑΚΗ, Ενύπνιο 356. Ειδικότερα για τα ζωώμενα μνημεία και τα υπολλοίματα του ναού ΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΣ, Μοναί II (1925) 227-235.



Δρυανούβαινος<sup>644</sup> Πηλίου, της σημερινής Πορταριάς.<sup>645</sup> Συγκεκριμένα, η μονή χτίστηκε στη στάση του Αρχοντίτζη, την οποία το ζεύγος αγόρασε για τον συγκεκριμένο σκοπό.<sup>646</sup> Με βάση το πρατήριο γράμμα του Αρχοντίτζη το 1271/1272 ο Μιχαήλ Αρχοντίτζης και η σύζυγός του, Μαρία, πούλησαν την ιδιοκτησία τους στη Δρυανούβαινα στον Νικόλαο και Άννα Μελισσηνού με σκοπό την ανέγερση του μοναστηριού.<sup>647</sup> Επιπλέον, όπως πληροφορούμαστε από απόσπασμα του πρατηρίου γράμματος, η αγορά έγινε επειδή ο τόπος ενδεικνυόταν για την οικοδόμηση της μονής.<sup>648</sup> Ακόμη, η πώληση του κτήματος από μέρος του Αρχοντίτζη έγινε με την θέλησή του, έναντι δώδεκα υπερπύρων.<sup>649</sup> Η πώληση επικυρώθηκε στο υπόμνημα του πατριάρχη Ιωσήφ Α' τον Ιούλιο του 1272,<sup>650</sup> ενώ ο πατριαρχικός χαρακτήρας της μονής<sup>651</sup> επιβεβαιώθηκε πολλές φορές στον ρου του χρόνου.

---

<sup>644</sup> TIB 150-151. ΚΟΥΛΟΥΡΑΣ, Περιοχή 258-259.

<sup>645</sup> SMYRLIS, Monastères 65.

<sup>646</sup> ΠΑΠΑΘΑΝΑΣΙΟΥ, Μαγνησία 136-137. ΠΑΠΑΘΑΝΑΣΙΟΥ, Μελισσηνοί 40-41. MAGDALINO, History 99-100. KYRITSES, Aristocracy 135.

<sup>647</sup> M.M. IV., 396-397: Μιχαήλ ὁ Ἀρχοντίτζης καί Μαρία ἡ τούτου συμβίος...κύρ Νικόλαον τόν Μαλιασηνόν καί...κυράν Ἄνναν τήν Μαλιασηνήν...ἐκ βάθρων αὐτῶν ἀνεγερθησομένην μονήν τοῦ τιμίου πανενδόξου προφήτου Προδόμου δηλονότι τῆς Νέας Πέτρας, καθώς δηλωθήσεται. BARISIC, Diplomatarion 99, αρ. 28.

<sup>648</sup> M.M. IV., 397: ἤρέθητε δέ ἀνεγείραι ταύτην ἐν τῷ τοπίῳ τῷ ἐπιλεγόμενῳ τοῦ Ἀρχοντίτζη διά τό φιλήσυχον καί πάντη ἀωαχωρητικόν τοῦ τόπου, ἵνα μή σκινδάλμος γίνηται ταῖς μοναχαῖς ταῖς μελλούσαις ἐν τῇ τοιαύτῃ μονῇ κατοικῆσαι. BARISIC, Diplomatarion 99, αρ. 28.

<sup>649</sup> M.M. IV., 396. ἐκουσίως καί ἀβίαστως, καθαρῶ καί ἀρραδιούργως, αὐτοτελῶς καί αὐτοπροαιρέτως καί οὐκ ἐκ τινος ἀνάγκης ἢ φόβου ἢ δόλου ἢ Χλεύης ἢ ἀπάτης ἢ ἀρχοντικῆς καταδυναστείας. M.M. IV., 398: δώδεκα ὑπέρπυρα. BARISIC, Diplomatarion 99, αρ. 28.

<sup>650</sup> M.M. IV., 363. BARISIC, Diplomatarion 98, αρ. 12.

<sup>651</sup> M.M. IV., 362: (...) καί αὐτοῦ τοῦ κατά χώραν ἀρχιερέως μηδαμῶς ἐχοχλεῖν τοῖς πατριαρχικοῖς δικαίοις ὀφείλοντος καί M.M. IV., 405: τῆς σεβασμίας πατριαρχικῆς (...). BARISIC, Diplomatarion 97, αρ. 11 καί 99, αρ. 31. SMYRLIS, Monastères 65.

### 3.4. β. Η γαιοκτησία της μονής

Η περιουσία της μονής ήταν η κάτωθι:

Η στάση<sup>652</sup> του Αρχοντίτζη,<sup>653</sup> στην οποία αναφερθήκαμε.

Το Ησυχαστήριο. Πρόκειται για πατριαρχικό σταυροπήγιο αφιερωμένο στην Παναγία, το οποίο βρισκόταν στην Κάτω Δρυανούβαινα,<sup>654</sup> δηλαδή στο σημερινό Κατωχώρι.<sup>655</sup> Το Ησυχαστήριο αποτέλεσε ιδιοκτησία «ως δωρεάν» του πατριάρχη προς τη μονή του Προδρόμου.<sup>656</sup> Εντούτοις, κάποια χρονική στιγμή έως τον Αύγουστο του 1273, μέχρι τότε δηλαδή που εκδόθηκε το υπόμνημα του πατριάρχη προς αποκατάσταση της ιδιοκτησίας, ο επίσκοπος Δημητριάδος Μιχαήλ Πανάρετος<sup>657</sup> εκμεταλλευόμενος «ταῖς τοπικαῖς ἐκεῖσε περιστάσεσι καὶ ἀνωμαλίαις» ενσωμάτωσε το Ησυχαστήριο στην επισκοπή της Δημητριάδος αποβάλλοντας τον πατριαρχικό του χαρακτήρα.<sup>658</sup> Όμως, το Ησυχαστήριο επικυρώθηκε ως ιδιοκτησία της μονής του Προδρόμου στο χρυσόβουλλο του Μιχαήλ Η' Παλαιολόγου τον Σεπτέμβριο του 1274<sup>659</sup> και στο υπόμνημα του πατριάρχη Ιωσήφ Α' τον Οκτώβριο του ίδιου έτους.<sup>660</sup> Τελικώς, μέσω εκδοτηρίου γράμματος πιθανώς τον Απρίλιο του 1280 ο επίσκοπος της Δημητριάδος Μιχαήλ Πανάρετος παραχώρησε το Ησυχαστήριο μαζί με την προαναφερθείσα περιουσία του στη μονή της Νέας Πέτρας. Οι μοναδικές υποχρεώσεις της μονής ήταν η καταβολή δυο λίτρων κεριού ετησίως προς την επισκοπή της Δημητριάδος και η

---

<sup>652</sup> ODB 1944-1945.

<sup>653</sup> M.M. IV., 396-399. ΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΣ, Μοναί 233. BARISIC, Diplomatarion 99, αρ. 28. SMYRLIS, Monastères 67.

<sup>654</sup> M.M. IV., 369: τό ει τό κάτω χωρίον τῆς Δρυανουβαίνης ἐπί το πλάγιον διακεείμενον μονίδιον καί προς ἀνατολάς ἀποβλέπον. BARISIC, Diplomatarion 98, αρ. 14..

<sup>655</sup> TIB 150-151. ΚΟΥΛΟΥΡΑΣ, Περιοχή 214.

<sup>656</sup> M.M. IV., 370: μεθ' ὧν ἀνέκαθεν δικαίων καί προνομίων ἐκέκτητο, ἀμπελώνων δηλαδή, γῆς ἀροσίμου καί λοιπῆς ἀπάσης χερσαίας, πρός δέ καί τῶν προσκαθημένων ἐκεῖσαι ἀνθρώπων. BARISIC, Diplomatarion 98, αρ. 14.

<sup>657</sup> PLP 21650.

<sup>658</sup> M.M. IV., 370. BARISIC, Diplomatarion 98, αρ. 14.

<sup>659</sup> M.M. IV., 333. BARISIC, Diplomatarion 96-97, αρ. 2. DÖLGER, Regesten, τ., 3, 2011.

<sup>660</sup> M.M. IV., 374. BARISIC, Diplomatarion 98, αρ. 15.

μνημόνευση του επισκόπου της στις θρησκευτικές εκδηλώσεις που λάμβαναν χώρα στο Ησυχαστήριο.<sup>661</sup>

Η γονική στάση της Ζωής Μελαχροινής.<sup>662</sup> Τον Σεπτέμβριο του 1271, η Ζωή Μελαχροινή, κόρη του Στεφάνου Συρόπουλου<sup>663</sup> και χήρα του Ιωάννη Μελαχροινού,<sup>664</sup> πούλησε την ιδιοκτησία της στο θέμα Δρυανούβαινος στους Νικόλαο και Άννα Μελισσηνού.<sup>665</sup> Με βάση το πρατήριο γράμμα της Ζωής, το οποίο συντάχθηκε από τον πρωτοσύγγελο Δημητριάδος και Αλμυρού, Μιχαήλ, η Ζωή πούλησε την περιουσία της με τη θέλησή της στο ζεύγος Μελισσηνού προς την μονή του Προδρόμου.<sup>666</sup> Σύμφωνα με το πρατήριο γράμμα, η ιδιοκτησία της Ζωής περιελάμβανε αμπέλωνες, περιβόλι, χωράφια, σκαμνιά και δύο οικήματα.<sup>667</sup> Για αυτήν την πώληση η Ζωή ανταμείφθηκε με πέντε υπέρπυρα, ποσό πολύ μικρότερο της αξίας των πουληθέντων υπαρχόντων της, ενώ η υπόλοιπη περιουσία της χαριζόταν στη μονή του Προδρόμου.<sup>668</sup> Η γονική στάση της Ζωής επικυρώθηκε ως ιδιοκτησία της μονής του Προδρόμου στο υπόμνημα του πατριάρχη Ιωσήφ Α' τον Ιούλιο του 1272,<sup>669</sup> στο χρυσόβουλλο του Μιχαήλ Η' Παλαιολόγου τον Σεπτέμβριο του 1274<sup>670</sup> και στο υπόμνημα του πατριάρχη Ιωσήφ Α' τον Οκτώβριο του 1274.<sup>671</sup>

---

<sup>661</sup> M.M. IV., 422-423. ΒΑΡΙΣΙΪΚ, *Diplomatarion* 100, αρ. 39.

<sup>662</sup> ΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΣ, *Μοναί* I 232-233.

<sup>663</sup> PLP 27219.

<sup>664</sup> PLP 17656.

<sup>665</sup> ΝΤΑΜΠΛΙΑΣ, *Ιστορία* 170-171.

<sup>666</sup> M.M. IV., 394: ἐκούσιως καὶ ἀβιάστως (...), στους κύρ Νικόλαον τόν Μαλιασηνόν καί κυρᾶν Ἄνναν τήν Μαλιασηνήν (...) προς τήν τοιαύτην σεβασμίαν πατριαρχικήν γυναικείαν μονήν τοῦ Προδρόμου. ΒΑΡΙΣΙΪΚ, *Diplomatarion* 98, αρ. 27.

<sup>667</sup> M.M. IV., 395: ἀμπελώνα μετά τοῦ συγγενοῦς ἀμπελοχώραφιου, περιβολίου καί ἕτερα τρία χωράφια τμήματα ἐν τῇ τοποθεσίᾳ τῶν Παλατίων καί ἕτερον χωράφιον ἐν τῇ τοποθεσίᾳ τοῦ Πλατεῶς Λίθου καί ἕτερα δύο ἀμπελίτζα ἐν τῇ τοποθεσίᾳ τῆς Δρυανουβαίνης (...) καί δένδρον συκαμινέαν πλησίον τοῦ Σκαρπαγγέλου καί οἰκήματα δύο. ΒΑΡΙΣΙΪΚ, *Diplomatarion* 98, αρ. 27.

<sup>668</sup> M.M. IV., 395-396. ΒΑΡΙΣΙΪΚ, *Diplomatarion* 98, αρ. 27.

<sup>669</sup> M.M. IV., 364-465. ΒΑΡΙΣΙΪΚ, *Diplomatarion* 98, αρ. 12. DÖLGER, *Regesten*, τ., 3, 1288, 1289.

<sup>670</sup> M.M. IV., 333-336. ΒΑΡΙΣΙΪΚ, *Diplomatarion* 96-97, αρ. 2. DÖLGER, *Regesten*, τ., 3, 2011, 2012.

<sup>671</sup> M.M. IV., 371-376. ΒΑΡΙΣΙΪΚ, *Diplomatarion* 98, αρ. 15.

Το αμπέλι του Μιχαήλ Μαρτίνου στην περιοχή του Βελεστίνου,<sup>672</sup> τον Νοέμβριο του 1271.<sup>673</sup> Αν και η αξία του αμπελιού ήταν «εις όλοκοτιναρέαν μίαν άλμυριωτικήν»,<sup>674</sup> ανταμείφθηκε με δέκα υπέρπυρα.<sup>675</sup> Το υπόλοιπο της αξίας χαριζόταν για την οικοδόμηση της μονής του Προδρόμου.<sup>676</sup> Τέλος, το πρατήριο γράμμα του Μιχαήλ Μαρτίνου συντάχθηκε τον Νοέμβριο του 1271 από τον αναγνώστη και ταβουλάριο του Αλμυρού, Κωνσταντίνο Ραγκαβέ.<sup>677</sup> Η πώληση του αμπελιού επικυρώθηκε στο υπόμνημα του πατριάρχη Ιωσήφ Α' τον Ιούλιο του 1272,<sup>678</sup> στο χρυσόβουλλο του Μιχαήλ Η' Παλαιολόγου τον Σεπτέμβριο του 1274<sup>679</sup> και στο υπόμνημα του πατριάρχη Ιωσήφ Α' τον Οκτώβριο του 1274.<sup>680</sup>

Το αμπέλι του Νικολάου Βάρδα στην περιοχή του Βελεστίνου.<sup>681</sup> Πληροφορούμαστε για την πώληση από το πρατήριο γράμμα του Νικολάου, το οποίο συντάχθηκε τον Νοέμβριο του 1271 από τον αναγνώστη και ταβουλάριο του Αλμυρού, Κωνσταντίνο Ραγκαβέ.<sup>682</sup> Από την πώληση του αμπελιού ο Νικόλαος

---

<sup>672</sup> ΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΣ, Μοναί I 232.

<sup>673</sup> M.M., IV., 399-400: ο Μιχαήλ ό Μαρτίνος καί Άννα, ή τούτο σύζυγος καί Ειρήνη καί Έλένη, αί γνήσιαι θυγατέρες, (...) έκούσιως καί άβιάστως (...) στους κύρ Νικόλαον Κομνηνόν τόν Μαλιασηνόν (...) καί κυρᾶν Άνναν Κομνηνήν τήν Μαλιασηνήν (...) προς την παρ' αὐτῆς άνεγερθησομένην σεβασμίαν μονήν πατριαρχικήν τήν εις όνομα τιμωμένην τοῦ τιμίου πανενδόξου Προδρόμου τῆς Νέας Πέτρας (...) έπειδή από τῆς άγαν στεναχωρίας καί πτωχείας (...) αποφάσισαν έκποιήσασθαι τό γονικόν μου τῆς Άννης άμπέλιον τό έν τῇ περιοχῇ τοῦ Βελεστίνου (...) τό πλησίον Νικολάου τοῦ Βάρδα. BARIŠIĆ, Diplomatarion 99, αρ. 29.

<sup>674</sup> M.M. IV., 400. BARIŠIĆ, Diplomatarion 99, αρ. 29.

<sup>675</sup> M.M. IV., 401. BARIŠIĆ, Diplomatarion 99, αρ. 29.

<sup>676</sup> M.M. IV., 401. BARIŠIĆ, Diplomatarion 99, αρ. 29.

<sup>677</sup> PLP 23972. M.M. IV., 402. BARIŠIĆ, Diplomatarion 99, αρ. 29.

<sup>678</sup> M.M. IV., 365. BARIŠIĆ, Diplomatarion 98, αρ.12. DÖLGER, Regesten, τ., 3, 1988, 1989.

<sup>679</sup> M.M. IV., 333-336. BARIŠIĆ, Diplomatarion 96-97, αρ. 2. DÖLGER, Regesten, τ., 3, 2011, 2012.

<sup>680</sup> M.M. IV., 371-376. BARIŠIĆ, Diplomatarion 98, αρ. 15.

<sup>681</sup> TIB 133. ΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΣ, Μοναί I 232.

<sup>682</sup> M.M. IV., 404. M.M. IV., 402-403: ο Νικόλαος ό Βάρδας (...) έκούσιως καί άβιάστως (...), στους κύρ Νικόλαον τόν Μαλιασηνόν (...) καί κυρᾶν Άνναν τήν Μαλιασηνήν (...) προς τήν τοιαύτην σεβασμίαν πατριαρχικήν γυναικείαν μονήν τοῦ Προδρόμου (...) έπειδή από τῆς προσούτης μοι στεναχώρίας καί πτωχείας καί γυμνότητος (...) ήθέλησα έκποιήσασθαι (...) γονικόν μου άμπέλιον τό έν τῇ περιοχῇ τοῦ Βελεστίνου (...) τό πλησίον τοῦ γαμβροῦ μου Μιχαήλ τοῦ Μαρτίνου, ώς άν διά

εισέπραξε νομίσιμα εννέα υπέρπυρα, αν και η αξία του ήταν διπλάσια το υπόλοιπο χαριζόταν στην μονή.<sup>683</sup> Η πώληση του αμπελιού επικυρώθηκε στο υπόμνημα του πατριάρχη Ιωσήφ Α' τον Ιούλιο του 1272,<sup>684</sup> στο χρυσόβουλλο του Μιχαήλ Η' Παλαιολόγου τον Σεπτέμβριο του 1274<sup>685</sup> και στο υπόμνημα του πατριάρχη Ιωσήφ Α' τον Οκτώβριο του 1274.<sup>686</sup>

Το αμπέλι του Αγίου Γεωργίου των Καναλίων στην περιοχή του Βελεστίνου.<sup>687</sup> Σε αυτό το σημείο θα ήταν τεράστια παράλειψη να μην αναφερθεί ότι ο Άγιος Γεώργιος Καναλίων υπαγόταν στη δικαιοδοσία του αυτοκράτορα. Στην ουσία ήταν ένα από τα ελάχιστα μοναστήρια στην περιοχή του Παγασητικού κόλπου που δεν αποτελούσε ιδιοκτησία των Μελισσηνών.<sup>688</sup> Το πρατήριο έγγραφο του Δεκεμβρίου 1271 αναγράφει, ότι οι ιερομόναχοι και οι μοναχοί του Αγίου Γεωργίου Καναλίων πούλησαν οικειοθελώς το αμπέλι στους Μελισσηνούς υπέρ της μονής του Προδρόμου, επειδή λόγω ανωμαλιών είχε παραμεληθεί.<sup>689</sup> Αν και οι Μελισσηνοί αρχικώς δεν επιθυμούσαν την αγορά, οι κληρικοί του Βελεστίνου τούς

---

του τιμήματος τούτο έξωνήσομαι βούν ἀροτήρα καματηρόν καί ἐργάζωμαι δι' αὐτοῦ καί κατασπέρονω. BARIŠIĆ, Diplomatarion 99, αρ. 30.

<sup>683</sup> M.M. IV., 403: υπέρπυρα εννέα (...) τό διπλάσιον υπερβαίνει, το υπόλοιπο ἀποχαρίζομαι τῇ μονῇ. BARIŠIĆ, Diplomatarion 99, αρ. 30.

<sup>684</sup> M.M. IV., 364. BARIŠIĆ, Diplomatarion 98, αρ. 12. DÖLGER, Regesten, τ., 3, 1988, 1989.

<sup>685</sup> M.M. IV., 333-336. BARIŠIĆ, Diplomatarion 96-97, αρ. 2. DÖLGER, Regesten, τ., 3, 2011, 2012.

<sup>686</sup> M.M. IV., 371-376. BARIŠIĆ, Diplomatarion 98, αρ. 15.

<sup>687</sup> ΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΣ, Μοναί I 233. ΚΟΥΛΟΥΡΑΣ, Περιοχή 208-209.

<sup>688</sup> ΚΟΥΛΟΥΡΑΣ, Περιοχή 208. Βρισκόταν σε αυτοκρατορικά εδάφη. Η απαλλαγμένη από φόρους κτηματική περιουσία του κάλυπτε μεγάλη γεωγραφική έκταση και το 1259 ο αυτοκράτορας την μεταβίβασε στη Νέα Μονή της Χίου.

<sup>689</sup> M.M. IV., 404-405: οι Μεθόδιος ιερομόναχος καί οικονόμος τῆς σεβασμίας μονῆς τοῦ ἁγίου μεγαλομάρτυρος Γεωργίου τῶν Καναλίων καί Βαυλαάμιε ρομόναχος ὁ ἐκκλησιάρχης τῆς αὐτῆς μονῆς, ἔτι δέ καί ἡμεῖς οἱ λοιποὶ μοναχοὶ τῆς τοιαύτης μονῆς, ὁ τε Θεόδουλος καί ὁ τε Καλλίνικος (...) ἐκούσιως καί ἀβιάστως (...), στους κύρ Νικόλαον Ἄγγελον τόν Μαλιασηνόν (...) καί κυρᾶν Ἄνναν τήν Μαλιασηνήν (...) πρὸς τό ἅπαν μέρος καί πλήρωμα τῆς σεβασμίας πατριαρχικῆς γυναικειᾶς μονῆς τοῦ τίμιου πανεδόξου Προδρόμου τῆς Νέας Πέτρας (...) ἠθελήσαμεν ἐκποιήσασθαι (...) ἀμπέλιον ἐν τῇ περιοχῇ τοῦ Βελεστίνου, επειδή το αμπέλι ήταν ἀτημέλητον, τό δέ διά τήν τοῦ καιροῦ κοσμικήν ἀνωμαλίαν. BARIŠIĆ, Diplomatarion 99, αρ. 31.

έπεισαν και αγόρασαν το αμπέλι για δεκαπέντε υπέρπυρα.<sup>690</sup> Βέβαια, και σε αυτήν την περίπτωση το αντίτιμο της αγοράς ήταν μικρότερο από την αξία του αμπελιού.<sup>691</sup> Το προαναφερθέν έγγραφο συνέταξε ο Κωνσταντίνος Ραγκαβέ<sup>692</sup> και αντλούμε από αυτό σημαντικά στοιχεία για τη συγκεκριμένη αγοραπωλησία. Καταλήγοντας, η συγκεκριμένη άμπελος επικυρώθηκε ως ιδιοκτησία της μονής του Προδρόμου στο υπόμνημα του πατριάρχη Ιωσήφ Α' τον Ιούλιο του 1272,<sup>693</sup> στο χρυσόβουλλο του Μιχαήλ Η' Παλαιολόγου τον Σεπτέμβριο του 1274<sup>694</sup> και στο υπόμνημα του πατριάρχη Ιωσήφ Α' τον Οκτώβριο του 1274.<sup>695</sup>

Το αμπέλι του Κωνσταντίνου Κατζιδώνη στην περιοχή του Βελεστίνου.<sup>696</sup> Στο πρατήριο έγγραφο του Μαΐου του 1272 αναφέρεται η αβίαστη πώληση του αμπελιού,<sup>697</sup> εξαιτίας των άσχημων συνθηκών που επικρατούσαν στην περιοχή.<sup>698</sup> Βέβαια και σε αυτή την περίπτωση η αξία ήταν μεγαλύτερη και τό υπόλοιπο χαριζόταν στην μονή.<sup>699</sup> Επιπροσθέτως, το έγγραφο αυτό συντάχθηκε από τον

---

<sup>690</sup> M.M. IV., 406. BARIŚIC, *Diplomatarion* 99, αρ. 31.

<sup>691</sup> M.M. IV., 406: τό δε υπερπλέον τούτων αποχαριζόμεθα τη μονη του Προδρόμου της Νέας Πέτρας. BARIŚIC, *Diplomatarion* 99, αρ. 31.

<sup>692</sup> M.M. IV., 407. BARIŚIC, *Diplomatarion* 99, αρ. 31.

<sup>693</sup> M.M. IV., 365: τό εξ αγορασίας αμπέλιον από του αγίου Γεωργίου των Καναλιών. BARIŚIC, *Diplomatarion* 98, αρ. 12. DÖLGER, *Regesten*, τ., 3, 1988, 1989.

<sup>694</sup> M.M. IV., 333-336. BARIŚIC, *Diplomatarion* 96-97, αρ. 2. DÖLGER, *Regesten*, τ., 3, 2011, 2012.

<sup>695</sup> M.M. IV., 371-376. BARIŚIC, *Diplomatarion* 98, αρ. 15.

<sup>696</sup> ΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΣ, *Μοναί* 225-226, 233.

<sup>697</sup> PLP 2469. M.M. IV., 407-409: Κωνσταντίνος ό Κατζιδώνης και ή Ξένη ή σύμβιος τούτου (...) έκούσιως και άβιάστως (...), στους κύρ Νικόλαον Κομνηνόν τόν Μαλιασηνόν (...) και κυρᾶν Άνναν Κομνηνήν τήν Μαλιασηνήν (...) έκποιήσασθαι (...) το αμπέλιον έν τη περιοχῆ του Βελεστίνου, πλησίον ένθεν κάκειθεν των δικαίων έτέρων της δηλωθείσης μονής του Προδρόμου και ανταμήφθηκε με ᾶ δή του χρυσίου νομίματα υπέρπυρα όκτώ και από των χειρών του ανθρώπου ύμων του Βασιλικού κυρού Μιχαήλ. BARIŚIC, *Diplomatarion* 99, αρ. 32.

<sup>698</sup> M.M. IV., 408: επειδή από των καθημερινών εφόδων των έπερχομένων τη χώρα ήμων τη Βελεστίνου εις παντελή άποριάν κατηντήσαμεν γυμνιτεύοντες ως και αυτης σχεδόν της αναγκαίας τροφής ύστερεΐσθαι (...) και διά του τιμήματος τούτο έξωνήσασθαι βοϋν άροτήρα και εργάζεσθαι την βότεϊραν γήν. BARIŚIC, *Diplomatarion* 99, αρ. 32.

<sup>699</sup> M.M. IV., 408: δ' υπέπλεον τούτων αποχαριζόμεθα τη δηλωθείση μονη. BARIŚIC, *Diplomatarion* 99, αρ. 32.

επίσκοπο Δημητριάδος και Αλμυρού Μιχαήλ Πανάρετο.<sup>700</sup> Τέλος, το αμπέλι επικυρώθηκε ως ιδιοκτησία της μονής του Προδρόμου στο υπόμνημα του πατριάρχη Ιωσήφ Α' τον Ιούλιο του 1272,<sup>701</sup> στο χρυσόβουλλο του Μιχαήλ Η' Παλαιολόγου τον Σεπτέμβριο του 1274<sup>702</sup> και στο υπόμνημα του πατριάρχη Ιωσήφ Α' τον Οκτώβριο του 1274.<sup>703</sup>

Το αμπέλι του Ιωάννη Κατζιδώνη στην περιοχή του Βελεστίου.<sup>704</sup> Το πρατήριο έγγραφο του Ιωάννη Κατζιδώνη είναι δυστυχώς αχρονολόγητο, αλλά λαμβάνοντας υπόψιν το χρονολογημένο πρατήριο έγγραφο του αδερφού του, Κωνσταντίνου, εικάζουμε πως και αυτή η πώληση έλαβε χώρα το 1272. Όπως στις παραπάνω πωλήσεις έτσι και σε αυτή το αμπέλι πουλήθηκε, οικειοθελώς, στους Μελισσηνούς υπέρ της μονής του Προδρόμου,<sup>705</sup> εξαιτίας των ανωμαλιών.<sup>706</sup> Βέβαια και σε αυτή την περίπτωση των αντίτιμο της πώλησης ήταν μικρότερο σε σχέση με την πραγματική της αξία, ενώ το υπόλοιπο δωριζόταν στην μονή.<sup>707</sup> Η πώληση επικυρώθηκε ως ιδιοκτησία της μονής του Προδρόμου στο υπόμνημα του πατριάρχη Ιωσήφ Α' τον Ιούλιο του 1272,<sup>708</sup> στο χρυσόβουλλο του Μιχαήλ Η'

---

<sup>700</sup> M.M. IV., 409. BARIŠIĆ, *Diplomatarion* 99, αρ. 32.

<sup>701</sup> M.M. IV., 365: τό ἐξ ἀγορασίας ἐτέρα ὀλοκοτιναρέα ἐν τῇ αὐτῇ τοποθεσίᾳ τοῦ ἀυταδέλφου αὐτοῦ Κωνσταντίνου τοῦ Κατζιδώνη. BARIŠIĆ, *Diplomatarion* 98, αρ. 12. DÖLGER, *Regesten*, τ., 3, 21988, 1989.

<sup>702</sup> M.M. IV., 333-336. BARIŠIĆ, *Diplomatarion* 96-97, αρ. 2. DÖLGER, *Regesten*, τ., 3, 2011, 2012.

<sup>703</sup> M.M. IV., 371-376. BARIŠIĆ, *Diplomatarion* 98, αρ. 15.

<sup>704</sup> ΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΣ, *Μοναί I* 225-226, 233.

<sup>705</sup> M.M. IV., 410: ο Ἰωάννης ὁ Κατζιδώνης καί Εἰρήνη ἡ τούτου σύζυγος ἀμφότεροι κοινή βουλή (...), ἐκούσιως καί ἀβιάστως (...), στους κῦρ Νικόλαον τόν Μαλιασηνόν (...) καί κυρᾶν Ἄνναν τήν Μαλιασηνήν, καί δι' ὑμῶν πρὸς τὴν παρ' αὐτῆς ἀνεγερθησομένην σεβασίαν πατριαρχικὴν μονήν (...) Προδρόμου τῆς Νέας Πέτρας (...) ἐξωνήσασθαι ἀμπελώνας ἐν τῇ περιοχῇ τοῦ Βελεστίου. BARIŠIĆ, *Diplomatarion* 99, αρ. 32a.

<sup>706</sup> M.M. IV., 410-411: ἐπειδὴ καί ἡμεῖς κατὰ τόν βίον στεναχωρούμενοι ἐκ τῆς τό πᾶν συνεχούσης καιρικῆς τῶν πραγμάτων ἀνωμαλίας καί πολυχρονίου σιτοδείας. BARIŠIĆ, *Diplomatarion* 99, αρ. 32a.

<sup>707</sup> M.M. IV., 411: ὑπέρπυρα ἑπτὰ παρὰ τρίτον, ἐνὼ τό δ' ὑπέρπλεον τούτων ἀποχαριζόμεθα τῇ, ὡς εἶρηται, εὐαγεστάτῃ μονῇ τοῦ Προδρόμου. BARIŠIĆ, *Diplomatarion* 99, αρ. 32a.

<sup>708</sup> M.M. IV., 365: τό ἐξ ἀγορασίας περιελθόν αὐτῷ ἀμπέλιον ἀπό τοῦ Κατζιδώνη Ἰωάννου τό ποσοῦμενον εἰς ὀλοκοτιναρέαν ἀλμυριωτικὴν μίαν παρὰ τρίτον ἐν τῇ τοποθεσίᾳ τοῦ Βελεστίου. BARIŠIĆ, *Diplomatarion* 98, αρ. 12. DÖLGER, *Regesten*, τ., 3, 1988, 1989.

Παλαιολόγου τον Σεπτέμβριο του 1274<sup>709</sup> και στο υπόμνημα του πατριάρχη Ιωσήφ Α' τον Οκτώβριο του 1274.<sup>710</sup>

Η μονή της Θεοτόκου της Πορταριάς.<sup>711</sup> Η μονή βρισκόταν εγγύς στο μοναστήρι του Ιωάννη Προδρόμου στην Ανω Δρυανούβαινα,<sup>712</sup> ήτοι στη σημερινή Πορταριά.<sup>713</sup> Η μονή χτίστηκε κατά τη διάρκεια της τοπαρχίας του Κωνσταντίνου Μελισσηνού πριν από το 1256, επειδή γνωρίζουμε μέσω του υπομνήματος του πατριάρχη Ιωσήφ Α' τον Δεκέμβριο του 1272, ότι ο Κωνσταντίνος προίκισε τη μονή, ενώ δώρισε στην επισκοπή Δημητριάδος, υπέρ της μονής της Πορταρέας χωράφια και αμπελώνα.<sup>714</sup> Πιθανώς τον Σεπτέμβριο του 1272 η Πορταρέας μονή παραχωρήθηκε από τον επίσκοπο Δημητριάδος Μιχαήλ Πανάρετο στον Νικόλαο Μελισσηνό ως μετόχι της μονής του Προδρόμου<sup>715</sup> με μόνη υποχρέωση της τελευταίας την καταβολή τριών λίτρων κεριού ετησίως.<sup>716</sup> Η παραχώρηση αυτή επικυρώθηκε στο χρυσόβουλλο του αυτοκράτορα Μιχαήλ Η' Παλαιολόγου ίσως το 1272,<sup>717</sup> στο υπόμνημα του πατριάρχη Ιωσήφ Α' τον Ιούλιο του 1272,<sup>718</sup> στο

---

<sup>709</sup> BARIŚIĆ, *Diplomatarion* 96-97, αρ. 2. DÖLGER, *Regesten*, τ., 3, 2011. M.M. IV., 333-336.

<sup>710</sup> M.M. IV., 371-376. BARIŚIĆ, *Diplomatarion* 98, αρ. 15.

<sup>711</sup> ΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΣ, Μοναί I 230.

<sup>712</sup> M.M. IV., 365: τό τῆς Πορταρέας ἐπιλεγόμενον μοναστηρόπουλον ἐπ' ὀνόματι τῆς ὑπεράγνου μου θεομήτορος τιμώμενον, πλησίον καί κατωτέρω τοῦ τοιοῦτο μοναστηρίου τοῦ Προδρόμου. BARIŚIĆ, *Diplomatarion* 98, αρ. 12.

<sup>713</sup> TIB 93, 150, 224. ΚΟΥΛΟΥΡΑΣ, Περιοχή 221-222.

<sup>714</sup> M.M. IV., 367: ἐξ οἰκειῶν ἐξόδων τε καί ἀναλωμάτων, τόν ἐν αὐτῇ πολύπλευθρον ἀμπελῶνα τῶ τότε καί πολλά τῶν οἰκημάτων ἀνεγείραντος ἐν αὐτῇ (...) τόν ἀμπελῶνα δηλαδή τοῦ Ἀμμολοχέως καί τά τῶν ἁγίων Θεοδώρων χωράφια. BARIŚIĆ, *Diplomatarion* 98, αρ. 13. DÖLGER, *Regesten*, τ., 3, 1988. SMYRLIS, *Monastères* 67.

<sup>715</sup> M.M. IV., 414: ὀφείλει δέ κατέχεσθαι ἡ τοιαύτη ὑφ' ἡμᾶς μονή τῆς Πορταραίας ἡ ὑποκειμένη τῇ κάτ' ἐμέ ἁγιοτάτη ἐπισκοπῇ Δημητριάδος παρὰ τῆς σεβασμίας πατριαρχικῆς μονῆ τοῦ Προδρόμου ἀναποσπάστεως εἰς τι διηνεκές ὡς οἰκεῖον ταύτης μετόχιον. BARIŚIĆ, *Diplomatarion* 99, αρ. 34.

<sup>716</sup> M.M. IV., 414: ἐτησίως κηρίου λίτρας τρεῖς. BARIŚIĆ, *Diplomatarion* 99, αρ. 34.

<sup>717</sup> M.M. IV., 341. BARIŚIĆ, *Diplomatarion* 99, αρ. 4-5. DÖLGER, *Regesten*, τ., 3, 1985.

<sup>718</sup> M.M. IV., 365: τό τῆς Πορταρέας ἐπιλεγόμενων μοναστηρόπουλον ἐπ' ὀνόματι τῆς ὑπεράγνου μου θεομήτορος τιμώμενον (...) μετὰ πάσης αὐτοῦ περιοχῆς καί νομῆς καί τῶν ἐν αὐτῶ προσκαθημένων ἀνθρώπων. BARIŚIĆ, *Diplomatarion* 98, αρ. 12. DÖLGER, *Regesten*, τ., 3, 1988.



υπόμνημα του ιδίου τον Δεκέμβριο του 1272,<sup>719</sup> στο χρυσόβουλλο του αυτοκράτορα Μιχαήλ Η' Παλαιολόγου τον Σεπτέμβριο του 1274<sup>720</sup> και τέλος στο υπόμνημα του πατριάρχη Ιωσήφ Α' τον Οκτώβριο 1274.<sup>721</sup>

Ο Άγιος Νικόλαος Παλιροπάτου.<sup>722</sup> Πρόκειται για μετόχι που ανήκε στην επισκοπή της Δημητριάδος και σήμερα απαντά στο χωριό Κατωχώρι.<sup>723</sup> Η πρώτη παραχώρηση του Αγίου Νικολάου στο μοναστήρι του Ιωάννη Προδρόμου πραγματοποιήθηκε ίσως τον Οκτώβριο του 1272<sup>724</sup> από τον επίσκοπο Δημητριάδος Μιχαήλ Πανάρετο. Σύμφωνα με το εκδοτήριο γράμμα του μαζί με τον Άγιο Νικόλαο παραχωρούταν και η περιουσία του,<sup>725</sup> εκτός από πέντε προσκαθήμενους,<sup>726</sup> τους οποίους ο επίσκοπος θα κρατούσε μέχρι τον θάνατό του,<sup>727</sup> ενώ μετέπειτα ανήκαν στην μονή.<sup>728</sup> Βεβαίως, η παραχώρηση είχε αντάλλαγμα προς την επισκοπή της Δημητριάδος τέσσερα λίτρα κεριά ετησίως, ενώ παράλληλα απαγορευόταν η μετατροπή του μοναστηριού σε πατριαρχική μονή.<sup>729</sup> Επιπροσθέτως, η παραχώρηση επικυρώθηκε με δύο χρυσόβουλλα του

---

<sup>719</sup> M.M. IV., 366-369. BARIŚIC, *Diplomatarion* 98, αρ. 13. DÖLGER, *Regesten*, τ., 4, 1989.

<sup>720</sup> M.M. IV., 333: ἤγουν τό εἰς ὄνομα τιμώμενον τῆς ὑπεράγνου μου θεομήτορος καί ἐπικεκλημένον τὴν Πορταρέαν. BARIŚIC, *Diplomatarion* 96-97, αρ. 2. DÖLGER, *Regesten*, τ., 3, 2011.

<sup>721</sup> M.M. IV., 374. BARIŚIC, *Diplomatarion* 98, αρ. 15.

<sup>722</sup> ΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΣ, *Μοναί* I 226-227, 230.

<sup>723</sup> ΚΟΥΛΟΥΡΑΣ, *Περιοχή* 212. SMYRLIS, *Monastères* 67.

<sup>724</sup> ΚΟΥΛΟΥΡΑΣ, *Περιοχή* 212, σημ., 14.

<sup>725</sup> M.M. IV., 416: ἤγουν ἀμπελώνων, χωραφίων, γῆς ὀρεινῆς, πεδινῆς νομαδιαίας καί πάντων τῶν ἀρχῆθεν διαφερόντων αὐτῆ δικαίων. BARISIC, *Diplomatarion* 99, αρ. 35.

<sup>726</sup> M.M. IV., 416: τῶν προσκαθημένων ἐν τῷ τόπῳ τῆς τοιαύτης μονῆς, ἤγουν τοῦ Ξυροτζερβούλη, καί τῶν ἐτέρων τεσσάρων, τοῦ τε Γρηγορίου, τοῦ Νικάεως, τοῦ Μιχαήλ καί τοῦ Ἄμπαρά. BARISIC, *Diplomatarion* 99, αρ. 35.

<sup>727</sup> M.M. IV., 416: μέχρις ἂν καγὼ σὺν θεῷ τοῖς ζῶσιν ὑπάρχω. BARISIC, *Diplomatarion* 99, αρ. 35.

<sup>728</sup> M.M. IV., 416: μετὰ δέ τὴν πρὸς κύριον ἐκδημίαν ὀφείλουσι καί οὗτοι κατέχεσθαι παρὰ τῆς μονῆς. BARISIC, *Diplomatarion* 99, αρ. 35.

<sup>729</sup> M.M. IV., 416: εἰ μόνον ὀφείλει τελεῖν ἐτησίως καί ἀνυστερῆτως ἢ τοῦ Προδρόμου μονή κατὰ τὴν ἑορτὴν τοῦ παναγίου Νικολάου χάριν κανονικοῦ κηρίον λίτρας τέσσερας καί πλέον οὐδέν (...) εἰς πατριαρχικὴν μονήν. BARIŚIC, *Diplomatarion* 99, αρ. 35.

Μιχαήλ Η' Παλαιολόγου και δύο υπομνήματα του πατριάρχη Ιωσήφ Α' κατά τα έτη 1272<sup>730</sup> και 1274 αντιστοίχως.<sup>731</sup>

Η μονή των Αγίων Αποστόλων του Μεγαλογένους.<sup>732</sup> Πρόκειται για μετόχι το οποίο αρχικώς ανήκε στην επισκοπή της Δημητριάδος και βρισκόταν στην περιοχή της Δρουανούβαινος, πιθανώς στο σημερινό χωριό Κατωχώρι, όπου μέχρι πρόσφατα σωζόταν ομώνυμος ναός.<sup>733</sup> Το 1274 ο επίσκοπος Δημητριάδος Μιχαήλ Πανάρετος μεταβίβασε το μετόχι στη μονή του Προδρόμου επειδή είχε παραμεληθεί.<sup>734</sup> Επιπρόσθετα, μαζί με τους Αγίους Αποστόλους παραχωρούταν και η περιουσία τους,<sup>735</sup> ενώ η μονή του Προδρόμου θα όφειλε προς την επισκοπή της Δημητριάδος δέκα λίτρα κεριά,<sup>736</sup> την αναφορά του ονόματος του επισκόπου,<sup>737</sup> ενώ παράλληλα απαγορευόταν ρητώς η μετατροπή και η οικοδόμηση άλλου πατριαρχικού οικήματος.<sup>738</sup>

---

<sup>730</sup> M.M. IV., 340-341, 366-369. BARIŠIĆ, *Diplomatarion* 97, αρ. 4-5, 98, αρ. 13.

<sup>731</sup> M.M. IV., 333-336, 371-376. BARIŠIĆ, *Diplomatarion* 96-97, αρ. 2, 98, αρ. 15. DÖLGER, *Regesten*, τ., 3, 1985, 1988, 2011.

<sup>732</sup> ΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΣ, *Μοναί* I 230-231.

<sup>733</sup> ΚΟΥΛΟΥΡΑΣ, *Περιοχή* 208.

<sup>734</sup> M.M. IV., 417: τό ἐπιλεγόμενον τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων τοῦ Μεγαλογένους πάντη ἐξωκισμένον καί ἠφανισμένον καί ἤξηπορημένον, μήτε εὐκτήριον ναόν ἔχον, μήτε κάθισιν, ἀλλὰ πρό πολλῶν, ὡς εἴρηται, χρόνων καταπεπηκωτός. BARIŠIĆ, *Diplomatarion* 99, αρ. 36.

<sup>735</sup> M.M. IV., 417: ἤγουν ἀμπελώνων, χωραφίων, γῆς ὄρεινῆς, πεδινῆς νομαδιαίας καί τῶν πτωχῶν τῶν διαφερόντων τοῦ Μεγαλογένους μονῆ, δηλονότι τῶν παιδῶν καί προσγενῶν τοῦ Εὐνύστου ἐκείνου. BARIŠIĆ, *Diplomatarion* 99, αρ. 36.

<sup>736</sup> M.M. IV., 417-418: κήριον καθαρόν λίτρας δέκα. BARIŠIĆ, *Diplomatarion* 99, αρ. 36.

<sup>737</sup> M.M. IV., 418: τόν κατά κειρούς ἀρχιερέα Δημητριάδος την προσήκουσαν τοῖ ἀρχιερεῦσιν θαάναφοράν. BARIŠIĆ, *Diplomatarion* 99, αρ. 36.

<sup>738</sup> M.M. IV., 418: καί οὐδέποτα μεταβληθήσεται ὁ τοιοῦτος ναός ὁ ἐπικοπειανός εἰς πατριαρχικόν, οὐδέ ἕτερον εὐκτήριον πατριαρχικόν ἀνεγερθήσεται ἐν τῷ περιόρῳ τῶν δηλοθέντων μονυδρίων. BARIŠIĆ, *Diplomatarion* 99, αρ. 36.

Ο Άγιος Νικόλαος του Ξυλοπά.<sup>739</sup> Πρόκειται για μετόχι που βρισκόταν πάνω από τη σημερινή Πορταριά<sup>740</sup> και υπαγόταν στην επισκοπή της Δημητριάδος.<sup>741</sup> Ο Άγιος Νικόλαος παραχωρήθηκε μαζί με τους Αγίους Αποστόλους στη μονή του Προδρόμου το 1274 από τον επίσκοπο Δημητριάδος Μιχαήλ Πανάρετο<sup>742</sup> μαζί με την περιουσία του.<sup>743</sup> Επιπλέον, η μονή του Προδρόμου θα όφειλε, όπως και στην περίπτωση των Αγίων Αποστόλων, δέκα λίτρα κεριού ετησίως, τη μνημόνευση του επισκόπου στις θρησκευτικές λειτουργίες, τη μη μετατροπή του Αγίου Νικολάου σε πατριαρχικό<sup>744</sup> και επιπροσθέτως την ανασύσταση του μετοχίου.<sup>745</sup>

Μυλοτόπιο στην περιοχή του Βελεστίνου.<sup>746</sup> Παραχωρήθηκε από τον επίσκοπο Δημητριάδος Μιχαήλ Πανάρετο με αχρονολόγητο εκδοτήριο έγγραφό του. Σύμφωνα με τα γραφόμενα του ιδίου, το παραχωρούσε στη μονή της Νέας Πέτρας με σκοπό την ανέγερση μυλικού εργαστηρίου.<sup>747</sup>

Το τοπίον<sup>748</sup> Βραστός στο χωριό Τρινόβω.<sup>749</sup> Στο χρυσόβουλλο του Μιχαήλ Η' Παλαιολόγου τον Σεπτέμβριο του 1274 επικυρώνεται η δικαιοδοσία της μονής επί της περιοχής,<sup>750</sup> ενώ την ίδια επικύρωση εντοπίζουμε και στο υπόμνημα του

---

<sup>739</sup> ΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΣ, Μοναί I 227-228, 231-232.

<sup>740</sup> Είμαστε σε θέση να τοποθετήσουμε το μονύδριο στην περιοχή της Πορταριάς με βάση την αναφορά στο υπόμνημα του πατριάρχη Ιωσήφ Α' τον Αύγουστο το 1273, M.M. IV., 370: ἀπό τῶν ἐποίκων τοῦ ἐπάνω τῆς Δρυανουβαίνης χωρίου τοῦ κάτωθεν τοῦ ἁγίου Νικολάου τοῦ Ξυλοπα.

<sup>741</sup> ΚΟΥΛΟΥΡΑΣ, Περιοχή 211-212.

<sup>742</sup> M.M. IV., 417-418. BARISIC, *Diplomatarion* 99, αρ. 36.

<sup>743</sup> M.M. IV., 417: ἀλλά καί μετά τοῦ μυλοτοπίου τοῦ διαφέροντος τῆ μονῆ, ὡς εἴρηται τοῦ ἁγίου Νικολάου καί τῶν παντοίων ὀπωροφόρων δένδρων αὐτῶν τῶν ἐντός καί ἐκτός. BARISIC, *Diplomatarion* 99, αρ. 36.

<sup>744</sup> M.M. IV., 417-418. BARISIC, *Diplomatarion* 99, αρ. 36.

<sup>745</sup> M.M. IV., 418: ὀφεῖλει ἀξιουῆσθαι ἐπιμελείας καί ἀνακτήσεως μετά καί τῶν κελλίων. BARISIC, *Diplomatarion* 99, αρ. 36.

<sup>746</sup> ΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΣ, Μοναί I 232.

<sup>747</sup> M.M. IV., 422-423: ἀνεγείρη μυλικόν ἐργαστήριον. BARISIC, *Diplomatarion* 100, αρ. 39.

<sup>748</sup> ΔΗΜΗΤΡΑΚΟΣ, τ., ΙΔ', 7238.

<sup>749</sup> ΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΣ, Μοναί I 228-229, 233. ΚΟΥΛΟΥΡΑΣ, Περιοχή 281.

<sup>750</sup> M.M. IV., 334: τήν ἐκ προσενέξεως περιελθοῦσα τῆ τοιαύτη μονῆ ἀρόσιμον γῆν τῶν Βραστῶν. DÖLGER, *Regesten*, τ., 3, 2011, 2012. SMYRLIS, *Monastères* 67.

πατριάρχη Ιωσήφ Α' τον Οκτώβριο του 1274.<sup>751</sup> Ωστόσο, λίγα χρόνια μετά ο πρωτονοβελλίσημος<sup>752</sup> Μαρμαράς,<sup>753</sup> ο οποίος κατείχε ως πρόνοια το χωριό Τρίνοβο (αποτέλεσε έναν τους νέους γαιοκτήμονες, οι οποίοι ενισχύθηκαν τον 13<sup>ο</sup> αιώνα),<sup>754</sup> προσπάθησε να ενσωματώσει στις κτήσεις του την ιδιοκτησία της μονής του Προδρόμου. Όπως είναι αναμενόμενο, οι μοναχοί αντέδρασαν με αποτέλεσμα τον Ιούλιο του 1277 να εκδοθεί το αποκαταστατικό γράμμα κρίσεως του πιγκέρνη Μανουήλ Κομνηνού Ραούλ,<sup>755</sup> σύμφωνα με το οποίο η τοποθεσία των Βραστών ανήκε στη μονή του Προδρόμου. Μάλιστα, το δικαστήριο αποφάνθηκε ότι ο Μαρμαράς έπρεπε να επιστρέψει στη μονή τον φόρο της δεκάτης, που μέχρι τότε εισέπραττε παρανόμως.<sup>756</sup> Αν και έχουν γίνει κάποιες προσπάθειες να ταυτιστούν οι περιοχές, τα αποτελέσματά τους δεν ήταν σαφή. Κατά πάσα πιθανότητα οι περιοχές βρίσκονταν κοντά στον Παγασητικό κόλπο, αν αναλογιστούμε τις ταυτισμένες τοποθεσίες των υπολοίπων ιδιοκτησιών. Στον αντίποδα, το γεγονός ότι ο Μαρμαράς καταχράστηκε την ιδιοκτησία της μονής με τέτοια ευκολία μάς γεννά το ερώτημα μήπως οι περιοχές αυτές βρίσκονταν εκτός πολιτικής επιρροής των Μελισσηνών και συνεπώς εκτός Παγασητικού κόλπου.<sup>757</sup>

Ο ναός της Παναγίας Θεοτόκου του Κουκουρά. Εντοπιζόταν πλησίον της λίμνης Κάρλα και απαντά στο σημερινό χωριό Αμυγδαλή.<sup>758</sup> Τον συναντάμε για πρώτη φορά στο εκδοτήριο έγγραφο του επισκόπου Δημητριάδος Μιχαήλ Πανάρετου τον Δεκέμβριο του 1279.<sup>759</sup> Μέσω αυτού του εγγράφου ο επίσκοπος απήλλαξε τον πατέρα Βασίλειο<sup>760</sup> από τα καθήκοντά του, καθώς παραβίασε τους

---

<sup>751</sup> M.M. IV., 374: ἤγουν ἡ ἀρόσιμος γῆ τῶν Βραστῶν. BARIŚIC, *Diplomatarion* 98, αρ. 15.

<sup>752</sup> KYRITSES, *Aristocracy* 31.

<sup>753</sup> PLP 17098.

<sup>754</sup> ΤΕΡΕΖΑΚΗΣ, *Κοινωνία* 55-56. KYRITSES, *Aristocracy* 134-135.

<sup>755</sup> PLP 24132. M.M. IV., 419-420. BARIŚIC, *Diplomatarion* 100, αρ. 37.

<sup>756</sup> M.M. IV., 419: ὡς καὶ τὴν ἀνήκουσαν ἡμῖν μορτὴν οὗτος ἀφείλετο. BARIŚIC, *Diplomatarion* 100, αρ. 37.

<sup>757</sup> ΚΟΥΛΟΥΡΑΣ, *Περιοχή* 244, 281.

<sup>758</sup> TIB 196. ΚΟΥΛΟΥΡΑΣ, *Περιοχή* 216-217.

<sup>759</sup> M.M. IV., 424-426. BARIŚIC, *Diplomatarion* 100, αρ. 41.

<sup>760</sup> PLP 2421.

ιερούς κανόνες,<sup>761</sup> και παραχώρησε τον ναό μαζί με την περιουσία του στον Νικόλαο Μελισσηνό υπέρ της μονής της Πέτρας.<sup>762</sup> Από την άλλη πλευρά, ο Νικόλαος ήταν υποχρεωμένος να προβεί στην καταβολή δυο λίτρων κεριά, στην μνημόνευση του επισκόπου και στην φροντίδα του δωριζόμενου ναού.<sup>763</sup>

### 3.5. Η μονή της Νέας Πέτρας από την εμφάνιση των Οθωμανών το 1386 έως την τελική επικράτησή τους το 1470

Το τελευταίο από τα εξεταζόμενα έγγραφα που αναφέρεται στο μοναστήρι της Νέας πέτρας χρονολογείται πιθανώς το 1280. Πρόκειται για το εκδοτήριο γράμμα του επιτρόπου Δημητριάδος Μιχαήλ Πανάρετου περί του Ησυχαστηρίου υπέρ της μονής της Νέας Πέτρας.<sup>764</sup> Όπως και στην περίπτωση του μοναστηριού της Μακρινίτσας, έτσι και εδώ οι πληροφορίες μας για τη μετέπειτα πορεία της μονής είναι μηδαμινές.<sup>765</sup> Δυστυχώς, η μόνη πληροφορία που έχουμε είναι ότι το μοναστήρι με το πέραςμα των ετών δεν κατάφερε να διατηρηθεί εξ ολοκλήρου και ότι η ανακαίνισή του έλαβε χώρα στα 1865 από τον μοναχό Παΐσιο με υπολείμματα του βυζαντινού ναού να εντοιχίζονται στον νέο.<sup>766</sup>

### 3.6. Οι οικονομικές δραστηριότητες των μοναστηριών των Μελισσηνών

Σχετικά με τα μοναστήρια των Μελισσηνών, όπως διαπιστώσαμε άνωθεν, μπορούμε να αναφέρουμε με βεβαιότητα ότι πρόκειται για ισχυρά οικονομικά κέντρα εξαιτίας της μεγάλης κτηματικής και όχι μόνο περιουσίας τους. Το ερώτημα που ευλόγως μπορεί να τεθεί είναι το ποια ήταν τα προϊόντα που

---

<sup>761</sup> M.M. IV., 425. BARIŚIC, *Diplomatarion* 100, αρ. 41.

<sup>762</sup> M.M. IV., 424-425: τά παντοῖα ὀπωροφόρα δένδρα, τό ἀμπελίτζιον, τήν χωραφιαίαν γῆν στον Νικόλαο Μαλιασηνό υπέρ της μονής της Πέτρας. BARIŚIC, *Diplomatarion* 100, αρ. 41.

<sup>763</sup> M.M. IV., 425-426: ἀνάκτισιν καί περιποιήσιν ἐν τοῖς κελλίοις αὐτοῦ, (...) τήν συνήθη τοῖς ἀρχιερεῦσιν ἀναφοράν (...) κηρίον λίτρας δύο. BARIŚIC, *Diplomatarion* 100, αρ. 41.

<sup>764</sup> M.M. IV., 422-423. BARIŚIC, *Diplomatarion* 100, αρ. 39.

<sup>765</sup> MAGDALINO, *History* 100.

<sup>766</sup> ΠΑΠΑΘΑΝΑΣΙΟΥ, Μελισσηνοί 41. ΚΟΥΛΟΥΡΑΣ, Περιοχή 220. Για τα σωζόμενα μνημεία της μονής ΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΣ, Μοναί II 235-241. SMYRLIS, *Monastères* 67.

παράγονταν και διακινούνταν από αυτά τα δύο μοναστήρια. Για ακόμη μια φορά τα λεγόμενα «έγγραφα της Μακρινίτσας» μάς γεμίζουν πληροφορίες.

### 3.6. α. Γεωργία-σιτηρά

Η γεωργία αποτέλεσε τον βασικότερο οικονομικό άξονα όχι μόνο της Θεσσαλίας αλλά και ολόκληρης της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας. Το κύριο προϊόν αποτέλεσαν τα σιτηρά. Η καλλιέργεια του σιταριού κυριαρχούσε στη συνολική γεωργική παραγωγή όχι μόνο των δυο εξεταζόμενων μοναστηριών, αλλά ολόκληρου του θεσσαλικού κάμπου.<sup>767</sup> Για το άλεσμα του σιταριού χρησιμοποιούνταν οι μύλοι. Παρατηρώντας προσεκτικά τα έγγραφα της Μακρινίτσας θα διαπιστώσουμε την αναφορά σε δύο τύπους μύλων: σε μυλικά εργαστήρια και υδρομυλώνες.<sup>768</sup> Σε γενικές γραμμές η πρώτη κατηγορία χρησιμοποιούσε ως κινητήρια δύναμη τα ζώα και βρισκόταν σε πεδινές περιοχές, ενώ η δεύτερη το νερό και δέσποζε σε ορεινές περιοχές.<sup>769</sup>

Σχετικά με το μοναστήρι της Μακρινίτσας, φαίνεται πως εκμεταλλευόταν μυλικά και υδρομυλικά εργαστήρια στην ευρύτερη περιοχή των κτήσεών του.<sup>770</sup> Με βάση τα «έγγραφα της Μακρινίτσας» μπορούμε να συμπεράνουμε ότι η μονή εκμεταλλευόταν μυλικά εργαστήρια στη χώρα της Δημητριάδος, πλησίον του Ναραιίδα<sup>771</sup> και μυλοστάσια της μονής του Χριστού του Λατόμου στη Θεσσαλονίκη.<sup>772</sup> Επιπλέον, το μοναστήρι της Μακρινίτσας είχε υπό την κατοχή του και υδρομυλώνες. Τέτοιοι εντοπίζονται στο μετόχι του Κυρού Ιλαρίωνος στον

---

<sup>767</sup> ΤΕΡΕΖΑΚΗΣ, Κοινωνία, 395-396. ΛΑΪΟΥ, Αγροτική 513.

<sup>768</sup> Χ. ΜΠΟΥΡΑΣ, Απόψεις των Βυζαντινών Πόλεων από τον 8<sup>ο</sup> έως τον 15<sup>ο</sup> Αιώνα, στο *Οικονομική Ιστορία του Βυζαντίου. Από τον 7<sup>ο</sup> έως τον 15<sup>ο</sup> Αιώνα*, τ., Β'. Αθήνα 2006, 219-220.

<sup>769</sup> ΛΑΪΟΥ, Αγροτική 550, 560. ΚΟΥΛΟΥΡΑΣ, Περιοχή 132. Α. BRYER, Τα Μέσα της Αγροτικής Παραγωγής: Μυϊκή Δύναμη και Εργαλεία, στο *Οικονομική Ιστορία του Βυζαντίου. Από τον 7<sup>ο</sup> έως τον 15<sup>ο</sup> Αιώνα*, τ., Α'. Αθήνα 2006, 199-202.

<sup>770</sup> ΤΕΡΕΖΑΚΗΣ, Κοινωνία 396.

<sup>771</sup> M.M. IV., 351, 331, 358.

<sup>772</sup> M.M. IV., 338.

Αλμυρό,<sup>773</sup> στο πατριαρχικό μετόχι του Άγιου Ονούφριου,<sup>774</sup> στο μοναστήρι Παναγιά στη Χάρμαινα, στους πρόποδες του Κισσάβου,<sup>775</sup> και γύρω από την ίδια τη μονή.<sup>776</sup>

Την ίδια εικόνα αντικρίζουμε και στο μοναστήρι της Νέας Πέτρας. Σύμφωνα με τα έγγραφα μας, μύλοι που ανήκαν στη μονή βρισκόνταν στην Άνω και Κάτω Δρυανούβαινα (στο Ησυχαστήριο, στις μονές των Αγίων Αποστόλων του Μεγαλογένους και του Αγίου Νικολάου του Ξυλοπά),<sup>777</sup> στο Βελεστίνο,<sup>778</sup> ενώ παράλληλα η μονή κατείχε και τα μυλοστάσια της μονής του Χριστού του Λατόμου στη Θεσσαλονίκη.<sup>779</sup> Επιπλέον, υδρομυλώνες εντοπίζουμε στη στάση του Αρχοντίτζη στο Βελεστίνο.<sup>780</sup>

### 3.6. β. Αμπελουργία

Το δεύτερο σημαντικό αγροτικό προϊόν αποτελούσαν τα σταφύλια, τα οποία καταλάμβαναν ένα σημαντικό τμήμα της αγροτικής παραγωγής.<sup>781</sup> Όσον αφορά τη μονή της Μακρινίτσας, είχε στην κυριότητά της έναν μεγάλο αριθμό αμπελώνων. Αμπελώνες υπήρχαν γύρω από τη μονή,<sup>782</sup> στη χώρα της Δρυανούβαινος και της Δημητριάδος,<sup>783</sup> στην περιοχή του Αλμυρού<sup>784</sup> και συγκεκριμένα στο χωριό Κρύπους,<sup>785</sup> στο μετόχι του Κυρού Ιλαρίωνος,<sup>786</sup> στον τόπο

---

<sup>773</sup> M.M. IV., 347, 359.

<sup>774</sup> M.M. IV., 351.

<sup>775</sup> M.M. IV., 428.

<sup>776</sup> M.M. IV., 351.

<sup>777</sup> M.M. IV., 370, 333, 374, 412-414, 417.

<sup>778</sup> M.M. IV., 423-424.

<sup>779</sup> M.M. IV., 338.

<sup>780</sup> M.M. IV., 365, 398.

<sup>781</sup> ΤΕΡΕΖΑΚΗΣ, Κοινωνία 396-397. ΛΑΪΟΥ, Αγροτική 513, 561-566. ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΔΗΣ, Ρόλος 221.

<sup>782</sup> M.M. IV., 351.

<sup>783</sup> M.M. IV., 351, 331, 358.

<sup>784</sup> M.M. IV., 351, 331, 359.

<sup>785</sup> M.M. IV., 331, 358.

<sup>786</sup> M.M. IV., 347, 388, 331, 359.

Μοριβόρι,<sup>787</sup> στην περιοχή της Μαγούλας<sup>788</sup> και στο μοναστήρι Παναγιά στη Χάρμαινα, στους πρόποδες του Κισσάβου.<sup>789</sup>

Η ίδια εικόνα παρατηρείται και στο μοναστήρι της Νέας Πέτρας. Η μονή της Νέας Πέτρας εκμεταλλευόταν αμπέλια στην ευρύτερη περιοχή του Βελεστίνου.<sup>790</sup> Πιο συγκεκριμένα τής ανήκαν το αμπέλι της στάσεως του Μιχαήλ Αρχοντίτση,<sup>791</sup> το αμπέλι του Μιχαήλ Μαρτίνου,<sup>792</sup> το αμπέλι του Νικολάου Βάρδα,<sup>793</sup> τα αμπέλια στη γονική στάση της Ζωής Μελαχροινής<sup>794</sup> μαζί με καρούτια και βάγνα,<sup>795</sup> δηλαδή πατητήρια και βαρέλια,<sup>796</sup> τα αμπέλια των αδερφών Ιωάννη<sup>797</sup> και Κωνσταντίνου Κατζιδώνη<sup>798</sup> και το αμπέλι του Αγίου Γεωργίου Καναλίων.<sup>799</sup> Επιπλέον, κατείχε αμπέλια στην περιοχή της Πάνω και Κάτω Δρυανούβαινος<sup>800</sup> και συγκεκριμένα στο Ηουχαστήριο στην Κάτω Δρυανούβαινα,<sup>801</sup> στο μετόχι του Αγίου Νικολάου Παλιροπάτου στην Κάτω Δρυανούβαινα,<sup>802</sup> το αμπέλι της Πορταρέας Μονής στην Άνω Δρυανούβαινα,<sup>803</sup> το αμπέλι στο μετόχι των Αγίων Αποστόλων του Μεγαλογένους στην Κάτω Δρυανούβαινα,<sup>804</sup> το αμπέλι του Αμμολοχέως,<sup>805</sup> το

---

<sup>787</sup> M.M. IV., 388, 331, 359.

<sup>788</sup> M.M. IV., 388.

<sup>789</sup> M.M. IV., 427-428.

<sup>790</sup> M.M. IV., 333, 374.

<sup>791</sup> M.M. IV., 398.

<sup>792</sup> M.M. IV., 400, 364.

<sup>793</sup> M.M. IV., 403, 364.

<sup>794</sup> M.M. IV., 395, 365.

<sup>795</sup> M.M. IV., 395.

<sup>796</sup> ΚΟΥΛΟΥΡΑΣ, Περιοχή 136.

<sup>797</sup> M.M. IV., 411, 365.

<sup>798</sup> M.M. IV., 408, 365.

<sup>799</sup> M.M. IV., 405, 365.

<sup>800</sup> M.M. IV., 333, 374, 414.

<sup>801</sup> M.M. IV., 370, 331, 374, 422.

<sup>802</sup> M.M. IV., 341, 368, 416.

<sup>803</sup> M.M. IV., 365, 414-415.

<sup>804</sup> M.M. IV., 417.

<sup>805</sup> M.M. IV., 367, 415.



αμπέλι στη Θεοτόκο του Κουκουρά<sup>806</sup> και αμπέλια στη μονή του Σωτήρος Χριστού του Λατόμου στη Θεσσαλονίκη.<sup>807</sup>

Τέλος, θα ήταν παράλειψη να μην αναφερθούν κάποια επιπλέον στοιχεία σχετικά με τις αγροτικές καλλιέργειες των μοναστηριών του Παγασητικού κόλπου. Καθώς πολλοί χωρικοί δεν κατείχαν ένα επαρκές κομμάτι γης για την επιβίωσή τους, αναγκάζονταν να απασχολούνται και με άλλες δραστηριότητες, δηλαδή με την καλλιέργεια κηπευτικών προϊόντων.<sup>808</sup> Έτσι λοιπόν, παρατηρώντας τα «έγγραφα της Μακρινίτσας» ανιχνεύουμε κηποπεριβόλια στον Κυρ Ιλαρίωνα,<sup>809</sup> κήπους γύρω από τη μονή της Μακρινίτσας<sup>810</sup> και αμπελοκηποπεριβόλια στο μοναστήρι της Παναγιάς στη Χάρμαινα.<sup>811</sup> Σχετικά με το μοναστήρι της Νέας Πέτρας, εντοπίζουμε περιβόλια στον τόπο της Δρυανούβαινος<sup>812</sup> και στη στάση της Ζωής Μελαχροινής.<sup>813</sup> Επιπροσθέτως, οι πηγές μας μαρτυρούν την ύπαρξη οπωροφόρων δένδρων στην ευρύτερη περιοχή.<sup>814</sup> Οπωροφόρα δένδρα δέσποζαν λοιπόν στο θέμα της Δρυανούβαινος και συγκεκριμένα στη στάση του Αρχοντίτζη,<sup>815</sup> στο ναό της Θεοτόκου του Κουκουρά,<sup>816</sup> στους Αγίους Αποστόλους του Μεγαλογένους και του Αγίου Νικολάου του Ξυλοπά<sup>817</sup> και τέλος στο Ησυχαστήριο.<sup>818</sup> Τα στοιχεία σχετικά με το είδος των δένδρων είναι ελλιπέστατα. Η μόνη σχετική πληροφορία που έχουμε αφορά τη σκαμνιά στο κτήμα της Ζωής.<sup>819</sup>

---

<sup>806</sup> M.M. IV., 424.

<sup>807</sup> M.M. IV., 338.

<sup>808</sup> ΤΕΡΕΖΑΚΗΣ, Κοινωνία 397. ΛΑΪΟΥ, Αγροτική 506, 543-544, 548, 558-559, 579. ΟΙΚΟΝΟΜΙΔΗΣ, Ρόλος 221.

<sup>809</sup> M.M. IV., 347.

<sup>810</sup> M.M. IV., 351.

<sup>811</sup> M.M. IV., 428.

<sup>812</sup> M.M. IV., 333.

<sup>813</sup> M.M. IV., 395, 365.

<sup>814</sup> ΤΕΡΕΖΑΚΗΣ, Κοινωνία 386, 397. ΛΑΪΟΥ, Αγροτική 551, 558. ΤΟΥΒΕΡΤ, Βυζάντιο 579.

<sup>815</sup> M.M. IV., 398.

<sup>816</sup> M.M. IV., 424.

<sup>817</sup> M.M. IV., 417.

<sup>818</sup> M.M. IV., 422.

<sup>819</sup> M.M. IV., 395, 365.

### 3.6. γ. Αλιεία

Συνάμα με τη γεωργική παραγωγή σημαντικότερο ρόλο διαδραμάτιζε και η αλιεία, αφού συμπλήρωνε τη διατροφή των κατοίκων και ταυτόχρονα τους προσέφερε ένα επιπλέον εισόδημα.<sup>820</sup> Από αυτόν τον γενικό κανόνα δεν εξαιρούνταν τα εξεταζόμενα μοναστήρια. Άλλωστε μη λησμονούμε ότι το ψάρι αποτέλεσε και αποτελεί ένα από τα βασικότερα καταναλωτικά αγαθά των μοναχών.<sup>821</sup>

Σύμφωνα με τα έγγραφα μας, η μονή της Μακρινίτσας είχε τέτοιου είδους δικαιώματα από το 1266 μέσω του αργυροβούλλου του δεσπότη Νικηφόρου Α' Κομνηνού Δούκα Αγγέλου. Βάσει αυτού, παραχωρούνταν στη μονή έξι μονόξυλα<sup>822</sup> με τους αλιείς τους στη λίμνη Κάρλα,<sup>823</sup> ενώ ένα χρόνο μετά, το 1267, ο Ιωάννης Κομνηνός Παλαιολόγος επικύρωσε σε αυτήν δύο βάρκες μαζί με τους αλιείς τους στη λίμνη Κάρλα κοντά στο μετόχι του Αγίου Στεφάνου.<sup>824</sup> Παράλληλα, έγγραφα του έτους 1272, δηλαδή το χρυσόβουλλο του Μιχαήλ Η' Παλαιολόγου και το υπόμνημα του πατριάρχη Ιωσήφ Α', μας πληροφορούν για τα δικαιώματα της μονής σε δυο μονόξυλα μετά των αλιέων τους στο χωριό Κρύπους.<sup>825</sup> Κρίνεται απαραίτητο να επισημάνουμε ότι οι αναφορές για την απαλλαγή από τον φόρο «συνδοσίας πλωϊμων» ενισχύουν την εικόνα μιας αναπτυγμένης αλιείας.<sup>826</sup> Ασφαλώς, αυτά τα προνόμια επικυρώθηκαν πολλές φορές στον ρου του χρόνου.<sup>827</sup> Τελειώνοντας με την αλιευτική πρακτική οφείλουμε να αναφερθούμε και στις αλυκές,<sup>828</sup> δηλαδή στις περιοχές πλούσιες σε αλάτι, το

---

<sup>820</sup> ΚΟΥΛΟΥΡΑΣ, Περιοχή 137. ΛΑΪΟΥ, Αγροτική 506, 514, 548, 551. SMYRLIS, Monastères 107, 112-116. 55.

<sup>821</sup> ΚΟΥΛΟΥΡΑΣ, Περιοχή 138.

<sup>822</sup> SMYRLIS, Monastères 106.

<sup>823</sup> M.M. IV., 351: καί τά ἐν τῷ Βάλτῳ τῆς Χρεποῦς μονόξυλα ἕξ μετὰ τῷ ἀλιέων αὐτῶν.

<sup>824</sup> M.M. IV., 344: σανδάλια δύο μετὰ τῶν ἀλιέων αὐτῶν.

<sup>825</sup> M.M. IV., 331, 358.

<sup>826</sup> M.M. IV., 343. ΟΙΚΟΝΟΜΙΔΗΣ, Ρόλος 224-225. Γ. ΜΑΚΡΗΣ, Πλοία, στο *Οικονομική Ιστορία του Βυζαντίου. Από τον 7<sup>ο</sup> έως τον 15<sup>ο</sup> Αιώνα, τ., Α'*. Αθήνα 2006, 175.

<sup>827</sup> M.M. IV., 331, 358.

<sup>828</sup> ΛΑΪΟΥ, Αγροτική 514, 557.

οποίο ήταν απαραίτητο προϊόν στο πάστωμα των ψαριών. Η μόνη σχετική πληροφορία που έχουμε αφορά το μοναστήρι της Μακρινίτσας και πρόκειται για τις αλυκές (Αλυκές) του Βόλου.<sup>829</sup> Με γνώμονα τα έγγραφα μας διαπιστώνουμε πως η μονή από το 1266 απολάμβανε πλήρη δικαιώματα επάνω στις αλυκές,<sup>830</sup> αν και το 1359 έχασε το δικαίωμα της πλήρους εκμετάλλευσης κι αυτό σίγουρα αποτελεί σημαντική ένδειξη της οικονομικής παρακμής του μοναστηριού.

### 3.6. δ. Μελισσοκομία

Ακόμη μια προσοδοφόρα οικονομική δραστηριότητα φαίνεται να αποτέλεσε και η μελισσοκομία.<sup>831</sup> Στα «έγγραφα της Μακρινίτσας» δε δίνονται σαφείς πληροφορίες σχετικά με τις περιοχές ύπαρξης των μελισσιών, αλλά προφανώς βρίσκονταν πλησίον των δυο μεγάλων μοναστηριών των Μελισσηνών.<sup>832</sup> Η χρήση του κεριού ήταν αρκετά διαδεδομένη αν αναλογιστούμε ότι σε πολλά έγγραφα οι παραχωρήσεις είχαν ως αντίτιμο κεριό,<sup>833</sup> αλλά παράλληλα υπήρχε και ο φόρος του μελισσονομίου.<sup>834</sup>

### 3.6. ε. Κτηνοτροφία

Οι πηγές μάς παρέχουν αμελητέες πληροφορίες σχετικά με την άσκηση κτηνοτροφικών δραστηριοτήτων και επομένως βασιζόμαστε σε ενδείξεις.<sup>835</sup> Οι βασικότερες από αυτές είναι η συνεχής αναφορά στα έγγραφα του όρου «νομαδιαίας γης» και οι αναφορές σε Βλάχους προσκαθήμενους.<sup>836</sup> Παράλληλα, η μοναδική μνεία σε ζώα μάς παρέχεται από το εκδοτήριο γράμμα του ιερομονάχου Θεοδοσίου για το μονύδριο της Παναγιάς στη Χάρμαινα τον

---

<sup>829</sup> ΚΟΥΛΟΥΡΑΣ, Περιοχή 239-240.

<sup>830</sup> M.M. IV., 351.

<sup>831</sup> ΤΕΡΕΖΑΚΗΣ, Κοινωνία 206-207. ΛΑΪΟΥ, Αγροτική 506, 548. Α. ΛΑΪΟΥ, Το Έμφυχο Δυναμικό, στο *Οικονομική Ιστορία του Βυζαντίου. Από τον 7<sup>ο</sup> έως τον 15<sup>ο</sup> Αιώνα*, τ., Α'. Αθήνα 2006, 122.

<sup>832</sup> ΚΟΥΛΟΥΡΑΣ, Περιοχή 141.

<sup>833</sup> M.M. IV., 368, 426, 417-418, 422, 425-426.

<sup>834</sup> M.M. IV., 352. ΟΙΚΟΝΟΜΙΔΗΣ, Ρόλος 222. ΛΑΪΟΥ, Αγροτική 545-546.

<sup>835</sup> SMYRLIS, Monastères 124-125.

<sup>836</sup> M.M. IV., 368, 416, 417. TOUBERT, Βυζάντιο 583-584.

Αύγουστο του 1275. Για να γίνουμε πιο ακριβείς, το μοναστήρι της Μακρινίτσας αποκτούσε μεταξύ άλλων τέσσερα βόδια, ένα μουλάρι, δύο γαϊδούρια και εβδομήντα πρόβατα.<sup>837</sup> Αν και η γεωργική καλλιέργεια δεν άφηνε πολλά περιθώρια για βοσκοτόπια, κάποιες πληροφορίες μάς παρέχουν τα έγγραφα. Για παράδειγμα, ο Κωνσταντίνος Κατζιδώνης το 1272 πούλησε στη μονή της Νέας Πέτρας ένα αμπέλι με σκοπό την αγορά βοδιού για να καλλιεργήσει την γη του, στηριζόμενοι στο πρατήριο έγγραφό του.<sup>838</sup> Σε γενικές γραμμές, θα μπορούσαμε να υποστηρίξουμε ότι περισσότερο πρόκειται για ζώα τα οποία εκτελούσαν γεωργικές εργασίες και κάλυπταν κάποιες διατροφικές ανάγκες των κατοίκων, παρά ότι πρόκειται για οργανωμένη κτηνοτροφία.<sup>839</sup> Πάντως, με βάση τις αναφορές, υπήρχε κάποιου είδους κτηνοτροφία στις πιο ορεινές περιοχές.<sup>840</sup>

### 3.6. στ. Βιοτεχνικές δραστηριότητες

Αναφορικά με τις βιοτεχνικές δραστηριότητες των μονών του Παγασητικού κόλπου, οι πληροφορίες μας είναι φτωχές. Η μόνη ίσως ένδειξη που μας παρέχουν τα έγγραφα σχετικά με κάποιου είδους βιοτεχνική δραστηριότητα είναι η ύπαρξη σκαμνιάς στο κτήμα της Ζωής Μελαχροινής.<sup>841</sup> Παρ' όλα αυτά, η αναφορά ενός και μόνο δένδρου δεν μπορεί να μας οδηγήσει σε ασφαλή συμπεράσματα σχετικά με υφαντουργικές δραστηριότητες, μιας που το δένδρο της μουριάς ήταν απαραίτητο για την παρασκευή του μεταξίου. Όμως, όπως εύλογα παρατηρεί ο κ. Κουλουράς, αυτή η πληροφορία σε συνδυασμό με άλλες οδηγούν στο συμπέρασμα ότι η σηροτροφία<sup>842</sup> ήταν αρκετά αναπτυγμένη στην περιοχή του Παγασητικού κόλπου.

---

<sup>837</sup> M.M. IV., 428.

<sup>838</sup> M.M. IV., 408: ἐξωνήσασθαι βούν ἀροτήρα καὶ ἐργάζεσθαι τὴν βότειραν γῆν.

<sup>839</sup> ΚΟΥΛΟΥΡΑΣ, Περιοχή 143. ΛΑΪΟΥ, Ἐμφυχο 121-122. BRYER, Μέσα 183-186, 195. ΛΑΪΟΥ, Αγροτική 506, 514, 530-531, 548, 543-544.

<sup>840</sup> ΤΕΡΕΖΑΚΗΣ, Κοινωνία 387, 397.

<sup>841</sup> M.M. IV., 395.

<sup>842</sup> Περισσότερα στο Α. ΜΥΤΗΣΙΟΥ, Η Παραγωγή Μεταξωτών Υφασμάτων. Μέθοδοι, Αργαλειοί, Τεχνικές όψεις, στο Οικονομική Ιστορία του Βυζαντίου. Από τον 7<sup>ο</sup> έως τον 15<sup>ο</sup> Αιώνα, τ., Α'. Αθήνα 2006, 249-278.

Με άλλα λόγια, η ύπαρξη τετρακοσίων Εβραίων<sup>843</sup> στον Αλμυρό, που συνάντησε ο Βενιαμίν εκ Τουλέδης<sup>844</sup> κατά το έτος 1163, πρέπει να συσχετίζεται με υφαντουργικές δραστηριότητες, ενώ αρκετά χρόνια μετά, το 1169, ο έμπορος Marino Dandolo έπεσε θύμα ληστείας στην περιοχή της Δημητριάδος και στα απολεσθέντα αντικείμενα συγκαταλεγόταν μετάξι.<sup>845</sup>

Ένα ακόμη προϊόν το οποίο θα μπορούσαμε να κατατάξουμε στις βιοτεχνικές δραστηριότητες είναι το κερί. Σε αρκετά επίσημα έγγραφα είναι εξόφθαλμο ότι απαιτείται η καταβολή κεριού για την παραχώρηση κάποιου «χώρου» στις μονές.<sup>846</sup> Ως εκ τούτου, η παραγωγή κεριού πιθανώς να ήταν ευρείας κλίμακας και να την εμπορεύονταν.<sup>847</sup>

### 3.6. ζ. Εμπορικές δραστηριότητες

Τα στοιχεία για την ύπαρξη εμπορικών δραστηριοτήτων των μοναστηριών είναι λίγα και αποσπασματικά. Όπως συμβαίνει και στις ημέρες μας, οι τρόποι διακίνησης των προϊόντων ήταν δυο: δια ξηράς για τις τοπικές αγορές και δια θαλάσσης για τις πιο απομακρυσμένες περιοχές. Σχετικά με τις τοπικές αγορές, κατά κανόνα το πλεόνασμα των αγροτικών περιοχών μεταφερόταν στις πιο κοντινές πόλεις και εμπορευόταν.<sup>848</sup> Στα έγγραφά μας, η μόνη αναφορά που έχουμε για την ύπαρξη τοπικής αγοράς είναι εκ παραδρομής. Για να γίνουμε πιο σαφείς, ο επίσκοπος Δημητριάδος Μιχαήλ Πανάρετος παραχώρησε στη μονή της Νέας Πέτρας τα μετόχια της Πορταρέας Μονής,<sup>849</sup> του Αγίου Νικολάου του Παλιρροπάτου,<sup>850</sup> του Ησυχαστηρίου,<sup>851</sup> των Αγίων Αποστόλων του

---

<sup>843</sup> ODB 1040-1041.

<sup>844</sup> ODB 282.

<sup>845</sup> ΚΟΥΛΟΥΡΑΣ, Περιοχή 147.

<sup>846</sup> M.M. IV., 368, 416, 417-418, 422, 426.

<sup>847</sup> ΤΕΡΕΖΑΚΗΣ, Κοινωνία 206-207.

<sup>848</sup> ΜΠΟΥΡΑΣ, Απόψεις 213-214.

<sup>849</sup> M.M. IV., 414-415.

<sup>850</sup> M.M. IV., 415-416.

<sup>851</sup> M.M. IV., 422-423.

Μεγαλογένους και του Αγίου Νικολάου του Ξυλοπά.<sup>852</sup> Για αυτές τις παραχωρήσεις ζήτησε ως αντάλλαγμα λίτρες κεριού. Η καταβολή του κεριού θα γινόταν ετησίως κατά τον εορτασμό του πολιούχου, του αγίου Νικολάου.<sup>853</sup> Η απαίτηση για την καταβολή του αντιτίμου τη συγκεκριμένη χρονική στιγμή υποδηλώνει, όπως εύλογα παρατηρεί ο κύριος Κουλουράς, τη μεγάλη συρροή πιστών, οι οποίοι είτε θα πωλούσαν είτε θα αγόραζαν τα προϊόντα.<sup>854</sup> Προφανώς, ανάμεσα στους πωλητές ήταν και το ίδιο το μοναστήρι.

Αναφορικά με το δια θαλάσσης εμπόριο, κατά βάση διεξαγόταν από τα λιμάνια των Θηβών, της Δημητριάδος, του Αλμυρού και του Βόλου.<sup>855</sup> Όσον αφορά τα εξεταζόμενα μοναστήρια αν και δεν έχουμε αποδείξεις για την εμπορευματοποίηση του αγροτικού πλεονάσματος και μάλιστα σε απομακρυσμένες περιοχές, παρόλα αυτά θα μπορούσαμε να προβούμε σε κάποιες παρατηρήσεις: στο χρυσόβουλλο του δεσπότη Μιχαήλ Β' Κομνηνού Δούκα τον Μάιο του 1246 για τον Κυρ Ιλαρίωνα υπέρ της μονής της Μακρινίτσας αναφέρεται η προσπάθεια των μοναχών για τη βελτιστοποίηση της γης με σκοπό την επίτευξη κέρδους.<sup>856</sup> Παρόμοια αναφορά εντοπίζουμε και στο αργυρόβουλλο του δεσπότη Ιωάννη Κομνηνού Παλαιολόγου ίσως κατά το 1267.<sup>857</sup> Συνεπώς, η προσπάθεια των μοναχών για την επίτευξη κέρδους μάς οδηγεί στο συμπέρασμα ότι τα προϊόντα τους μεταφέρονταν ή στις τοπικές αγορές ή σε απομακρυσμένες περιοχές μέσω των προαναφερθέντων λιμανιών.<sup>858</sup>

---

<sup>852</sup> M.M. IV., 417-418.

<sup>853</sup> M.M. IV., 368, 417, 422.

<sup>854</sup> ΚΟΥΛΟΥΡΑΣ, Περιοχή 146. ΤΕΡΕΖΑΚΗΣ, Κοινωνία 206-207.

<sup>855</sup> ΜΠΟΥΡΑΣ, Απόψεις 211.

<sup>856</sup> M.M. IV., 347: καὶ εἰς τὸ κρεῖττον προαγωγῆ καὶ βελτιώσει καὶ ἐπὶ κατανομῆ καὶ διατροφῆ μονοτρόπων ἀνδρῶν (...). ΛΑΪΟΥ, Αγροτική 551-552. SMYRLIS, Monastères 152-153. ΣΜΥΡΛΗΣ, Μοναστήρια 57-58.

<sup>857</sup> M.M. IV., 343, 344: καὶ τὰ προσόντα τούτῳ πάντα δίκαια καὶ προνόμια καὶ τὴν ἐξ αὐτῶν πᾶσαν ἀκολοβῶτως ἀποφέρεσθαι πρόσοδον (...) ἵνα καὶ τὸ πάγιον ἐπ' αὐτοῖς καὶ ἀνύποπτον πρὸς ἀφαίρεσιν καιρικὴν πλουτῶσιν οἱ μοναχοί (...).

<sup>858</sup> ΤΕΡΕΖΑΚΗΣ, Κοινωνία 206, 226.

Κάποιοι πολύ εύκολα θα αναρωτιόταν ποια ήταν τα προϊόντα που διοχέτευαν οι μονές στις αγορές. Τα αγαθά λοιπόν τα οποία οι μονές προωθούσαν στο εμπόριο ήταν κυρίως προϊόντα πρώτης ανάγκης. Με άλλα λόγια, τα μοναστήρια είχαν υπό την κατοχή τους χωράφια, αμπελώνες, οπωροφόρα δένδρα, αλυκές, μελίτσια, κήπους και μύλους. Άρα, τα προϊόντα που πωλούσαν ήταν τα παραγόμενα από τα παραπάνω, δηλαδή τα σιτηρά, το αλεύρι, τα φρούτα, το αλάτι, το μέλι, το κερί, τα κηπευτικά προϊόντα και το μετάξι.<sup>859</sup>

Εν κατακλείδι, είναι απαραίτητο να αναφέρουμε, ότι το κέρδος των μοναστηριών από αυτές τις πωλήσεις ήταν «καθαρό», καθώς διαπιστώσαμε πιο πάνω ότι τα εν λόγω μοναστήρια ήταν απαλλαγμένα από τις φορολογικές επιβαρύνσεις του Βυζαντινού Κράτους.

### 3.7. Γενικές παρατηρήσεις

Τα μοναστήρια της Μακρινίτσας και της Νέας Πέτρας, όπως εξακριβώσαμε και πιο πάνω, είχαν υπό την κατοχή τους μια μεγάλη περιουσία (συγκεντρωμένη κατά κύριο λόγο πέριξ των μονών), η οποία με την πάροδο των ετών αυξανόταν και επικυρωνόταν μονίμως. Σε γενικές γραμμές, η μονή της Μακρινίτσας είχε δικαιοδοσία σε μια εκτεταμένη περιοχή, η οποία ξεκινούσε γύρω από την ίδια τη μονή και κατέληγε στην πόλη του Αλμυρού και στη λίμνη Βοειβιήδα, ενώ η ιδιοκτησία της μονής της Νέας Πέτρας ήταν ως επί το πλείστον συγκεντρωμένη στο θέμα της Δρυανούβαινος και της πόλης του Βελεστίνου.<sup>860</sup>

Το πρώτο στοιχείο που πρέπει να επισημάνουμε είναι ότι το μεγαλύτερο ποσοστό των καλλιεργήσιμων εδαφών αφορούσε την παραγωγή και επεξεργασία των δημητριακών, στοιχείο που μας μαρτυρά η ύπαρξη μύλων και υδρόμυλων. Εξίσου σημαντική θέση στην αγροτική οικονομία της περιοχής κατείχε και η αμπελουργία.<sup>861</sup> Παράλληλα, υπάρχουν αναφορές για άσκηση αλιείας,

---

<sup>859</sup> ΚΟΥΛΟΥΡΑΣ, Περιοχή 154. ΤΕΡΕΖΑΚΗΣ Κοινωνία 204-207, 226. ΛΑΪΟΥ, Αγροτική 543-544.

<sup>860</sup> ΤΕΡΕΖΑΚΗΣ, Κοινωνία 384-385. SMYRLIS, Monastères 66.

<sup>861</sup> ΤΕΡΕΖΑΚΗΣ, Κοινωνία 172, 204-206, 227, 246-247, 386, 392, 394, 396-397. ΚΟΥΛΟΥΡΑΣ, Περιοχή 127, 132-137.

κτηνοτροφίας, σηροτροφίας, μελισσοκομίας και για την καλλιέργεια κηπευτικών και οπωροκηπευτικών προϊόντων.<sup>862</sup>

Το δεύτερο στοιχείο που πρέπει να υπογραμμιστεί είναι η διάκριση ανάμεσα σε ορεινές και πεδινές περιοχές.<sup>863</sup> Αυτή η διάκριση μας οδηγεί στο συμπέρασμα ότι ασχολούμαστε με έναν ευρύ χώρο με πολυποίκιλη μορφολογία εδάφους, γεγονός που υποδεικνύει την ενασχόληση με διαφόρους τομείς του πρωτογενούς τομέα της οικονομίας, όπως με τη γεωργία και την κτηνοτροφία.<sup>864</sup>

Ένα από τα στοιχεία που προκύπτουν μέσα από τα έγγραφα μας και στο οποίο πρέπει να σταθούμε περισσότερο είναι η αναφορά σε προσκαθήμενους και παροίκους.<sup>865</sup> Ως εκ τούτου λοιπόν, οι διάφορες πηγές μάς παραθέτουν στοιχεία (όχι αριθμητικά) για την ύπαρξη εξαρτημένης εργατικής δύναμης, η οποία μάλιστα σε πολλές περιπτώσεις δωριζόταν μαζί με τις γαίες που καλλιεργούσαν.<sup>866</sup> Η πολυπληθής αναφορά του όρου, όπως εύλογα παρατηρεί ο κ. Κουλουράς, μας οδηγεί σε ορισμένα συμπεράσματα: πρώτον, οι δωρεές και τα προνόμια που δόθηκαν στους μεγαλογαιοκτήμονες οδήγησαν μεγάλο μέρος του πληθυσμού σε καθεστώς εξάρτησης δημιουργώντας έτσι αλλαγές στην κοινωνικοοικονομική δομή της περιοχής· δεύτερον, η μετατροπή των ελεύθερων αγροτών σε εξαρτημένους αγρότες είχε ως απότοκο τη συρρίκνωση της πρώτης κατηγορίας· τρίτον, η παρουσία τους οδηγούσε στη συστηματική καλλιέργεια των εδαφών και επομένως στην αύξηση κέρδους των μοναστηριών.<sup>867</sup> Βέβαια, θα ήταν άστοχο να οδηγηθεί κανείς στο συμπέρασμα ότι οι ελεύθεροι καλλιεργητές σταμάτησαν να υφίστανται. Παρ' όλα αυτά, η κατάστασή τους δεν ήταν καθόλου

---

<sup>862</sup> ΤΕΡΕΖΑΚΗΣ, Κοινωνία 172, 226, 246, 386, 387, 397. ΚΟΥΛΟΥΡΑΣ, Περιοχή 137-143.

<sup>863</sup> Μ.Μ. ΙV., 331,368, 370, 358, 374, 414,417.

<sup>864</sup> ΤΕΡΕΖΑΚΗΣ, Κοινωνία 385-386. ΛΑΪΟΥ, Αγροτική 503-504.

<sup>865</sup> Μ.Μ. ΙV., 351, 387, 331,358, 365, 368, 370, 333, 374, 414, 416, 417, 427. Αναλυτικά στο ΛΑΪΟΥ, Αγροτική 518-541.

<sup>866</sup> ΤΕΡΕΖΑΚΗΣ, Κοινωνία 172, 205, 206, 246, 386-387, 388, 392, 395. ΚΟΥΛΟΥΡΑΣ, Περιοχή 164-166. ΛΑΪΟΥ, Αγροτική 504-505. Περισσότερα, Β. GEYER, Φυσικοί Συντελεστές της Εξέλιξης των Τοπίων και των Χρήσεων Γης, στο *Οικονομική Ιστορία του Βυζαντίου. Από τον 7<sup>ο</sup> έως τον 15<sup>ο</sup> Αιώνα*, τ., Α'. Αθήνα 2006, 87-112.

<sup>867</sup> ΤΕΡΕΖΑΚΗΣ, Κοινωνία 385. ΚΟΥΛΟΥΡΑΣ, Περιοχή 164-166.



καλή.<sup>868</sup> Αν αναλογιστούμε τους λόγους για τους οποίους οι Μιχαήλ Αρχοντίτζης,<sup>869</sup> Ζωή Μελαχροινή,<sup>870</sup> Νικόλαος Βάρδας,<sup>871</sup> Μιχαήλ Μαρτίνος,<sup>872</sup> Κωνσταντίνος Κατζιδώνης<sup>873</sup> και Ιωάννης Κατζιδώνης<sup>874</sup> πούλησαν την περιουσία τους στους Νικόλαο και Άννα Μελισσηνού υπέρ της μονής της Νέας Πέτρας, αντιλαμβανόμαστε τη δεινή οικονομική τους θέση. Η αιτία της δεινής τους θέσης μπορούμε να ισχυριστούμε πως είναι η φτώχεια ως επακόλουθο των πολεμικών αναμετρήσεων, των κλιματολογικών αλλαγών, της υψηλής φορολογίας και της μη επαρκούς καλλιεργήσιμης γης ως απόρροια του κατακερματισμού του αγροτικού κλήρου ένεκα του συστήματος της διαιρετής κληρονομιάς.<sup>875</sup>

Ένα ακόμη στοιχείο που προκύπτει είναι η έντονη επιθυμία των Μελισσηνών να ανάγουν τις μονές τους σε σταυροπηγιακές, δηλαδή σε μονές που δεν υπόκεινται στον έλεγχο του εκάστοτε τοπικού επισκόπου.<sup>876</sup> Ως αιτία θα μπορούσαμε να αναφέρουμε τον πόθο των Μελισσηνών να παραμένουν οι μονές υπό τον έλεγχο της οικογένειάς τους και συνεπώς να μπορούν να μεταβιβάσουν στους απογόνους τους.<sup>877</sup> Αν αναλογιστούμε την περιουσία και τις φορολογικές απαλλαγές των εν λόγω μοναστηριών, τότε αντιλαμβανόμαστε τα κίνητρα και τη βαρύτητα της πράξεώς τους<sup>878</sup>

---

<sup>868</sup> ΛΑΪΟΥ, Αγροτική 528-529.

<sup>869</sup> M.M. IV., 396-399.

<sup>870</sup> M.M. IV., 393-396.

<sup>871</sup> M.M. IV., 402-404.

<sup>872</sup> M.M. IV., 399-402.

<sup>873</sup> M.M. IV., 407-410.

<sup>874</sup> M.M. IV., 410-411.

<sup>875</sup> ΚΟΥΛΟΥΡΑΣ, Περιοχή 166-167. ΝΤΑΜΠΛΙΑΣ, Ιστορία 178. FERJANČIĆ, Posedi 47.

<sup>876</sup> LEFORT, Αγροτική 462. SMYRLIS, Monastères 65, 66

<sup>877</sup> Για το σταυροπηγιακό καθεστώς της μονής της Μακρινίτσας, M.M. IV., 382, 353-356, 350, 384, 387, 377, 378 330, 332, 340, 357-361, 334, 339, 371-376, 420, για τη μονή της Νέας Πέτρας, M.M. IV., 394, 399-402, 403, 405-406, 340, 341, 361-362, 422, 408, 422, 410, 412-413, 363-366, 414, 415-416, 417-418, 423, 425, 369, 371, 333-336, 339, 371-376. FERJANČIĆ, Posedi 39-40.

<sup>878</sup> ΤΕΡΕΖΑΚΗΣ, Κοινωνία 215-216.

## Μέρος Δεύτερο

### Τα μοναστήρια της βορειοδυτικής Θεσσαλίας

#### 3.8. Εισαγωγικά περί μοναστηριών

Ερχόμενοι στη βορειοδυτική Θεσσαλία, δηλαδή στην ευρύτερη περιοχή των Τρικάλων και της Καρδίτσας, εντοπίζουμε δυο μοναστήρια, που απέκτησαν τεράστια περιουσία, όπως και τα μοναστήρια της Μακρινίτσας και της Πορταριάς. Πρόκειται για το μοναστήρι της Θεοτόκου της Ακαταμαχήτου των Μεγάλων Πυλών ή αλλιώς το μοναστήρι της Πόρτα-Παναγιάς<sup>879</sup> και το μοναστήρι της Λυκουσάδας προς τιμήν της Παναγιάς της Ελεούσας.<sup>880</sup>

Το σταυροπηγιακό μοναστήρι της Πόρτα-Παναγιάς βρίσκεται νοτιοδυτικά των Τρικάλων στην περιοχή της σημερινής Πύλης, η οποία στη Βυζαντινή Περίοδο ονομαζόταν Μεγάλη Πόρτα, στη βόρεια όχθη του Πορταϊκού ποταμού.<sup>881</sup> Η μονή οφείλει την ύπαρξή της στον σεβαστοκράτορα Ιωάννη Α' Δούκα Κομνηνό Άγγελο (1266-1267/1289-1290) με έτος κτήσης το 1283.<sup>882</sup> Πιθανολογείται ότι η μονή χτίστηκε πάνω σε κάποιο αρχαίο ιερό.<sup>883</sup> Όπως και στις άλλες δυο περιπτώσεις που μελετήσαμε στο πρώτο μέρος του παρόντος κεφαλαίου, έτσι και το μοναστήρι της Πόρτα-Παναγιάς απέκτησε μεγάλη περιουσία, δηλαδή πολύτιμα κειμήλια και πολυπληθή κτήματα, η οποία φυσικά επικυρωνόταν κατά καιρούς.<sup>884</sup> Κατά την περίοδο της Τουρκοκρατίας ο ναός διαλύθηκε και τα κτήματά του μοιράστηκαν στους κατοίκους της Πόρτας.<sup>885</sup>

---

<sup>879</sup> TIB 245-246. MAGDALINO, History 290.

<sup>880</sup> TIB 208-209. MAGDALINO, History 289.

<sup>881</sup> TIB 245-246. Θεο. ΠΡΟΒΑΤΑΚΗΣ, Η Πόρτα-Παναγιά της Θεσσαλίας. *Τρικαλινά* 1 (1981) 77-78.

<sup>882</sup> ΠΡΟΒΑΤΑΚΗΣ, Πόρτα-Παναγιά 79. NICOL, Despotate 35. Χρ. ΝΤΑΜΠΛΙΑΣ, Αναφορές στα Τρίκαλα και τη γύρω Περιοχή την Περίοδο του 13<sup>ου</sup> Αιώνα. *Τρικαλινά* 28 (2008) 230. Χρ. ΝΤΑΜΠΛΙΑΣ, Η Θεσσαλία ως Ανεξάρτητο Κράτος (1266/67-1289/90). Η Διακυβέρνησή της από τον Ιωάννη Α' Δούκα, Κτίτορα της Μονής Πόρτα-Παναγιάς Πύλης Τρικάλων. *Τρικαλινά* 30 (2015) 161-162. STA. MAMALOUKOS, The Chronology of the Exonarthex of the Porta-Panagia in Thessaly. *Σύμμεικτα. Collection of Papers Dedicated to the 40<sup>th</sup> Anniversary of the Institute for Art History*, εκδ., I. Stevovic. Belgrade 2012, 239.

<sup>883</sup> ΠΡΟΒΑΤΑΚΗΣ, Πόρτα-Παναγιά 78.

<sup>884</sup> ΝΤΑΜΠΛΙΑΣ, Αναφορές 230. ΠΡΟΒΑΤΑΚΗΣ, Πόρτα-Παναγιά 80.

<sup>885</sup> ΠΡΟΒΑΤΑΚΗΣ, Πόρτα-Παναγιά 78. MAMALOUKOS, Chronology 239.

Είναι θεμιτό να αναφέρουμε ότι από τα εξεταζόμενα μοναστήρια η μονή της Πόρτας Παναγιάς είναι η μόνη που σώθηκε από το πέρασμα του χρόνου. Πρόκειται για τρικόλιτη θολωτή σταυρεπίστεγη βασιλική<sup>886</sup> (υπάρχουν μόνο τρεις στην Θεσσαλία) και αποτελεί την μοναδική περίπτωση σε όλη την Ελλάδα, όπου οι ολόσωμες ψηφιδωτές εικόνες του Χριστού και της Παναγίας στην Κύρια Πύλη βρίσκονται σε αντίστροφη θέση από τη συνήθη διάταξη. Με άλλα λόγια η Παναγιά βρίσκεται δεξιά και ο Χριστός αριστερά, ενώ ισχύει το αντίθετο.<sup>887</sup> Επιπλέον, ανασκαφές έφεραν στο φως τον τάφο του σεβαστοκράτορος Ιωάννη Α' Αγγέλου Κομνηνού στην νότια πλευρά του ναού. Εντυπωσιάζει η κτητορική τοιχογραφία του τάφου (βρέθηκε συλημένος): ο Ιωάννης παρουσιάζεται μεσήλιξ, γενειοφόρος με ενδυμασία μοναχού. Ένας άγγελος τον κρατά από το χέρι και τον οδηγεί στην ένθρονη Βρεφοκρατούσα Θεοτόκο.<sup>888</sup> Τέλος, θα ήταν παράληψη να μην αναφερθεί και η εύρεση της επιγραφής ανέγερσης του καθολικού της μονής, της οποίας οι λέξεις είναι γραμμένες αντίστροφα.<sup>889</sup>

Το δεύτερο αξιοσημείωτο μοναστήρι της βορειοδυτικής Θεσσαλίας ήταν το μοναστήρι της Λυκουσάδας, της σημερινής Λοξάδας, που ήταν αφιερωμένο στην Παναγιά την Ελεούσα.<sup>890</sup> Ανεγέρθηκε στους πρόποδες των Αγράφων, εγγύς στο κάστρο του Φαναρίου και σε κοντινή απόσταση από την πόλη των Τρικάλων.<sup>891</sup> Κτήτωρ του μοναστηριού θεωρείται η σύζυγος του σεβαστοκράτορος Ιωάννη Α' Δούκα Κομνηνού Αγγέλου,<sup>892</sup> η μετέπειτα μοναχή Υπομονή, που απεβίωσε το 1289

---

<sup>886</sup> ΠΡΟΒΑΤΑΚΗΣ, Πόρτα Παναγιά 81-82.

<sup>887</sup> ΝΙΚΟΝΑΝΟΣ, Βυζαντινοί 90-91. ΠΡΟΒΑΤΑΚΗΣ, Πόρτα Παναγιά 88-89.

<sup>888</sup> ΠΡΟΒΑΤΑΚΗΣ, Πόρτα Παναγιά 94-97. S. ΚΑΛΟΠΙΣΣΙ-VERTI, Dedicatory Inscriptions and Donor Portraits Thirteenth-Century Churches of Greece, στο *TIB* 5, εκδ., H. Hunger. Wien 1992, 59-60.

<sup>889</sup> ΠΡΟΒΑΤΑΚΗΣ, Πόρτα Παναγιά 100-101. AVRAMEA – FEISSEL, Inventaires 380-381: + Ανηγέρθη ο πάνσεπτος και θεϊός ούτος ναός τής παναγίας πανάγνου άειπαρθένου Μαρίας καί Θεοτόκου έκ βάθρων, παρά συνδρομής καί έξόδου τού πανευτυχεστάτου σεβαστοκράτορος Κομνηνού 'Ιωάννου Αγγέλου τού Δούκα. | Έτους, ςψςα' ίν(δικτιώνος) ια'.

<sup>890</sup> *TIB* 208-209.

<sup>891</sup> CARILE-CAVALLO, Χρυσόβουλλο 33.

<sup>892</sup> *PLP* 208.

και της οποίας το κατά κόσμον όνομα μάς είναι άγνωστο.<sup>893</sup> Η περιουσία του μοναστηριού ήταν αξιομνημόνευτη και για αυτόν τον λόγο επικυρώθηκε πολλάκις στον ρου του χρόνου.<sup>894</sup> Δυστυχώς, κατά τη διάρκεια του 17<sup>ου</sup> αιώνα το μοναστήρι καταστράφηκε από τους Τούρκους ως αντίποινα στην τοπική εξέγερση με πρωτοστάτη τον Επίσκοπο Τρίκκης, Διονύσιο τον Φιλόσοφο.<sup>895</sup>

Παρόμοια επικύρωση της μοναστηριακής περιουσίας με εκείνη των μοναστηριών του Παγασητικού κόλπου εντοπίζουμε και στα μοναστήρια της βορειοδυτικής Θεσσαλίας. Σχετικά με το μοναστήρι της Πόρτα-Παναγιάς, υπάρχουν δυο χρυσόβουλλα, των Ανδρονίκου Β' Παλαιολόγου, που δυστυχώς δεν έφτασε μέχρι τις ημέρες μας, και Ανδρονίκου Γ' Παλαιολόγου,<sup>896</sup> ένα ορκωμοτικό γράμμα του ισχυρού χωροδεσπότη Μιχαήλ Γαβριηλόπουλου,<sup>897</sup> ένα γράμμα του μητροπολίτη Λάρισας Νείλου (1371-1388),<sup>898</sup> η απόφαση της επαρχιακής Συνόδου των Ζαβλαντίων (1382)<sup>899</sup> και ένα πατριαρχικό σιγίλλιο του οικουμενικού πατριάρχη Αντωνίου Δ' (1389-1390/1391-1397).<sup>900</sup> Όσον αφορά τη μονή της Λυκουσάδας, τέσσερα χρυσόβουλλα,<sup>901</sup> ένα ορκωμοτικό γράμμα<sup>902</sup> και ένα πατριαρχικό σιγίλλιο<sup>903</sup> επισημοποίησαν και διαφύλαξαν την τεράστια περιουσία της μονής.

---

<sup>893</sup> PLP 5667. CARILE-CAVALLO, Ανέκδοτο 33. ΝΤΑΜΠΛΙΑΣ, Αναφορές 231. ΝΤΑΜΠΛΙΑΣ, Θεσσαλία 162. ΝΙCΟΛ, Despotate 35-36.

<sup>894</sup> CARILE-CAVALLO, Ανέκδοτο 53-55.

<sup>895</sup> CARILE-CAVALLO, Ανέκδοτο 33.

<sup>896</sup> ΣΟΦΙΑΝΟΣ, Χρυσόβουλλο 7-27.

<sup>897</sup> M.M. V., 260-261.

<sup>898</sup> PLP 20043. ΣΟΦΙΑΝΟΣ, Συνοδικό 7-31. ΚΑΛΟΥΣΙΟΣ, Συνοδικό 145-158.

<sup>899</sup> ΗΕUSEY, Συνοδική 203-208.

<sup>900</sup> PLP. 1113. ΔΗΜΗΤΡΑΚΟΠΟΥΛΟΣ, Σιγίλλιο 98-119.

<sup>901</sup> M.M. V., 253-255. CARILE-CAVALLO, Ανέκδοτο 33-63. SOLOVIEV-MOSIN, Grcken 152-161. ΒΕΗΣ, Αποσπάσματα 3-7.

<sup>902</sup> M.M. V., 260-261.

<sup>903</sup> ΛΑΜΠΡΟΥ, Νείλου 174-178.

### 3.9. Το μοναστήρι της Θεοτόκου της Ακαταμαχήτου των Μεγάλων Πυλών ή αλλιώς το μοναστήρι της Πόρτα-Παναγιάς

#### 3.9. α. Περί ιδρύσεως της μονής

Το γνωστό θεσσαλικό μοναστήρι της Πόρτα-Παναγιάς χτίστηκε εκ θεμελίων από τον νόθο γιο του δεσπότη της Ηπείρου Μιχαήλ Β' Κομνηνού Δούκα, τον σεβαστοκράτορα Ιωάννη Α' Δούκα Κομνηνό Άγγελο κατά το έτος 1283.<sup>904</sup> Το μοναστήρι της Πόρτα-Παναγιάς βρισκόταν και βρίσκεται πλησίον του Πορταϊκού ποταμού, νοτιοδυτικά της πόλης των Τρικάλων, απέναντι από τη σημερινή Πύλη, γνωστή και ως Μεγάλη Πόρτα ή Πόρτα. Η ονομασία προέρχεται από τη μεγάλη πύλη στα βράχια, η οποία καθιστά εφικτή την είσοδο στην Πίνδο,<sup>905</sup> ενώ εντοπίζεται και η ονομασία Πόρτα-Παζάρι εξαιτίας του ετήσιου εμπορικού πανηγυριού που λάμβανε χώρα στον παλιό οικισμό της Πόρτα-Παναγιάς.<sup>906</sup> Επιπλέον, στα κείμενα της Βυζαντινής Περιόδου συναντάται ως Μεγάλοι Πύλαι.<sup>907</sup> Στην ουσία, ο ναός της Πόρτα-Παναγιάς αποτελούσε τον παλιό καθολικό κεντρικό ναό του σταυροπηγιακού μοναστηριού της Παναγιάς Ακαταμαχήτου, που ήταν χτισμένος στη θέση αρχαίου ιερού.<sup>908</sup> Κατά τη διάρκεια της Τουρκοκρατίας, η μονή χρησίμευε ως ενοριακός ναός και κοιμητήριο των κατοίκων της περιοχής.<sup>909</sup> Δυστυχώς, με την πάροδο του χρόνου ο ναός καταστράφηκε και τα κτήματά του μοιράστηκαν στους κατοίκους της Πόρτας, ενώ κατά το 1843 μέσω πατριαρχικού σιγιλλίου η μονή περιήλθε μαζί με τα βιβλία και τα ιερά σκεύη στη δικαιοδοσία της Ιεράς Μονής του Δουσίκου.<sup>910</sup>

---

<sup>904</sup> ΣΟΦΙΑΝΟΣ, Χρυσόβουλλο 7. ΝΙΣΟΛ, Despotate 35. ΣΟΦΙΑΝΟΣ, Μονής 480, 481.

<sup>905</sup> Στ. ΓΟΥΓΟΥΛΗΣ, Η Δίδυμη Μονή Πόρτας Παναγιάς και Δουσίκου Μεγάλων Πυλών. *Ιστοριογραφικά* 5 (1993-1994) 80-81.

<sup>906</sup> ΠΡΟΒΑΤΑΚΗΣ, Πόρτα Παναγιά 77.

<sup>907</sup> ΠΡΟΒΑΤΑΚΗΣ, Πόρτα Παναγιά 78.

<sup>908</sup> ΓΟΥΓΟΥΛΗΣ, Δίδυμη 81. ΠΡΟΒΑΤΑΚΗΣ, Πόρτα Παναγιά 78.

<sup>909</sup> ΜΑΜΑΛΟΥΚΟΣ, Chronology 239.

<sup>910</sup> ΣΟΦΙΑΝΟΣ, Χρυσόβουλλο 12. ΠΡΟΒΑΤΑΚΗΣ, Πόρτα Παναγιά 78. ΗΙΛΔ-ΚΟΔΕΡ-ΣΠΑΝΟΣ-ΑΓΡΑΦΙΩΤΗΣ, Βυζαντινή 86.

### 3.9. β. Η περιουσία της Μονής

Η μονή της Πόρτα-Παναγιάς έφερε σημαντική περιουσία τόσο σε ιερά κειμήλια όσο και σε κτήματα σε πολλές περιοχές της Θεσσαλίας. Όπως συνέβη με τα μοναστήρια του Παγασητικού κόλπου, έτσι και σε αυτήν την περίπτωση η περιουσία της μονής επικυρώθηκε μέσα από επίσημα έγγραφα. Η πρώτη επικύρωση έλαβε χώρα στα χρόνια του αυτοκράτορα Ανδρόνικου Β' Παλαιολόγου πριν το 1288, ενώ το 1336 ο Ανδρόνικος Γ' Παλαιολόγος ανανέωσε το προγενέστερο χρυσόβουλλο.<sup>911</sup> Επιπλέον, θα ήταν παράλειψη να μην αναφέρουμε ότι το χρυσόβουλλο του Ανδρόνικου Β' έχει χαθεί,<sup>912</sup> ενώ το χρυσόβουλλο του Ανδρόνικου Γ'<sup>913</sup> φυλάσσεται στην Ιερά Μονή του Δουσίκου.<sup>914</sup> Περαιτέρω, το ορκομωτικό γράμμα του Μιχαήλ Γαβριηλόπουλου το 1342,<sup>915</sup> το συνοδικό γράμμα του μητροπολίτη Λάρισας Νείλου τον Νοέμβριο του 1381,<sup>916</sup> η απόφαση της επαρχιακής Συνόδου των Ζαβλαντίων το 1382,<sup>917</sup> καθώς και το πατριαρχικό σιγίλλιο του Αντωνίου Δ' το 1393,<sup>918</sup> αποτελούν απαραίτητα εργαλεία για την εξέταση της περιουσίας του μοναστηριού. Πριν συνεχίσουμε, είναι απαραίτητο να επισημάνουμε πως το σιγίλλιο του πατριάρχη Αντωνίου Δ' δεν αποτελεί έγγραφο επικύρωσης της κτηματικής και όχι μόνο περιουσίας της μονής της Πόρτα-Παναγιάς, αλλά έγγραφο επικύρωσης προς τη μονή του Σωτήρος των Μεγάλων

<sup>911</sup> ΓΟΥΓΟΥΛΗΣ, Δίδυμη 81-82. ΠΡΟΒΑΤΑΚΗΣ, Πόρτα Παναγιά 80. FERJANČIĆ, Tesalija 121.

<sup>912</sup> Γνωρίζουμε την ύπαρξη του από το Χρυσόβουλλο του Ανδρόνικου Γ' Παλαιολόγου, όταν ο 'διος αναφέρει ότι εξέτασε την αίτηση των μοναχών για την επικύρωση και την ανανέωση του χρυσοβούλλου του παππού του, Ανδρόνικου Β' Παλαιολόγου. ΣΟΦΙΑΝΟΣ, Χρυσόβουλλο 25-26: (...) ή βασιλεία μου τῆς τούτων παρακλήσεως {ἀκούσασα} (...) καὶ μακαρίτου ἁγίου μου αὐθέντου καὶ βασιλέως τοῦ πάππου τῆς βασιλείας μου (...).

<sup>913</sup> DÖLGER, Regesten, τ., 4, 2125. ΣΟΦΙΑΝΟΣ, Χρυσόβουλλο 7-26. Οι πρώτες μεταγραφές του εγγράφου έχουν παραλείψεις και παραγνώσεις σε τοπωνύμια και στην ημερομηνία, ΣΟΦΙΑΝΟΣ, Χρυσόβουλλο 13-19.

<sup>914</sup> ΣΟΦΙΑΝΟΣ, Χρυσόβουλλο, 8. ΝΤΑΜΠΛΙΑΣ, Θεσσαλία 162. ΝΤΑΜΠΛΙΑΣ, Αναφορές 230.

<sup>915</sup> M.M. V., 260-261. Λόγω παραγνώσεως έχει δημοσιευτεί με λανθασμένη ημερομηνία, ΣΟΦΙΑΝΟΣ, Χρυσόβουλλο 8-9.

<sup>916</sup> ΣΟΦΙΑΝΟΣ, Συνοδικό 7-31. ΚΑΛΟΥΣΙΟΣ, Συνοδικό 145-158. ΣΟΦΙΑΝΟΣ, Μονής 498.

<sup>917</sup> HEUSEY, Συνοδική 203-208.

<sup>918</sup> ΔΗΜΗΤΡΑΚΟΠΟΥΛΟΣ, Σιγίλλιο 31-52.

Πυλών, προς τη μετέπειτα δηλαδή μονή του Αγίου Βησσαρίωνος ή Δουσίκου, στην οποία μέχρι και τις ημέρες μας υπάγεται η Πόρτα-Παναγιά.<sup>919</sup> Ως εκ τούτου εύκολα μπορεί κάποιος να αναρωτηθεί για ποιον λόγο να χρησιμοποιηθεί ως μέσο για την εξέταση του μοναστηριού. Αξίζει λοιπόν να τονίσουμε πως τα κτήματα που επικυρώνονται στη μονή του Σωτήρος το 1393 είναι ακριβώς τα ίδια με εκείνα που επικυρώθηκαν στη μονή της Πόρτα-Παναγιάς το 1336.<sup>920</sup> Εκτός των άλλων προεκτάσεων που θα αναλύσουμε πιο κάτω, σε πρώτη φάση το έγγραφο χρησιμοποιείται καθώς αποτελεί επισημοποίηση της επικύρωσης του Ανδρονίκου Γ' Παλαιολόγου.

Έτσι λοιπόν, βάσει των εγγράφων η μονή της Πόρτα-Παναγιάς κατείχε την εξής περιουσία:

Το χωριό Πελετζή.<sup>921</sup> Ταυτίζεται με το σημερινό χωριό Παλιομονάστηρο, που βρίσκεται λίγα χιλιόμετρα νοτιοδυτικά των Τρικάλων.<sup>922</sup> Αναφέρεται ως περιουσία του μοναστηριού των Μεγάλων Πυλών τόσο στο χρυσόβουλλο του Ανδρονίκου Γ' Παλαιολόγου υπέρ της Πόρτα-Παναγιάς,<sup>923</sup> όσο και στο σιγίλλιο του πατριάρχη Αντωνίου Δ'<sup>924</sup> υπέρ του μοναστηριού του Σωτήρος των Μεγάλων Πυλών.

Το μοναστήρι Άγιος Δημήτριος στα Λεσσιανά, όπως και ολόκληρο το χωριό.<sup>925</sup> Πρόκειται για το σημερινό χωριό Φιλύρα, μερικά χιλιόμετρα βορείως της Πόρτα-Παναγιάς.<sup>926</sup> Αναφέρεται ως περιουσία της Πόρτα-Παναγιάς στο χρυσόβουλλο

---

<sup>919</sup> ΣΟΦΙΑΝΟΣ, Χρυσόβουλλο 12. ΔΙΜΗΤΡΑΚΟΠΟΥΛΟΣ, *Conversions* 147.

<sup>920</sup> ΣΟΦΙΑΝΟΣ, Χρυσόβουλλο 12. ΔΗΜΗΤΡΑΚΟΠΟΥΛΟΣ, *Σιγίλλιο* 36.

<sup>921</sup> ΓΟΥΓΟΥΛΗΣ, Δίδυμη 90. ΝΤΑΜΠΛΙΑΣ, *Ιστορία* 184.

<sup>922</sup> HILD-KODER-ΣΠΑΝΟΣ-ΑΓΡΑΦΙΩΤΗΣ, Βυζαντινή 84. ΔΗΜΗΤΡΑΚΟΠΟΥΛΟΣ, *Σιγίλλιο* 43, σημ., 2.

<sup>923</sup> ΣΟΦΙΑΝΟΣ, Χρυσόβουλλο 25: χωρίον ή Πελετζή. DÖLGER, *Regesten*, τ., 4, 2125.

<sup>924</sup> ΔΗΜΗΤΡΑΚΟΠΟΥΛΟΣ, *Σιγίλλιο* 39: τό|| χωρίον τής Πελετζής.

<sup>925</sup> ΓΟΥΓΟΥΛΗΣ, Δίδυμη 90. ΝΤΑΜΠΛΙΑΣ, *Ιστορία* 183, 184.

<sup>926</sup> TIB 201. ΣΠΑΝΟΣ, *Οικισμοί* 376-377.

του Ανδρονίκου Γ' Παλαιολόγου,<sup>927</sup> ενώ στο πατριαρχικό σιγίλλιο του Αντωνίου Δ'<sup>928</sup> αναφέρεται ως περιουσία της μονής του Σωτήρος των Μεγάλων Πυλών.

Το αγρίδιο Σλοντοβόν.<sup>929</sup> Πρόκειται για απροσδιόριστη περιοχή στη δυτική πλευρά των Τρικάλων.<sup>930</sup> Αναφέρεται ως περιουσία της Πόρτα-Παναγιάς τόσο στο χρυσόβουλλο του Ανδρονίκου Γ' Παλαιολόγου<sup>931</sup> όσο και στο πατριαρχικό σιγίλλιο του Αντωνίου Δ'.<sup>932</sup>

Το χωριό Λωψίστα ή Λαψίστα.<sup>933</sup> Πρόκειται για το σημερινό χωριό Γόμφοι, λίγα χιλιόμετρα νοτιοδυτικά των Τρικάλων.<sup>934</sup> Μαρτυρείται στο χρυσόβουλλο του Ανδρονίκου Γ' το 1336 ως περιουσία της μονής της Θεοτόκου των Μεγάλων Πυλών<sup>935</sup> και στο σιγίλλιο του πατριάρχη Αντωνίου Δ' ως περιουσία της μονής του Σωτήρος των Μεγάλων Πυλών.<sup>936</sup> Η αναφορά «μετά τοῦ ἐν αὐτῷ πόρου» στα έγγραφα μάς οδηγεί στο συμπέρασμα ότι ο οικισμός βρισκόταν κοντά σε ποτάμι και πιο συγκεκριμένα κοντά στον Πλήρη-Μπλούρη, αφού διέθετε πόρο, δηλαδή πέραςμα πορθμείο.<sup>937</sup>

---

<sup>927</sup> ΣΟΦΙΑΝΟΣ, Χρυσόβουλο 25: μονύδριον| τοῦ ἁγίου μεγαλο[μά]ρτυρος μυροβλύτου καί θαυματουργοῦ Δημητρίου, | τό οὔτω πως κε[κλη]μένων Λεσιανά. DÖLGER, Regesten, τ., 4, 2125

<sup>928</sup> ΔΗΜΗΤΡΑΚΟΠΟΥΛΟΣ, Σιγίλλιο 39: μονύδριον εἰς τό ὄνομα τιμώμενον τοῦ ἁγίου μου καί ἐνδόξου μεγαλομάρτυρος μυροβλύτου καί θαυματουργοῦ || Δημητρίου, τό οὔτω πως ἐπονομαζόμενον Λεσιανά.

<sup>929</sup> ΓΟΥΓΟΥΛΗΣ, Δίδυμη 90. ΝΤΑΜΠΛΙΑΣ, Ιστορία 184.

<sup>930</sup> HILD-KODER-ΣΠΑΝΟΣ-ΑΓΡΑΦΙΩΤΗΣ, Βυζαντινή 96.

<sup>931</sup> ΣΟΦΙΑΝΟΣ, Χρυσόβουλο 25: ἀγρίδιον τό Σλοντωβόν. DÖLGER, Regesten, τ., 4, 2125.

<sup>932</sup> ΔΗΜΗΤΡΑΚΟΠΟΥΛΟΣ, Σιγίλλιο 39: ἀγρίδιον τό Σλοντοβόν.

<sup>933</sup> ΓΟΥΓΟΥΛΗΣ, Δίδυμη 90. ΝΤΑΜΠΛΙΑΣ, Ιστορία 184.

<sup>934</sup> HILD-KODER-ΣΠΑΝΟΣ-ΑΓΡΑΦΙΩΤΗΣ, Βυζαντινή 68. ΣΠΑΝΟΣ, Οικισμοί 486-488. ΔΗΜΗΤΡΑΚΟΠΟΥΛΟΣ, Σιγίλλιο 43, σημ., 5.

<sup>935</sup> ΣΟΦΙΑΝΟΣ, Χρυσόβουλο 25: χωρί[ον] | ἡ Λωψίστα με[τά το]ῦ ἐν αὐτ(ῶ) πόρου. DÖLGER, Regesten, τ., 4, 2125.

<sup>936</sup> ΔΗΜΗΤΡΑΚΟΠΟΥΛΟΣ, Σιγίλλιο 39: χωρίον ἡ Λωψίστα με[τά το]ῦ ἐν αὐτ(ῶ) πόρου.

<sup>937</sup> TIB 244.



Το αγρίδιο η Βάρβορα.<sup>938</sup> Πρόκειται για απροσδιόριστο τοπωνύμιο στη δυτική πλευρά των Τρικάλων.<sup>939</sup> Παραδίδεται ως περιουσία της Πόρτα-Παναγιάς στο χρυσόβουλλο του Ανδρόνικου Γ' Παλαιολόγου<sup>940</sup> και ως ιδιοκτησία της μονής του Σωτήρος στο πατριαρχικό σιγίλλιο του Αντωνίου Δ'.<sup>941</sup>

Το μονύδριο Άγιοι Θεόδωροι του Κυρού Παύλου.<sup>942</sup> Πρόκειται για αταύτιστη περιοχή. Αναφέρεται ως ιδιοκτησία της Πόρτα-Παναγιάς στο χρυσόβουλλο του Ανδρόνικου Γ' Παλαιολόγου<sup>943</sup> και ως περιουσιακό στοιχείο της μονής του Σωτήρος στο πατριαρχικό σιγίλλιο του Αντωνίου Δ'.<sup>944</sup>

Αμπέλια και γη στο Δρόβεσι.<sup>945</sup> Πρόκειται για απροσδιόριστο τοπωνύμιο στην ευρύτερη περιοχή των Τρικάλων και πιθανώς να ταυτίζεται με το σημερινό χωριό Αετός του Ασπροποτάμου Τρικάλων.<sup>946</sup> Αναφέρεται ως περιουσία του μοναστηριού της Πόρτα-Παναγιάς στο χρυσόβουλλο του Ανδρόνικου Γ' Παλαιολόγου<sup>947</sup> και ως ιδιοκτησία της μονής του Σωτήρος στο πατριαρχικό σιγίλλιο του Αντωνίου Δ'.<sup>948</sup>

---

<sup>938</sup> ΓΟΥΓΟΥΛΗΣ, Δίδυμη 91. ΝΤΑΜΠΛΙΑΣ, Ιστορία.

<sup>939</sup> HILD-KODER-ΣΠΑΝΟΣ-ΑΓΡΑΦΙΩΤΗΣ, Βυζαντινή 30.

<sup>940</sup> ΣΟΦΙΑΝΟΣ, Χρυσόβουλο 25: αγρίδιον ή Βάρβορα. DÖLGER, Regesten, τ., 4, 2125.

<sup>941</sup> ΔΗΜΗΤΡΑΚΟΠΟΥΛΟΣ, Σιγίλλιο 39: ἄ ἢ γρίδιον ή Βάρβορα.

<sup>942</sup> ΓΟΥΓΟΥΛΗΣ, Δίδυμη 91. ΝΤΑΜΠΛΙΑΣ, Ιστορία 184.

<sup>943</sup> ΣΟΦΙΑΝΟΣ, Χρυσόβουλο 25: μονύδριον | ἕτερον ἐπ' ὀνόματι τετιμημένων, τῶν ἁγίων μεγάλων μαρτύρων Θεοῦ δώρων, καί ἐπικεκλημένον τοῦ κυροῦ Παύλου, μετά τῶν δικαίων καί | προνομίων πάντων αὐτοῦ. DÖLGER, Regesten, τ., 4, 2125.

<sup>944</sup> ΔΗΜΗΤΡΑΚΟΠΟΥΛΟΣ, Σιγίλλιο 39: μονύδριον ἐπ' ὀνόματι τετιμημένων τῶν ἁγίων μεγάλων μαρτύρων Θεοδώρων, καί ἐπικεκλημένον τοῦ κυρ(οῦ) Παύλου ἢ μετά τῶν δικαίων καί προνομίων πάντων αὐτοῦ, ἔτι τε ἀμπελίων.

<sup>945</sup> ΓΟΥΓΟΥΛΗΣ, Δίδυμη 91.

<sup>946</sup> HILD-KODER-ΣΠΑΝΟΣ-ΑΓΡΑΦΙΩΤΗΣ, Βυζαντινή 46. ΣΠΑΝΟΣ, Οικισμοί 258-259. ΔΗΜΗΤΡΑΚΟΠΟΥΛΟΣ, Σιγίλλιο 43, σημ., 7.

<sup>947</sup> ΣΟΦΙΑΝΟΣ, Χρυσόβουλο 25: ἔτι δὴ καί ἀμπελίων καί γῆς καλούμενης τοῦ Δρόβεσι. DÖLGER, Regesten, τ., 4, 2125.

<sup>948</sup> ΔΗΜΗΤΡΑΚΟΠΟΥΛΟΣ, Σιγίλλιο 39: καί γῆς τῆς καλούμενης τοῦ Δρόβεσι.

Τη γη του Νικόρα.<sup>949</sup> Πρόκειται για αταύτιστη περιοχή κοντά στην περιοχή του Δόβρεσι. Μαρτυρείται ως ιδιοκτησία της Πόρτα-Παναγιάς στο χρυσόβουλλο του Ανδρονίκου Γ' Παλαιολόγου<sup>950</sup> και ως περιουσιακό στοιχείο της μονής του Σωτήρος στο πατριαρχικό σιγίλλιο του Αντωνίου Δ'.<sup>951</sup>

Την περιοχή Άγιος Κωνσταντίνος στο Ρογοζένο.<sup>952</sup> Αναφέρεται ως ιδιοκτησία της Πόρτα-Παναγιάς και της μονής του Σωτήρος στο χρυσόβουλλο του Ανδρονίκου Γ' Παλαιολόγου<sup>953</sup> και στο πατριαρχικό σιγίλλιο του Αντωνίου Δ'.<sup>954</sup> αντιστοίχως.

Την εκ προσενέξεως<sup>955</sup> γη του Γεωργιλιά, του Αβασγού και του Γραμματικού μαζί με τα δυο υδρομυλικά εργαστήρια.<sup>956</sup> Επικυρώνονται ως ιδιοκτησίες της μονής της Πόρτα-Παναγιάς και της μονής του Σωτήρος στο χρυσόβουλλο του Ανδρονίκου Γ' Παλαιολόγου<sup>957</sup> και στο πατριαρχικό σιγίλλιο του Αντωνίου Δ'.<sup>958</sup> αντιστοίχως.

---

<sup>949</sup> ΓΟΥΓΟΥΛΗΣ, Δίδυμη 91.

<sup>950</sup> ΣΟΦΙΑΝΟΣ, Χρυσόβουλο 25: καί πλησίον τούτου έτέρα γη όνομαζομένη του Νικόρα. DÖLGER, Regesten, τ., 4, 2125.

<sup>951</sup> ΔΗΜΗΤΡΑΚΟΠΟΥΛΟΣ, Σιγίλλιο 39: τήν πλησίον αυτού γήν τήν || όνομαζομένην του Νικόρα.

<sup>952</sup> ΓΟΥΓΟΥΛΗΣ, Δίδυμη 91.

<sup>953</sup> ΣΟΦΙΑΝΟΣ, Χρυσόβουλο 25: καί | γη πλησίον του Ρογοζένου, λεγομένη του άγιου Κωνσταντίνου. DÖLGER, Regesten, τ., 4, 2125.

<sup>954</sup> ΔΗΜΗΤΡΑΚΟΠΟΥΛΟΣ, Σιγίλλιο 39: τήν γήν τήν πλησίον του Ρογοζένου, τήν λεγομένην του άγιου Κωνσταντίνου.

<sup>955</sup> ΔΗΜΗΤΡΑΚΟΣ, τ., IB', 6200.

<sup>956</sup> ΓΟΥΓΟΥΛΗΣ, Δίδυμη 91.

<sup>957</sup> ΣΟΦΙΑΝΟΣ, Χρυσόβουλο 25: έτέρα γη | έκεισε από προσενέξεως του Γεωργιλιά· του Αβασγού· και του λεγομένου Γραμματικού μετά των έν αυτή δύο ύδρομυλωνικών έργαστηρίων. DÖLGER, Regesten, τ., 4, 2125.

<sup>958</sup> ΔΗΜΗΤΡΑΚΟΠΟΥΛΟΣ, Σιγίλλιο 39: καί τηήν έκει έτέραν γήν, τηήν || από προσενέξεως του Γεωργιλιά, του Αβασγού, και του λεγομένου Γραμματικού μετά των έν αυτή δύο ύδρομυλώνων.

Το μονύδριο της Θεοτόκου στο Μαυροβούνι μαζί με τα δύο μυλοτόπια του.<sup>959</sup> Πρόκειται για απροσδιόριστο βουνό στη δυτική Θεσσαλία.<sup>960</sup> Αναφέρεται ως περιουσία της μονής της Πόρτα-Παναγιάς στο χρυσόβουλλο του Ανδρονίκου Γ' Παλαιολόγου,<sup>961</sup> ενώ στο σιγίλλιο του πατριάρχη Αντωνίου Δ' μνημονεύεται ως ιδιοκτησία της μονής του Σωτήρος.<sup>962</sup>

Το μετόχι της Θεοτόκου εντός του κάστρου του Φαναρίου.<sup>963</sup> Μνημονεύεται ως περιουσία της μονής της Πόρτα-Παναγιάς και της μονής του Σωτήρος στο χρυσόβουλλο του Ανδρονίκου Γ' Παλαιολόγου το 1366<sup>964</sup> και στο πατριαρχικό σιγίλλιο του Αντωνίου Δ'<sup>965</sup> αντίστοιχα.

Το μετόχι του Αγίου Αθανασίου με τα αμπέλια και τα χωράφια του στο Φανάρι, έξωθεν του κάστρου.<sup>966</sup> Αναφέρεται ότι ανήκει στην κυριότητα της Πόρτα-Παναγιάς στο χρυσόβουλλο του Ανδρονίκου Γ' Παλαιολόγου<sup>967</sup> και πως αποτελούσε περιουσιακό στοιχείο της μονής του Σωτήρος στο πατριαρχικό σιγίλλιο του Αντωνίου Δ'.<sup>968</sup>

---

<sup>959</sup> ΓΟΥΓΟΥΛΗΣ, Δίδυμη 91. ΝΤΑΜΠΑΙΑΣ, Ιστορία 184.

<sup>960</sup> HILD-KODER-ΣΠΑΝΟΣ-ΑΓΡΑΦΙΩΤΗΣ, Βυζαντινή 75.

<sup>961</sup> ΣΟΦΙΑΝΟΣ, Χρυσόβουλο 25: εἰς τό Μαυροβούνιον μονύ | δριον εἰς ὄνομα τιμ(ώ)μενον τῆς ὑπεραγίας Θε(εο)τόκου, μετὰ τῶν περὶ αὐτ(ό) δύο μυλοτοπίων. DÖLGER, Regesten, τ., 4, 2125.

<sup>962</sup> ΔΗΜΗΤΡΑΚΟΠΟΥΛΟΣ, Σιγίλλιο 39: εἰς τό Μαυρο || βούνιν μονύδριον εἰς ὄνομα τιμώμενον τῆς παρῦπεράγνου μου Δεσποίνης καί Θεομήτορος, μετὰ τῶν περὶ αὐτό δύο μυλοτοπίων.

<sup>963</sup> TIB 237-238. ΓΟΥΓΟΥΛΗΣ, Δίδυμη 91. ΝΤΑΜΠΑΙΑΣ, Ιστορία 184.

<sup>964</sup> ΣΟΦΙΑΝΟΣ, Χρυσόβουλο 25: ἐντός τοῦ κάστρου Φαναρίου μετόχιον εἰς ὄνομα τιμώμενον τῆς ὑπεραγί(α)ς Θε(εο)τόκου. DÖLGER, Regesten, τ., 4, 2125.

<sup>965</sup> ΔΗΜΗΤΡΑΚΟΠΟΥΛΟΣ, Σιγίλλιο 39: ἐντός τοῦ || Φαναρίου μετόχιον εἰς ὄνομα τιμώμενον τῆς παρῦπεράγνου μου Δεσποίνης καί Θεομήτορος, (...).

<sup>966</sup> TIB 237-238. ΓΟΥΓΟΥΛΗΣ, Δίδυμη 91. ΝΤΑΜΠΑΙΑΣ, Ιστορία 184.

<sup>967</sup> ΣΟΦΙΑΝΟΣ, Χρυσόβουλο 25: καί ἐκτός τούτου ἔτερο(ν) τοῦ ἁγίου Αθανασίου, μετὰ ἀμπελίων (καί) χωραφίων. DÖLGER, Regesten, τ., 4, 2125.

<sup>968</sup> ΔΗΜΗΤΡΑΚΟΠΟΥΛΟΣ, Σιγίλλιο 39: καί ἐκτός τοῦ κάστρου ἔτερον μετόχιον τοῦ ἁγίου Α || θανασίου, μετὰ ἀμπελί(ων) (καί) χωραφίων.

Το μονύδριο Γροχωβόν στο όνομα της Παναγίας στις περιοχή των Μελέων.<sup>969</sup> Ανήκει στην κυριότητα της Πόρτα-Παναγιάς σύμφωνα με το χρυσόβουλλο του Ανδρονίκου Γ' Παλαιολόγου<sup>970</sup> και αποτελούσε ιδιοκτησία της μονής του Σωτήρος των Μεγάλων Πυλών στο σιγίλλιο του πατριάρχη Αντωνίου Δ'.<sup>971</sup> Θεωρείται ότι το τοπωνύμιο Μελέοι αντιστοιχεί στο σημερινό χωριό Μηλέα στην περιοχή του Φαναρίου, όπου υπάρχει και η λίμνη Νεζερός. Αυτό το στοιχείο σε συνδυασμό με την αναφορά της λέξης «βιβάριο», δηλαδή ιχθυοτροφείο,<sup>972</sup> μας προτρέπει να τοποθετήσουμε το Γροχωβόν σε αυτή την περιοχή.<sup>973</sup>

Το μονύδριο της Θεοτόκου της Βοξίστας με τα αμπέλια, τα χωράφια, τα μυλικά εργαστήρια και τους προσκαθημένους του.<sup>974</sup> Πρόκειται για απροσδιόριστο χωριό στην ευρύτερη περιοχή των Τρικάλων.<sup>975</sup> Αναφέρεται ως ιδιοκτησία της Πόρτα-Παναγιάς στο χρυσόβουλλο του Ανδρονίκου Γ' Παλαιολόγου<sup>976</sup> και ως περιουσιακό στοιχείο της μονής του Σωτήρος στο σιγίλλιο του πατριάρχη Αντωνίου Δ'.<sup>977</sup>

Τον ναό του αγίου Γεωργίου του Κρίσκου με τα αμπέλια, τη χωραφιαία γη και τους προσκαθημένους του στην ευρύτερη περιοχή των Τρικάλων.<sup>978</sup>

---

<sup>969</sup> HILD-KODER-ΣΠΑΝΟΣ-ΑΓΡΑΦΙΩΤΗΣ, Βυζαντινή 41. ΓΟΥΤΟΥΛΗΣ, Δίδυμη 91. ΝΤΑΜΠΛΙΑΣ, Ιστορία 184.

<sup>970</sup> ΣΟΦΙΑΝΟΣ, Χρυσόβουλο 25: καί εις τούς Με | λέους ἕτερ(ον) μονύδριον τῆς ὑπεραγίας Θε(εοτό)κου, λεγόμενον Γροχωβόν, μετά βιβαρίου καί μονο | ξύλ(ων) δύο. DÖLGER, Regesten, τ., 4, 2125.

<sup>971</sup> ΔΗΜΗΤΡΑΚΟΠΟΥΛΟΣ, Σιγίλλιο 39: εις τούς Μελέους ἕτερον μονύδριον τῆς παρῦπεράγνου μου Δεσποίνης καί Θεομήτορος τό λε || γόμενον Γροχοβόν μετά βιβαρίου καί μονοξύλων δύο.

<sup>972</sup> LEFORT, Αγροτική 421.

<sup>973</sup> HILD-KODER-ΣΠΑΝΟΣ-ΑΓΡΑΦΙΩΤΗΣ, Βυζαντινή 45. ΔΗΜΗΤΡΑΚΟΠΟΥΛΟΣ, Σιγίλλιο 44, σημ., 14, 15.

<sup>974</sup> ΓΟΥΤΟΥΛΗΣ, Δίδυμη 91. ΝΤΑΜΠΛΙΑΣ, Ιστορία 184.

<sup>975</sup> HILD-KODER-ΣΠΑΝΟΣ-ΑΓΡΑΦΙΩΤΗΣ, Βυζαντινή 35-36. ΣΠΑΝΟΣ, Οικισμοί 624.

<sup>976</sup> ΣΟΦΙΑΝΟΣ, Χρυσόβουλο 25: ἕτερον μονύδριον εις ὄνομα τιμώμενον τῆς ὑπεραγίας Θε(εοτό)κου, καί λεγομένη Βοξί | στα· μετά πάσης τῆς πε(ριο)χῆς αὐτοῦ· ἤγουν ἀμπελίων, χωραφίων καί μυλωνικῶν ἐργαστηρί(ων), καί τῶν ἐκεῖσε προσκαθημένων. DÖLGER, Regesten, τ., 4, 2125.

<sup>977</sup> ΔΗΜΗΤΡΑΚΟΠΟΥΛΟΣ, Σιγίλλιο 39: ἕτερον μονύδριον καί αὐτό τ(ῆς) παρῦπεράγνου μου Δεσποίνης καί Θεομήτ(ο)ρ(ο)ς τό λεγόμενον Βοξί || στα μετά πάσης τ(ῆ)ς περιοχῆς αὐτοῦ ἀμπελίων καί χωραφίων καί μυλώνων, καί τῶν ἐκεῖσε προσκαθημέν(ων).

<sup>978</sup> ΓΟΥΤΟΥΛΗΣ, Δίδυμη 91. DÖLGER, Regesten, τ., 4, 2125.

Επισημοποιείται πως ανήκει στην κυριότητα της Πόρτα-Παναγιάς στο χρυσόβουλλο του Ανδρονίκου Γ' Παλαιολόγου<sup>979</sup> και ότι αποτελούσε ιδιοκτησία της μονής του Σωτήρος στο πατριαρχικό σιγίλλιο του Αντωνίου Δ'.<sup>980</sup>

Την Πλασηνή ή Δροβρίστιανη.<sup>981</sup> Πρόκειται για απροσδιόριστη θέση.<sup>982</sup> Αναφέρεται ως ιδιοκτησία του μοναστηριού των Μεγάλων Πυλών στο χρυσόβουλλο του Ανδρονίκου Γ' Παλαιολόγου<sup>983</sup> και ως περιουσία της μονής του Σωτήρος στο σιγίλλιο του πατριάρχη Αντωνίου Δ'.<sup>984</sup>

Τον ναό του Σωτήρος Χριστού έσωθεν του κάστρου των Τρικήλων.<sup>985</sup> Παραδίδεται ως περιουσία του μοναστηριού της Πόρτα-Παναγιάς στο χρυσόβουλλο του Ανδρονίκου Γ' Παλαιολόγου<sup>986</sup> και ως ιδιοκτησία της μονής του Σωτήρος στο πατριαρχικό σιγίλλιο του Αντωνίου Δ'.<sup>987</sup>

Τον ναό του Αγίου Ανθιμου στην περιοχή των Τρικήλων.<sup>988</sup> Μαρτυρείται ως περιουσία του μοναστηριού της Πόρτα-Παναγιάς στο χρυσόβουλλο του

---

<sup>979</sup> ΣΟΦΙΑΝΟΣ, Χρυσόβουλο 25: περί τά Τρικάλα θεϊον ναόν εις ὄνομα τιμώμενον | τοῦ ἀγίου μεγαλομάρτυρος Γεωργίου λεγόμενον τοῦ Κρίσκου, μετά ἀμπελώνος χωραφιαίας | γῆς καί τῶν ἐκεῖσε προσκαθημένων.

<sup>980</sup> ΔΗΜΗΤΡΑΚΟΠΟΥΛΟΣ, Σιγίλλιο 39: τόν περί τά Τρικάλλα θεϊον ναόν || τοῦ ἀγίου μου καί ἐνδόξου μεγαλομάρτυρος καί τροπαιοφόρου Γεωργίου, ἐπιλεγόμενον τοῦ Κρίσκου, μετά ἀμπελώνος αὐτοῦ.

<sup>981</sup> ΓΟΥΓΟΥΛΗΣ, Δίδυμη 91. ΝΤΑΜΠΛΙΑΣ, Ιστορία 184.

<sup>982</sup> HILD-KODER-ΣΠΑΝΟΣ-ΑΓΡΑΦΙΩΤΗΣ, Βυζαντινή 46.

<sup>983</sup> ΣΟΦΙΑΝΟΣ, Χρυσόβουλο 25: Πλανηνή λεγομένη Δοβρίστιανή σύν τῷ λιβαδίῳ | τοῦ Πέτρου. DÖLGER, Regesten, τ., 4, 2125.

<sup>984</sup> ΔΗΜΗΤΡΑΚΟΠΟΥΛΟΣ, Σιγίλλιο 39: πλα || γινήν τήν λεγομένην Δοβρίστιανήν καί Καλογεροβούνιν σύν τῷ λιβαδίῳ τοῦ Πέτρου.

<sup>985</sup> ΓΟΥΓΟΥΛΗΣ, Δίδυμη 91. ΝΤΑΜΠΛΙΑΣ, Ιστορία 184.

<sup>986</sup> ΣΟΦΙΑΝΟΣ, Χρυσόβουλο 25: ἀλλά δὴ καί ἐντός τοῦ κάστρου Τρικήλων θεϊον ναόν εις ὄνομα τιμώμενον | τοῦ Σ(ωτῆ)ρ(ο)ς Χ(ριστο)ῦ, μετά τῶν {ἐκ} βάθρων ἀνοικοδομηθέντων παρά τῶν τοιούτων μοναχ(ῶν) | περί αὐτ(όν) ὀσπητί{ων}. DÖLGER, Regesten, τ., 4, 2125.

<sup>987</sup> ΔΗΜΗΤΡΑΚΟΠΟΥΛΟΣ, Σιγίλλιο 39: ἐκτός τοῦ κάστρου Τρικήλων σεπτόν ναόν εις || ὄνομα τοῦ Κ(υρι)υ καί Θ(εο)ῦ καί Σ(ωτῆ)ρ(ο)ς ἡμῶν Ι(ησο)ῦ Χ(ριστο)ῦ, ὄν ἀνήγειρ(εν) ἐπί σ(ταυ)ροπήγιω π(ατ)ριαρχικῶ ὁ Καίσαρ ἐκεῖνος ὁ Ἄγγελος μετά τῶν ἀνοικοδο || μηθέντων περί αὐτῷ παρά τῶν μοναχῶν ὀσπητίων.

<sup>988</sup> ΓΟΥΓΟΥΛΗΣ, Δίδυμη 91. ΝΤΑΜΠΛΙΑΣ, Ιστορία 184.

Ανδρόνικου Γ' Παλαιολόγου,<sup>989</sup> ενώ στο σιγίλλιο του πατριάρχη Αντωνίου Δ' αναφέρεται ως ιδιοκτησία της μονής του Σωτήρος.<sup>990</sup>

Κηπωροτόπια στην περιοχή του ποταμού Ληθαίου στα Τρικάλα.<sup>991</sup> Αναφέρεται πως τα έχει στην κατοχή του το μοναστήρι της Πόρτα-Παναγιάς στο χρυσόβουλλο του Ανδρόνικου Γ' Παλαιολόγου<sup>992</sup> και πως συνιστούν ιδιοκτησία της μονής του Σωτήρος στο σιγίλλιο του Πατριάρχη Αντωνίου Δ'.<sup>993</sup>

Τη στάση του Δέση.<sup>994</sup> Βρισκόταν και βρίσκεται λίγα χιλιόμετρα δυτικά των Τρικάλων, στον παλιό δρόμο Τρικάλων-Αρτας δια μέσου της Πύλης.<sup>995</sup> Αναφέρεται ως ιδιοκτησία της Πόρτα-Παναγιάς στο χρυσόβουλλο του Ανδρόνικου Γ' Παλαιολόγου,<sup>996</sup> στο συνοδικό γράμμα του Νείλου το 1381<sup>997</sup> και στην απόφαση της Συνόδου των Ζαβλαντίων το 1382,<sup>998</sup> ενώ στο πατριαρχικό σιγίλλιο του Αντωνίου Δ' ως περιουσία της μονής του Σωτήρος.<sup>999</sup>

---

<sup>989</sup> ΣΟΦΙΑΝΟΣ, Χρυσόβουλο 25: ὡσαύτως καί περί τό ἐμπόριον Τρικάλων γῆ, ἐν ἧ καί ἰ ἀνοικοδομοῦσι ναόν τῶν ἀγίῳ ἱερομάρτυρι Ἀνθίμῳ. DÖLGER, Regesten, τ., 4, 2125.

<sup>990</sup> ΔΗΜΗΤΡΑΚΟΠΟΥΛΟΣ, Σιγίλλιο 39-40: τήν περί τό ἐμπόριον Τρικάλων γῆν, ἐν ἧ καί ναόν ἀνεγείρουσι τῷ ἀγίῳ καί ἐνδόξῳ ἰ ἱερομάρτυρι Ἀνθίμῳ.

<sup>991</sup> ΓΟΥΓΟΥΛΗΣ, Δίδυμη 91.

<sup>992</sup> ΣΟΦΙΑΝΟΣ, Χρυσόβουλο 25: καί πέραν τοῦ παραρρ ἰ ἑόντος ἐκεῖσε ποταμοῦ, κηπωροτόπι[α]. DÖLGER, Regesten, τ., 4, 2125.

<sup>993</sup> ΔΗΜΗΤΡΑΚΟΠΟΥΛΟΣ, Σιγίλλιο 40: πέραν τοῦ παραρρέοντος ποταμοῦ, κηπουροτόπια.

<sup>994</sup> ΓΟΥΓΟΥΛΗΣ, Δίδυμη 91. ΝΤΑΜΠΛΙΑΣ, Ιστορία 184.

<sup>995</sup> ΤΙΒ 146. ΚΑΛΟΥΣΙΟΣ, Συνοδικό 151.

<sup>996</sup> ΣΟΦΙΑΝΟΣ, Χρυσόβουλο 25: στασίον λεγόμενον τοῦ Δέση· μετά τῶν ἰ δικαίων αὐτοῦ. DÖLGER, Regesten, τ., 4, 2125.

<sup>997</sup> ΣΟΦΙΑΝΟΣ, Συνοδικό 28: Ὡσαύτως καί χωραφιαίαν γῆν καί αὐτήν προσενη ἰνεγμένην ἐκ τοῦ εἰρημένου Δέση, ὡς καί τά τοιαύτα εἰρημένα ἐσωκήπια.

<sup>998</sup> HEUZÉY, Συνοδική 205: Ὡσαύτως καί χωραφιαίαν γῆν καί αὐτήν προσενηνεγμένην ἐκ τοῦ εἰρημένου Δέση, ὡς καί τά τοιαύτα εἰρημένα ἐσωκήπια.

<sup>999</sup> ΔΗΜΗΤΡΑΚΟΠΟΥΛΟΣ, Σιγίλλιο 40: στασεῖον λεγόμενον τοῦ Δέση πλησίον τῆς Ἀργυρολίμνης μετά τῶν δικαί(ων) ἰ αὐτοῦ, ἀλλά μὴν τοῦ ἑτέρου παραρρέοντος ποταμοῦ, τοῦ λεγομ(έν)ου Πυργητοῦ.

Τον Άγιο Δημήτριο στον Πυργητό.<sup>1000</sup> Το μετόχι του Αγίου Δημητρίου βρισκόταν στο σημερινό χωριό Πυργητός<sup>1001</sup> και πέραν του ομώνυμου ποταμού.<sup>1002</sup> Πρόκειται για μια μεγάλη έκταση με σύνορα το νοητό πολύγωνο, τη Νέα Μονή.<sup>1003</sup> Προχωρούσε στην Πέτρα του Αγκρολογγίου<sup>1004</sup> και έφτανε μέχρι τον ποταμό Βέλα.<sup>1005</sup> Εν συνεχεία, σχημάτιζε ένα νοητό Γ στην Πέτρα του Ακονιτή,<sup>1006</sup> στρεφόταν κυκλικά στον οικισμό Πυργητό, όπου άρχιζε και ο Τόπος του Χλερινού,<sup>1007</sup> περιερχόταν την παραποτάμια του Πυργητού και κατέληγε πάλι στη Νέα Μονή.<sup>1008</sup> Ο Άγιος Δημήτριος παραχωρήθηκε στην Πόρτα-Παναγιά με το χρυσόβουλλο του Ανδρόνικου Γ' Παλαιολόγου.<sup>1009</sup> Η ίδια αναφορά υπάρχει και στο συνοδικό γράμμα του μητροπολίτη Νείλου<sup>1010</sup> και στη συνοδική απόφαση των

---

<sup>1000</sup> ΓΟΥΤΟΥΛΗΣ, Δίδυμη 91. ΝΤΑΜΠΛΙΑΣ, Ιστορία 184.

<sup>1001</sup> Ένα χιλιόμετρο δυτικά των Τρικάλων. ΤΙΒ 248.

<sup>1002</sup> ΚΑΛΟΥΣΙΟΣ, Συνοδικό 152.

<sup>1003</sup> ΤΙΒ 246. Η σημερινή Αγία Μονή Τρικάλων. ΚΑΛΟΥΣΙΟΣ, Συνοδικό 152.

<sup>1004</sup> Αταύτιστη περιοχή. ΚΑΛΟΥΣΙΟΣ, Συνοδικό 152.

<sup>1005</sup> ΤΙΒ 82, 132, 246. Υδρωνύμιο, πιθανώς ανάμεσα στους ποταμούς Αγιαμονιώτη και Κουμέρκη. ΚΑΛΟΥΣΙΟΣ, Συνοδικό 152.

<sup>1006</sup> ΤΙΒ 246. Απροσδιόριστο κυριωνύμιο ή τοπωνύμιο. ΚΑΛΟΥΣΙΟΣ, Συνοδικό 152.

<sup>1007</sup> Απροσδιόριστο τοπωνύμιο. ΚΑΛΟΥΣΙΟΣ, Συνοδικό 152.

<sup>1008</sup> ΓΟΥΤΟΥΛΗΣ, Δίδυμη 93-94. ΚΑΛΟΥΣΙΟΣ, Συνοδικό 151-152.

<sup>1009</sup> ΣΟΦΙΑΝΟΣ, Χρυσόβουλο 25: καί πλησίον τούτου μονύδριον εἰς ὄνομα τιμώμενον τοῦ ἁ | γίου μεγαλομάρτυρος Δημητρίου, καί ἐπιλεγόμενον Πυργητός, μετά πάντων τῶν δικαίων και προνομίων αὐτοῦ. DÖLGER, Regesten, τ., 4, 2125.

<sup>1010</sup> ΣΟΦΙΑΝΟΣ, Συνοδικό 28: ἡ δὴ καί ὑπάρχει πέρα τοῦ | παραρρέοντος ἑτέρου ποταμοῦ Πυργητοῦ, ἦν καί κατεῖχεν ὁ Ἀρχοντίτζης Μαλιασηνός· ἀναγομένη καί | αὕτη ἀπό τε τοῦ χωρίου πλησίον τῆς Νέας Μονῆς· καί ἀπαγομένη πρὸς τὸ σύνορον πέτραν οὖσαν | τοῦ ἀκρολογγίου· καί πορευομένη ἕως τὸν ποταμὸν λεγόμενον Βέλαν, καί γαματιζομένη ἐντός τοῦ λόγγου τὸν πρὸς τοῦ Μερτζίου ἐν τῇ τοῦ συνόρου πέτρα τῇ λεγομένη Ἀκονιτή· καί στρεφομένη κυ | κλοτερῶς εἰς τὸν Πυργητόν, ὅθεν ἄρχεται καί ὁ προσενεχθεὶς ἐκ τοῦ Χλερινοῦ τόπος, ὃν ἔχων ὁ Ζα | γκληβάνης, ἐκὼν ἀπέδωκεν αὐτόν ἐννοήσας ὅτι ἀδίκως κατεῖχεν αὐτόν, ἐλέγξας καί τὸν Ἀρχοντίτζην | ὅτι δραστική καί ἀρπακτική τὴν τοῦ Δέση τοιαύτην γῆν κατεῖχεν· περιέρχεται οὖν τὴν παραποταμί(αν) | τοῦ Πυργητοῦ ἔχουσα εὐκτήριον οἶκον τοῦ ἀγίου μεγαλομάρτυ(ου)ρ(ος) Δημητ(ρι)οῦ· καί καταλήγει ἔνθα ἠρξάμ(ε)θ(α) | σύνορον αἰώνιον ὧν κατέναντι τῶ ἀμπελίων τῆς Νέας Μονῆς ἐγγύς τοῦ χωρίου.

Ζαβλαντίων,<sup>1011</sup> ενώ στο σιγίλλιο του πατριάρχη Αντωνίου Δ' επικυρώνεται ως ιδιοκτησία της μονής του Σωτήρος.<sup>1012</sup>

Το μυλοτόπιο και το αμπέλι της Πλασταρούς εκτάσεως έξι μοδίων στην περιοχή της Ράξας.<sup>1013</sup> Πρόκειται για το σημερινό ομώνυμο χωριό λίγα χιλιόμετρα βορειοδυτικά των Τρικάλων,<sup>1014</sup> ενώ το αμπέλι βρισκόταν μέσα στο δεσποτικό μονάμπελο.<sup>1015</sup> Προφανώς, το δεσποτικό μονάμπελο παραπέμπει στον διοικητή της Θεσσαλίας, Ιωάννη Άγγελο (1342-1348).<sup>1016</sup> Επικυρώνονται ως ιδιοκτησίες της μονής της Πόρτα-Παναγιάς στο χρυσόβουλλο του Ανδρόνικου Γ' Παλαιολόγου,<sup>1017</sup> στο συνοδικό γράμμα του μητροπολίτη Νείλου<sup>1018</sup> και στη συνοδική απόφαση των

---

<sup>1011</sup> ΗΕΥΖΕΥ, Συνοδική 205: ή δή και ύπαρχει πέρα του παραρρέοντος έτέρου ποταμού Πυργητού, ήν και κατείχεν ό Αρχοντίτζης Μαλιασηνός, αναγομένη και αύτη από τε του χωρίου πλησίον της Νέας Μονής και άπαγομένη προς τό σύνορον πέτραν ούσαν, του άκρολογγίου, και πορευομένη έως τόν ποταμόν λεγόμε(εν)ον Βέλαν και γαματιζομένη έντός του λόγγου τόν προς του Μερτζίου έν τη του συνόρου πέτρα τη λεγομένη Ακονίτη και στρεφομένη κυκλοτερως εις τόν Πυργητόν, όθεν άρχεται, - Και ό προσενεχθείς εκ του Χλερινου τόπος, όν έχων ό Ζαγκληβάνης έκών απέδωκεν αυτόν, έννοήσας ότι άδίκως κατείχεν αυτόν, έλέγξας και τόν Αρχοντίτζην ότι δραστική και άρπακτική τήν του Δέση τοιαύτην γήν κατείχεν, περιέρχεται ούν και παραποταμίαν του Πυργητού, έχουσα εύκτήριον οίκον του Αγίου μεγαλομάρτυρος Δημητρίου, και καταλήγει ένθα ήρξάμεθα, σύνορον αιώνιον όν κατέναντι τω άμπελίω της Νέας Μονής, έγγύς του χωρίου.

<sup>1012</sup> ΔΗΜΗΤΡΑΚΟΠΟΥΛΟΣ, Σιγίλλιο 40: μονύδριον εις όνομα τιμώμενον του αγίου μου και ένδόξου μεγαλο || μ{άρτυ}ρος Δημητρίου, και αυτό του Δέση μετά χωραφιαί(ας) γής και μυλικών έργαστηρί(ων) και πάσης τ(ής) περιοχής αυτού.

<sup>1013</sup> ΓΟΥΓΟΥΛΗΣ, Δίδυμη 91. ΝΤΑΜΠΛΙΑΣ, Ιστορία 184.

<sup>1014</sup> ΤΙΒ 251.

<sup>1015</sup> ΚΑΛΟΥΣΙΟΣ, Συνοδικό 151.

<sup>1016</sup> ΡLP 91038. ΓΟΥΓΟΥΛΗΣ, Δίδυμη 92.

<sup>1017</sup> ΣΟΦΙΑΝΟΣ, Χρυσόβουλο 25: και τίνος μυλοτοπίου διακειμένου εις τήν το | ποθεσίαν του Ράξη {και} άμπελίου λεγομένου της Πλασταρούς. DÖLGER, Regesten, τ., 4, 2125.

<sup>1018</sup> ΣΟΦΙΑΝΟΣ, Συνοδικό 27: άμπέλιον λεγόμενον της Πλασταρούς έντός του δεσποτικού μοναμπέλου ώσει μωδίων έξ.



Ζαβλαντίων,<sup>1019</sup> ενώ στο πατριαρχικό σιγίλλιο του Αντωνίου Δ' μνημονεύονται ως ιδιοκτησία της μονής του Σωτήρος.<sup>1020</sup>

Αμπέλια και χωραφιαία γη του Ζερβού<sup>1021</sup> στην περιοχή του Αραμηνού.<sup>1022</sup> Βρίσκονταν ανάμεσα στη γη του Νεάγου και στο σύνορο των χωραφιών της Αγίας Κυριακής.<sup>1023</sup> Θεωρείται πως ανήκουν στην κυριότητα της Πόρτα-Παναγιάς στο χρυσόβουλλο του Ανδρόνικου Γ' Παλαιολόγου,<sup>1024</sup> στο συνοδικό γράμμα του μητροπολίτη Λάρισας Νείλου<sup>1025</sup> και στη συνοδική απόφαση των Ζαβλαντίων,<sup>1026</sup> ενώ στο σιγίλλιο του πατριάρχη Αντωνίου Δ' μνημονεύονται ως ιδιοκτησία της μονής του Σωτήρος.<sup>1027</sup>

Δυο οσπητοτόπια και ένα αμπέλι του Ισγαριώτου εντός του κάστρου των Τρικάλων.<sup>1028</sup> Αναφέρονται ως ιδιοκτησία της Πόρτα-Παναγιάς στο χρυσόβουλλο του Ανδρόνικου Γ' Παλαιολόγου.<sup>1029</sup>

---

<sup>1019</sup> HEUZEY, Συνοδική 205: ἀμπέλιον λεγόμενον τῆς Πλασταροῦς, ἐντός τοῦ δεσποτικοῦ μοναμπέλου, ὡσεὶ μοδιῶν ἕξ.

<sup>1020</sup> ΔΗΜΗΤΡΑΚΟΠΟΥΛΟΣ, Σιγίλλιο 40: μυλικόν ἐργαστήριον ἐνεργούμ(εν)ον ἢ ἐν τῇ τοποθεσίᾳ τοῦ Ραξῆ.

<sup>1021</sup> RLP 6537.

<sup>1022</sup> ΓΟΥΤΟΥΛΗΣ, Δίδυμη 91. ΝΤΑΜΠΛΙΑΣ, Ιστορία 184.

<sup>1023</sup> ΓΟΥΤΟΥΛΗΣ, Δίδυμη 94. ΚΑΛΟΥΣΙΟΣ, Συνοδικό 152.

<sup>1024</sup> TIB 245. ΣΟΦΙΑΝΟΣ, Χρυσόβουλο 25: καὶ ἀπὸ προσενέξεως ἰ τοῦ Ζερβοῦ, εἰς τὸν Ἀραμηνόν, ἀμπέλια καὶ χωραφιαία γῆ. DÖLGER, Regesten, τ., 4, 2125.

<sup>1025</sup> ΣΟΦΙΑΝΟΣ, Συνοδικό 28: ἀλλὰ μὴν καὶ ἰ γῆν ἐτέραν προσενηνεγμένην ἀπὸ τοῦ Ζερβοῦ· χωραφιαίαν οὖσαν καὶ αὐτήν, ἀρχομ(έν)ην ἰ ἀπὸ τό σύνορον τοῦ Νεάγου ἐν τῇ τοποθεσίᾳ τοῦ Ἀραμηνοῦ καὶ καταλήγουσα μέχρι τό σύνορον ἰ τῶν χωραφίων τῆς Αγίας Κυριακῆς.

<sup>1026</sup> HEUZEY, Συνοδική 205-206: ἀλλὰ μὴν καὶ γῆν ἐτέραν προσενηνεγμένην ἀπὸ τοῦ Ζερβοῦ, χωραφιαίαν οὖσαν καὶ αὐτήν, ἀρχομένην ἀπὸ τοῦ σύνορου τοῦ Νεάγου ἐν τῇ τοποθεσίᾳ τοῦ Ἀραμηνοῦ, καὶ καταλήγουσα μέχρι τοῦ συνόρου τῶν χωραφίων τῆς Αγίας Κυριακῆς.

<sup>1027</sup> ΔΗΜΗΤΡΑΚΟΠΟΥΛΟΣ, Σιγίλλιο 40: καὶ ἀπὸ προσενέξεως τοῦ Ζερβοῦ εἰς τὸν Ἀραμηνόν χωραφιαία γῆ.

<sup>1028</sup> TIB 277-278. ΓΟΥΤΟΥΛΗΣ, Δίδυμη 92.

<sup>1029</sup> ΣΟΦΙΑΝΟΣ, Χρυσόβουλο 25: καὶ ἐντός τοῦ κάστρου Τρικάλων ἰ ὀσπητοτόπια δύο ὀνομαζόμενα τοῦ Ἰσγαριώτου, μετὰ τοῦ ἀμπελίου αὐτοῦ. DÖLGER, Regesten, τ., 4, 2125.

Μυλικό εργαστήριο στην περιοχή της Ράξας ανάμεσα στους υδρομυλώνες του Αγίου Νικολάου,<sup>1030</sup> της Λυκουσάδας, του Αρχοντίτζη και των Αρτικάδων. Στην περιοχή υπήρχαν μύλοι, που είχαν δοθεί σε οικογένειες και μονές.<sup>1031</sup> Για πρώτη φορά επικυρώνεται ως περιουσία της Πόρτα-Παναγιάς στο συνοδικό γράμμα του μητροπολίτη Λάρισας Νείλου.<sup>1032</sup> Η ίδια επικύρωση υπάρχει και στην συνοδική απόφαση του 1382.<sup>1033</sup>

Εσωκήπια, δηλαδή μπουστάνια, τα οποία βρίσκονταν κοντά στο κάστρο των Τρικάλων και κατέληγαν πέρα από το ποτάμι Ληθαίος, που έρεε δίπλα τους. Ξεκινούσαν από την Αργυρολίμνη,<sup>1034</sup> έφθαναν μέχρι το Δένδρο, ανέρχονταν έως το παλιό Μυλοθέσιο του Επιφανούς και κατέρχονταν την παραποτάμια της Αργυρολίμνης. Αξίζει να αναφερθεί πως ανήκαν στο κτήμα του Δέση.<sup>1035</sup> Επισημαίνεται πως ανήκουν στην Πόρτα-Παναγιά στο συνοδικό γράμμα του μητροπολίτη Λάρισας Νείλου<sup>1036</sup> και στη συνοδική απόφαση του 1382.<sup>1037</sup>

Επιπροσθέτως, είναι θεμιτό να αναφέρουμε ότι στο πατριαρχικό σιγίλλιο του πατριάρχη Αντωνίου Δ' υπέρ της μονής του Σωτήρος, το οποίο είναι το τελευταίο

---

<sup>1030</sup> TIB 251. Βρισκόταν στα Ζαβλάντια, δηλαδή στο σημερινό χωριό Παλαιόπυργος των Τρικάλων. ΚΑΛΟΥΣΙΟΣ, Συνοδικό 150.

<sup>1031</sup> ΓΟΥΤΟΥΛΗΣ, Δίδυμη 91. ΚΑΛΟΥΣΙΟΣ, Συνοδικό 150.

<sup>1032</sup> ΣΟΦΙΑΝΟΣ, Συνοδικό 27: μυλικόν ἐργαστ(ή)ρ(ιον) ἐντός τῶν ὑδρομυλῶνων τοῦ τε ἁγίου Νικολάου, τῆς Λευ | κουσάδας, τοῦ Αρχοντίτζη κ(αί) τῶν Αρτικάδων συνσκιαζόμενον παρ' αὐτῶν ἐν τῇ τοποθεσίᾳ τοῦ Ραξύ.

<sup>1033</sup> HEUZEY, Συνοδική 205: μυλικόν ἐργαστήριον ἐντός τῶν ὑδρομυλῶνων τοῦ τε ἁγίου Νικολάου τῆς Λευκουσάδος, τοῦ Αρχοντίτζη καί τόν... συνσκιαζόμενον παρ' αὐτῶν, ἐν τῇ τοποθεσίᾳ τοῦ Ράξη.

<sup>1034</sup> HILD-KODER-ΣΠΑΝΟΣ-ΑΓΡΑΦΙΩΤΗΣ, Βυζαντινή 86.

<sup>1035</sup> TIB 146. ΓΟΥΤΟΥΛΗΣ, Δίδυμη 93. ΚΑΛΟΥΣΙΟΣ, Συνοδικό 151.

<sup>1036</sup> ΣΟΦΙΑΝΟΣ, Συνοδικό 27-28: ἐσωκήπια | πλησίον τοῦ κάστρου πέρα τοῦ παραρρέοντος ποταμοῦ, ἀναγόμενα ἀπό τὴν ὀνομαστὴν Αργυρολύμνην· | καί διήκοντα μέχρι τοῦ δένδρου, ἀνερχόμενα ἕως τὸ παλαιὸν μυλωθέσιον τοῦ Ἐπιφανούς, (καί) | καταγόμενα τὴν παραποταμίαν ἐν καταλήξει τῆς Αργυρολίμνης (...).

<sup>1037</sup> HEUZEY, Συνοδική 205: ἐσωκήπια πλησίον τοῦ κάστρου, πέρα τοῦ παραρρέοντος ποταμοῦ, ἀναγόμενα ἀπό τῆς ὀνομαστῆς Αργυρολύμνης καί διήκοντα μέχρι τοῦ δένδρου, ἀνερχόμενα ἕως τοῦ παλαιοῦ μυλωθέσιου τοῦ Ἐπιφανίου καὶ καταγόμενα τὴν παραποταμίαν ἐν καταλήξει τῆς Αργυρολίμνης (...).

χρονολογικά από τα εξεταζόμενα έγγραφα, επικυρώνεται περιουσία, που δεν αναφέρθηκε σε κανένα από τα άνωθεν έγγραφα.<sup>1038</sup>

Ο λόγος για τον οποίον αναφέρθηκαν οι επικυρώσεις προς τη μονή του Σωτήρος, παρά το γεγονός ότι αφορούν ένα μοναστήρι που δεν αποτελεί αντικείμενο μελέτης της παρούσας έρευνας, είναι για να τονίσουμε ότι ακόμη και μετά την πρώτη φάση της οθωμανικής κατάκτησης της Θεσσαλίας η βυζαντινή μεγαλογαιοκτησία σε αρκετές περιπτώσεις συνέχισε να υφίσταται.

### 3.10. Η μονή της Πόρτα-Παναγιάς από την εμφάνιση των Οθωμανών το 1386 έως την τελική επικράτησή τους το 1470

Η μονή της Πόρτα-Παναγιάς ανάμεσα στα έτη 1382 και 1393 οδηγήθηκε στην παρακμή και την εγκατάλειψη.<sup>1039</sup> Για να γίνουμε πιο κατανοητοί, το γράμμα του μητροπολίτη Λάρισας Νείλου το 1381 αποτελεί την ύστατη προσπάθεια διάσωσης της μονής από την ερήμωση.<sup>1040</sup> Έπειτα, οι μοναχοί στην προσπάθειά τους να

---

<sup>1038</sup> ΔΗΜΗΤΡΑΚΟΠΟΥΛΟΣ, Σιγίλλιο 40: καί ἀμπέλιον ἀπό προσενέξεως τῶν ἢ αὐτῶν ἐν Τρικάλλοις, ὅσον καὶ οἶον ἐστὶ· καὶ ἐξ ἀγορασί(ας) τῶν αὐτῶν ἕτερον ἀμπέλιον τοῦ Ἰβάνη, ὡσεὶ μοδίων πέντε· καὶ ὀσπήτιον μετὰ ἐργαστη Ἰρίων εἰς τὸν φόρον τῆς μέσης· καὶ σὺν αὐτοῖς τοῦ Μεληδόνη τό στασεῖον, ἀμπέλια {τε} χωράφια, ὀσπήτια καὶ ἐργαστήριον ἐν τῷ φόρῳ· καὶ τα ἢ φικόν ἀμπέλιον<sup>1038</sup> λεγόμενον Ἀγγέλου τοῦ Τσυμισχῆ, ὅσον καὶ οἶον ἐστὶ περὶ τὰ Τρικάλλά· ἀμπέλιον ἀπό προσενέξεως τῆς μοναχῆς Μιγιαρίνης, μονὴ ἢ δριον τοῦ ἀγίου Δημητρίου πέραν τοῦ παραρρέοντος ποταμοῦ, μετὰ τῶν ἀμπελίων καὶ ὀπωρῶν καὶ χωραφιαί(ας) γῆς· μονύδριον τοῦ ἀγίου Νικολάου εἰς τό χωρίον τῆς Μιντζιάνης<sup>1038</sup> τό δωρηθέν παρὰ Καλλίστου ἱερομονάχου μετὰ ἀμπελίου καὶ χωραφίου· ἀμπελίου εἰς τὴν κρη ἢ νίτζαν τοῦ Ἀγριάνου· ἕτερον ἀμπέλιον εἰς τους Γαβρηλάδας, ὡσεὶ μοδίων ὀκτώ· ταφικόν παρὰ τοῦ ἀρχοντίτζη Μαλιασηνοῦ εἰς {... ἢ .....} τό λεγόμενον Τρίναβον· καὶ ταφικόν Χαλαπᾶ τοῦ Γιούργιτζα· ἀμπέλιον τό λεγόμενον Κυβρικής.

<sup>1039</sup> ΣΟΦΙΑΝΟΣ, Χρυσόβουλο 11-12. ΣΟΦΙΑΝΟΣ, Συνοδικό 8. ΚΑΛΟΥΣΙΟΣ, Συνοδικό 145-146.

<sup>1040</sup> ΣΟΦΙΑΝΟΣ, Συνοδικό 26-27: Ἦν μὲν ἡ Σεβασμία μονὴ τῆς πανυπεράγνου Θεομή(ο)ρο(ς) τῶν Μεγάλων Πυλῶν (...) Γέγονεν δὲ ἐσύτερον ἢ ἀφηρημένη τῶν ταύτης εὐκοσμιῶν ἐκ τῆς τοῦ καιροῦ ἀνωμαλίας καὶ ἐξ ἀνδρῶν ὡς ἔοικεν οὐ θεοφορό(ων), ἢ ἀπό τῶν προσκυρωθέντων αὐτῆς κτημάτων κεκολωβομ(έν)η. (...) οἱ τῆς εἰρημ(έν)ης σε(βασμίας) τῆς πανυπεράγνου Θεομήτορος ἢ τῶν Μεγάλων Πυλῶν (...) οἱ μοναχοὶ ὅτι τοῦ σκοποῦ οὐ διαμαρτήσονται (...) ἀνέδραμον πρὸς αὐτούς κατολοφυρόμ(εν)οι τὴν πτώχευσιν ἢ τῆς ἐκκλησίας, τὴν τε πτώσιν τῶν δομημάτων τῶν μετοχιῶν αὐτῆς, κ(αί) φθορᾶν τῶν θείων κειμηλί(ων) καὶ ἢ φαίρεσιν τῶν κτημάτων (...).

διασώσουν το μοναστήρι ζήτησαν την βοήθεια των ανώτατων κοσμικών και εκκλησιαστικών αρχών.<sup>1041</sup>

Παρ' όλα αυτά, οι προσπάθειες των μοναχών δεν καρποφόρησαν.<sup>1042</sup> Η μονή εγκαταλείφθηκε ανάμεσα στα έτη 1382 και 1393 λαμβάνοντας υπόψιν το σιγίλλιο του πατριάρχη Αντωνίου Δ' το 1393.<sup>1043</sup> Όλα τα κτήματα της μονής της Πόρτα-Παναγιάς, τα οποία αναφέρονται λεπτομερώς στο χρυσόβουλλο του Ανδρονίκου Γ' Παλαιολόγου<sup>1044</sup> έχουν πια περιέλθει στη δικαιοδοσία της γειτονικής μονής του Σωτήρος των Μεγάλων Πυλών ή αλλιώς στη μετέπειτα μονή του Αγίου Βησσαρίωνος ή Δουσίκου, στην οποία υπάγεται η Πόρτα-Παναγιά μέχρι και σήμερα.<sup>1045</sup> Καταλήγοντας, το περιλαμπρο οικοδόμημα του σεβαστοκράτορος Ιωάννη Α' Δούκα Κομνηνού Αγγέλου εγκαταλείφθηκε και ερημώθηκε στο δεύτερο μισό του 14<sup>ου</sup> αιώνα, ενώ κατά τη διάρκεια της Τουρκοκρατίας ο ναός καταστράφηκε εν μέρει, τα κτήματά του μοιράστηκαν στους κατοίκους της Πόρτας, ενώ κατά το 1843 μέσω πατριαρχικού σιγιλίου ο ναός περιήλθε μαζί με τα βιβλία και τα ιερά σκεύη στη δικαιοδοσία της Ιεράς Μονής του Δουσίκου.<sup>1046</sup>

---

<sup>1041</sup> ΣΟΦΙΑΝΟΣ, Συνοδικό 27: Ἐπί οὖν ἡ θειωτάτη δυᾶς τῶν καισάρων, | Ἀλέξιός τε ὁ Ἄγγελος καί ἡ σεμνή σύζυγος αὐτοῦ Μαρία, Θεοῦ προνοία, τῇ ἐλεημοσύνη τῶν κραταιῶν καί ἀγί(ων) | εὐσεβῶν αὐθ(εν)τ(ων) ἡμῶν καί βασιλέων, τό τῆς Βλαχίας σκάφος σεπτῶς ἔτυχον πηδαλουχεῖν ἐνεργεία τῆς Θεομήτ(ο)ρ(ος), χηρῶν προϊστάμενοι. ΣΟΦΙΑΝΟΣ, Συνοδικό 10. ΚΑΛΟΥΣΙΟΣ, Συνοδικό 145.

<sup>1042</sup> ΣΟΦΙΑΝΟΣ, Χρυσόβουλλο 11-12.

<sup>1043</sup> ΔΗΜΗΤΡΑΚΟΠΟΥΛΟΣ, Σιγίλλιο 31-52. DIMITRACOPOULOS, *Conversions* 147-148.

<sup>1044</sup> ΣΟΦΙΑΝΟΣ, Χρυσόβουλλο 7-26. DÖLGER, *Regesten*, τ., 4, 2125.

<sup>1045</sup> ΣΟΦΙΑΝΟΣ, Συνοδικό 9-10. ΣΟΦΙΑΝΟΣ, Χρυσόβουλλο 12. DIMITRACOPOULOS, *Conversions* 148.

<sup>1046</sup> HILD-KODER-ΣΠΑΝΟΣ-ΑΓΡΑΦΙΩΤΗΣ, Βυζαντινή 86. ΣΟΦΙΑΝΟΣ, Χρυσόβουλλο. ΠΡΟΒΑΤΑΚΗΣ, Πόρτα 78. Για τα αρχαιολογικά κατάλοιπα και τη συντήρηση του ναού ενδεικτικά, ΜΑΜΑΛΟΥΚΟΣ Στ., Η Χρονολόγηση του Καθολικού της Πόρτας-Παναγιάς, στο *Η Υπάτη στην Εκκλησιαστική Ιστορία, την Εκκλησιαστική Τέχνη και τον Ελλαδικό Μοναχισμό. Πρακτικά Πανελληνίου Συνεδρίου (Υπάτη 8-10 Μαΐου 2009)*. Αθήνα 2011, 463-479.

### 3.11. Το μοναστήρι της Λυκουσάδας

#### 3.11. α. Περί ιδρύσεως της μονής

Το ανδρικό μοναστήρι της Λυκουσάδας προς τιμήν της Παναγίας της Ελεούσας ανεγέρθηκε προς το τέλος του 13<sup>ου</sup> αιώνα από τη σύζυγο του σεβαστοκράτορος Ιωάννη Α' Δούκα Κομνηνού Αγγέλου, Υπομονή.<sup>1047</sup> Βρισκόταν πλησίον του κάστρου του Φαναρίου, στη βορειοδυτική πλευρά της Θεσσαλίας και σε απόσταση λίγων χιλιομέτρων από την πόλη των Τρικάλων.<sup>1048</sup> Αποτελέσε ένα από τα μεγαλύτερα και σημαντικότερα μοναστήρια της Θεσσαλίας κατά την εξεταζόμενη περίοδο, γεγονός που αποδεικνύεται από το πλήθος εγγράφων σχετικά με την επικύρωση και την κατοχύρωση της περιουσίας του. Αυτά ήταν: το χρυσόβουλλο του Ανδρόνικου Β' Παλαιολόγου τον Μάρτιο του 1289.<sup>1049</sup> το χρυσόβουλλο του Ανδρόνικου Γ' Παλαιολόγου, εκδοθέν ανάμεσα στα έτη 1331 και 1341.<sup>1050</sup> το ορκωμοτικό γράμμα του Μιχαήλ Γαβριηλόπουλου το 1342.<sup>1051</sup> το χρυσόβουλλο του Στεφάνου Δ' Ντουσάν τον Νοέμβριο του 1348,<sup>1052</sup> το ημιτελές χρυσόβουλλο του Νικηφόρου Β' Δούκα Αγγέλου της Ηπείρου ανάμεσα στα έτη

---

<sup>1047</sup> NICOL, Despotate 35-36. ΣΟΦΙΑΝΟΣ, Μονής 479.

<sup>1048</sup> TIB 237-238. CARILE-CAVALLO, Ανέκδοτο 33.

<sup>1049</sup> M.M. V., 253-256. DÖLGER, Regesten, τ., 4, 2131. ΣΟΦΙΑΝΟΣ, Μονής 488-490, 500-503.

<sup>1050</sup> CARILE-CAVALLO, Ανέκδοτο 33-63. DÖLGER, Regesten, τ., 4, 2780. ΣΟΦΙΑΝΟΣ, Μονής 490-493, 503-505.

<sup>1051</sup> M.M. V., 260-261. Καθώς το έγγραφο είναι αχρονολόγητο οι απόψεις δίστανται, CARILE-CAVALLO, Ανέκδοτο 56-57, σημ., 23.

<sup>1052</sup> SOLOVIEV-MOSIN, Grcken 152-161. SOLOVIEV, Thessalijskie 166-167. ΣΟΦΙΑΝΟΣ, Μονής 494-495, 505-508.

1356 και 1358<sup>1053</sup> και το σιγίλλιο του πατριάρχη Νείλου τον Μάιο του 1383.<sup>1054</sup> Ακόμη θα ήταν παράληψη να μην αναφέρουμε το σιγίλλιο του πατριάρχη Φιλοθέου Κοκκίνου το οποίο χρονολογείται μεταξύ των ετών 1371-1376 και ανακηρύσσει σταυροπηγιακή τη μονή της Λυκουσάδας. Δυστυχώς ημέρα δε σώζεται και μαθαίνουμε για την ύπαρξή του από το σιγίλλιο του πατριάρχη Νείλου το 1383.<sup>1055</sup>

### 3.11. β. Η περιουσία της μονής

Με βάση λοιπόν τα άνωθεν έγγραφα μπορούμε να αναφέρουμε ότι το μοναστήρι της Λυκουσάδας είχε στην κυριότητά του τα εξής:

Το χωριό Λυκουσάδα, στο οποίο δέσποζε το ομώνυμο μοναστήρι.<sup>1056</sup> Όπως ήδη αναφέραμε, πρόκειται για χωριό και μοναστήρι στη δυτική Θεσσαλία και σήμερα συναντάται με το όνομα Λοξάδα.<sup>1057</sup> Ως ιδιοκτησία της μονής επικυρώνεται στο χρυσόβουλλο του Ανδρονίκου Β' Παλαιολόγου,<sup>1058</sup> στο χρυσόβουλλο του

---

<sup>1053</sup> ΒΕΗΣ, Αποσπάσματα 3-7. OSTROGORSKY, Χρυσόβουλλο 174-182. ΣΟΦΙΑΝΟΣ, Μονής 495-498, 508-510. Η ημιτελής υπογραφή του εγγράφου ώθησε τους μελετητές στη διατύπωση διαφορετικών απόψεων, σχετικά με τον κάτοχο αλλά και την ημερομηνία έκδοσής του. Πρόκειται για ένα χρυσόβουλλο που προκαλεί αμφιβολίες, τόσο ως προς την ημερομηνία σύνταξής του, όσο και ως προς τον συντάκτη του. Η έλλειψη χρονολογίας, καθώς και η ημιτελής υπογραφή Άγγελου Δούκα οδήγησαν τους μελετητές σε κάποιες υποθέσεις. Οι OSTROGORSKY, Χρυσόβουλλο 174-182 και NICOL, Despotate 102-103, θεωρούν ότι ανήκει στον Ιωάννη Ορσίνι (1323-1335). Ο ΒΕΗΣ, Αποσπάσματα 3-7, θεωρεί ότι ανήκει στον Ανδρόνικο Γ' Παλαιολόγο. Ο ΣΟΦΙΑΝΟΣ, Έγγραφα 479-528, θεωρεί ότι ανήκει στον Νικηφόρο Β' της Ηπείρου και χρονολογικά το τοποθετεί μεταξύ των ετών 1356 και 1358. Περισσότερα στα, ΤΕΡΕΖΑΚΗΣ, Κοινωνία 143-144. CARILE-CAVALLO, Ανέκδοτο 35. ΤΕΡΕΖΑΚΗΣ, Κοινωνία 143-144. NICOL, Last 102.

<sup>1054</sup> ΛΑΜΠΡΟΥ, Σιγίλλιον 174-178. ΣΟΦΙΑΝΟΣ, Μονής 499, 510-513.

<sup>1055</sup> ΣΟΦΙΑΝΟΣ, Μονής 498, 511.

<sup>1056</sup> CARILE-CAVALLO, Ανέκδοτο 53. ΝΤΑΜΠΑΙΑΣ, Ιστορία 183.

<sup>1057</sup> TIB 208-209.

<sup>1058</sup> M.M. V., 255: χωριόν ή Λυκουσάδα εν φν και ή τοιαύτη ἀνηγέρθη μονή. DÖLGER, Regesten, τ., 4, 2131.

Ανδρονίκου Γ' Παλαιολόγου,<sup>1059</sup> στο χρυσόβουλλο του Στεφάνου Δ' Ντουσάν<sup>1060</sup> και στο χρυσόβουλλο του Νικηφόρου Β' Δούκα Αγγέλου.<sup>1061</sup>

Τη Βατουσιάνη.<sup>1062</sup> Πρόκειται για απροσδιόριστο χωρίο στη δυτική Θεσσαλία.<sup>1063</sup> Αναφέρεται ως ιδιοκτησία της Λυκουσάδας στο χρυσόβουλλο του Ανδρονίκου Β' Παλαιολόγου,<sup>1064</sup> στο χρυσόβουλλο του Ανδρονίκου Γ' Παλαιολόγου,<sup>1065</sup> στο χρυσόβουλλο του Στεφάνου Δ' Ντουσάν<sup>1066</sup> και στο χρυσόβουλλο του Νικηφόρου Β' Δούκα Αγγέλου.<sup>1067</sup>

Ένα χωρίο στην περιοχή των Τρικόλων «μετά τοῦ ἐκεῖσε λοετροῦ».<sup>1068</sup> Εκτός από την επικύρωση του Ανδρονίκου Β' Παλαιολόγου,<sup>1069</sup> ο Ανδρόνικος Γ' Παλαιολόγος,<sup>1070</sup> ο Στέφανος Δ' Ντουσάν<sup>1071</sup> και ο Νικηφόρος Β' Δούκας

---

<sup>1059</sup> CARILE-CAVALLO, Ανέκδοτο 51: χωρίον ἢ Λυκουσάδα ἔνθα καὶ ἡ τοιαύτη ἔστιν ἰδρυμένη μονή. DÖLGER, Regesten, τ., 4, 2780.

<sup>1060</sup> SOLOVIEV-MOSIN, Grcken 154: χωρίον τό καλούμενον Λυκουσάδα ἔνθα καὶ ἡ τοιαύτη ἔστιν ἰδρυμένη μονή, μετά τῆς νομῆς καὶ περιοχῆς αὐτοῦ.

<sup>1061</sup> ΒΕΗΣ, Αποσπάσματα 6: ἐν τῷ θεμάτι Φαναρίου, χωρίον ἢ Λυκουσάδα· ἐν ὧν και αὐτῆ] δὴ ἡ σεβασμία ἰδρυται μονή.

<sup>1062</sup> ΝΤΑΜΠΛΙΑΣ, Ιστορία 183.

<sup>1063</sup> HILD-KODER-ΣΠΑΝΟΣ-ΑΓΡΑΦΙΩΤΗΣ, Βυζαντινὴ 30-31.

<sup>1064</sup> M.M. V., 255: ἕτερον χωρίον ἢ Βατουσιάνη. DÖLGER, Regesten, τ., 4, 2131.

<sup>1065</sup> CARILE-CAVALLO, Ανέκδοτο 51: ἢ Βατουσιάνη. DÖLGER, Regesten, τ., 4, 2780.

<sup>1066</sup> SOLOVIEV-MOSIN, Grcken 154: ἕτερον λεγόμενον ἢ Βατουσιάνη.

<sup>1067</sup> ΒΕΗΣ, Αποσπάσματα 6: χωρίον ἢ Βατουσιάνη.

<sup>1068</sup> CARILE-CAVALLO, Ανέκδοτο 53. ΝΤΑΜΠΛΙΑΣ, Ιστορία 183.

<sup>1069</sup> M.M. V., 255: τό περί τὰ Τρικόκαλα χωρίον, ὅπερ εὑρίσκεται κατέχουσα ἡ μονή μετά τοῦ ἐκεῖσε λοετροῦ. DÖLGER, Regesten, τ., 4, 2131.

<sup>1070</sup> CARILE-CAVALLO, Ανέκδοτο 51: περί τὰ Τρικόκαλα μετόχιον εἰς το ὄνομα τιμώμενον τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου μετά τοῦ ἐν αὐτῷ λουτροῦ· καὶ τῶν ἐνοίκων καὶ παροίκων καὶ τῆς χωραφιάς αὐτοῦ γῆς. DÖLGER, Regesten, τ., 4, 2780.

<sup>1071</sup> SOLOVIEV-MOSIN, Grcken 154: περί τὰ Τρικόκαλα μετόχιον εἰς το ὄνομα τιμώμενον τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου μετά τοῦ ἐν αὐτῷ λουτροῦ· καὶ τῶν ἐνοίκων καὶ παροίκων καὶ τῆς χωραφιάς αὐτοῦ γῆς καὶ τῶν δύο ὑδρομυλῶνων.

Ἄγγελος<sup>1072</sup> κατέστησαν ἐγκυρο το δικαίωμα κατοχῆς τῆς περιοχῆς ἀπὸ τῆς μονῆς τῆς Λυκουσάδας.

Ἐνα μετόχι αφιερωμένο στο ὄνομα τῆς Θεοτόκου στήν περιοχή τῆς Ράξας μαζί με τους παροίκους, τῆ γῆ, τὰ μυλοθέσια καὶ τὰ ἀμπέλια που διέθετε.<sup>1073</sup> Ἡ επικύρωση τοῦ μετοχίου στή μονῆ τῆς Λυκουσάδας ἐντοπίζεται στο χρυσόβουλλο τοῦ Ἀνδρονίκου Β' Παλαιολόγου,<sup>1074</sup> στο χρυσόβουλλο τοῦ Ἀνδρονίκου Γ' Παλαιολόγου,<sup>1075</sup> στο χρυσόβουλλο τοῦ Στεφάνου Δ' Ντουσάν<sup>1076</sup> καὶ στο χρυσόβουλλο τοῦ Νικηφόρου Β' Δούκα Ἀγγέλου.<sup>1077</sup>

Το μετόχι Τριστενίκος πρὸς τιμὴν τοῦ μεγαλομάρτυρος Γεωργίου.<sup>1078</sup> Πιθανῶς νὰ πρόκειται γιὰ το διαλυμένο χωριὸ Ντριστιανός-Τριστιανός στήν περιοχή τοῦ Καστρακίου τῆς Καλαμπάκας.<sup>1079</sup> Ἐπικυρώνεται ὡς ἰδιοκτησία τῆς μονῆς τῆς Λυκουσάδας στα χρυσόβουλλα τῶν Ἀνδρονίκου Β' Παλαιολόγου,<sup>1080</sup> Ἀνδρονίκου Γ' Παλαιολόγου,<sup>1081</sup> Στεφάνου Δ' Ντουσάν,<sup>1082</sup> ἐνῶ στο χρυσόβουλλο τοῦ

---

<sup>1072</sup> ΒΕΗΣ, Ἀποσπάσματα 6: (...) ἡ ὑπεραγία Θεοτόκος μετὰ τοῦ ἐκ(εἰ)σε λουτροῦ καὶ τῶν ἐνοικοπαροίκων πάντων.

<sup>1073</sup> CARILE-CAVALLO, Ἀνέκδοτο 53. ΝΤΑΜΠΛΙΑΣ, Ἱστορία 183.

<sup>1074</sup> M.M. V., 255: μετόχιον εἰς ὄνομα τιμώμενον τῆς Θεοτόκου ἐπιλεγόμενον ἡ Ράξα μετὰ τῶν ἐν αὐτῷ παροίκων τῶν διαλαμβαμένων κατ' ὄνομα ἐν τοῖς προσοῦσιν αὐτῷ δικαίωμασιν, ἔτι δε καὶ τῆς κατεχομένης παρ' αὐτοῦ τοῦ μετοχίου γῆς καὶ τῶν μυλοθέσιων καὶ ἀμπελίων. DÖLGER, Regesten, τ., 4, 2131.

<sup>1075</sup> CARILE-CAVALLO, Ἀνέκδοτο 51: ἕτερον μετόχιον ἡ Ράξα μετὰ τῶν ὧν ἔχει παροίκων καὶ γῆς-μυλοθέσιων τέ καὶ ἀμπελίων. DÖLGER, Regesten, τ., 4, 2780.

<sup>1076</sup> SOLOVIEV-MOSIN, Grcken 154: ἕτερον μετόχιον τό καλούμενον ἡ Ράξα μετὰ τῶν ὧν ἔχει παροίκων καὶ γῆς, μυλοθεσιων τε καὶ ἀμπελίων.

<sup>1077</sup> ΒΕΗΣ, Ἀποσπάσματα 6: ἕτερον μονήδριον ἡ Ράξα μεθ' ὅσων κέκτηται ἀν(θρώπων).

<sup>1078</sup> CARILE-CAVALLO, Ἀνέκδοτο 53. ΝΤΑΜΠΛΙΑΣ, Ἱστορία 183.

<sup>1079</sup> HILD-KODER-ΣΠΑΝΟΣ-ΑΓΡΑΦΙΩΤΗΣ, Βυζαντινὴ 104.

<sup>1080</sup> M.M. V., 255: ἕτερον μετόχιον ὁ Τριστενίκος εἰς ὄνομα τιμώμενον τοῦ ἁγίου μου μεγαλομάρτυρος Γεωργίου. DÖLGER, Regesten, τ., 4, 2131.

<sup>1081</sup> CARILE-CAVALLO, Ἀνέκδοτο 51: μετόχιον ἐπ' ὀνόματι τιμώμενον τοῦ ἁγίου μεγαλομάρτυρος καὶ τροπαιοφόρου Γεωργίου καὶ ἐπονομαζόμενον τοῦ Τριστενίκου. DÖLGER, Regesten, τ., 4, 2780.

<sup>1082</sup> SOLOVIEV-MOSIN, Grcken 154: μετόχιον ἐπ' ὄνομα τιμώμενον τοῦ ἁγίου μεγαλομάρτυρος καὶ τροπαιοφόρου Γεωργίου καὶ ἐπονομαζόμενον τοῦ Τριστενίκου.



Νικηφόρου Β' Δούκα Αγγέλου υπάρχει η ελλιπής φράση «ὁ ἅγιος Γεώργιος (...)».<sup>1083</sup>

Το μετόχι του Αγίου Ανδρέα «μετά τῶν ἐν αὐτῷ παροίκων καὶ ἀμπελίων καὶ τῆς προστεθείσης ἀρτίως γῆς Βλαχοκατοῦνα ἢ ἐπιλεγομένη Πρακτικάτους».<sup>1084</sup> Πρόκειται για διαλυμένο και απροσδιόριστο χωριό της δυτικής Θεσσαλίας.<sup>1085</sup> Εκτός από την επικύρωση του Ανδρονίκου Β' Παλαιολόγου<sup>1086</sup> και ο Ανδρονίκος Γ' Παλαιολόγος κατέστησε ἐγκυρη την παραχώρηση του μετοχίου στη μονή, χωρίς όμως να υπάρχει η αναφορά «της γῆς Βλαχοκατοῦνα ἢ ἐπιλεγομένη Πρακτικάτους».<sup>1087</sup> Παρόμοια επικύρωση εντοπίζουμε και στο χρυσόβουλλο του Στεφάνου Δ' Ντουσάν,<sup>1088</sup> ενώ στο χρυσόβουλλο του Νικηφόρου Β' Δούκα Αγγέλου παρατηρούμε την πρόταση «τό ὅσον εἶχεν εἰς τους Πρακτικάτους».<sup>1089</sup>

Το χωριό Γοριάνη με μυλοθέσια και ἀμπέλια.<sup>1090</sup> Αρχικώς θα μπορούσαμε να υποθέσουμε ότι πρόκειται το σημερινό Αχλαδοχώρι Τρικάλων.<sup>1091</sup> Εντούτοις, η αναφορά στο χρυσόβουλλο του Νικηφόρου Β' Δούκα Αγγέλου «(...) καὶ περὶ τόν Δομοκόν χωρίον τό λεγόμε(εν)ον Γοριανή»<sup>1092</sup> μάς οδηγεί στο συμπέρασμα ότι πρόκειται για μια περιοχή γύρω από τον Δομοκό.<sup>1093</sup> Η πρώτη επικύρωση λαμβάνει

---

<sup>1083</sup> ΒΕΗΣ, Αποσπάσματα 6.

<sup>1084</sup> CARILE-CAVALLO, Ανέκδοτο 53. ΝΤΑΜΠΛΙΑΣ, Ιστορία 183.

<sup>1085</sup> HILD-KODER-ΣΠΑΝΟΣ-ΑΓΡΑΦΙΩΤΗΣ, Βυζαντινή 88.

<sup>1086</sup> M.M. V., 255: ἕτερον εἰς ὄνομα τοῦ ἁγίου Ανδρέου μετὰ τῶν ἐν αὐτῷ παροίκων καὶ ἀμπελίων καὶ τῆς προστεθείσης ἀρτίως γῆς Βλαχοκατοῦνα ἢ ἐπιλεγομένη Πρακτικάτους. DÖLGER, Regesten, τ., 4, 2131.

<sup>1087</sup> CARILE-CAVALLO, Ανέκδοτο 51-52: ἕτερον εἰς ὄνομα τοῦ ἁγίου καὶ πανευφήμου ἀποστόλου Ανδρέου μετὰ παροίκων ἀμπελίων καὶ γῆς. DÖLGER, Regesten, τ., 4, 2780.

<sup>1088</sup> SOLOVIEV-MOSIN, Grcken 154: ἕτερον εἰς ὄνομα τοῦ ἁγίου καὶ πανευφήμου ἀποστόλου Ανδρέου μετὰ παροίκων, ἀμπελίων καὶ γῆς και 156: χωρίον τό λεγόμενοι οἱ Πρακτικάτοι μετὰ τῆς νομῆς καὶ περιοχῆς αὐτοῦ καὶ τοῦ ἐξερχομένου ὕδατος ἀπὸ τῆς Συκέας.

<sup>1089</sup> ΒΕΗΣ, Αποσπάσματα 6.

<sup>1090</sup> CARILE-CAVALLO, Ανέκδοτο 53. ΝΤΑΜΠΛΙΑΣ, Ιστορία 183.

<sup>1091</sup> HILD-KODER-ΣΠΑΝΟΣ-ΑΓΡΑΦΙΩΤΗΣ, Βυζαντινή 28-29. ΣΠΑΝΟΣ, Οικισμοί 220-221.

<sup>1092</sup> ΒΕΗΣ, Αποσπάσματα 6.

<sup>1093</sup> TIB 148-249. CARILE-CAVALLO, Ανέκδοτο 48.

χώρα στο χρυσόβουλλο του Ανδρονίκου Β' Παλαιολόγου,<sup>1094</sup> ενώ η ίδια αναφορά υπάρχει στα χρυσόβουλλα των Ανδρονίκου Γ' Παλαιολόγου<sup>1095</sup> και Στεφάνου Δ' Ντουσάν.<sup>1096</sup>

Σύμφωνα με το χρυσόβουλλο του Ανδρονίκου Β' Παλαιολόγου, η μονή της Λυκουσάδας ήταν κάτοχος δύο βαρκών και δυο αλιέων στην λίμνη του Έζερού.<sup>1097</sup> Όμοια αναφορά υφίσταται και στα χρυσόβουλλα των Ανδρονίκου Γ' Παλαιολόγου<sup>1098</sup> και Στεφάνου Δ' Ντουσάν.<sup>1099</sup>

Το μετόχι του μεγαλομάρτυρος αγίου Δημητρίου στο θέμα της Βουναίνης με τους παροίκους, τα αμπέλια και τα μυλοθέσιά του.<sup>1100</sup> Πρόκειται για το σημερινό ομώνυμο χωριό στο δρόμο Λάρισας-Καρδίτσας.<sup>1101</sup> Αναφέρεται ως ιδιοκτησία της μονής της Λυκουσάδας στο χρυσόβουλλο του Ανδρονίκου Β' Παλαιολόγου,<sup>1102</sup> στο χρυσόβουλλο του Ανδρονίκου Γ' Παλαιολόγου<sup>1103</sup> και στο χρυσόβουλλο του

---

<sup>1094</sup> M.M. V., 255: χωρίον ή Γοριάνη μετά τῶν ἐν αὐτῷ μυλοθεσιῶν καὶ ἀμπελίῶν. DÖLGER, Regesten, τ., 4, 2131.

<sup>1095</sup> CARILE-CAVALLO, Ανέκδοτο 52: χωρίον της Γουριάνης μετά τῶν ἐν αὐτῷ ἀμπελίῶν καὶ μυλοτοπίῶν. DÖLGER, Regesten, τ., 4, 2780.

<sup>1096</sup> SOLOVIEV-MOSIN, Grcken 154: χωρίον τό καλούμενον ή Γοριάνης μετά τῶν ἐν αὐτῷ καὶ ἀμπελίῶν.

<sup>1097</sup> M.M. V., 255: κατείχεν εἰς τήν λίμνην τοῦ Ἐζερού TIB 158-159. Βρισκόταν στην ευρύτερη περιοχή του Φαναρίου) σανδάλια δύο μετά καὶ ἀλιέων δύο. DÖLGER, Regesten, τ., 4, 2131. CARILE-CAVALLO, Ανέκδοτο 53. ΝΤΑΜΠΙΑΣ, Ιστορία 183.

<sup>1098</sup> CARILE-CAVALLO, Ανέκδοτο 52: εἰς τήν λίμνην τοῦ Ἐζερού ἀλιεῖς δύο μετά μονοξύλων αὐτῶν δύο. DÖLGER, Regesten, τ., 4, 2780.

<sup>1099</sup> SOLOVIEV-MOSIN, Grcken 154, 156: εἰς τήν λίμνην τοῦ Ἐζερού ἀλιεῖς δύο μετά αὐτῶν δύο μονοξύλων.

<sup>1100</sup> CARILE-CAVALLO, Ανέκδοτο 53. ΝΤΑΜΠΙΑΣ, Ιστορία 183.

<sup>1101</sup> TIB 137-138. MAGDALINO, History 94. ΤΕΡΕΖΑΚΗΣ, Κοινωνία 177-179.

<sup>1102</sup> M.M. V., 255: μετόχιον εἰς ὄνομα τιμώμενον τοῦ ἀγίου μου μεγαλομάρτυρος Δημητρίου ἐν τῷ θεματι Βουναίνης διακεείμενον μετά τῶν ἐν αὐτῷ παροίκων, ἀλλά δὴ καὶ τῶν ἀμπελίῶν καὶ μυλοθεσιῶν. DÖLGER, Regesten, τ., 4, 2131.

<sup>1103</sup> CARILE-CAVALLO, Ανέκδοτο 52: εἰς τήν Βούναιναν μετόχιον εἰς ὄνομα τιμώμενον τοῦ ἀγίου μεγαλομάρτυρος μυροβλύτου καὶ θαυματουργοῦ Δημητρίου μετά τῶν προσόντων αὐτῷ παροίκων, ἀμπελίῶν καὶ μυλοθεσιῶν. DÖLGER, Regesten, τ., 4, 2780.

Στεφάνου Δ' Ντουσάν,<sup>1104</sup> ενώ στο ελλιπές χρυσόβουλλο του Νικηφόρου Β' Δούκα Αγγέλου υπάρχει η απλή αναφορά «καί περί την Βούνιναν μονύδριον ὁ ἅγιος Δημήτριος».<sup>1105</sup>

Το χωριό Μαγούλα στην περιοχή του Αλμυρού.<sup>1106</sup> Πρόκειται για χωριό σε κοντινή απόσταση από τον σημερινό οικισμό Αϊδίνιο στη βόρεια πλευρά του σημερινού Αλμυρού.<sup>1107</sup> Επισημοποιείται ως περιουσία της μονής της Λυκουσάδας στο χρυσόβουλλο του Ανδρονίκου Β' Παλαιολόγου,<sup>1108</sup> στο χρυσόβουλλο του Ανδρονίκου Γ' Παλαιολόγου,<sup>1109</sup> στο χρυσόβουλλο του Στεφάνου Δ' Ντουσάν<sup>1110</sup> και στο χρυσόβουλλο του Νικηφόρου Β' Δούκα Αγγέλου.<sup>1111</sup>

Το χωριό οι Σιμισαράτοι.<sup>1112</sup> Πρόκειται για απροσδιόριστο χωριό στην περιοχή του Αλμυρού<sup>1113</sup> και αναφέρεται ως ιδιοκτησία της Λυκουσάδας στα χρυσόβουλλα των Ανδρονίκου Β' Παλαιολόγου,<sup>1114</sup> Ανδρονίκου Γ' Παλαιολόγου <sup>1115</sup> και Στεφάνου Δ' Ντουσάν.<sup>1116</sup>

---

<sup>1104</sup> SOLOVIEV-MOSIN, Grcken 154: μονύδριον εἰς ὄνομα τιμώμενον τοῦ ἁγίου μεγαλομάρτυρος καί θαυματουργοῦ Δημητρίου καί ἐπικεκλημένον ἡς Βούνινας μετὰ τῶν προσόντων αὐτῶ παροίκων, ἀμπελίων καί μυλοθεσιῶν.

<sup>1105</sup> ΒΕΗΣ, Αποσπάσματα 6.

<sup>1106</sup> CARILE-CAVALLO, Ανέκδοτο 53. ΝΤΑΜΠΛΙΑΣ, Ιστορία 183.

<sup>1107</sup> TIB 170-171.

<sup>1108</sup> M.M. V., 255: ἔτι τε εἰς τόν τόπον τοῦ Ἄλμυροῦ χωρίον ἢ Μαγούλα (...). DÖLGER, Regesten, τ., 4, 2131.

<sup>1109</sup> CARILE-CAVALLO, Ανέκδοτο 52: εἰς τόν Ἄλμυρό χωρίον ἢ Μαγούλα (...). DÖLGER, Regesten, τ., 4, 2780.

<sup>1110</sup> SOLOVIEV-MOSIN, Grcken 156: εἰς τόν Ἄλμυρό χωρίον ἢ Μαγούλα (...).

<sup>1111</sup> ΒΕΗΣ, Αποσπάσματα 6: καί περί τόν Ἄλμυρον, χωρίον ἢ Μαγούλα.

<sup>1112</sup> CARILE-CAVALLO, Ανέκδοτο 53. ΝΤΑΜΠΛΙΑΣ, Ιστορία 183.

<sup>1113</sup> TIB 170-171.

<sup>1114</sup> M.M. V., 255: (...) καί οἱ Σιμισαράτοι λεγόμενοι (...). DÖLGER, Regesten, τ., 4, 2131.

<sup>1115</sup> CARILE-CAVALLO, Ανέκδοτο 52: (...) καί ἡ Σιμισεράτη (...). DÖLGER, Regesten, τ., 4, 2780.

<sup>1116</sup> SOLOVIEV-MOSIN, Grcken 156: (...) καί οἱ Σιμισαράτοι (...).

Τη γη των Λεβαχάτων και Ταρωνάτων.<sup>1117</sup> Αποτελούν απροσδιόριστες περιοχές κοντά στους Σιμισαράτους στον Αλμυρό.<sup>1118</sup> Αναφέρονται ως ακίνητα αγαθά στην κατοχή της Λυκουσάδας όχι μόνο στο χρυσόβουλλο του Ανδρονίκου Β' Παλαιολόγου,<sup>1119</sup> αλλά και στα χρυσόβουλλα των Ανδρονίκου Γ' Παλαιολόγου<sup>1120</sup> και Στεφάνου Δ' Ντουσάν.<sup>1121</sup>

Δύο μύλωνες διδόμενοι από την ιδρύτρια της μονής. Επικυρώνονται για πρώτη φορά στο χρυσόβουλλο του Ανδρονίκου Γ' Παλαιολόγου,<sup>1122</sup> ενώ η ίδια επικύρωση υπάρχει και στο χρυσόβουλλο του Νικηφόρου Β' Δούκα Αγγέλου.<sup>1123</sup>

Μονύδριο αφιερωμένο στο όνομα του αγίου Βασιλείου με τα αμπέλια, την γη, τον μύλο και τους κήπους του, σύμφωνα με το χρυσόβουλλο του Ανδρονίκου Γ' Παλαιολόγου.<sup>1124</sup> Πρόκειται για απροσδιόριστο χωριό κοντά στα Τρίκαλα, πιθανώς πλησίον του Πηνειού ή κάποιου παραποτάμου του.<sup>1125</sup> Η παραχώρηση του μονυδρίου αυτού στη μονή κατέστη έγκυρη τόσο στο χρυσόβουλλο του

---

<sup>1117</sup> CARILE-CAVALLO, Ανέκδοτο 53. ΝΤΑΜΠΛΙΑΣ, Ιστορία 183.

<sup>1118</sup> HILD-KODER-ΣΠΑΝΟΣ-ΑΓΡΑΦΙΩΤΗΣ, Βυζαντινή 68-69. CARILE-CAVALLO, Ανέκδοτο 49.

<sup>1119</sup> M.M. V., 255: (...) σύν τῆ ἐκεῖσε γῆ τῶν Λεβαχάτων καί Ταρανάτων. DÖLGER, Regesten, τ., 4, 2131.

<sup>1120</sup> CARILE-CAVALLO, Ανέκδοτο 52: (...) σύν τῆ ἐκεῖ γῆ τῶν Λεβαχάτων καί Ταρανάτων. DÖLGER, Regesten, τ., 4, 2780.

<sup>1121</sup> SOLOVIEV-MOSIN, Grcken 156: σύν τῆ ἐκεῖσε γῆ τῶν Λεβαχάτων καί Ταρανάτων.

<sup>1122</sup> CARILE-CAVALLO, Ανέκδοτο 51: μύλωνες δύο προσκυρωθέντες τῆ τοιαύτη σεβασμία μονή παρὰ τῆς ἀνεγειράσης ταύτην τῆς γυναικός τοῦ σεβαστοκράτορος ἐκείνου κυροῦ Ἰω(άννου) τοῦ Δούκα.

<sup>1123</sup> SOLOVIEV-MOSIN, Grcken 154: μύλωνες δύο προσκυρωθέντες τῆ τοιαύτη σεβασμία μονῆ παρὰ τῆς ἀνεγειράσης ταύτην τῆς γυναικός τοῦ σεβαστοκράτορος ἐκείνου κυροῦ Ἰωάννου τοῦ Δούκα. DÖLGER, Regesten, τ., 4, 2780.

<sup>1124</sup> CARILE-CAVALLO, Ανέκδοτο 52: Μονύδριον εἰς ὄνομα τιμώμενον τοῦ ἀγίου καί μεγάλου Βασιλείου μεθ' ὧν κέκτηται ἀμπελίων χωραφιαίας γῆς μύλωνος καί κηπωρείων πλησίον τοῦ λεγομένου Σκόρπη. DÖLGER, Regesten, τ., 4, 2780.

<sup>1125</sup> HILD-KODER-ΣΠΑΝΟΣ-ΑΓΡΑΦΙΩΤΗΣ, Βυζαντινή 95-96. CARILE-CAVALLO, Ανέκδοτο 48.

Στεφάνου Δ' Ντουσάν<sup>1126</sup> όσο και στο χρυσόβουλλο του Νικηφόρου Β' Δούκα Αγγέλου.<sup>1127</sup>

Αμπέλι του Ιουδαίου Ανάμερ, με βάση το χρυσόβουλλο του Ανδρονίκου Γ' Παλαιολόγου.<sup>1128</sup> Πρόκειται και σε αυτήν την περίπτωση για απροσδιόριστη περιοχή ίσως κοντά στα Τρίκαλα, που ανήκε στον Ιουδαίο Ανάμερ.<sup>1129</sup> Το αμπέλι επικυρώνεται στα χρυσόβουλλα των Στεφάνου Δ' Ντουσάν<sup>1130</sup> και Νικηφόρου Β' Δούκα Αγγέλου.<sup>1131</sup>

Η περιοχή του Αλισύρη μαζί με τον αμπελώνα στην τοποθεσία Γρουμαράδας, σύμφωνα με το χρυσόβουλλο του Ανδρονίκου Γ' Παλαιολόγου.<sup>1132</sup> Βρισκόταν κοντά στο Λιβιάδιον της Γορίστης, το οποίο ταυτίζεται με τους σημερινούς Αγίους Αναργύρους, λίγα χιλιόμετρα βορειοανατολικά του Φαναρίου.<sup>1133</sup> Η ίδια επισήμοποίηση εντοπίζεται και στο χρυσόβουλλο του Στεφάνου Δ' Ντουσάν με τη συμπλήρωση «(...) καὶ τοῦ μυλικοῦ ἔργαστηρίου τοῦ λεγομένου Σουζίτσα».<sup>1134</sup>

---

<sup>1126</sup> SOLOVIEV-MOSIN, Grcken 154: μονύδριον εἰς ὄνομα τιμώμενον τοῦ ἐν ἱεράρχαις παμμάκαρος Βασιλείου μετὰ τῶν ἀμπελίων καὶ μυλώνων καὶ τῆς χωραφιαίας γῆς καὶ τῆς ἀπάσης νομῆς καὶ περιοχῆς αὐτοῦ.

<sup>1127</sup> ΒΕΗΣ, Αποσπάσματα 6: λεγόμε(εν)ον μονήδριον ὁ ἅγιος Βασίλειος μεθ' ὅσων κέκτηται γῆσ-ἀμπελώνων τε καὶ χωρα/φιτίασ γῆσ και τοῦ κηρωρίου τοῦ πλη/σίον τη τοῦ Σούρη-ἀμπέλιον τοῦ Σκούρη.

<sup>1128</sup> CARILE-CAVALLO, Ανέκδοτο 52: Καὶ ἀμπέλιον ἐκ προσενέξεως τούτου· ἰουδαῖον τόν Ανάμερ. DÖLGER, Regesten, τ., 4, 2780.

<sup>1129</sup> PLP 91170. CARILE-CAVALLO, Ανέκδοτο 48.

<sup>1130</sup> SOLOVIEV-MOSIN, Grcken 158: Ἰουδαῖον τόν Ἄναμέρην ὀνομαζόμενον.

<sup>1131</sup> ΒΕΗΣ, Αποσπάσματα 6: ἰουδαῖον τον Ναμερ.

<sup>1132</sup> CARILE-CAVALLO, Ανέκδοτο 52: Εἰς τοὺς Γρουμαράδας τοπίον λεγόμενον τοῦ Ἄλισύρη μετὰ καὶ μύλωνος. DÖLGER, Regesten, τ., 4, 2780.

<sup>1133</sup> TIB 166-167. CARILE-CAVALLO, Ανέκδοτο 49.

<sup>1134</sup> SOLOVIEV-MOSIN, Grcken 156.

Δυο μύλοι στο Λιβάδι όπως μας πληροφορεί το χρυσόβουλλο του Ανδρονίκου Γ' Παλαιολόγου.<sup>1135</sup> Αφορά το σημερινό χωριό Άγιοι Ανάργυροι.<sup>1136</sup> Η ίδια αναφορά υπάρχει και στο χρυσόβουλλο του Στεφάνου Δ' Ντουσάν.<sup>1137</sup>

Έκταση εκατό μοδίων στην περιοχή των Καλογεριανών.<sup>1138</sup> Αφορά το σημερινό χωριό Καλογριανά της Καρδίτσας.<sup>1139</sup> Η συγκεκριμένη έκταση παραχωρήθηκε στη μονή της Λυκουσάδας σύμφωνα με τα χρυσόβουλλα των Ανδρονίκου Γ' Παλαιολόγου<sup>1140</sup> και Στεφάνου Δ' Ντουσάν.<sup>1141</sup>

Το μετόχι του Σπριλίτου.<sup>1142</sup> Επικυρώνεται για πρώτη φορά στο χρυσόβουλλο του Ανδρονίκου Γ' Παλαιολόγου,<sup>1143</sup> ενώ η επικύρωσή του υπέρ της μονής της Λυκουσάδας εντοπίζεται και στο χρυσόβουλλο του Στεφάνου Δ' Ντουσάν.<sup>1144</sup> Επιπλέον, η παραχώρηση ιδιοκτησίας καθιστάται έγκυρη και στο χρυσόβουλλο του Νικηφόρου Β' Δούκα Αγγέλου ως «του Πιρλήγκου τό ἐπιλεγόμε(εν)ον ό Π(ατ)ήρ».<sup>1145</sup>

Επιπλέον, θα ήταν παράληψη να μην αναφερθεί ότι στο χρυσόβουλλο του Στεφάνου Δ' Ντουσάν επικυρώνονται υπέρ της μονής της Λυκουσάδας κτήματα,

---

<sup>1135</sup> CARILE-CAVALLO, Ανέκδοτο 52: Εἰς τό λιβάδιον μύλωνες δύο. DÖLGER, Regesten, τ., 4, 2780.

<sup>1136</sup> TIB 166-167.

<sup>1137</sup> SOLOVIEV-MOSIN, Grcken 156: εἰς τό λιβάδιον τῆς Γορίτζης μυλικά ἐργαστήρια δύο.

<sup>1138</sup> CARILE-CAVALLO, Ανέκδοτο 52.

<sup>1139</sup> TIB 180. ΣΠΑΝΟΣ, Οικισμοί 295-296.

<sup>1140</sup> CARILE-CAVALLO, Ανέκδοτο 52: Εἰς τά Καλογεριανά γῆ μοδίων ἑκατόν ἀπό τε τοῦ τάνου καί τοῦ παχέως (...). DÖLGER, Regesten, τ., 4, 2780.

<sup>1141</sup> SOLOVIEV-MOSIN, Grcken 156: εἰς τό χωρίον τά Καλογεριανά καλούμενον γῆ μοδίων ἑκατόν ἀπό τε τοῦ Τάνου καί τοῦ Παχέως.

<sup>1142</sup> CARILE-CAVALLO, Ανέκδοτο 53.

<sup>1143</sup> CARILE-CAVALLO, Ανέκδοτο 52: (...) (καί) μετόχιον του Σπριλίτ(ου). DÖLGER, Regesten, τ., 4, 2780.

<sup>1144</sup> SOLOVIEV-MOSIN, Grcken 156: το τρίτον μονύδριον εἰς ὄνομα τιμώμενον τοῦ Σωτήρος Χριστοῦ τοῦ ἀληθινοῦ Θεοῦ ἡμῶν καί ἐπικεκλημένον τοῦ Σπριλήτου μετά τῶν ὧν ἔχει ἀμπελίων, τῆς χωραφιαίας γῆς καί τῆς ἀπάσης νομῆς καί περιοχῆς αὐτοῦ.

<sup>1145</sup> ΒΕΗΣ, Αποσπάσματα 6.

τα οποία δεν συναντάμε σε κανένα από τα προαναφερθέντα έγγραφα.<sup>1146</sup>  
Παράλληλα, ανιχνεύουμε στο χρυσόβουλλο του Νικηφόρου Β' Δούκα Αγγέλου

---

<sup>1146</sup> «εις τοῦ Θεοδώρα χωραφιαία γῆ (στα περίχωρα των Τρικάλων. CARILE-CAVALLO, Ανέκδοτο 43) μετά τῶν ἐν αὐτῇ τεσσάρων ὑδρομυλώνων καί τῆς ἀπάσης νομῆς αὐτῆς (SOLOVIEV-MOSIN, Grcken 154)· περί τα αὐτά Τρικάλλα ἀμπέλια (...) σὺν τῷ τοῦ (χωρίον) τοῦ Σκούρη καί (χωρίον) τοῦ Ἀρχιδιάκονος (SOLOVIEV-MOSIN, Grcken 154)· μονύδριον καλούμενον ἢ Σλίβνα (στα περίχωρα των Τρικάλων. CARILE-CAVALLO, Ανέκδοτο 43) μετά τῆς νομῆς αὐτοῦ (SOLOVIEV-MOSIN, Grcken 154)· ἕτερον μετόχιον τό λεγόμενον ἢ Κερασέα (λίγα χιλιόμετρα νοτιοδυτικά του Φαναρίου. TIB 187. SOLOVIEV-MOSIN, Grcken 154)· εἰς τὴν Λαγγάβιτζα τό ἡμισυ τοῦ χωρίου τοῦ Μαδηρίτου (SOLOVIEV-MOSIN, Grcken 156)· περί τὰ Φάρσαλα χωρίον τό λεγόμενον Λεβάχοι (SOLOVIEV-MOSIN, Grcken 156. HILD-KODER-ΣΠΑΝΟΣ-ΑΓΡΑΦΙΩΤΗΣ, Βυζαντινὴ 68-69: ἀπροσδιόριστα στα ανατολικά των Φαρσάλων)· εἰς τοῦ Ἐπιφανίου μονύδριον (στα περίχωρα των Τρικάλων. CARILE-CAVALLO, Ανέκδοτο 43) (...) τιμώμενον τοῦ ἀγίου (...) Γεωργίου μετά (...) ἀμπελίων καὶ χωραφίων καί μετά τοῦ σύνεγγυς βιβαρίου (...) τῆς Περιστερᾶς (SOLOVIEV-MOSIN, Grcken 156)· (...) βιβάριον εἰς τὴν Ριζάβαν (SOLOVIEV-MOSIN, Grcken 156. HILD-KODER-ΣΠΑΝΟΣ-ΑΓΡΑΦΙΩΤΗΣ, Βυζαντινὴ 91-92: το σημερινό Ριζοβούνι λίγα χιλιόμετρα βορειοδυτικά της Καρδίτσας)· εἰς τὴν Λυκουβιάνην (ἀπροσδιόριστό χωριό κοντά στην Κρασιά του Φαναρίου. TIB 209) ἀπό γονικότητος τοῦ Ἰσαακίου γῆ μοδίων πενήκοντα καί ἀμπελίον μοδίων τριῶν (SOLOVIEV-MOSIN, Grcken 156)· εἰς τὴν Κρανεϊάν (πρόκειται για τὴν σημερινή Κρασιά Καρδίτσας, λίγα χιλιόμετρα βορειοανατολικά του Φαναρίου. TIB 194) μυλικόν ἐργαστήριον σὺν τῇ ἐκείσε χωραφιαία γῆ (SOLOVIEV-MOSIN, Grcken 156)· εἰς τὴν Μαγούλαν (πρόκειται για περιοχή στα περίχωρα των Τρικάλων καὶ ὄχι για τὴν Μαγούλα του Αλμυρού που ἀναφέραμε ἀνωθεν. TIB 282. CARILE-CAVALLO, Ανέκδοτο 43.) μονύδριον (...) τῶν τιμίων Ἀρχιστρατήγων (...) ἀμπελίων καί χωραφίων (SOLOVIEV-MOSIN, Grcken 156)· χωρίον τό καλούμενον ἢ Λάσδα (διαλυμένο πιθανῶς στην ευρύτερη περιοχή του Φαναρίου. TIB 209) σὺν τοῦ Κατζούρη καί τοῦ Μούργου (SOLOVIEV-MOSIN, Grcken 156)· τοπίον (...) Λυσετζοῦ (...), ἕτερον τοπίον (...) τοῦ Καθαρομάνδρη (SOLOVIEV-MOSIN, Grcken 156)· ἕτερον (μονύδριον) (...) τιμώμενον (...) Νικολάου καί ἐπικεκλημένον τό Μεσονῆσιν (στα περίχωρα των Τρικάλων. SOLOVIEV-MOSIN, Grcken 156. CARILE-CAVALLO, Ανέκδοτο 43.) (...)· μετόχιον το καλούμενον τοῦ Λυμουρέση σὺν τῇ Λίμνη(;) (...) (στα περίχωρα των Τρικάλων SOLOVIEV-MOSIN, Grcken 156. CARILE-CAVALLO, Ανέκδοτο 43) ἕτερον (μετόχιον) ἀπό προσενέξεως τοῦ μεγάλου στρατοπεδάρχου τοῦ Κουτζαλᾶ (...) τιμώμενον (...) Γεωργίου μεθ' ὧν ἔχει ἀμπελίων, χωραφίων, κηπουροτοπίων καί μυλικῶν ἐργαστηρίων (SOLOVIEV-MOSIN, Grcken 156. Στα περίχωρα των Τρικάλων. CARILE-CAVALLO, Ανέκδοτο 43)· θεῖον ναόν περί τὰ Τρικάλα (...) τοῦ Σωτήρος Χριστοῦ (...) τοῦ Ζωοδότου (...) (SOLOVIEV-MOSIN, Grcken 156, 158)· (...) λαμβάνειν κατ' ἔτος ἀπό τῆς ἀλικῆς τοῦ Λυκοστομίου (πρόκειται για τὸ Λυκοστόμιο της Θεόπετρας της Καλαμπάκας. TIB 207) ἄλατος μοδίους διακοσίους πενήκοντα (...) λαμβάνειν (...) μοδίους τριακόσιους κατ' ἔτος (...)» (SOLOVIEV-MOSIN, Grcken 158).

την αναφορά «χωρίον τοῦ Λεβάχη λεγόμενον και χωρίον (...) τό λεγόμε(εν)ον Λάσδα»,<sup>1147</sup> ενώ εντοπίζουμε και μια επικύρωση που δεν αντιστοιχεί σε κανένα από τα εξεταζόμενα έγγραφα· πρόκειται για ένα μοναστήρι αφιερωμένο στο όνομα της Παναγίας στην Άρτα μαζί με την περιουσία του.<sup>1148</sup>

### 3.12. Η μονή της Λυκουσάδας από την εμφάνιση των Οθωμανών το 1386 έως την τελική επικράτησή τους το 1470

Το τελευταίο χρονικά έγγραφο που αναφέρεται στη μονή της Λυκουσάδας αποτελεί το σιγίλλιο του πατριάρχη Νείλου τον Μάϊο του 1383,<sup>1149</sup> με το οποίο επισημοποιείται για άλλη μια φορά το σταυροπηγιακό καθεστώς της μονής.<sup>1150</sup> Η κατάκτηση των Τρικάλων και των περιχώρων τους από τους Οθωμανούς πραγματοποιήθηκε το 1395 κατά τη δεύτερη φάση της οθωμανικής κατάκτησης της Θεσσαλίας, έτος κατά το οποίο ξεκίνησε η προσάρτηση της περιοχής στην Οθωμανική Αυτοκρατορία.<sup>1151</sup>

Από το 1383 έως την τελική επικράτηση των Οθωμανών το 1470 οι πληροφορίες μας σχετικά με το μοναστήρι της Λυκουσάδας είναι πενιχρές. Αν αναλογιστούμε ότι στην οθωμανική απογραφή του 1455 περιοχές που προγενέστερα αποτέλεσαν περιουσία της μονής μνημονεύονται ως τιμάρια αξιωματούχων, συνάγεται το συμπέρασμα ότι μετά την οθωμανική κατάκτηση η μονή έχασε την αίγλη που της προσέδωσε η κτήτωρ της. Για παράδειγμα, το μετόχι Τριστενίνος,<sup>1152</sup> τα Καλογριανά<sup>1153</sup> και η Ράξα αναφέρονται ως τιμάρια των Τρικαλινών σπαχήδων.<sup>1154</sup> Συνεπώς, φαίνεται ότι η μονή ήδη από τα πρώτα χρόνια της Τουρκοκρατίας απώλεσε αρκετά τμήματα της κτηματικής της περιουσίας.

---

<sup>1147</sup> ΒΕΗΣ, Αποσπάσματα 6.

<sup>1148</sup> ΒΕΗΣ, Αποσπάσματα 6: καί περί τό θέμα / τής Άρτας διδωμι (...) μονήν τής Παναγί(ας) μετά των...

<sup>1149</sup> ΛΑΜΠΡΟΥ, Σιγίλλιον 174-178.

<sup>1150</sup> ΛΑΜΠΡΟΥ, Σιγίλλιον 174.

<sup>1151</sup> CARILE-CAVALLO, Ανέκδοτο 39.

<sup>1152</sup> ΣΠΑΝΟΣ, Οικισμοί 436.

<sup>1153</sup> ΣΠΑΝΟΣ, Οικισμοί 295.

<sup>1154</sup> ΣΠΑΝΟΣ, Οικισμοί 482-483.



Πάντως, είναι απαραίτητο να αναφερθεί ότι η μονή της Λυκουσάδας δεν εγκαταλείφθηκε έως τις αρχές του 17<sup>ου</sup> αιώνα. Το μοναστήρι καταστράφηκε από τους Τούρκους κατά την πρώτη δεκαετία του 1600 ως αντίποινα στην τοπική εξέγερση με πρωτοστάτη τον Επίσκοπο Τρίκκης, Διονύσιο τον Φιλόσοφο.<sup>1155</sup> Οι μοναχοί του το εγκατέλειψαν και κατέφυγαν στις μονές των Μετεώρων της Καλαμπάκας μεταφέροντας ιερά σκεύη και μια σειρά επίσημων εγγράφων της μονής της Λυκουσάδας. Για αυτόν το λόγο άλλωστε τα έγγραφα έφτασαν στα χέρια μας.<sup>1156</sup>

### 3.13. Οι οικονομικές δραστηριότητες των μοναστηριών της βορειοδυτικής Θεσσαλίας

Οι οικονομικές δραστηριότητες των μοναστηριών της Λυκουσάδας και της Πόρτα-Παναγιάς δε θα μπορούσαν να απέχουν και πολύ από εκείνες των μοναστηριών του Παγασητικού κόλπου. Με τις σχετικές βέβαια διαφοροποιήσεις των δύο περιοχών, όπως για παράδειγμα την έλλειψη θάλασσας στη βορειοδυτική Θεσσαλία, η γεωργία αποτέλεσε τη βασική οικονομική δραστηριότητα των δύο εν λόγω μοναστηριών.<sup>1157</sup>

#### 3.13. α. Γεωργία-σιτηρά

Αναφορικά με το μοναστήρι της Πόρτα-Παναγιάς, η παραγωγή και η επεξεργασία του σιταριού αποτελούσε τη βασική γεωργική δραστηριότητα.<sup>1158</sup> Έτσι λοιπόν, η μονή των Μεγάλων Πυλών ήταν κάτοχος μυλικών εργαστηρίων στην περιοχή του Μαυροβουνίου,<sup>1159</sup> στο μονύδριο της Θεοτόκου της Βοξίστας<sup>1160</sup> και στην περιοχή της Ράξας και πιο συγκεκριμένα στο μυλοτόπιο της Πλασταρούς<sup>1161</sup> και ανάμεσα στους υδρομυλώνες του Αγίου Νικολάου, της

---

<sup>1155</sup> CARILE-CAVALLO, Ανέκδοτο 33. ΣΟΦΙΑΝΟΣ, Μονής 486, 487-288.

<sup>1156</sup> CARILE-CAVALLO, Ανέκδοτο 33-34. ΣΟΦΙΑΝΟΣ, Μονής 488.

<sup>1157</sup> ΛΑΪΟΥ, Αγροτική 513.

<sup>1158</sup> ΤΕΡΕΖΑΚΗΣ, Κοινωνία 375-377.

<sup>1159</sup> ΣΟΦΙΑΝΟΣ, Χρυσόβουλλο 25. ΔΗΜΗΤΡΑΚΟΠΟΥΛΟΣ, Σιγίλλιο 39.

<sup>1160</sup> ΣΟΦΙΑΝΟΣ, Χρυσόβουλλο 25. ΔΗΜΗΤΡΑΚΟΠΟΥΛΟΣ, Σιγίλλιο 39.

<sup>1161</sup> ΣΟΦΙΑΝΟΣ, Χρυσόβουλλο 25. ΔΗΜΗΤΡΑΚΟΠΟΥΛΟΣ, Σιγίλλιο 40:

Λυκουσάδας, του Αρχοντίτζη και των Αρτικάδων.<sup>1162</sup> Επίσης, μυλικά εργαστήρια που της ανήκαν βρίσκονταν στο μονύδριο του Αγίου Δημητρίου στον Πυργητό,<sup>1163</sup> ενώ κατείχε και υδρομυλώνες στην εκ προσενέξεως γη του Γεωργιά, του Αβασγού και του Γραμματικού.<sup>1164</sup>

Η ίδια εικόνα παρατηρείται και στο μοναστήρι της Λυκουσάδας<sup>1165</sup> καθώς η μονή είχε δικαιώματα σε μυλικά εργαστήρια στο μετόχι της Θεοτόκου, που ανήκει στην περιοχή της Ράξας,<sup>1166</sup> στο χωριό Γοριάνη στον Δομοκό,<sup>1167</sup> στο μετόχι του Αγίου Δημητρίου στο θέμα της Βουναίνης,<sup>1168</sup> στο μονύδριο του Αγίου Βασιλείου κοντά στα Τρίκαλα,<sup>1169</sup> στο τοπίο του Αλισύρη στους Γρουμαράδες,<sup>1170</sup> στο χωριό Λιβάδιον, ήτοι στους σημερινούς Αγίους Αναργύρους,<sup>1171</sup> στην Κρανειά Καρδίτσας<sup>1172</sup> και στο μετόχι του Αγίου Γεωργίου στα περίχωρα των Τρικάλων.<sup>1173</sup> Ακόμη, θα ήταν παράλειψη να μην αναφέρουμε το δικαίωμα της μονής σε δυο μυλικά εργαστήρια δοσμένα από την ιδρύτριά του, τα οποία δυστυχώς είναι αταύτιστα.<sup>1174</sup> Υδρομυλώνες εντοπίζουμε στο μετόχι της Θεοτόκου στα Τρίκαλα<sup>1175</sup> και στη χωραφιαία γη του Θεοδώρα επίσης στα Τρίκαλα (τέσσερις στον αριθμό).<sup>1176</sup>

---

<sup>1162</sup> ΣΟΦΙΑΝΟΣ, Συνοδικό 27. ΗΕΥΖΕΥ, Συνοδική 205.

<sup>1163</sup> ΔΗΜΗΤΡΑΚΟΠΟΥΛΟΣ, Σιγίλλιο 40.

<sup>1164</sup> ΣΟΦΙΑΝΟΣ, Χρυσόβουλο 25. ΔΗΜΗΤΡΑΚΟΠΟΥΛΟΣ, Σιγίλλιο 39.

<sup>1165</sup> ΤΕΡΕΖΑΚΗΣ, Κοινωνία 375-377.

<sup>1166</sup> M.M. V., 255. CARILE-CAVALLO, Ανέκδοτο 51. SOLOVIEV-MOSIN, Grcken 154. ΒΕΗΣ, Αποσπάσματα 6.

<sup>1167</sup> M.M. V., 255. CARILE-CAVALLO, Ανέκδοτο 52. SOLOVIEV-MOSIN, Grcken 154.

<sup>1168</sup> M.M. V., 255. CARILE-CAVALLO, Ανέκδοτο 52. SOLOVIEV-MOSIN, Grcken 154.

<sup>1169</sup> CARILE-CAVALLO, Ανέκδοτο 52. SOLOVIEV-MOSIN, Grcken 154. ΒΕΗΣ, Αποσπάσματα 6.

<sup>1170</sup> CARILE-CAVALLO, Ανέκδοτο 52. SOLOVIEV-MOSIN, Grcken 156.

<sup>1171</sup> CARILE-CAVALLO, Ανέκδοτο 52. SOLOVIEV-MOSIN, Grcken 156.

<sup>1172</sup> SOLOVIEV-MOSIN, Grcken 156.

<sup>1173</sup> SOLOVIEV-MOSIN, Grcken 156. CARILE-CAVALLO, Ανέκδοτο 43.

<sup>1174</sup> CARILE-CAVALLO, Ανέκδοτο 51. SOLOVIEV-MOSIN, Grcken 154.

<sup>1175</sup> SOLOVIEV-MOSIN, Grcken 154.

<sup>1176</sup> SOLOVIEV-MOSIN, Grcken 154.

### 3.13. β. Αμπελουργία

Όπως ήδη αναφέραμε στα γραφόμενά μας περί των μοναστηριών του Παγασητικού κόλπου, η αμπελουργία διαδραμάτιζε σπουδαίο ρόλο στην αγροτική ζωή του θεσσαλικού κάμπου.<sup>1177</sup> Αναφορικά με το μοναστήρι της Πόρτα-Παναγιάς, αμπελώνες εντοπίζονται στο αταύτιστο μονύδριο των Αγίων Θεοδώρων του Κυρού Παύλου,<sup>1178</sup> στην περιοχή του Δρόβεσι, που ανήκει στην ευρύτερη περιοχή των Τρικάλων,<sup>1179</sup> στο μετόχι του Αγίου Αθανασίου έξωθεν του κάστρου του Φαναρίου,<sup>1180</sup> στο απροσδιόριστο μονύδριο της Θεοτόκου της Βοξίστας στην περιοχή γύρω από τα Τρικάλα<sup>1181</sup> και στον ναό του Αγίου Γεωργίου του Κρίσκου πέριξ των Τρικάλων.<sup>1182</sup> Επιπλέον, στην κατοχή της Πόρτα-Παναγιάς συγκαταλέγονται το αμπέλι της Πλασταρούς στην περιοχή της Ράξας βορειοδυτικά των Τρικάλων,<sup>1183</sup> τα αμπέλια του Ζερβού στην περιοχή του Αραμηνού κοντά στην Αγία Κυριακή των Τρικάλων<sup>1184</sup> και η άμπελος του Ισαριώτου εντός του κάστρου των Τρικάλων.<sup>1185</sup>

Αναμφίβολα, η μονή της Λυκουσάδας δεν είχε λόγο να ζηλέψει τους αμπελώνες της Πόρτα-Παναγιάς,<sup>1186</sup> καθώς και η ίδια ήταν κάτοχος αμπελιών στο μετόχι της Θεοτόκου στην περιοχή της Ράξας,<sup>1187</sup> στο απροσδιόριστο κτήμα του Αγίου Ανδρέα στην ευρύτερη περιοχή των Τρικάλων,<sup>1188</sup> στο χωριό Γοριάνη στον

---

<sup>1177</sup> ΤΕΡΕΖΑΚΗΣ, Κοινωνία 377-378. ΛΑΪΟΥ, Αγροτική 513, 561-566. ΟΙΚΟΝΟΜΙΔΗΣ, Ρόλος 221.

<sup>1178</sup> ΔΗΜΗΤΡΑΚΟΠΟΥΛΟΣ, Σιγίλλιο 39.

<sup>1179</sup> ΣΟΦΙΑΝΟΣ, Χρυσόβουλο 25.

<sup>1180</sup> ΣΟΦΙΑΝΟΣ, Χρυσόβουλο 25. ΔΗΜΗΤΡΑΚΟΠΟΥΛΟΣ, Σιγίλλιο 39.

<sup>1181</sup> ΣΟΦΙΑΝΟΣ, Χρυσόβουλο 25. ΔΗΜΗΤΡΑΚΟΠΟΥΛΟΣ, Σιγίλλιο 39.

<sup>1182</sup> ΣΟΦΙΑΝΟΣ, Χρυσόβουλο 25. ΔΗΜΗΤΡΑΚΟΠΟΥΛΟΣ, Σιγίλλιο 39.

<sup>1183</sup> ΣΟΦΙΑΝΟΣ, Χρυσόβουλο 25. ΣΟΦΙΑΝΟΣ, Συνοδικό 27. ΗΕΥΖΕΥ, Συνοδική 205.

<sup>1184</sup> ΣΟΦΙΑΝΟΣ, Χρυσόβουλο 25.

<sup>1185</sup> ΣΟΦΙΑΝΟΣ, Χρυσόβουλο 25.

<sup>1186</sup> ΤΕΡΕΖΑΚΗΣ, Κοινωνία 377-378.

<sup>1187</sup> M.M. V., 255. CARILE-CAVALLO, Ανέκδοτο 51. SOLOVIEV-MOSIN, Grcken 154.

<sup>1188</sup> M.M. V., 255. CARILE-CAVALLO, Ανέκδοτο 51-52. SOLOVIEV-MOSIN, Grcken 154.

Δομοκό,<sup>1189</sup> στο μετόχι του Αγίου Δημητρίου στο θέμα της Βουναίνης,<sup>1190</sup> στο μονύδριο του Αγίου Βασιλείου, που είναι απροσδιόριστο και εντοπίζεται πέριξ των Τρικάλων,<sup>1191</sup> στο κτήμα εκ προσενέξεως του Ανάμερ<sup>1192</sup> και στο μετόχι του Σπιρλίτου.<sup>1193</sup> Παράλληλα, στο χρυσόβουλλο του Νικηφόρου Β' Δούκα Αγγέλου κατοχυρώνονται στη μονή «καινούργια» αμπέλια.<sup>1194</sup>

Θα ήταν τεράστια παράλειψη να μην αναφέρουμε κάποια επιπλέον στοιχεία, όπως μας παραδίδονται στα έγγραφα, αναφορικά με τις αγροτικές καλλιέργειες των μοναστηριών. Σχετικά με αυτό το θέμα, είναι απαραίτητο να επισημανθεί η καλλιέργεια κηπευτικών προϊόντων.<sup>1195</sup> Συγκεκριμένα, για το μοναστήρι της Πόρτα-Παναγιάς μαρτυρούνται κηπωροτόπια στην περιοχή του ποταμού Ληθαίου στα Τρίκαλα<sup>1196</sup> και εσωκήπια, δηλαδή μποστάνια, κοντά στο κάστρο των Τρικάλων<sup>1197</sup> και στη στάση του Δέση δυτικά των Τρικάλων.<sup>1198</sup> Στο μοναστήρι της Λυκουσάδας επικυρώθηκε η παραχώρηση κήπων στο μονύδριο του Αγίου Βασιλείου<sup>1199</sup> και στο μετόχι του Αγίου Γεωργίου γύρω από τα Τρίκαλα.<sup>1200</sup>

### 3.13. γ. Αλιεία

Οι αλιευτικές δραστηριότητες διαδραμάτιζαν σημαντικό ρόλο στην επιβίωση των μοναχών,<sup>1201</sup> όπως ακριβώς συνέβαινε και στα μοναστήρια των Μελισσηνών. Αναφορικά με το μοναστήρι των Μεγάλων Πυλών, η πρώτη ένδειξη για την

---

<sup>1189</sup> M.M. V., 255. CARILE-CAVALLO, Ανέκδοτο 52. SOLOVIEV-MOSIN, Grcken 154.

<sup>1190</sup> M.M. V., 255. CARILE-CAVALLO, Ανέκδοτο 52. SOLOVIEV-MOSIN, Grcken 154.

<sup>1191</sup> CARILE-CAVALLO, Ανέκδοτο 52. SOLOVIEV-MOSIN, Grcken 154. ΒΕΗΣ, Αποσπάσματα 6.

<sup>1192</sup> CARILE-CAVALLO, Ανέκδοτο 52. SOLOVIEV-MOSIN, Grcken 158. ΒΕΗΣ, Αποσπάσματα 6.

<sup>1193</sup> SOLOVIEV-MOSIN, Grcken 156.

<sup>1194</sup> Βλ., 158-159, σημ., 1147, 1148.

<sup>1195</sup> ΤΕΡΕΖΑΚΗΣ, Κοινωνία 378-379. ΛΑΪΟΥ, Αγροτική 506, 543-544, 548, 558-559, 579. ΟΙΚΟΝΟΜΙΔΗΣ, Ρόλος 221.

<sup>1196</sup> ΣΟΦΙΑΝΟΣ, Χρυσόβουλο 25. ΔΗΜΗΤΡΑΚΟΠΟΥΛΟΣ, Σιγίλλιο 40.

<sup>1197</sup> ΣΟΦΙΑΝΟΣ, Συνοδικό 27-28. ΗΕΥΖΕΥ, Συνοδική 205.

<sup>1198</sup> ΣΟΦΙΑΝΟΣ, Συνοδικό 28. ΗΕΥΖΕΥ, Συνοδική 205.

<sup>1199</sup> CARILE-CAVALLO, Ανέκδοτο 52. ΒΕΗΣ, Αποσπάσματα 6.

<sup>1200</sup> SOLOVIEV-MOSIN, Grcken 156.

<sup>1201</sup> ΤΕΡΕΖΑΚΗΣ, Κοινωνία 378. ΣΜΥΡΛΙΣ, Monastères 112-116.

ύπαρξη τοιαύτων δραστηριοτήτων μάς παρέχεται από το χωριό Λωψίστα ή Λαψίστα, το οποίο ανήκε στην ιδιοκτησία του μοναστηριού. Με άλλα λόγια, η μονή είχε δικαίωμα εκμετάλλευσης ενός πόρου, ήτοι περάσματος πορθμείου.<sup>1202</sup> Επιπροσθέτως, το μοναστήρι ήταν κάτοχος ενός βιβαρίου, δηλαδή ιχθυοτροφείου, και δύο μονοξύλων, ήτοι βαρκών, στο μονύδριο Γροχωβόν στην περιοχή των Μελέων του Φαναρίου.<sup>1203</sup> Όσον αφορά το μοναστήρι της Λυκουσάδας, τού ανήκαν δυο σανδάλια μετά των δυο αλιέων τους στη λίμνη Εζερού στην ευρύτερη περιοχή των Τρικάλων.<sup>1204</sup> Μεταγενέστερα τής επικυρώθηκαν και δυο βιβάρια: το πρώτο ήταν της Περιστεράς πέριξ των Τρικάλων<sup>1205</sup> και το δεύτερο ήταν στη Ριζάβαν στα βορειοδυτικά της Καρδίτσας.<sup>1206</sup> Βέβαια, αυτές οι αναφορές δε μας αποδεικνύουν μια μορφή αυξημένης αλιείας. Ωστόσο, αν σκεφτεί κανείς ότι πολλές περιοχές και των δυο μοναστηριών βρίσκονταν κοντά σε ποτάμια και λίμνες, ίσως δε θα ήταν άστοχο να θεωρήσουμε ότι η αλιεία ήταν έως έναν βαθμό ανεπτυγμένη.

Σε αυτό το σημείο θα ήταν παράλειψη να μην αναφέρουμε και τη δικαιοδοσία της μονής της Λυκουσάδας στην εξόρυξη άλατος<sup>1207</sup> που λάμβανε χώρα στο Λυκοστόμιο της Καλαμπάκας.<sup>1208</sup> Ειδικότερα, το μοναστήρι είχε δικαιώματα επί 300 μοδίων αλυκών. Δυστυχώς δεν είμαστε σε θέση να γνωρίζουμε αν η συγκεκριμένη ποσότητα αλατιού αφορούσε αποκλειστικά και μόνο την κάλυψη των ετήσιων αναγκών της μονής ή εάν την εμπορεύονταν οι μοναχοί.

---

<sup>1202</sup> ΣΟΦΙΑΝΟΣ, Χρυσόβουλο 25. ΔΗΜΗΤΡΑΚΟΠΟΥΛΟΣ, Σιγίλλιο 39.

<sup>1203</sup> ΣΟΦΙΑΝΟΣ, Χρυσόβουλο 25. ΔΗΜΗΤΡΑΚΟΠΟΥΛΟΣ, Σιγίλλιο 39.

<sup>1204</sup> M.M. V., 255. CARILE-CAVALLO, Ανέκδοτο 52. SOLOVIEV-MOSIN, Grcken 154, 156. MAGDALINO, History 108.

<sup>1205</sup> SOLOVIEV-MOSIN, Grcken 156.

<sup>1206</sup> SOLOVIEV-MOSIN, Grcken 156.

<sup>1207</sup> ΛΑΪΟΥ, Αγροτική 514, 557.

<sup>1208</sup> SOLOVIEV-MOSIN, Grcken 158. ΤΕΡΕΖΑΚΗΣ, Κοινωνία 378.

### 3.14. Γενικές παρατηρήσεις επί των μοναστηριών της βορειοδυτικής Θεσσαλίας

Σε αντίθεση με τα έγγραφα για τις μονές της Μακρινίτσας, τα έγγραφα για τα μοναστήρια της βορειοδυτικής Θεσσαλίας σιωπούν σχετικά με άλλες δραστηριότητες. Ως εκ τούτου, με βάση κάποιες αναφορές μόνο εικασίες μπορούμε να κάνουμε. Λόγου χάρη, στο λιβάδι του Πέτρου, το οποίο βρισκόταν πλησίον της απροσδιόριστης Πλασηνής ή Δροβρίστιανης,<sup>1209</sup> θα μπορούσε να υποθέσει κανείς ότι φιλοξενούνταν ζώα. Μολαταύτα, δεν υπάρχει καμία αναφορά σχετικά με την άσκηση κτηνοτροφικών δραστηριοτήτων στην περιοχή αυτή.

Μια δεύτερη παρατήρηση είναι η έλλειψη στοιχείων σχετικά με βιοτεχνικές και εμπορικές δραστηριότητες. Φαντάζει εξωπραγματικό το ότι κανένα από τα δύο εξεταζόμενα μοναστήρια της βορειοδυτικής Θεσσαλίας δεν εμπορεύονταν τα προϊόντα που παρήγε. Όμως, τα έγγραφα μάς παρέχουν μόνο ενδείξεις εμπορευματοποίησης της παραγωγής. Οι αναφορές στα χρυσόβουλλα των Ανδρονίκου Γ' Παλαιολόγου (1336)<sup>1210</sup> και Στεφάνου Δ' Ντουσάν (1348)<sup>1211</sup> «περί βελτίωσιν», δηλαδή κέρδος, προφανώς αφορούν την εμπορευματοποίηση της παραγωγής.<sup>1212</sup> Επιπλέον, θα ήταν σφάλμα να μην επισημανθεί η αναφορά της λέξης «εμπόριον» στο χρυσόβουλλο του Ανδρονίκου Γ' Παλαιολόγου<sup>1213</sup> και στο σιγίλλιο του πατριάρχη Αντωνίου Δ' υπέρ της μονής του Σωτήρος,<sup>1214</sup> η οποία μαρτυρά την ύπαρξη εμπορικών δραστηριοτήτων.<sup>1215</sup> Παράλληλα, η μαρτυρία του Βενιαμίν εκ Τουλέδης για την ύπαρξη εβραϊκής κοινότητας στην πόλη των Τρικάλων θα μπορούσε να συσχετιστεί άμεσα με την ύπαρξη εμπορικών

---

<sup>1209</sup> ΣΟΦΙΑΝΟΣ, Χρυσόβουλο 25. ΔΗΜΗΤΡΑΚΟΠΟΥΛΟΣ, Σιγίλλιο 39.

<sup>1210</sup> ΣΟΦΙΑΝΟΣ, Χρυσόβουλο 26: καὶ βελτιοῦν καὶ συνιστᾶν αὐ[τά, καθ' ὅσον ἂν πράττειν] δύνωνται.

<sup>1211</sup> SOLOVIEV-MOSIN, Grcken 158: καὶ συνιστᾶ καὶ βελτιοῖ αὐτὰ κατὰ τὸν ἐγχωροῦντα καὶ δυνατὸν αὐτῆ τροπὸν καὶ καθὼς ἂν ἄλλως ἰσχύη καὶ δύνηται.

<sup>1212</sup> ΤΕΡΕΖΑΚΗΣ, Κοινωνία 89. ΛΑΪΟΥ, Αγροτική 551-552.

<sup>1213</sup> ΣΟΦΙΑΝΟΣ, Χρυσόβουλο 25: ὡσαύτως καὶ περὶ τό ἐμπόριον Τρικάλων γῆ (...).

<sup>1214</sup> ΔΗΜΗΤΡΑΚΟΠΟΥΛΟΣ, Σιγίλλιο 39: τὴν περὶ τό ἐμπόριον Τρικάλων γῆν (...).

<sup>1215</sup> ΤΕΡΕΖΑΚΗΣ, Κοινωνία 90-91.

συναλλαγών.<sup>1216</sup> Περαιτέρω, οι αρπακτικές διαθέσεις κοσμικών και κληρικών προς τις εν λόγω μονές δύναται να συσχετιστούν με το μεγάλο κέρδος των μονών από το εμπόριο.<sup>1217</sup> Αν και γενικώς οι πηγές τηρούν σιγήν ιχθύος όσον αφορά τον τομέα αυτόν της οικονομίας, θα μπορούσαμε να θεωρήσουμε ότι το πλεόνασμα της παραγωγής διοχετευόταν κατά κύριο λόγο στις τοπικές αγορές.

Επιπροσθέτως, στα επίσημα έγγραφα και των δυο μοναστηριών γίνεται φανερό η διάκριση ανάμεσα σε παροίκους και σε ενοίκους.<sup>1218</sup> Πιο συγκεκριμένα, όσον αφορά το μοναστήρι της Πόρτα-Παναγιάς, ανήκαν πάροικοι στο μονύδριο της Θεοτόκου της Βοξίστας<sup>1219</sup> και στο ναό του Αγίου Γεωργίου του Κρίσκου.<sup>1220</sup> Ταυτόχρονα, σχετικά με τη μονή της Λυκουσάδας, ανήκαν ένοικοι και πάροικοι στο μετόχι της Θεοτόκου στα Τρικάλα<sup>1221</sup> και πάροικοι στο μετόχι της Θεοτόκου στη Ράξα,<sup>1222</sup> στο μετόχι του Αγίου Ανδρέα<sup>1223</sup> και στο μετόχι του Αγίου Δημητρίου στο θέμα της Βουναίνης.<sup>1224</sup>

Δυο περιουσιακά στοιχεία των μονών της βορειοδυτικής Θεσσαλίας τα οποία δε συναντήσαμε στα μοναστήρια των Μελισσηνών είναι το δικαίωμα της μονής της Λυκουσάδας σε ένα λουτρό<sup>1225</sup> και το δικαίωμα και των δύο μονών σε οσπήτια ή οσπητοτόπια. Πιο συγκεκριμένα, η Πόρτα-Παναγιά είχε δικαίωμα εκμετάλλευσης οσπητίων στο Ναό του Σωτήρος Χριστού εντός του κάστρου των Τρικάλων<sup>1226</sup> και επίσης εντός του κάστρου δυο οσπητοτόπια του Ισγαριώτου.<sup>1227</sup> Η

---

<sup>1216</sup> ΤΕΡΕΖΑΚΗΣ, Κοινωνία 85.

<sup>1217</sup> ΤΕΡΕΖΑΚΗΣ, Κοινωνία 91.

<sup>1218</sup> Αναλυτικά στο ΛΑΪΟΥ, Αγροτική 518-541.

<sup>1219</sup> ΣΟΦΙΑΝΟΣ, Χρυσόβουλο 25. ΔΗΜΗΤΡΑΚΟΠΟΥΛΟΣ, Σιγίλλιο 39.

<sup>1220</sup> ΣΟΦΙΑΝΟΣ, Χρυσόβουλο 25.

<sup>1221</sup> CARILE-CAVALLO, Ανέκδοτο 51. SOLOVIEV-MOSIN, Grcken 154. ΒΕΗΣ, Αποσπάσματα 6.

<sup>1222</sup> M.M. V., 255. CARILE-CAVALLO, Ανέκδοτο 51. SOLOVIEV-MOSIN, Grcken 154. ΒΕΗΣ, Αποσπάσματα 6.

<sup>1223</sup> M.M. V., 255. CARILE-CAVALLO, Ανέκδοτο 51-52. SOLOVIEV-MOSIN, Grcken 154.

<sup>1224</sup> M.M. IV., 255. CARILE-CAVALLO, Ανέκδοτο 52. SOLOVIEV-MOSIN, Grcken 154.

<sup>1225</sup> ΜΠΟΥΡΑΣ, Απόψεις 227.

<sup>1226</sup> ΣΟΦΙΑΝΟΣ, Χρυσόβουλο 25. ΔΗΜΗΤΡΑΚΟΠΟΥΛΟΣ, Σιγίλλιο 39.

<sup>1227</sup> ΣΟΦΙΑΝΟΣ, Χρυσόβουλο 25.

μονή της Λυκουσάδας εκμεταλλευόταν ένα λουτρό στο μετόχι της Θεοτόκου στα Τρίκαλα.<sup>1228</sup>

Ένα περαιτέρω στοιχείο που είναι απαραίτητο να επισημανθεί είναι ότι και τα δυο τα μοναστήρια πολλές φορές ήταν θύματα των «αρπακτικών». Με άλλα λόγια, πολλοί κοσμικοί, αλλά και κληρικοί, εποφθαλμιούσαν την περιουσία των μονών και δε δίσταζαν να την αρπάξουν. Ως εκ τούτου, η ιδιοκτησία τους επικυρώθηκε αρκετές φορές.<sup>1229</sup> Πιο συγκεκριμένα, ειδικά την περιουσία του μοναστηριού της Πόρτα-Παναγιάς υπέβλεπαν αρκετοί και για αυτό ο Ανδρόνικος Β' Παλαιολόγος και ο Ανδρόνικος Γ' Παλαιολόγος αναγκάστηκαν να εκδώσουν τα δυο προαναφερθέντα χρυσόβουλλα. Για τον ίδιο λόγο εκδόθηκε το ορκωμοτικό γράμμα του Γαβριηλόπουλου, αλλά και συγκλήθηκε η τοπική Σύνοδος στα Ζαβλάντια.<sup>1230</sup> Ως καταπατητές<sup>1231</sup> της Πόρτα-Παναγιάς αναφέρονται ο Αρχοντίτζης Μαλιασηνός,<sup>1232</sup> η Κοτεανιτζένα μοναχή,<sup>1233</sup> η θυγατέρα του Γυμνού,<sup>1234</sup> ο γιος του δικαιοφύλακος και νοταροπούλου<sup>1235</sup> και τα παιδιά του νομοφύλακος και Ζαγκληβάνης.<sup>1236</sup>

Μια τελευταία παρατήρηση σχετικά με τα μοναστήρια της βορειοδυτικής Θεσσαλίας αφορά το μέγεθος της ιδιοκτησίας τους. Όπως διαπιστώσαμε, και τα δύο μοναστήρια είχαν υπό τη δικαιοδοσία τους έναν μεγάλο αριθμό μονυδριών και μετοχιών. Μάλιστα, στο μοναστήρι της Λυκουσάδας παρατηρείται με την πάροδο των ετών μια αξιοσημείωτη αύξηση της κτηματικής του περιουσίας.<sup>1237</sup> Η ασταθής πολιτική και κοινωνική κατάσταση της περιόδου οδήγησε τους άρχοντες

---

<sup>1228</sup> M.M. V., 255. CARILE-CAVALLO, Ανέκδοτο 51. SOLOVIEV-MOSIN, Grcken 154. ΒΕΗΣ, Αποσπάσματα 6.

<sup>1229</sup> ΤΕΡΕΖΑΚΗΣ, Κοινωνία 85-86.

<sup>1230</sup> TIB 282. MAGDALINO, History 50-52. ΚΑΛΟΥΣΙΟΣ, Συνοδικό 145. ΣΟΦΙΑΝΟΣ, Χρυσόβουλλο 8-12. ΣΟΦΙΑΝΟΣ, Συνοδικό 8-10.

<sup>1231</sup> ΚΑΛΟΥΣΙΟΣ, Συνοδικό 153. ΣΟΦΙΑΝΟΣ, Συνοδικό 16-18.

<sup>1232</sup> PLP 1458.

<sup>1233</sup> PLP 13325.

<sup>1234</sup> PLP 4664.

<sup>1235</sup> PLP 20735.

<sup>1236</sup> Για τον Ζαγκληβάνη PLP 6503. ΣΟΦΙΑΝΟΣ, Συνοδικό 28. ΗΕΥΖΕΥ, Συνοδική 205, 206.

<sup>1237</sup> CARILE-CAVALLO, Ανέκδοτο 39-43.



στο να προσπαθούν να αποδείξουν την ανωτερότητά τους έναντι των αντιπάλων τους. Αυτό είχε ως απότοκο την απλόχερη παραχώρηση της περιουσίας τους στα μοναστήρια.<sup>1238</sup> Μάλιστα, στην πλειοψηφία τους αυτές οι εδαφικές παραχωρήσεις συνοδεύονταν και από φοροαπαλλαγές των εν λόγω μοναστηριών. Με την παραχώρηση εδαφών και φοροαπαλλαγών οι μονές κατάφεραν να διευρύνουν τα δικαιώματά τους σε τέτοιο βαθμό, που θα μπορούσε να τις χαρακτηρίσει κανείς ως τοπικές εξουσίες με διευρυμένες αρμοδιότητες. Με άλλα λόγια, η δύναμή τους ήταν τόσο σημαντική, που ήταν σε θέση να ασκούν εξουσία πολιτική, στρατιωτική και δημοσιονομική. Ειδικότερα, σχετικά με το μοναστήρι της Λυκουσάδας, τα έγγραφα μάς παρουσιάζουν ένα τοπικό κέντρο εξουσίας, το οποίο είχε επί της περιουσίας του πλήρη δικαιώματα.<sup>1239</sup>

---

<sup>1238</sup> ΤΕΡΕΖΑΚΗΣ, Κοινωνία 85, 86.

<sup>1239</sup> CARILE-CAVALLO, Ανέκδοτο 43-47. ΠΑΠΑΓΙΑΝΝΗ, Νομικοί 258.

## ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Βασικό θέμα της παρούσας διπλωματικής εργασίας είναι η μελέτη της μεγαλογαιοκτημοσύνης στη Θεσσαλία κατά τον 13<sup>ο</sup> και 14<sup>ο</sup> αιώνα, με ειδικότερο αντικείμενο τη μοναστηριακή περιουσία. Πληροφορίες για το παρόν θέμα αντλήσαμε από αφηγηματικές πηγές και άλλου είδους βυζαντινά έγγραφα. Αν και πρόκειται κατά βάση για αποσπασματικές πληροφορίες, σε συνδυασμό με έργα σύγχρονων μελετητών οδηγηθήκαμε σε ορισμένες παρατηρήσεις επί της μεγαλογαιοκτημοσύνης στην υστεροβυζαντινή Θεσσαλία.

Η πολιτική πορεία της Θεσσαλίας κατά την Ύστερη Βυζαντινή Περίοδο είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με την οικονομική και κοινωνική της πορεία. Δεν ήταν λίγες οι φορές που ο θεσσαλικός κάμπος αποτέλεσε το μήλο της έριδος και πεδίο μαχών και συγκρούσεων από τη λατινική κατάκτησή του 1204 έως την τελική επικράτηση των Οθωμανών κατά το έτος 1470. Η λατινοκρατία στην περιοχή, οι διεκδικήσεις των Δουκών της Ηπείρου, η διακυβέρνησή του ως αυτόνομο κράτος, η εμπλοκή των Βυζαντινών αυτοκρατόρων, η καταλανική εισβολή, οι εσωτερικές δυναστικές έριδες της Αυτοκρατορίας, οι βλέψεις των Σέρβων στον θεσσαλικό κάμπο και φυσικά η τουρκική διείσδυση κατέστησαν τη Θεσσαλία ευάλωτη και έρμαιο των διεκδικητών της.

Η ασταθής πολιτική κατάσταση είχε ως αποτέλεσμα την αποδυνάμωση του ελέγχου της κεντρικής εξουσίας στην περιοχή και την ανάδειξη ισχυρότατων οικογενειών. Οι Οίκοι των Μελισσηνών, των Γαβριηλόπουλων και των Στρατηγόπουλων αποτέλεσαν από τις ισχυρότερες οικογένειες στη Θεσσαλία συγκεντρώνοντας μεγάλες εκτάσεις γης με την απασχόληση εξαρτημένης εργατικής δύναμης. Ουσιαστικά, οι παραπάνω οικογένειες αποτέλεσαν ισχυρότατους βυζαντινούς «φεουδάρχες».<sup>1240</sup>

---

<sup>1240</sup> Είναι θεμιτό να υπογραμμίσουμε για ακόμη μια φορά ότι ο όρος φεουδαρχία αποτελεί ένα περίπλοκο ζήτημα με πολλές προεκτάσεις. Σκοπός της παρούσας έρευνας δεν ήταν να εξεταστεί η ύπαρξή της ή μη στη Βυζαντινή Θεσσαλία και κατά επέκταση στη Βυζαντινή Αυτοκρατορία.

Η πρώτη παρατήρηση που μπορούμε να αναφέρουμε είναι σχετική με το πώς κατάφεραν αυτές οι οικογένειες να αναρριχηθούν και να αναδειχθούν σε Θεσσαλούς άρχοντες. Κατά κύριο λόγο, η περιουσία τους αποτελούσε δώρο-ανταμοιβή των κυβερνώντων της αυτοκρατορίας για διάφορους λόγους. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η περίπτωση του Κωνσταντίνου Μελισσηνού, ο οποίος πήρε τη Δημητριάδα ως φέουδο από τον Μιχαήλ Α' Κομνηνό Δούκα της Ηπείρου εξαιτίας της βοήθειας που του παρείχε κατά των Λατίνων. Εκτός της παραχώρησης προνομίων λόγω συνεισφοράς στο Κράτος σημαντικότατο ρόλο διαδραμάτισαν και οι συγγενικές σχέσεις. Ο Κωνσταντίνος Μελισσηνός ήταν παντρεμένος με την ανιψιά του ηγεμόνα της Ηπείρου Θεόδωρου Κομνηνού Δούκα· ο Νικόλαος Μελισσηνός νυμφεύτηκε την ανιψιά του αυτοκράτορα Μιχαήλ Η' Παλαιολόγου, Άννα Κομνηνή Αγγελίνα Δούκαινα Φιλανθρωπηνή Μελισσηνή· ο Ιωάννης Α' Δούκας Κομνηνός Άγγελος σύναψε γάμο με την κόρη του σεβαστοκράτορος Τάρωνα. Όπως είναι εύκολα κατανοητό, οι συγγενικές σχέσεις είχαν ως απόρροια την ευνοϊκότερη μεταχείριση των Θεσσαλών αρχόντων από τους αυτοκράτορες.

Εκτός αυτού, σημαντικότατο ρόλο στην απόκτηση και στην εδραίωση της περιουσίας των Θεσσαλών μεγαλογαιοκτημόνων διαδραμάτισε και το δικαίωμα της κληροδότησης.<sup>1241</sup> Παραδείγματος χάριν, ο Ιωάννης Α' Δούκας Κομνηνός Άγγελος, γιος του ηγεμόνος της Ηπείρου Μιχαήλ Β' Κομνηνού Δούκα, κληρονόμησε την τεράστια περιουσία του πατρός του, ενώ σε αυτά τα εδάφη προστέθηκαν και εκείνα που πήρε ως προίκα από τον γάμο του με την κόρη του σεβαστοκράτορος Τάρωνα. Το ίδιο συνέβη και στην περίπτωση των Μελισσηνών, μιας που ο Νικόλαος Μελισσηνός κληρονόμησε την περιουσία του πατέρα του, ενώ ταυτόχρονα την ανέπτυξε με την αγορά κτημάτων. Σε αυτό το σημείο γεννάται το ερώτημα για ποιους λόγους ένας ελεύθερος μικροκαλλιεργητής να πουλήσει την περιουσία του και να μετατραπεί σε εξαρτημένο αγρότη. Και σε αυτήν την περίπτωση η έκρυθμη πολιτική κατάσταση της Θεσσαλίας ευνοούσε τους μεγαλογαιοκτήμονες. Με άλλα λόγια, η πολιτική αστάθεια και οι πολεμικές

---

<sup>1241</sup> MAGDALINO, History 101.

αναμετρήσεις δημιουργούσαν ένα κλίμα ανασφάλειας, ενώ σε πολλές περιπτώσεις οδηγούσε τους μικροκαλλιεργητές σε κατάσταση ένδειας.

Μέσα σε όλη αυτή την κατάσταση μεγάλος νικητής ήταν τα μοναστήρια. Ξεκινώντας από τα μοναστήρια των Μελισσηνών, της Οξείας Πανάγνου Θεομήτορος στη Μακρινίτσα και του Ιωάννη Προδρόμου Νέας Πέτρας στη Πορταριά, τίθεται το ερώτημα γιατί οι Μελισσηνοί προέβησαν στην ανέγερση αυτών. Κανείς δε θα μπορούσε να αμφισβητήσει τη θεοσέβεια της οικογένειας, η οποία άλλωστε ανάγεται στη γενικότερη ευλάβεια που επικρατούσε στην Βυζαντινή Αυτοκρατορία. Παρ' όλα αυτά, αν αυτή ήταν η μόνη αιτία, δε θα υπήρχε λόγος οι Μελισσηνοί να δημιουργήσουν δύο τέτοια ισχυρά μοναστηριακά συγκροτήματα και θα αρκούσαν ίσως σε κάτι μικρότερο και συμβολικό της πίστης τους. Το γεγονός ότι ήθελαν να εδραιώσουν τη θέση τους στη Θεσσαλία συμπληρώνει επαρκώς την απάντηση. Για παράδειγμα, η ίδρυση του μοναστηριού της Οξείας Πανάγνου Θεομήτορος στη Μακρινίτσα από τον Κωνσταντίνο Μελισσηνό αμέσως μετά την ανακατάληψη της Θεσσαλίας από τον Μιχαήλ Α' Κομνηνό Δούκα (1213-1214) αποδεικνύει την επιθυμία του να κάνει αισθητή την παρουσία του στην περιοχή του Παγασητικού κόλπου. Με άλλα λόγια τα τέσσερα εξεταζόμενα μοναστήρια είχαν ως κύρια αιτία ανέγερσής τους την επιθυμία των μεγαλογαιοκτημόνων κτητόρων τους να εδραιώσουν την κυριαρχία τους στην εκάστοτε περιοχή και να αποδείξουν την ισχύ και την ανωτερότητά τους.

Εντός αυτού του πλαισίου υπάγεται και η πλουσιοπάροχη προίκιση των μοναστηριών. Όπως διαπιστώσαμε στο τρίτο κεφάλαιο της παρούσας διπλωματικής εργασίας, τα μοναστήρια είχαν υπό την κατοχή τους έναν πολύ μεγάλο αριθμό γαιών. Σε αυτό το σημείο, θα μπορούσε να διερωτηθεί κανείς για ποιο λόγο τα μοναστήρια προικίστηκαν τόσο πλουσιοπάροχα. Η εδραίωση της θέσης των κτητόρων τους με την επίδειξη πλούτου αποτελεί μια απάντηση που όμως δεν είναι επαρκής. Οι φοροαπαλλαγές και γενικότερα τα προνόμια που παραχωρούνταν στις εν λόγω μονές συμπληρώνουν την απάντηση. Με απλά λόγια, οι κτήτορες προίκιζαν τα μοναστήρια και επικύρωναν την περιουσία τους,

ενώ ταυτόχρονα μεριμνούσαν για την απαλλαγή τους από τους βυζαντινούς φόρους. Στον ρου του χρόνου διαμορφώθηκε ένα καθεστώς σύμφωνα με το οποίο τα μοναστήρια μαζί με την περιουσία και τα προνόμιά τους παρέμειναν στην ιδιοκτησία των κλητόρων τους. Τιοιουτοτρόπως, θα μπορούσε να αναφέρει κανείς ότι τα μοναστήρια λειτουργούσαν ως πυρήνες της οικογένειας των ιδιοκλήτων τους και εξασφάλιζαν τους απογόνους τους, αφού κληρονομούσαν.

Όπως διαπιστώσαμε, η επιθυμία των κλητόρων των μοναστηριών ήταν να εξασφαλίσουν τα ίδια και κατά επέκταση την οικογένειά τους. Όμως, αυτόν τον πόθο δε θα μπορούσαν να πραγματοποιήσουν χωρίς τη σύνταξη επίσημων εγγράφων των βυζαντινών αρχών. Η επικύρωση της περιουσίας των μοναστηριών λάμβανε χώρα μέσα από την έκδοση πλήθους εγγράφων. Πρόκειται για χρυσόβουλλα, αργυρόβουλλα, πατριαρχικά σιγίλλια, υπομνήματα και συνοδικές πράξεις, πρατήρια έγγραφα ιδιωτών και εκδοτήρια γράμματα.

Οι λόγοι για τους οποίους παραχωρούνταν τέτοιου είδους έγγραφα υπάγονταν στη γενικότερη πολιτική κατάσταση που επικρατούσε στην περιοχή της Θεσσαλίας. Για να γίνουμε πιο σαφείς, όπως διαπιστώσαμε και στο πρώτο κεφάλαιο, η εξουσία στη Θεσσαλία άλλαξε πολλές φορές χέρια. Ο κάθε άρχων προσπαθούσε να ενταχθεί και να γίνει εύκολα αποδεκτός στη νέα περιοχή της εξουσίας του. Ως εκ τούτου, εξέδιδε έγγραφα υπέρ των μοναστηριών για να ισχυροποιήσει τη θέση του τόσο έχοντας στο πλευρό του τους ισχυρούς μεγαλογαιοκτήμονες όσο και προβάλλοντας τη θεοσέβειά του. Άλλωστε, μη λησμονούμε ότι στο Βυζάντιο επικρατούσε η άποψη πως η επίγεια εξουσία έπαιρνε σάρκα και οστά από την ουράνια εξουσία. Μέσα σε αυτό το πλαίσιο εντάσσεται για παράδειγμα το χρυσόβουλλο του Στεφάνου Δ' Ντουσάν (1348) υπέρ της μονής της Λυκουσάδας. Ήτοι, λίγο μετά την κατάκτηση της Θεσσαλίας από τον ίδιο συνέταξε το συγκεκριμένο έγγραφο στην προσπάθειά του να επικρατήσει ευκολότερα στην περιοχή. Στο πολιτικό πεδίο εντάσσονται και οι συγγενικές σχέσεις. Για να γίνουμε πιο κατανοητοί, τα χρυσόβουλλα του Μιχαήλ Η' Παλαιολόγου προς τις μονές των Μελισσηνών αναμφίβολα ήταν απότοκο των συγγενικών του σχέσεων με τον Νικόλαο Μελισσηνό. Άλλωστε και ο

αυτοκράτορας χρειαζόταν την αποδοχή του ισχυρού Μελισσηνού σε μια περίοδο πολιτικής αστάθειας. Ουσιαστικά, πρόκειται για σχέσεις αλληλεξάρτησης και αποδοχής από τις οποίες επωφελήθηκαν τα εξεταζόμενα μοναστήρια.

Αναφορικά με τα έγγραφα, είναι απαραίτητο να επισημάνουμε ορισμένα στοιχεία. Πρόκειται για έγγραφα τα οποία περιγράφουν λεπτομερώς την παρουσία των μονών. Η λεπτομερέστατη περιγραφή της παρουσίας των μοναστηριών μάς παρέχει πολύτιμα στοιχεία για τη γενικότερη οικονομική και κοινωνική κατάσταση του θεσσαλικού κάμπου στην Ύστερη Βυζαντινή Περίοδο. Επομένως, συνάγεται το συμπέρασμα ότι οι άνθρωποι του θεσσαλικού κάμπου ασχολούνταν ως επί το πλείστον με την καλλιέργεια των χωραφιών. Βασικό προϊόν αποτελούσαν τα σιτηρά, καθώς τα έγγραφα μάς αναφέρουν πλήθος μύλων και υδρομύλων. Τα αμπέλια κατείχαν επίσης σημαντική θέση στην αγροτική παραγωγή του τόπου. Επιπροσθέτως, αναφέρονται περιβόλια με κηπευτικά προϊόντα και κτήματα με οπωροφόρα δέντρα, ενώ υπάρχουν αναφορές και για την ενασχόληση με τη μελισσοκομία στα μοναστήρια των Μελισσηνών.

Εκτός από τη γεωργία τα έγγραφα μάς παρέχουν ενδείξεις για την άσκηση της κτηνοτροφίας. Η πρώτη ένδειξη αποτελεί ο διαχωρισμός της γης σε ορεινή και πεδινή. Θα μπορούσε να θεωρήσει κανείς ότι η ορεινή γη χρησίμευε για κτηνοτροφικές δραστηριότητες. Επιπροσθέτως, οι αναφορές σε Βλάχους και οι αναφορές για την ύπαρξη διαφόρων ζώων, όπως όνων, προβάτων, βοδιών και μουλαριών, στα μοναστήρια του Παγασητικού κόλπου αποτελούν ενδείξεις για την άσκηση της κτηνοτροφίας. Παράλληλα, οι άνθρωποι της περιοχής ασχολούνταν με την αλιεία και την επεξεργασία του αλατιού, ενώ ταυτόχρονα έχουμε ενδείξεις για την άσκηση βιοτεχνικών δραστηριοτήτων, όπως της υφαντουργίας.

Σχετικά με τις εμπορικές δραστηριότητες, οι αναφορές για τη βελτίωση και την επίτευξη κέρδους από πλευράς των μοναχών μάς οδηγούν στο συμπέρασμα ότι τα μοναστήρια διαδραμάτιζαν κάποιον ρόλο στον εμπορικό κλάδο.

Ένα στοιχείο το οποίο είναι σημαντικό να επισημάνουμε είναι ο διαχωρισμός των καλλιεργητών σε παροίκους και προσκαθημένους. Για λόγους που

αναλύσαμε διεξοδικά, η εμφάνιση της μεγαλογαιοκτημοσύνης σε συνδυασμό και με άλλους παράγοντες οδήγησε το μεγαλύτερο ποσοστό των ελεύθερων καλλιεργητών σε καθεστώς εξάρτησης. Βέβαια, οι ελεύθεροι καλλιεργητές δεν αφανίστηκαν, αλλά με την πάροδο των ετών μειώθηκε δραματικά ο αριθμός τους.

Εν κατακλείδι, ο 13<sup>ος</sup> και 14<sup>ος</sup> αιώνας στη Θεσσαλία αποτέλεσαν περίοδο πολιτικών, οικονομικών και κοινωνικών αλλαγών. Η έκρυθμη πολιτική κατάσταση οδήγησε στην ανάπτυξη της μεγαλογαιοκτημοσύνης. Σίγουρα, από όλο αυτό επωφελήθηκαν κυρίως τα μοναστήρια. Με την πάροδο των ετών απέκτησαν τέτοια περιουσία, ώστε να αποτελούν τους ισχυρότερους μεγαλογαιοκτήμονες της υστεροβυζαντινής Θεσσαλίας. Πρόκειται για μια κατάσταση την οποία θα ανακόψει οριστικά η οθωμανική κατάκτηση της περιοχής.

## Summary

The present postgraduate dissertation tried to study land ownership in Thessaly during the late Byzantine period, emphasizing monastic land ownership. The monasteries of Makrinitza, Portaria, Porta Panagia and Lyskousada were the main issue of this research.

From 1204 to 1453 Thessaly is a field of conflicts and battles. This created a spirit of anxiety and in conjunction with the weakening of the central government in the provinces the social and economic changes in the history of Thessaly were inevitable. Among other things, the development of large-scale land ownership was the main change of the period. Strong families emerged playing an important role. The most important in the late Byzantine Thessaly were the families of Melissinos, Gavriilopoulos, Stratigopoulos and the couple Ioannis I Doukas Komninos Angelos and Ypomoni.

In addition, important monasteries that were founded during this period by strong local families over time turned into strong financial centers. More specifically, the monasteries of the *Οξείας Επισκέψεως της Πανάγνου Θεομήτορος* in Makrinitza and *Ιωάννη Προδρόμου* in Nea Petra near the area of Portaria (in eastern Thessaly) and the monasteries of *Θεοτόκου της Ακαταμαχήτου των Μεγάλων Πυλών* or *Πόρτα-Παναγιά* and *Λυκουσάδας* in honor of *Παναγίας της Ελεούσας* (in northwestern Thessaly) were the most important landowners of late Byzantine Thessaly.

And the four monasteries had as founders members of strong local families. From the beginning of their establishment they were independent of the local bishops and their property not only increased over time but was also validated through official documents, while at the same time they secured tax exemptions. These documents were *χρυσόβουλλά, αργυρόβουλλα, πατριαρχικά σιγίλλια, υπομνήματα, συνοδικές πράξεις, πρατήρια έγγραφα ιδιωτών και εκδοτήρια γράμματα*, validate and ensure the respective properties of the tested monasteries. Through these documents we learn, in addition to the property of the monasteries, about the political, economic and social life of late Byzantine Thessaly, as well as about the land status of this period.



## ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

### Πηγές

1. Benjamini Tudelensis, Itinerarium Beniamin Tudelensis ex hebraico latinum factum bened (μετάφραση: A. MONTANUS). Antwerp 1574.
2. Γεώργιος Ακροπολίτης 25, 166-169 (εκδ., Σπυ. ΣΠΥΡΟΠΟΥΛΟΣ, Γεώργιος Ακροπολίτης, Χρονική Συγγραφή. Η Βυζαντινή Ιστορία της Λατινοκρατίας (1204-1261). Θεσσαλονίκη 2004).
3. DÖLGER F., Regesten der Kaiserurkunder des Öströmischer Reiches I-V. München-Berlin 1960.
4. Ducae (εκδ., I. BEKKERUS, Ducae, Michaelis Ducae Nepotis, Historia Byzantina {CSHB 7}. Bonnae 1834, XXVIII, 189-190).
5. MIKLOSICH Fr.-MÜLLER Ios., Acta et Diplomata. Graeca Medii Aevi. Sacra et Profana. Vindobonae 1860-1890, V, IV.
6. Nicephori Gregorae I (εκδ., Hi. WOLFII-Car. DUCANGII-Io. BOIVINI-Ci. CAPPERONNERII, Byzantina Historia. Graece et Latine {CSHB 19}. Bonnae 1829, IV 9, 109-110).
7. Niketas Choniates 608 (εκδ., J.-L. VAN DIETEN, Nicetae Choniatae Historia [CFHB 11]. Berlin 1975).

### Δευτερογενής Βιβλιογραφία

#### Ελληνική

1. ΑΒΡΑΜΕΑ Α., Η Βυζαντινή Θεσσαλία μέχρι του 1204. Συμβολή εις την Ιστορικήν Γεωγραφία. Αθήνα 1974.
2. ΑΝΑΣΤΑΣΙΑΔΟΥ Α.-ΚΟΝΤΟΓΙΑΝΟΠΟΥΛΟΥ Μ., Το επιτύμβιο επίγραμμα ενός Παλαιολόγου στη Μακρινίτσα του Πηλίου και η σχέση του με τα ταφικά μνημεία των Μαλιασσηνών της Μαγνησία, στο Πρακτικά Αρχαιολογικού

- Εργον Θεσσαλίας και Στερεάς Ελλάδας 2, τ., Α': Θεσσαλία (Βόλος 16-19 Μαρτίου 2006). Βόλος 2009, 525-537.*
3. ANGOLD M., *Η Τέταρτη Σταυροφορία. Τα Γεγονότα και το Ιστορικό Πλαίσιο.* Αθήνα 2006.
  4. ΒΑΚΑΛΟΠΟΥΛΟΣ Α., *Τα Κάστρα του Πλαταμώνα και της Ωριάς Τεμπών και ο Τεκές του Χασάν Μπαμπά.* Θεσσαλονίκη 1972.
  5. ΒΕΗΣ Ν., *Αποσπάσματα ενός Χρυσοβούλλου για τη Μονή Παναγιά Ελεούσα στη Λυκουσάδα-Λωξάδα της Καρδίτσας.* *ΘΗΜ* 12 (1987) 3-7.
  6. BELDICEANU N.-NASTUREL P., *Η Θεσσαλία την Περίοδο 1454/55-1506.* *ΘΗΜ* 19 (1991) 97-135.
  7. BRYER A., *Τα Μέσα της Αγροτικής Παραγωγής: Μυϊκή Δύναμη και Εργαλεία, στο Οικονομική Ιστορία του Βυζαντίου. Από τον 7<sup>ο</sup> έως τον 15<sup>ο</sup> Αιώνα, τ., Α'.* Αθήνα 2006, 181-204.
  8. CARILE A.-CAVALLO G., *Το Ανέκδοτο Χρυσόβουλλο του Ανδρονίκου Γ' Παλαιολόγου για την Μονή της Λυκουσάδας (1332;).* *ΘΗΜ* 15 (1989) 33-63.
  9. ΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΣ Ν., *Αι παρά την Δημητριάδα Βυζαντιναί Μοναί I.* *ΕΕΒΣ* 1 (1924) 210-240, 2 (1925) 227-24.
  10. ΓΟΥΓΟΥΛΗΣ Σταυ., *Μεσαιωνική Θεσσαλία στο Θεσσαλία, εκδ., Ε.Τ.Ε.Δ.Κ. Θεσσαλίας, τ., Α'.* Λάρισα 2006, 57-72.
  11. ΓΟΥΓΟΥΛΗΣ Στ., *Η Δίδυμη Μονή Πόρτα-Παναγιάς και Δουσίκου Μεγάλων Πυλών.* *Ιστοριογραφικά* 5 (1993-1994) 80-95.
  12. ΔΗΜΗΤΡΑΚΟΣ Δ., *Μέγα Λεξικόν όλης της Ελληνικής Γλώσσης Α'-ΙΕ'.* Αθήνα 1953.
  13. ΔΗΜΗΤΡΑΚΟΠΟΥΛΟΣ Φ. Α., *Το Σιγίλλιο του Πατριάρχη Αντωνίου Δ' (1393) για τη Μονή Σωτήρος των Μεγάλων Πυλών: Συμβολή στη Διπλωματική και στα Τοπωνυμικά της Δυτικής Θεσσαλίας.* *Δίπτυχα* 2 (1980-1081) 98-119.
  14. FERJANČIĆ B., *Η Λατινική Αρχή στη Θεσσαλία.* *ΘΗΜ* 53 (2008) 17-28.

15. FERJANČIĆ B., Οι Καταλανοί στην Ελλάδα (1306-1393). *ΘΗΜ* 12 (1987) 161-173.
16. GEOFFREY H., Οι Σταυροφορίες. Μια Ιστορία για τους Ιερούς Πολέμους των Σταυροφόρων. Αθήνα 2007.
17. GEYER B., Φυσικοί Συντελεστές της Εξέλιξης των Τοπίων και των Χρήσεων Γης, στο *Οικονομική Ιστορία του Βυζαντίου. Από τον 7<sup>ο</sup> έως τον 15<sup>ο</sup> Αιώνα, τ., Α'.* Αθήνα 2006, 87-112.
18. HARRIS J., Το Βυζάντιο και οι Σταυροφορίες. Αθήνα 2004.
19. HEUZEY L., Μια Συνοδική Απόφαση υπέρ της Μονής της Παναγιάς των Μεγάλων Πυλών των Τρικάλων. Ανέκδοτο Βυζαντινό Έγγραφο του 1382. *ΘΗΜ* 9 (1986) 203-208.
20. HILD Fr.-KODER J.-ΣΠΑΝΟΣ Κ.-ΑΓΡΑΦΙΩΤΗΣ Α., Η Βυζαντινή Θεσσαλία. *ΘΗΜ* 12 (1987) 11-112.
21. ΚΑΛΟΥΣΙΟΣ Δ., Ένα Συνοδικό Γράμμα του Νείλου Λαρίσης υπέρ της Μονής των Μεγάλων Πυλών (Νοέμβριος 1381). *ΘΗΜ* 57 (2010) 145-158.
22. ΚΑΤΣΑΡΟΠΟΥΛΟΥ Μ., Ένα Πρόβλημα της Ελληνικής Μεσαιωνικής Ιστορίας. Η Σερβική Επέκταση στη Δυτική Κεντρική Ελλάδα στα Μέσα του ΙΔ' Αι., (αδημοσίευτη διδακτορική διατριβή). Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης 1989.
23. ΚΟΡΔΩΣΗΣ Μ., Ο Έκπτωτος Βυζαντινός Αυτοκράτορας Αλέξιος Γ' στη Μακεδονία και Θεσσαλία, στο *Διεθνές Συμπόσιο για τη Βυζαντινή Μακεδονία (324-1430 μ.Χ).* Θεσσαλονίκη 1995, 165-169.
24. ΚΟΥΛΟΥΡΑΣ Γ., Η Περιοχή του Παγασητικού κατά τους Μέσους Χρόνους (Δ'-ΙΔ' Αι.), (αδημοσίευτη διδακτορική διατριβή). Πανεπιστήμιο Ιωάννινων 1997.
25. ΚΟΥΛΟΥΡΑΣ Γ., Το Οδικό Δίκτυο της Θεσσαλίας κατά τους Μέσους Χρόνους, στο *Ιστορική Γεωγραφία. Δρόμοι και Κόμβοι της Βαλκανικής από την Αρχαιότητα στην Ενιαία Ευρώπη.* Θεσσαλονίκη 1997, 133-143.

26. ΚΥΡΡΗΣ Κ., Η Κοινωνική Κατάσταση των Αρχόντων του Φαναρίου της Καρδίτσας. *ΘΗΜ* 12 (1987) 123-127.
27. ΛΑΪΟΥ Α., Περίγραμμα πολιτικής Ιστορίας, στο *Οικονομική Ιστορία του Βυζαντίου. Από τον 7<sup>ο</sup> έως τον 15<sup>ο</sup> Αιώνα*, τ., Α'. Αθήνα 2006, 55-83.
28. ΛΑΪΟΥ Α., Η Αγροτική Οικονομία (13<sup>ος</sup>-15<sup>ος</sup> Αιώνας), στο *Οικονομική Ιστορία του Βυζαντίου. Από τον 7<sup>ο</sup> έως τον 15<sup>ο</sup> Αιώνα*, τ., Α'. Αθήνα 2006, 495-574.
29. ΛΑΪΟΥ Α., Το Έμφυχο Δυναμικό, στο *Οικονομική Ιστορία του Βυζαντίου. Από τον 7<sup>ο</sup> έως τον 15<sup>ο</sup> Αιώνα*, τ., Α'. Αθήνα 2006, 113-124.
30. ΛΑΪΟΥ-ΘΩΜΑΔΑΚΗ Α., Η Αγροτική Κοινωνία στην Ύστερη Βυζαντινή Περίοδο. Αθήνα 1987.
31. ΛΑΜΠΡΟΥ Σπ., Νείλου Κωνσταντινουπόλεως. Σιγίλλιον περί της Μονής Λευκουσιάδος. *Νέος Ελληνισμός* 6 (1909) 174-178.
32. ΛΑΠΠΙΑΣ Νικ., Πολιτική Ιστορία του Κράτους της Ηπείρου κατά τον 13<sup>ο</sup> Αιώνα (αδημοσίευτη διδακτορική διατριβή). Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης 2007.
33. LEFORT J., Η Αγροτική Οικονομία (7<sup>ος</sup>-12<sup>ος</sup> αιώνας), στο *Οικονομική Ιστορία του Βυζαντίου. Από τον 7<sup>ο</sup> έως τον 15<sup>ο</sup> Αιώνα*, τ., Α'. Αθήνα 2006, 377-487.
34. LE GOFF J., Ο Πολιτισμός της Μεσαιωνικής Δύσης. Θεσσαλονίκη 1993.
35. ΛΟΥΚΑΚΗ Μ., Το Ενύπνιο του Μοναχού Νείλου Μαλιασσηνού και η Μονή Θεοτόκου Μακρινιτίσσης Οξείας Επισκέψεως. *Ελληνικά* 44 (1994) 341-356.
36. MAGDALINO P., Μέση Ρωμανία. Η Θεσσαλία και η Ήπειρος στον Ύστερο Μεσαίωνα, *ΘΗΜ* 19 (1991) 33-52.
37. ΜΑΚΡΗΣ Γ., Πλοία, στο *Οικονομική Ιστορία του Βυζαντίου. Από τον 7<sup>ο</sup> έως τον 15<sup>ο</sup> Αιώνα*, τ., Α'. Αθήνα 2006, 169-180.
38. ΜΑΜΑΛΟΥΚΟΣ Στ., Η Χρονολόγηση του Καθολικού της Πόρτας-Παναγιάς, στο *Η Υπάτη στην Εκκλησιαστική Ιστορία, την Εκκλησιαστική Τέχνη και τον*

*Ελλαδικό Μοναχισμό. Πρακτικά Πανελληνίου Συνεδρίου (Υπάτη 8-10 Μαΐου 2009). Αθήνα 2011, 463-479.*

39. ΜΑΝΙΑΤΗ-ΚΟΚΚΙΝΗ Τρ., Προνομιακές Παραχωρήσεις του Σέρβου Αυτοκράτορα Στέφανου Δουσάν, στο *Βυζάντιο και Σερβία κατά τον ΙΔ' αιώνα. Πρακτικά 3<sup>ου</sup> Διεθνούς Συμποσίου (Αθήνα 12-14 Νοεμβρίου 1993)*. Αθήνα 1996, 299-329.
40. ΜΠΕΝΒΕΝΙΣΤΕ Ρ., Από τους Μοντέρνους στους Βαρβάρους. Κοινωνική Ιστορία και Ιστοριογραφικά Προβλήματα της Μεσαιωνικής Δύσης. Αθήνα 2007.
41. ΜΠΟΥΡΑΣ Χ., Απόψεις των Βυζαντινών Πόλεων από τον 8ο έως τον 15<sup>ο</sup> Αιώνα, στο *Οικονομική Ιστορία του Βυζαντίου. Από τον 7<sup>ο</sup> έως τον 15<sup>ο</sup> Αιώνα*, τ., Β'. Αθήνα 2006, 193-230.
42. ΜΥΤΗΣΙΟΥΣ Α., Η Παραγωγή Μεταξωτών Υφασμάτων. Μέθοδοι, Αργαλειοί, Τεχνικές όψεις, στο *Οικονομική Ιστορία του Βυζαντίου. Από τον 7<sup>ο</sup> έως τον 15<sup>ο</sup> Αιώνα*, τ., Α'. Αθήνα 2006, 249-278.
43. ΝΕΡΑΝΤΖΗ-ΒΑΡΖΑΜΗ Β., Η Εικόνα της Θεσσαλίας το Α' Μισό του 14<sup>ου</sup> Αιώνα, στο *Η Λάρισα και η Περιοχή της από της Αρχαιότητα μέχρι και Σήμερα. Πρακτικά 3<sup>ου</sup> Συνεδρίου Λαρισαϊκών Σπουδών (Λάρισα, 8-9 Απριλίου 1995)*. Λάρισα 1997, 97-108.
44. ΝΙΧΟΛΑΣ Δ., Η Εξέλιξη του Μεσαιωνικού Κόσμου. Κοινωνία, Διακυβέρνηση και Σκέψη στην Ευρώπη 312-1500. Αθήνα 2007.
45. ΝΙΣΤΟΛ Δ., Η Θεσσαλία κατά τον Μεσαίωνα. *ΘΗΜ* 48 (2005) 209-232.
46. ΝΙΚΟΝΑΝΟΣ Ν., Βυζαντινοί Ναοί της Θεσσαλίας. Από τον 10<sup>ο</sup> Αιώνα ως την Κατάκτηση της Περιοχής από τους Τούρκους το 1393. Συμβολή στη Βυζαντινή Αρχιτεκτονική. Αθήνα 1997.
47. ΝΤΑΜΠΛΙΑΣ Χρ., Η Θεσσαλία ως Ανεξάρτητο Κράτος (1266/67-1289/90). Η Διακυβέρνησή της από τον Ιωάννη Α' Δούκα, Κτίτορα της Μονής Πόρτα-Παναγιάς Πύλης Τρικάλων. *Τρικαλινά* 30 (2010) 151-170.

48. ΝΤΑΜΠΛΙΑΣ Χρ., Αναφορές στα Τρίκαλα και τη γύρω Περιοχή την Περίοδο του 13<sup>ου</sup> Αιώνα. *Τρικαλινά* 28 (2008) 229-233.
49. ΝΤΑΜΠΛΙΑΣ Χρ., Η Ιστορία της Θεσσαλίας το 13<sup>ο</sup> Αιώνα μ.Χ. Ιστορικά Γεγονότα, Προσωπογραφική Προσέγγιση και Έγγεια Ιδιοκτησία από το 1204 ως το 1303. Θεσσαλονίκη 2002.
50. ΟΙΚΟΝΟΜΙΔΗΣ Ν., Ο Ρόλος του Βυζαντινού Κράτους στην Οικονομία, στο *Οικονομική Ιστορία του Βυζαντίου. Από τον 7ο έως τον 15ο Αιώνα*, τ., Γ'. Αθήνα 2006, 141-252.
51. ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ Κων., Η Λάρισα και η Θεσσαλική Ιστορία. Από την Οριστική Οθωμανική Κατάκτηση (1423) και τη Ζοφερή Τουρκοκρατία έως την Απελευθέρωση του Μεγαλύτερου Τμήματος της Θεσσαλίας (1881), τ., Β'. Λάρισα 2009.
52. OSTROGORSKY G., Το Χρυσόβουλλο του Δεσπότη Ιωάννη Ορσίνη για το Μοναστήρι της Λυκουσάδας (1332). *ΘΗΜ* 12 (1987) 174-182.
53. ΠΑΠΑΓΙΑΝΝΗ Ε., Νομικοί Θεσμοί και Πρακτική σε Θέματα Εκκλησιαστικής Περιουσίας, στο *Οικονομική Ιστορία του Βυζαντίου. Από τον 7<sup>ο</sup> έως τον 15<sup>ο</sup> Αιώνα*, τ., Γ'. Αθήνα 2006, 253-266.
54. ΠΑΠΑΘΑΝΑΣΙΟΥ Α., Γεωργοί και Γαιοκτήμονες στη Θεσσαλική Μαγνησία και το Πήλιο στα Βυζαντινά Χρόνια (330-1423). *ΑΘΜ* 14 (2005) 263-283.
55. ΠΑΠΑΘΑΝΑΣΙΟΥ Α., Η Μαγνησία και το Πήλιο στον Ύστερο Μεσαίωνα (1204-1423). Βόλος 1998.
56. ΠΑΠΑΘΑΝΑΣΙΟΥ Α., Ο Σεβαστοκράτορας Στέφανος Γαβριηλόπουλος. Μια Κυρίαρχη Μορφή της Μαγνησίας στον Θεσσαλικό Μεσαίωνα του ΙΔ' Αιώνα. *ΘΗΜ* 25 (1994) 49-62.
57. ΠΑΠΑΘΑΝΑΣΙΟΥ Α., Οι Μελισσηνοί της Δημητριάδας Κτήτορες Ι. Μονών. Αθήνα 1989.
58. ΠΡΟΒΑΤΑΚΗΣ Θεο., Η Πόρτα-Παναγιά της Θεσσαλίας. *Τρικαλινά* 1 (1981) 77-103.

59. ΡΕΦΕΝΕ Ε. Α., Τα εν Ζωή Οθωμανικά Μνημεία στην Περιοχή της Θεσσαλίας, (αδημοσίευτη διδακτορική διατριβή). Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης 2016.
60. ΣΑΒΒΙΔΗΣ Α., Μια Κάτοψη της Τουρκοκρατούμενης Θεσσαλίας και τα Προβλήματα της Έρευνας. *ΘΗΜ* 33 (1998) 149-159.
61. ΣΑΒΒΙΔΗΣ Α., Τα Προβλήματα για την Οθωμανική Κατάληψη και την Εξάπλωση των Κατακτητών στο Θεσσαλικό Χώρο. *ΘΗΜ* 28 (1995) 33-64.
62. ΣΔΡΟΛΙΑ Στ., Συμβολή στην Ιστορία του Φαναρίου της Καρδίτσας. *ΘΗΜ* 12 (1987) 129-144.
63. ΣΜΥΡΛΗΣ Κ., Τα Μοναστήρια στο Ύστερο Βυζάντιο: Οικονομικός Ρόλος και Σχέσεις με το Κράτος (13<sup>ος</sup>-15<sup>ος</sup> Αι.), στο *Μοναστήρια, Οικονομία και Πολιτική. Από τους Μεσαιωνικούς στους Νεότερους Χρόνους*, εκδ., Η. Κολοβός. Ηράκλειο 2011, 53-68.
64. ΣΟΚΟΛΟΝ Ι., Μεγάλοι και μικροί γαιοκτήμονες της Θεσσαλίας την Εποχή των Παλαιολόγων. *ΘΗΜ* 27 (1995) 65-72.
65. ΣΟΛΩΜΟΥ Σταν., Ο Πολιτικός Λόγος των Μεγάλων Οικογενειών κατά την Παλαιολόγεια Περίοδο. Τα Πρόσωπα και τα Κείμενα (1258-1453), (αδημοσίευτη διδακτορική διατριβή). Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών 2016.
66. ΣΟΦΙΑΝΟΣ Δ., Τα υπέρ της Μονής της Παναγίας της Λυκουσάδος του Φαναρίου Καρδίτσας. Παλαιά Βυζαντινά (ΙΓ' και ΙΔ' Αι.) Έγγραφα (χρυσόβουλλα κ.α.). *ΕΕΒΣ* 52 (2004-2006) 479-528.
67. ΣΟΦΙΑΝΟΣ Δ., Οι Σέρβοι Ηγεμόνες των Τρικάλων και οι Μονές της Περιοχής (ΙΔ' Αιώνας), στο *Βυζάντιο και Σερβία κατά τον ΙΔ' Αιώνα. Πρακτικά 3<sup>ου</sup> Διεθνούς Συμποσίου (Αθήνα 12-14 Νοεμβρίου 1993)*. Αθήνα 1996, 180-194.
68. ΣΟΦΙΑΝΟΣ Δ., Το Ορκομωτικόν Γράμμα του Μιχαήλ Γαβριηλόπουλου προς τους Φαναριώτες της Καρδίτσας, στο *Πρακτικά Α' Συνεδρίου για την Καρδίτσα και την Περιοχή της*. Καρδίτσα 1996, 29-46.

69. ΣΟΦΙΑΝΟΣ Δ., Το Συνοδικό Γράμμα (1381, Νοεμ.) του Μητροπολίτη Λαρίσης υπέρ της Μονής της Θεοτόκου των Μεγάλων Πυλών. *Τρικαλινά* 10 (1990) 7-31.
70. ΣΟΦΙΑΝΟΣ Δ., Το Χρυσόβουλλο του Αυτοκράτορα Ανδρονίκου Γ' Παλαιολόγου (1336) υπέρ της Μονής της Θεοτόκου των Μεγάλων Πυλών (Πόρτας-Παναγιάς). *Τρικαλινά* 9 (1989) 7-27.
71. ΣΠΑΝΟΣ Β., Οι Οικισμοί της Βορειοδυτικής Θεσσαλίας κατά την Τουρκοκρατία (από τον ΙΔ' έως τον ΙΘ' Αιώνα), (αδημοσίευτη διδακτορική διατριβή). Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης 2000.
72. ΣΠΑΝΟΣ Κ., Θεσσαλικές Ενθυμήσεις 1404-1881. Τόμος Α': 1404-1799. Λάρισα 2011.
73. ΣΤΑΥΡΙΔΟΥ-ΖΑΦΡΑΚΑ Α., Πολιτική Ιδεολογία στο Κράτος της Ηπείρου. *Βυζαντικά* 31 (2014) 155-178.
74. ΤΕΡΕΖΑΚΗΣ Γ., Η Θεσσαλική Κοινωνία, 12<sup>ος</sup>-15<sup>ος</sup> Αι., Ιστορικές Παράμετροι της Σύνθεσης και Κατανομής του Πληθυσμού (αδημοσίευτη διδακτορική διατριβή). Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων 2013.
75. TOUDERT P., Βυζάντιο και Μεσογειακός Γεωργικός Πολιτισμός, στο *Οικονομική Ιστορία του Βυζαντίου. Από τον 7<sup>ο</sup> έως τον 15<sup>ο</sup> Αιώνα, τ., Α'*. Αθήνα 2006, 575-594.
76. ΤΣΟΠΟΤΟΣ Δ., Γη και Γεωργοί της Θεσσαλίας κατά την Τουρκοκρατίαν. Βόλος 1912.
77. WEISS Gun., Το Βιβλίο του Boz. Ferjancic, Tesalija U XIII I XIV Veku (Η Θεσσαλία τους 13<sup>ο</sup> και 14<sup>ο</sup> Αιώνες). *ΘΗΜ* 19 (1991) 137-149.
78. ΧΟΥΛΙΑ Σ., Οι Φράγκοι στη Θεσσαλία. *ΘΗΜ* 15 (1989) 17-28.



## Ξενόγλωσση

1. ANGOLD M., Archons and Dynasts: Local Aristocracies and the Cities of the Later Byzantine Empire, στο *Byzantine Aristocracy IX to XIII Centuries*. *BAR International Series* 221, εκδ., M. Angold. Great Britain 1984, 236-253.
2. AVRAMEA A.–FEISSEL D., Inventaires en vue d' un recueil des inscriptions historiques de Byzance. IV. Inscriptions de Thessalie (à l'exception des Météores). *Travaux Memories* 10 (1987) 357-398.
3. BARIŠIĆ F., Traits Spécifiques du Diplomatariion de Monastères de Macrinitissa et de Néa Pétra. *ZRVI XVI* (1975) 93-104.
4. DIMITRACOPOULOS F., Conversions Spatiales a Larissa et Trikala (XIV<sup>e</sup>-XVI<sup>e</sup>), στο *Myriobiblos. Essays on Byzantine Literature and Culture* 25, εκδ., T. Antonopoulou-S. Kotzabassi-M. Loukaki. Berlin-Boston 2015, 143-148.
5. FERJANČIĆ B., Tesalija u XIII I XIV Vecu. Beograd 1974.
6. FERJANČIĆ B., Posedi Porodice Maliasina u Tesaliji. *ZRVI* 9 (1966) 33-48.
7. FERJANČIĆ B., Porodica Maliasina u Tesaliji. *ZFFBU* 7 (1963) 241-249.
8. GEANAKOPOLOS D., Greco-Latin Relations on the Eve of the Byzantine Restoration: The Battle of Pelagonia-1259. *DOP* 7 (1953) 99-141.
9. IMBER C., The Ottoman Empire 1300-1481. Istanbul 1990.
10. KAZHDAN A., Pronoia: The History of a Scholarly Discussion, στο *Intercultural Contacts in Medieval Mediterranean*, εκδ., B. Arbel. London 1996, 133-163.
11. KAZHDAN A., State, Feudal, and Private Economy in Byzantium. *DOP* 47 (1993) 83-100.
12. KAZHDAN A., The Oxford Dictionary of Byzantium, τ. I-III. New York-Oxford 1991.
13. KALOPISSI-VERTI S., Dedicatory Inscriptions and Donor Portraits Thirteenth-Century Churches of Greece, στο *TIB* 5, εκδ., H. Hunger. Wien 1992.

14. KIEL M., Das Türkische Thessalien: Etabliertes Geschichtsbild versus Osmanische Quellen. Ein Beitrag zur ent mythologisierung der Geschichte Griechenlands, στο *Die Kultur Griechenlands in Mittelalter und Neu zeit*, εκδ., L. Lauer-P. Schreiner. Göttingen 1996, 134-207.
15. KODER J.-HILD F., Hellas und Thessalia, στο *TIB 1*. Wien 1976.
16. KYRITSES D., The Byzantine Aristocracy in the Thirteenth and Early Fourteenth Centuries. Cambridge-Massachusetts 1997.
17. LAIOU A., Aristocracy in the Palaeologan Period: A Story of Arrested Development. *Viator* 4 (1973) 131-151.
18. LYTARI F., Réévaluation des inscriptions dédicatoires dans certaines églises du XVII<sup>ème</sup> siècle dans la région de Kalambaka, στο *Their Contribution to the Byzantine and Post-Byzantine History and History of Art. Proceedings of the International Symposium Inscriptions (Ιωάννινα 26-27 Ιουνίου 2015)*, εκδ., Ch. Stavrakos. Wiesbaden 2016, 415-431.
19. MAGDALINO P., The History of Thessaly (1266-1393). Oxford 1976.
20. MAMALOUKOS Sta., The Chronology of the Exonarthex of the Porta-Panagia in Thessaly. *Σύμμεικτα. Collection of Papers Dedicated to the 40<sup>th</sup> Anniversary of the Institute for Art History*, εκδ., I. Stevovic. Belgrade 2012, 237-250.
21. NICOL D., The Prosopography of the Byzantine Aristocracy, στο *Byzantine Aristocracy IX to XIII Centuries*, εκδ., M. Angold (BAR International Series 221). Oxford 1984, 79-91.
22. NICOL D., The Despotate of Epirus 1267-1479. Cambridge 1984.
23. NICOL D., The Last Centuries of Byzantium (1261-1453). London 1972.
24. NICOL D., The Rock Monasteries of Thessaly. London 1963.
25. NICOL D., The Date of the Battle of Pelagonia. *BZ* 49 (1956) 68-71.
26. OSTROGORSKY G., Observations on the Aristocracy in Byzantium. *DOP* 25 (1971) 1-32.

27. OSTROGORSKY G., La Pronoia, Contribution à l'étude de la Féodalité à Byzance et Chez les Slaves du Sud. *Byzantion* XXII (1952) 437-518.
28. SAVVIDES A., Splintered Medieval Hellenism: The Semi-autonomous Stato of Thessaly (A.D. 1213-1222 to 1454/1470) and its Place in History. *Byzantion* 68/2 (1998) 406-418.
29. SARADI H, On the "Archontike" and "Ekklesiastike Dynasteia" and "Prostasia" in Byzantium with Particular Attention to the Legal Sources: A Study in Social History of Byzantium. *Byzantion* 64/1 (1994) 69-117.
30. SMYRLIS K., La Fortune des Grands Monastères Byzantins (fin du X<sup>e</sup>-Milieu du Xiv<sup>e</sup> Siècle), (Monographies 21). Paris 2006.
31. SOLOVIEV A., Thessalijskie Archonty U XIV. *BS* IV (1932) 159-174.
32. SOLOVIEV A.-MOSIN V., Grcken Povelje Srpskich Vladara. Βελιγράδι 1936.
33. TRAPP E., Prosopographisches Lexikon der Palaiologenzeit 1-12. Wienn 1976-1994.
34. WACE A., The Topography of Pelion and Magnesia. *JHS* 26 (1906) 143-168.
35. ZAKYTHINOS D., Processus de Feodalisation L Hellenisme. *Contemporain* 5 (1948) 499-514.
36. ZEČEVIĆ N. B., Notes on the Prosopography of the Strategopoulos Family, στο *Faculty of Philosophy Collection of Papers Philosophy, Mathematics and Natural Sciences* 15/2. Pale 2013. 123-136.

## ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΕΓΓΡΑΦΩΝ ΥΠΕΡ ΤΩΝ ΜΟΝΑΣΤΗΡΙΩΝ

### 1.1. Μονή Οξείας Επισκέψεως Πανάγνου Θεομήτορος στην Μακρινίτσα

Γράμμα του επισκόπου Δημητριάδος Αρσενίου (1215;), {382-383}

Χρυσόβουλλο του δεσπότη Μιχαήλ Β' Δούκα (1246), {345-349}

Υπόμνημα του πατριάρχη Αρσενίου (1256), {353-356}

Αργυρόβουλλο του δεσπότη Νικηφόρου Δούκα (1266), {349-352}

Σιγίλλιο γράμμα του πατριάρχη Ιωσήφ (1270), {376-379}

Χρυσόβουλλο του αυτοκράτορα Μιχαήλ Η' Παλαιολόγου (1272), {330-332}

Υπόμνημα του πατριάρχη Ιωσήφ (1272), {357-361}

Συνοδική πράξη του πατριάρχη Ιωσήφ (1272), {379-382}

Χρυσόβουλλο του αυτοκράτορα Μιχαήλ Η' Παλαιολόγου (1274), {333-336}

Χρυσόβουλλο του αυτοκράτορα Μιχαήλ Η' Παλαιολόγου (1274), {336-339}

Αργυρόβουλλο του δεσπότη Ιωάννη Κομνηνού Παλαιολόγου (1267;), {342-344}

Γραφή του καίσαρα Κομνηνού του Στρατηγόπουλου (;), {390}

Γραφή του δεσπότη Ιωάννη Κομνηνού Παλαιολόγου (;), {384}

Γραφή του δεσπότη Ιωάννη Κομνηνού Παλαιολόγου (1268;), {386-387}

Γραφή του δεσπότη Ιωάννη Κομνηνού Παλαιολόγου (1268;), {387-388}

Γραφή του δεσπότη Ιωάννη Κομνηνού Παλαιολόγου (1268/1269;), {388-389}

Γραφή του δεσπότη Ιωάννη Κομνηνού Παλαιολόγου (1270;), {389}

Γραφή του σεβαστοκράτορος Ιωάννη Κομνηνού Παλαιολόγου(;), {385}

### 1.2. Η μονή του Προφήτη Προδρόμου Νέας Πέτρας Πορταριάς

Χρυσόβουλλο του αυτοκράτορα Μιχαήλ Η' Παλαιολόγου (1272), {340}

Σιγίλλιο γράμμα του πατριάρχη Ιωσήφ (;), {361-362}

Υπόμνημα του πατριάρχη Ιωσήφ (1272), {363-366}

Υπόμνημα του πατριάρχη Ιωσήφ (1273), {369-371}

Υπόμνημα του πατριάρχη Ιωσήφ (1274), {371-376}

Χρυσόβουλλο του αυτοκράτορα Μιχαήλ Η' Παλαιολόγου (1274), {333-336}  
Χρυσόβουλλο του αυτοκράτορα Μιχαήλ Η' Παλαιολόγου (1274), {336-339}  
Χρυσόβουλλο του αυτοκράτορα Μιχαήλ Η' Παλαιολόγου (;), {340-341}  
Καταθετική γραφή των Δρουανουβαινιτών (1271), {391-393}  
Πρατήριο γράμμα της Ζωής Συροπουλίνης (1271), {393-396}  
Πρατήριο γράμμα του Μιχαήλ Αρχοντίτζη (1271), {396-399}  
Πρατήριο γράμμα του Μιχαήλ Μαρτίνου (1271), {399-402}  
Πρατήριο γράμμα του Νικολάου Βάρδα (1271), {402-404}  
Πρατήριο γράμμα των Μεθοδίου και Βαρλαάμ του αγίου Νικολάου Καναλίων (1271), {404-407}  
Πρατήριο γράμμα του Κωνσταντίνου Κατζιδώνη (1272), {407-409}  
Πρατήριο γράμμα του Ιωάννη Κατζιδώνη (1272;), {410-411}  
Πρατήριο επί μυλικού εργαστηρίου στην Δρουανούβαινα (;), {412-414}  
Πρατήριο γράμμα του επισκόπου Δημητριάδος Μιχαήλ Παναρέτου (;), {414-415}  
Εκδοτήριο γράμμα του επισκόπου Δημητριάδος Μιχαήλ Παναρέτου (;), {415-416}  
Εκδοτήριο γράμμα του επισκόπου Δημητριάδος Μιχαήλ Παναρέτου (;), {417-418}  
Αποκαταστατικό γράμμα του πιγκέρνη Ραούλ (;), {419-420}  
Καταθετικό γράμμα του ιερομονάχου Κυπριανού (1276), {420-421}  
Εκδοτήριο γράμμα του επισκόπου Δημητριάδος Μιχαήλ Παναρέτου (;), {422-423}  
Εκδοτήριο γράμμα του επισκόπου Δημητριάδος Μιχαήλ Παναρέτου (;), {423-424}  
Εκδοτήριο γράμμα του επισκόπου Δημητριάδος Μιχαήλ Παναρέτου (;), {424-426}  
Εκδοτήριο γράμμα του ιερομονάχου Θεοδοσίου (1275), {426-429}

### 1.3. Μονή της Πόρτα-Παναγιάς

Χρυσόβουλλο του αυτοκράτορα Ανδρόνικου Β' Παλαιολόγου (πριν το 1288). Δυστυχώς έχει χαθεί.

Χρυσόβουλλο του αυτοκράτορα Ανδρόνικου Γ' Παλαιολόγου (1336). Σήμερα φυλάσσεται στην Ιερά Μονή του Δουσίκου με αριθμό καταγραφής 62 (καταγραφή του έτους 1964).

Το ορκομωτικό γράμμα του Μιχαήλ Γαβριηλόπουλου (1342). Σήμερα φυλάσσεται στην Μονή Μεταμορφώσεως των Μετεώρων με αριθμό καταγραφής 25 (καταγραφή του έτους 1959).

Το συνοδικό γράμμα του μητροπολίτη Λάρισας Νείλου (1381). Σήμερα φυλάσσεται στην Ιερά Μονή του Δουσίκου με αριθμό καταγραφής 46 (καταγραφή του έτους 1964).

Η απόφαση της επαρχιακής Συνόδου των Ζαβλαντίων (1382).

Το πατριαρχικό σιγίλλιο του Αντωνίου Δ' (1393). Σήμερα φυλάσσεται στην Ιερά Μονή του Δουσίκου με αριθμό καταγραφής 48 (καταγραφή του έτους 1964).

#### 1.4. Μονή της Λυκουσάδας

Το χρυσόβουλλο του Ανδρονίκου Β' Παλαιολόγου (1289). Σήμερα φυλάσσεται στην Εθνική Βιβλιοθήκη Αθηνών.

Το χρυσόβουλλο του Ανδρονίκου Γ' Παλαιολόγου (1331-1341). Σήμερα φυλάσσεται στο Κεντρικό Αρχείο Lucca, στο ίδρυμα Martini.

Το ορκομωτικό γράμμα του Μιχαήλ Γαβριηλόπουλου (1342). Σήμερα φυλάσσεται στην Μονή Μεταμορφώσεως των Μετεώρων με αριθμό καταγραφής 25 (καταγραφή του έτους 1959).

Το χρυσόβουλλο του Στεφάνου Δ' Ντουσάν τον Νοέμβριο του 1348. Σήμερα φυλάσσεται στην βιβλιοθήκη του Πανεπιστημίου του Βελιγραδίου.

Το ημιτελές χρυσόβουλλο του Νικηφόρου Β' Δούκα Αγγέλου της Ηπείρου (1356-1358). Ήταν κολλημένο σε μια επιστολή που είχε εκδοθεί στο Φανάρι. Καταστράφηκε όταν προσπάθησαν να το αποκολλήσουν.

Το σιγίλλιο του πατριάρχη Νείλου (1383). Σήμερα βρίσκεται στην Εθνική Βιβλιοθήκη του Παρισιού.

## ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΕΙΚΟΝΩΝ ΚΑΙ ΧΑΡΤΩΝ

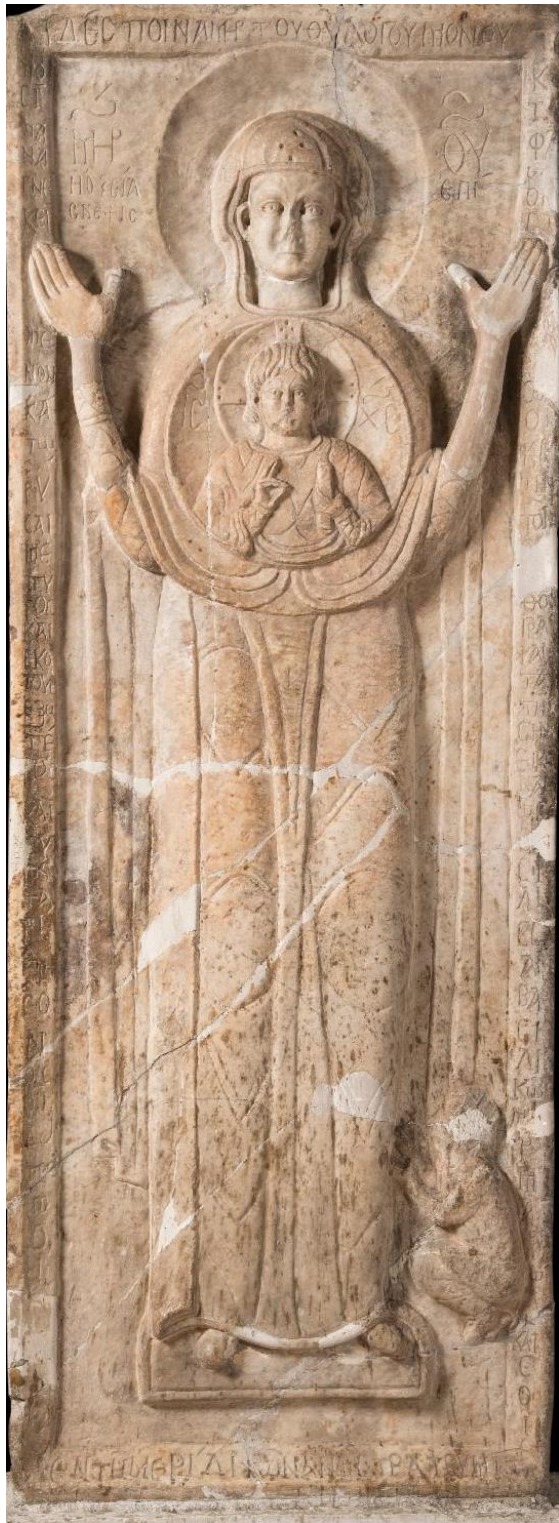
### 1.1. Μονή Οξεΐας Επισκέψεως Πανάγνου Θεομήτορος στη Μακρινίτσα



Η εκκλησία της Παναγίας της Μακρινίτσας, λίγα μέτρα μακριά από το μοναστήρι των Μελισσηνών.  
<http://www.old.imd.gr>



Στην θέση του εικονοστασίου ήταν η  
μονή της Οξεΐας Επισκέψεως. ΠΑΠΑΘΑΝΑΣΙΟΥ, Μελισσηνοί, 31.



Λιθανάγλυφο διαστάσεων 1,70 χ 0,63.  
 Παριστάνει τη Θεοτόκο Πλατυτέρα,  
 όπου μπροστά της παριστάνεται σε  
 Κύρωμα δίσκου ο Χριστός σε νεαρή ηλικία να  
 ευλογεί κρατώντας ειλητάριο. Βρισκόταν στο  
 μοναστήρι των Μελισσηνών και σήμερα κοσμεί τον  
 ναό της Παναγίας της Μακρινίτσας.  
 Περιμετρικά του ανάγλυφου υπάρχει η εξής έμμετρη  
 επιγραφή:

Δέσποινα Μήτηρ τοῦ Θεοῦ Λόγου μόνου ποσί  
 Πάναγνε, κείμενον πάγω. Ρῦσαι με πυρός καί  
 σκότους ἐξωτέρω καί συγκαταριθμησαν οἷς οἶδας  
 τρόποις ἐν τῇ μερίδι τῶν ἀνω στρατευμάτων... τκή  
 τεμ|ω|υς| σ οἰκέτην τον| | | | | ὁ | | | | γράψαντα τήν  
 σὴν εἰκόνα λίσσαι Βασιλικῶ| | | πάρω| | | καὶ οἱ  
 σογς...

<http://www.makrinitisamuseum.gr> .





Πρόσοψη δυτικής πλευράς του ναού της Παναγιάς της Μακρινίτσας.  
<http://www.old.imd.gr>

Τμήμα αρχαίου επιστηλίου που στηρίζει τις ξύλινες καστανίτικες κολώνες του υπόστεγου του ναού της Παναγιάς της Μακρινίτσας. ΠΑΠΑΘΑΝΑΣΙΟΥ, Μελισσηνοί 486.



Η εξωτερική πλευρά των τριών κόγχων του Ιερού Βήματος της Παναγιάς της Μακρινίτσας Μελισσηνών. ΠΑΠΑΘΑΝΑΣΙΟΥ, Μελισσηνοί 484.

Μια από τις εντοιχισμένες γλυπτές παραστάσεις από την εποχή των Μελισσηνών. ΠΑΠΑΘΑΝΑΣΙΟΥ, Μελισσηνοί



## 1.2. Η μονή του Προφήτη Προδρόμου Νέας Πέτρας Πορταριάς



Η ανακαινισμένη από τον μοναχό Παΐσιο στα 1865, μονή του Προφήτη Προδρόμου Νέας Πέτρας στην Πορταριά. ΠΑΠΑΘΑΝΑΣΙΟΥ, Μελισσηνοί 41



Ανάγλυφη επιτύμβια στήλη, η οποία βρίσκεται εντοιχισμένη στη δυτική εξωτερική πλευρά της μονής του Προφήτη Προδρόμου Νέας Πέτρας στην Πορταριά. ΠΑΠΑΘΑΝΑΣΙΟΥ, Μελισσηνοί 41.

### 1.3. Η μονή της Πόρτα-Παναγιάς



Η μονή της Πόρτα-Παναγιάς στις ημέρες μας. <http://xiromeropress.gr>.  
22/07/2018.



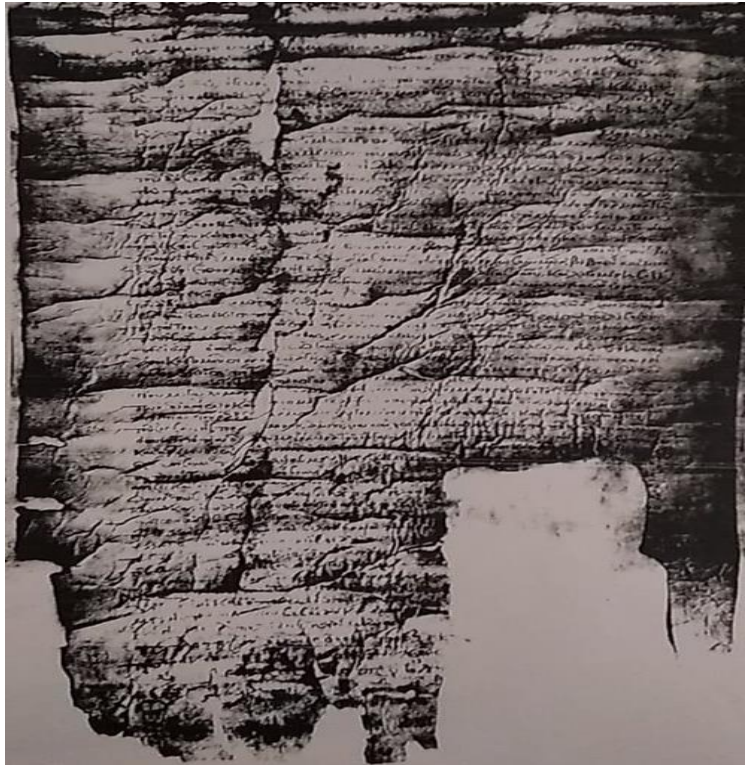
Ψηφιδωτές εικόνες της μονής της Πόρτα-Παναγιάς με τον Χριστό και την Παναγιά σε αρκετά υψηλό πλαίσιο από μάρμαρο. Κατασκευάστηκαν πιθανόν το 1285. Είναι μοναδικές στο είδος τους, μεταξύ άλλων, για την ανάστροφη θέση τους. Δηλαδή, κοιτώντας την Ωραία Πύλη η εικόνα του Χριστού έχει τοποθετηθεί αριστερά και της Παναγιάς δεξιά. <http://xiromeropress.gr>.  
22/07/2018.



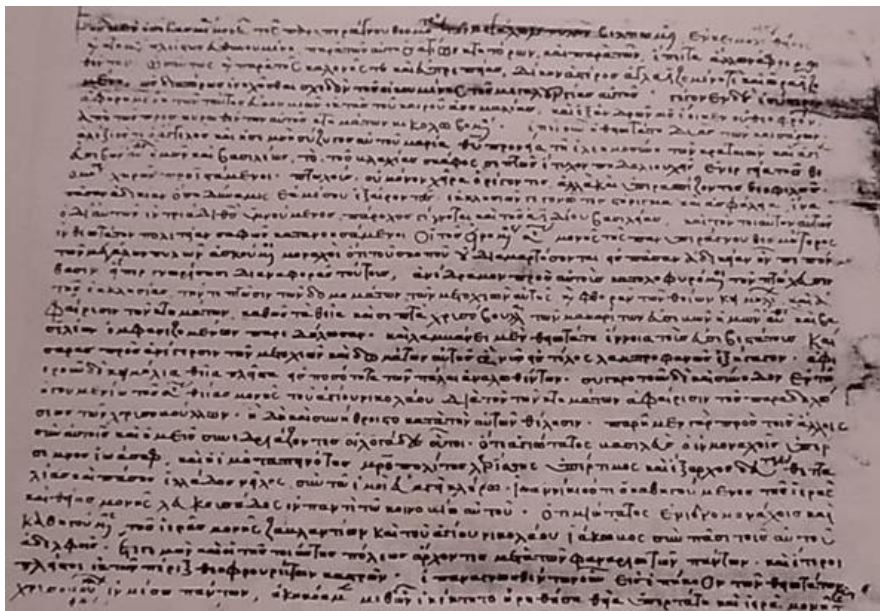
Εικόνα της Ωραίας Πύλης της Πόρτια-Παναγιάς με τις αντίστροφες ψηφιδωτές εικόνες.  
<http://ikinotos.gr>.  
13/11/2016.



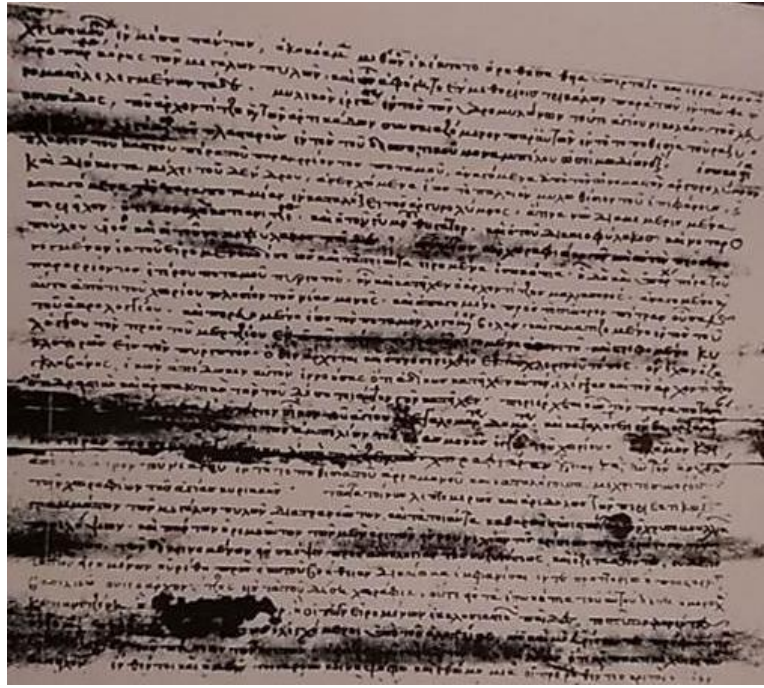
Ο τάφος του Ιωάννη Α' Δούκα με κτητορική σύνθεση: άγγελος οδηγεί τον Ιωάννη Α' Δούκα προς την Παναγία, η οποία κρατά τον Χριστό στα γόνατα.  
<http://trikalavoice.gr>.  
30/08/2018.



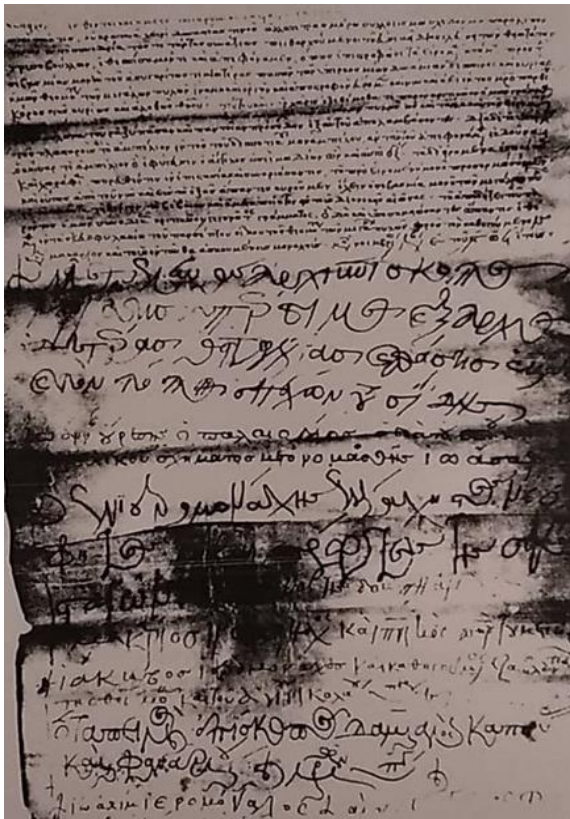
Το χρυσόβουλλο του αυτοκράτορα Ανδρονίκου Γ' Παλαιολόγου υπέρ της μονής της Πόρτα-Παναγιάς (1336).  
 Σήμερα φυλάσσεται στην Ιερά Μονή Δουσίκου.  
 ΣΟΦΙΑΝΟΣ, Χρυσόβουλλο 10.



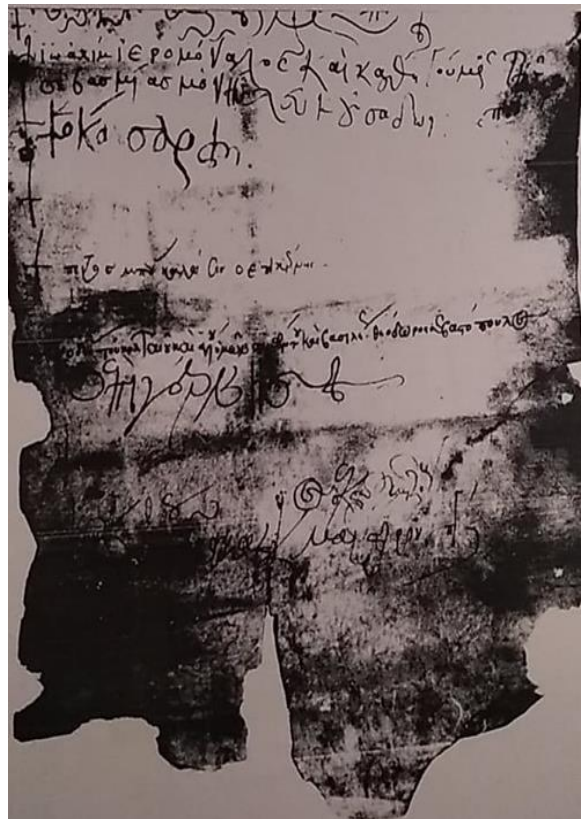
Το συνοδικό γράμμα του μητροπολίτη Λάρισας Νείλου υπέρ της μονής της Πόρτα-Παναγιάς (1381). Σήμερα φυλάγεται στην Ιερά Μονή Δουσίκου. ΣΟΦΙΑΝΟΣ, Συνοδικό 20-23.  
 (Στ. 1-29)



(Στ. 29-60)



(Στ. 60-91)

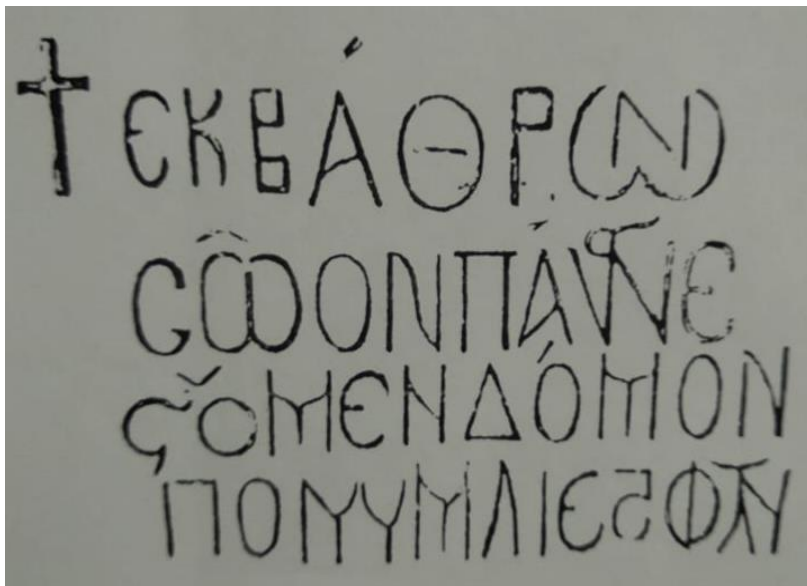


(Στ. 91-98)

#### 1.4. Η μονή της Λυκουσάδας

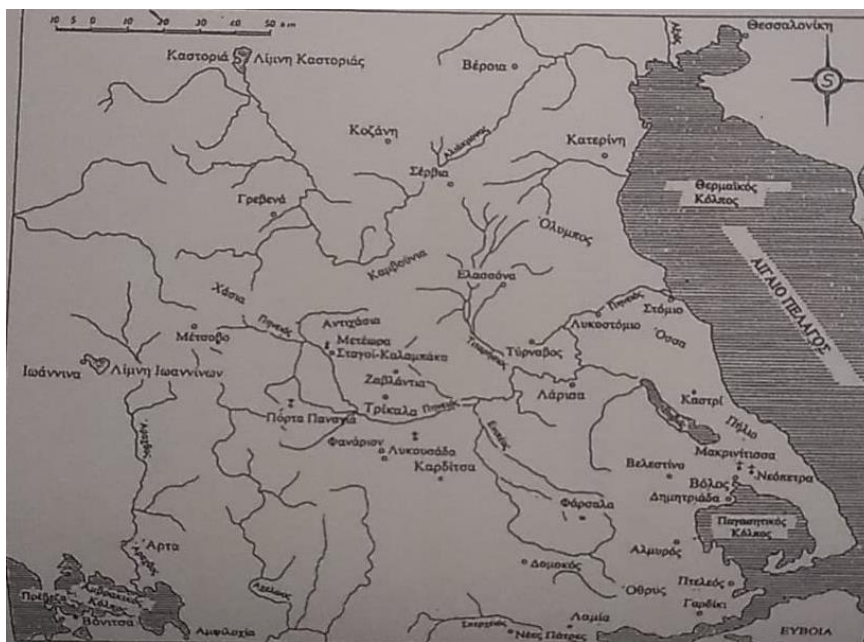


Το κάστρο του Φαναρίου από νοτιοδυτικά.  
<http://odysseus.culture.gr>

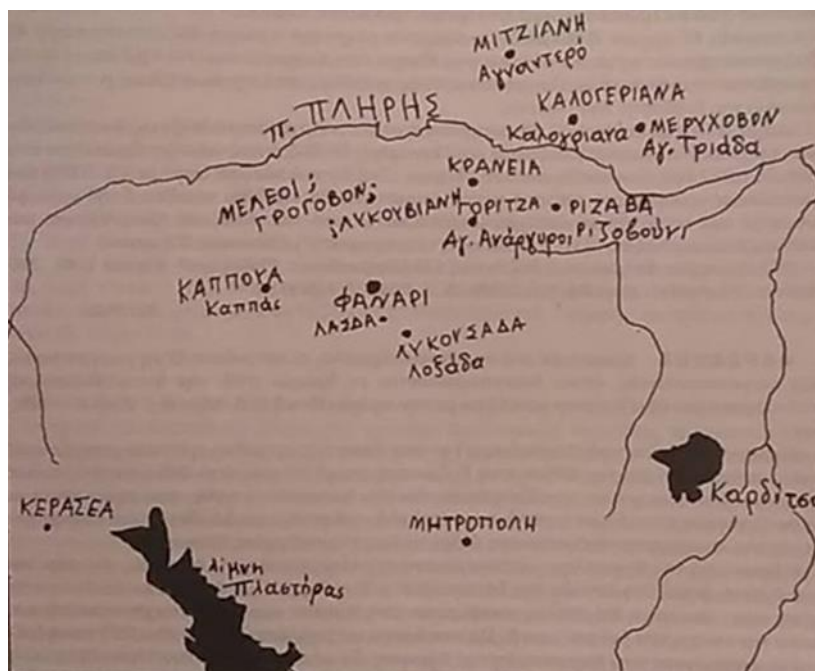


Η κτητορική επιγραφή στην βόρεια πλευρά του ναού της Πόρτας Παναγιάς.  
ΠΡΟΒΑΤΑΚΗΣ, Πόρτα Παναγιά 100.

Χάρτες



Η Θεσσαλία κατά τη διάρκεια του 13<sup>ου</sup> αιώνα. ΝΤΑΜΠΛΙΑΣ, Ιστορία 216.

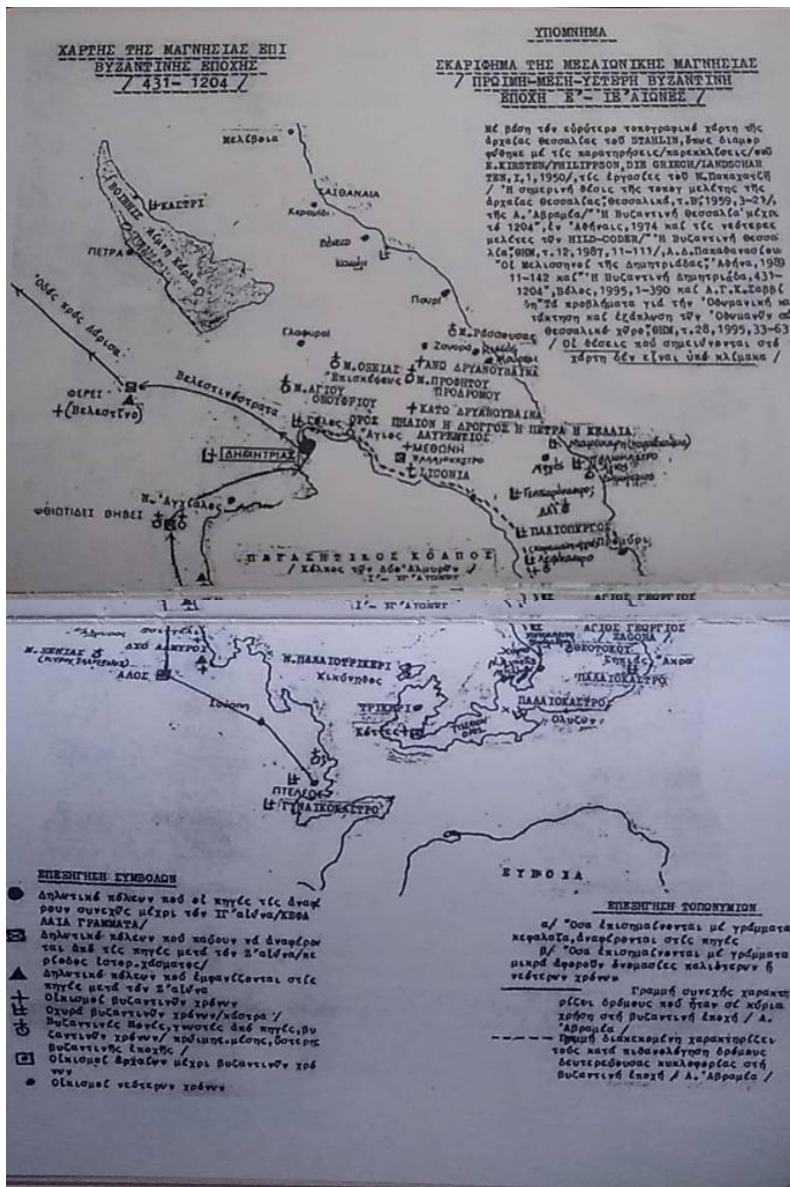


Χάρτης με την περιοχή του Φαναρίου κατά τη Βυζαντινή Εποχή.  
HILD-KODER-ΣΠΑΝΟΣ-ΑΓΡΑΦΙΩΤΗΣ, Βυζαντινή 105.





Χάρτης με τις περιοχές των Τρικάλων και της Καλαμπάκας κατά τη Βυζαντινή Εποχή.  
 HILD-KODER-ΣΠΑΝΟΣ-ΑΓΡΑΦΙΩΤΗΣ, Βυζαντινή 98.



Χάρτης της Μαγνησίας κατά τη Βυζαντινή Εποχή.  
ΠΑΠΑΘΑΝΑΣΙΟΥ, Μαγνησία  
464-465.